

TEORIJA I PRAKSA

19

['80]

LETO

Časopis RTV – TEORIJA I PRAKSA javno je glasilo u kome se tretiraju pojave i problemi radija i televizije. On temelji svoju koncepciju na programskoj politici i zadacima radija i televizije u našem društvu: razvijanje socijalističkih samoupravnih odnosa, jačanje bratstva i jedinstva i ravnopravnosti naroda i narodnosti, afirmisanje marksističkog pogleda na svet, tekovina narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije; razvijanje stvaralaštva u oblasti kulture, nauke i umetnosti naših naroda i narodnosti; upoznavanje sa kulturom i naučnim dostignućima drugih zemalja i naroda, polazeći od načela otvorenosti za sve što je idejno i umetnički vredno i što predstavlja naučni progres i doprinos napretku i civilizaciji.

Redakcija nastoji da RTV – TEORIJA I PRAKSA bude *glasilo* koje podstiče na kritički odnos prema praksi radija i televizije radi razvijanja teorije. Časopis je namenjen *poslenicima* i *korisnicima* radio i televizijskih programa i svima onima koji to žele da budu, kao i društveno-političkim, naučnim, prosvetnim i drugim radnicima koje interesuju priroda i programi elektronskih medija radi razvijanja *kulture komuniciranja*.

Redakcija

BARIĆ SRĐAN
BULATOVIĆ MILAN
CEROVIĆ RAJKO
CRNOBRNJA STANKO
ĐORĐEVIĆ DR TOMA
JEVTOVIĆ MIROLJUB
IVANOSKI SRBA
MIRKOVIĆ VLADIMIR
NASTIČ SLAVKO
NOVAKOVIĆ SLOBODAN
NUHIĆ MUHAMED
JUNIKU DŽEVAD
KARAJKOVIĆ BRANKO
OTAŠEVIĆ MIROSLAVA
PLAVŠIĆ PRVOSLAV
POHAR LADO
POPOVIĆ ĐORĐIJE
POPOV RADIVOJE

Glavni i odgovorni urednik
MIROLJUB JEVTOVIĆ

Urednik
ANA ŠOMLO

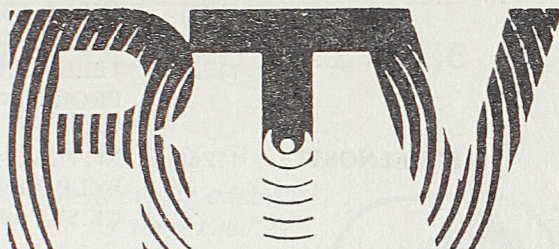
Sekretar: RUŽICA VARDA

Izdavački savet

BOŽOVIĆ DR RATKO, predsednik
BALJAK MOMČILO
DADIĆ BRANISLAV
ĐORĐEVIĆ ALEKSANDAR
DŽINIĆ DR FIRDUS
JEVTOVIĆ MIROLJUB
KONSTANTINOVIĆ RADOMIR
MILIĆEVIĆ OGNJENKA
LEANDROV IGOR
NEORIČIĆ VLADIMIR
PETROVIĆ BRANKO
SEDMAK DR TOMISLAV
SINOBAD ZLATKO
SPASIĆ DR ALEKSANDAR
TOMOVIĆ DR RAJKO

Za izdavača - DŽINIĆ DR FIRDUS
direktor Centra RTB za istraživanje
programa i auditorijuma

Likovno-grafička oprema: BOGDAN KRŠIĆ
Tehnički urednik: INŽ. VIKTOR KLIMPL
Lektor i korektor: KOSANA TANASKOVIĆ
Foto-slog: VERA SKOKNIĆ
Štampa: GRAFIČKI CENTAR
RADIO-TELEVIZIJE BEOGRAD,
Batajnički put 22

TEORIJA I PRAKSA

19

['80]

Izdaje Radio-televizija Beograd

- [5] SAVETOVANJE O RAZVOJU
TELEVIZIJE
- [7] DRUŠTVENA ULOGA
TELEVIZIJE I NOVE
PROGRAMSKE MOGUĆNOSTI
/Dime Kostovski
- [13] TEHNOLOŠKE PROMENE -
NOVE PROIZVODNE I
EMISIONE MOGUĆNOSTI
/Inž. Aleksandar Todorović
- [27] IZVEŠTAJ O RADU PRVE
SEKCIJE
- [32] IZVEŠTAJ O RADU DRUGE
SEKCIJE
- [39] IZVEŠTAJ O RADU TREĆE
SEKCIJE
- [45] IZVEŠTAJ O RADU STRUČNOG
SEMINARA
- [47] TELEVIZIJA SUTRA /Prof.
Muhamed Nuhić
- [61] PERSPEKTIVE TELEVIZIJE
/Igor Leandrov
- [76] IDEO-VIDEO /Jelašin Sinovec
- [81] STRUKTURALNE I DINAMIČNE
PROMENE TELEVIZIJSKOG
PROGRAMA I AUDITORIJA
/Miroslav Đorđević

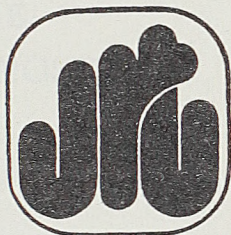
	[101]	TREĆA TELEVIZIJSKA MREŽA U SRBIJI /Prvoslav Plavšić
	[122]	TELEVIZIJSKI JEZIK I IGRANI PROGRAM /Miroslava Otašević
AKTUELNOSTI	[126]	NOVINARI IZMEĐU XVI SKUPŠTINE SNJ I PLENUMA CK SKJ /Milutin Milenković
RADIO	[134]	DNEVNIK O ZEMLJOTRESU /Zvonimir Kostić
KRITIKA	[164]	SPOTOVI NOSTALGIJE (VIII) /Zorica Jevremović
TV FESTIVAL '80	[170]	TIHO ODMERAVANJE /Vukašin Mićunović
	[175]	TV KAO FRIZ ZA DUBOKO ZAMRZAVANJE/Aňa Šomlo
PRIKAZI	[181]	SCENSKA KULTURA I KAKO JE PREDAVATI/ A.Š.
	[182]	INDIVIDUALNOST SPIKERA I VODITELJA /Mr Vladimir Jevtović
	[185]	„PRZEKAZY I OPINIE” /Ljubica Rosić
	[190]	LOKALNE RADIO-STANICE U EVROPI /Mira Kun
SPECIJALNI DODATAK	[194]	STATUT JRT

SAVETOVANJE O RAZVOJU TELEVIZIJE

Savetovanje JRT o razvoju televizije održano je u Dubrovniku od 11. do 13. juna 1980. godine uz učešće preko dve stotine televizijskih poslenika i društveno-političkih i naučnih radnika koji se bave problemima televizije. Ovo Savetovanje organizovali su Programski odbor JRT i Tehnički odbor JRT u sklopu priprema za donošenje Srednjoročnog plana razvoja 1981-1985. godine.

Cilj ovog Savetovanja bio je sagledavanje programskih, društveno-ekonomskih i tehnoloških perspektiva razvoja televizije, da bi se, u uslovima sve većih društvenih potreba učešća televizije, ostvarivalo njeno potpunije uključivanje u sistem socijalističkog samoupravljanja. Razvojne potrebe našeg društva, veoma krupne promene tehnologije komunikacija i neophodnost da se u procese odlučivanja o razvojnoj politici uključi što veći broj radnika, koji su neposredno ili bilo na koji način vezani za televiziju, proširuju krug odgovornosti za odluke o budućnosti ovog značajnog sredstva informisanja.

Za Savetovanje je pripremljeno preko sedamdeset stručnih priloga autora iz svih jugoslovenskih TV centara kao i radovi nekoliko spoljnih saradnika. Prilozi su, za interne potrebe, štampani u tri obimne sveske koje su pre Savetovanja dostavljene svim učesnicima. To je omogućilo da se na Savetovanju pomenuti prilozi ne čitaju, već da se rad na plenarnim sednicama, sekcijama i stručnom seminaru, odvija kroz razmenu mišljenja i usvajanje zajedničkih stavova i preporuka.

Jugoslovenska radiotelevizija

televizija zagreb

**savjetova
nje
o razvoju
televizije
u
jugoslaviji**

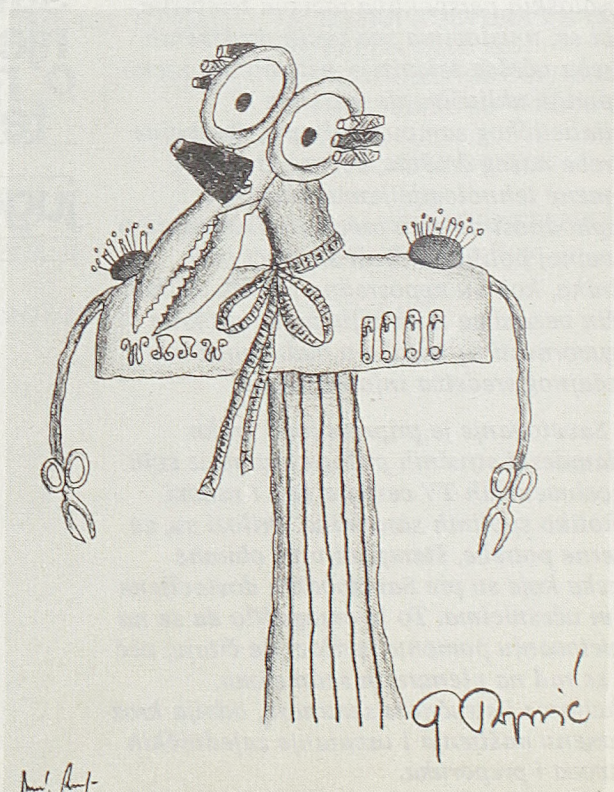
11 - 13 VI. 1980. dubrovnik

Uvodna izlaganja za tri specifične sekcije istakla su bitne probleme obrađene u građi za Savetovanje, i ukazale na pitanja koja su razmatrali učesnici pojedinih sekcija.

Učesnici Savetovanja su nastojali da zaključnim stavovima pruže odgovarajuću pomoć u formulisanju zadataka novog Srednjoročnog plana razvoja televizije u našoj zemlji.

Časopis „RTV-teorija i praksa” u ovom broju objavljuje:

- dva uvodna izlaganja na plenarnoj sednici
- izveštaje iz rada sekcija, i
- nekoliko priloga iz građe pripremljene za Savetovanje.

Dime Kostovski,

Gl.urednik Informativnog programa TV Skopje

DRUŠTVENA ULOGA TELEVIZIJE I NOVE PROGRAMSKE MOGUĆNOSTI

Težak je i delikatan zadatak sačiniti jedan opšti pristup našoj diskusiji na ovom Savetovanju i to iz više razloga. Prvo, isuviše je širok izbor tema i zbivanja o kojima su prispeli i štampani radovi. Drugo, mi do sada nismo imali prilike da ovako, i na ovaj način, temeljito, obuhvatajući širok obim različitih pitanja, razgovaramo o tako značajnim stvarima kao što je društvena uloga televizije. I treće, nekako smo navikli da drugi govore o tome šta je, kako treba da izgleda, i koje društvene zadatke treba da rešava televizija. Međutim, ipak se može sistematizovati ono što su autori iz pojedinih televizijskih centara objavili u knjizi od 24 rada. Može se, takođe govoriti i o onome što nismo obuhvatili na ovom našem prvom skupu ovakvog karaktera.

Ako prihvatimo da je televizija, kao deo sistema informisanja, integralni deo političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, onda je moguće stavove i razmišljanja nas, televizijskih poslenika, ugraditi u opšte društvene stavove o tome šta je televizija danas, kuda ide i dokle će stići u svom razvoju. Svakako, značajnije je da mi danas ova opšta pitanja postavljamo i razmatramo u našem vremenu i prostoru, da govorimo o televiziji u Jugoslaviji u društvenim okvirima našeg samoupravnog socijalizma, o potrebama slobodnog, svesnog radnog čoveka-samoupravljača kao aktivnog činioca celokupnog jugoslovenskog kretanja, koji po prirodi stvari mora biti subjekt u procesu opšteg komuniciranja.

Pokušaj sistematizacije prispelih radova sveo bi se na nekoliko najznačajnijih tačaka koje se ne izdvajaju samo ovde, u objavljenim radovima, već se stalno pojavljuju kao aktuelne teme u našem svakodnevnom radu.

● Pre svega, osnovno je pitanje kakav je društveni položaj televizije, ko ga određuje, ko na njega utiče, i koliko je televizija

objektivno podložna bilo kakvom uticaju?

● Dalje, značajno je pitanje koliko se televizija dosledno ponaša u skladu sa svojom društvenom pozicijom, odnosno da li ona, i u kojoj meri teži da gledaoce učini objektom svoje moći i svog dejstva?

● Pitanje koje moramo postaviti i naći odgovor jeste, da li postoji Jugoslovenska televizija? Da li sistem od osam nezavisnih televizijskih centara obezbeđuje zajedničku jugoslovensku informaciju, u širem smislu značenja?

● I, na kraju, koje su stvarne nove programske mogućnosti u našem zajedničkom cilju ka izvornom opštegugoslovenskom informacijom koju će uvereno kreirati radni čovek-samoupravljač?

Kada se govori o društvenom položaju televizije treba poći od nekoliko centralnih odredišnih tačaka. Pre svega, vodeći računa o poreklu televizije, kao delu celokupnog sistema potrošnje i profita u razvoju građanskog društva, mi joj moramo odrediti cilj kod nas i danas. Izvodeći zaključak iz Rezolucije XI Kongresa SKJ, Muhameg Nuhić u svom radu konstantuje da je cilj televizije, kao i ostalih sredstava javnog informisanja – da informiše. Jer se informacija smatra kao neophodni uslov za kvalifikovano odlučivanje i ostvarivanje samoupravnih prava i obaveza radnih ljudi i građana. Cilj, dakle, nije sticanje profita, nije indoktrinacija, nije vladanje nad ljudima. Logično je, ako smo odredili cilj, da pokušamo da tražimo i najbolje puteve do njegovog ostvarenja. Dr Mario Plenković je u svom radu, baš kod ostvarivanja osnovnog cilja televizije – informisanja, podvukao pojavu, kako on kaže, epohalne protivurečnosti.

Danas, kad su komunikacijske tehnike najrazvijenije od postanka čoveka, isti taj čovek je i na najvišem stepenu objekt informisanja, daleko više nego što je ikad bio. Samo samoupravno socijalističko društvo može nadvladati ovu protivurečnost, jer ono stvara društveno-političke pretpostavke za punu demokratizaciju informacionog procesa. Svaki stav koji na prvi pogled izgleda i mobilizatorski i demokratski, kao na primer: „naš zadatak je da informacija prođe do neposrednih proizvođača”, ili „radnike i široke slojeve društva treba informisati” i tako dalje, moramo u suštini menjati, jer on je u svojoj biti antisamoupravan pošto i dalje ostavlja radnog čoveka u pasivnoj poziciji – da bude informisan. Istinska samoupravna preobrazba javnog komuniciranja postavlja radnog čoveka-samoupravljača u središte procesa informisanja.

Sa ovog stanovišta je vrlo interesantn rad dr Plenkovića koji nudi takvu strukturu televizijskog informisanja u sedam integrirajućih podsistema, sposobnu da na demokratski način oformljuje javno mnjenje na principima maksimalnog usaglašavanja stavova samoupravljača. Može se verovati da će diskusija na ovom Savetovanju, kao i naša teorija i praksa ponuditi i nova rešenja u ostvarivanju ovog strateškog političkog cilja. Može se, takođe, sa sigurnošću tvrditi da mi svi moramo svakodnevno raditi i težiti ka tom cilju – pretvoriti radnog čoveka i samoupravljača u istinski subjekt celokupnog sistema komuniciranja. Kad smo kod ovog značajnog, ako ne i centralnog pitanja iz kompleksa društvenog položaja televizije, valja objasniti i jedan odnos koji se u našoj praksi pojavljuje kao dosta nedefinisan. To je odnos televizija – gledaoci. Naravno, postoji više dimenzija ovog odnosa i više tačaka posmatranja. Međutim, osnovno pitanje na koje mi i u našoj diskusiji ovde, a i dalje u praksi moramo naći odgovor, je sadržano u ovome: *nije li ceo kompleks odnosa televizija – gledaoci u suštini stavljanje gledaoca u pasivni odnos objekta informisanja?* Možda je ispravnije da, kada govorimo o odnosu između televizije i gledaoca, sa bilo koje tačke gledišta, uvek budemo na oprezu da ne dejstvujemo snagom televizijske moći na gledaoca kao na objekt koji samo prima informaciju. Reč je o tome da u našem celokupnom društvenom nastojanju da radni čovek bude subjekt i nosilac kreacije u sistemu komuniciranja, ne odvajamo mehanički neke tradicionalne odnose, već da na svakom koraku radimo na ostvarivanju naših opredeljenja.

Značajno pitanje iz kompleksa društvenog položaja televizije jesu granice do kojih može stići televizijski „napad” na radni dan čoveka. Moramo priznati da o tome nismo dovoljno razmišljali. Postoji utisak, a možda je to sasvim slobodan utisak, da, kada bi imali mogućnosti veće proizvodnje, jugoslovenski televizijski centri ne bi stali na sadašnjem kvantumu emitovanja programa. A dokle mi objektivno možemo napadati i radno i slobodno vreme radnog čoveka, studenta i učenika? Veliki deo odgovora na ovo pitanje nudi rad Muhameda Nuhića. Diskusija će sigurno otkriti i nove tačke gledanja. Ali sigurno je jedno. Mi moramo u našim posebnim i zajedničkim planovima praktično i te kako voditi računa o objektivnim vremenskim granicama u toku dana do kojih se televizijski program može razvijati bez opasnosti da postane suprotnost samom sebi.

Dosta je radova i dosta stavova u radovima posvećeno zajedništvu jugoslovenskih televizijskih centara. Citiranjem pojedinih delova iz različitih radova može se doći do određenih,

ne baš povoljnih konstatacija iz ove značajne oblasti televizijskog stvaralaštva. Rajko Cerović piše da „i pored nesumljive programske i tehničke ekspanzije republičkih i pokrajinskih TV centara, koji samostalno i uz sopstvenu odgovornost kreiraju vlastite programske sadržaje – čitav, ne samo idejni koncept, nego i konkretni uređivački mehanizam ostaju zajednički i formiraju se ne u jednom centru, nego ravnopravnom saradnjom osam televizijskih studija, koji tako ne dolaze samo do zajedničkih smernica, nego i do jedinstvenih programa”. Ovo bi bilo sažeta konstatacija o realnoj slici saradnje jugoslovenskih televizijskih centara. Da li ovim možemo biti zadovoljni i da li se stanje ne pogoršava? Muhamed Nuhić smatra da se ono može bitno pogoršati. On tvrdi, a ta tvrdnja je osnovana, da je stalni rast produkcije programa u svim našim TV centrima najveći i najznačajniji objektivni činilac međusobnog zatvaranja televizije, sve većeg ograničavanja mogućnosti prihvatanja i plasiranja komunikacijskih sadržaja iz drugih TV studija, odnosno drugih društveno-političkih sredina. Mladen Bjažić piše: „Jedna televizija, ma kako velika bila, nikad ne bi bila u stanju čak ni da obuhvati, a kamoli da zahvati u bogatstvo kulturne baštine svih naših naroda i narodnosti i da nam dâ ono što je najznačajnije i najvrednije za svakog od njih... Televizija nam može pomoći da budemo još svesniji velike i bogate, ne samo kulturom i tradicijom, zemlje u kojoj živimo i njezine iskonske snage”.

Kod više autora naglašena je činjenica da je, u okviru srpskohrvatskog komunikacionog prostora, protok informisanja intenzivniji. Ulazak informacije iz drugih jezičkih područja u ovo, krajnje je nedovoljan.

Iz radova posvećenih ovoj temi mogu se izvesti dva osnovna zaključka. Prvo, da je neophodno stalno međusobno prožimanje informacijom, u širem smislu reči, na celokupnom prostoru Jugoslavije, i drugo, da je sve manje realnih mogućnosti za ostvarenje ove potrebe. Mi moramo tražiti rešenja koja će voditi ostvarivanju ovog značajnog cilja određenog i osnovnim opredeljenjima naše ravnopravne, socijalističke samoupravne zajednice. Ako već govorimo o novim programskim mogućnostima televizije, u okviru tih mogućnosti moramo tražiti prostor za međusobnu saradnju, za zajedništvo koje će delovati kao jedinstveni komunikacijski sistem. Verovatno će biti dosta reči o radu televizije posle 4. maja. Razgledaće se svi aspekti tog velikog i dobro urađenog zajedničkog zadatka. Ovde možemo ukazati samo na jedan aspekt: tih dana postojala je jugoslovenska televizija. Bez obzira na neke sitne sujete prilikom isticanja

autorstva, svi studiji su dejstvovali homogeno sa svojim novinarima, tehnikom, relejima. To je svetao primer kako mi, bez ikakvih problema možemo raditi zajedno – i to dobro raditi. Takav se događaj ne može ponoviti, ali naše socijalističko samoupravno jugoslovensko zajedništvo jeste svakidašnji događaj iz kojeg se mogu crpsti i snaga i ideje i nadahnuća za zajednički rad.

To bi trebalo da bude osnova i izazov za sve ono što bi nazvali novim programskim mogućnostima. Nove programske mogućnosti moramo tražiti na izvoristu naše društvene i političke egzistencije. Tamo gde su osnovi našeg društvenog razvoja, tamo gde radni čovek stvara nove vrednosti, tamo su naši programski zahvati. Brz i snažan razvoj televizijske tehnike i tehnologije i njihovo mudro korišćenje omogućiće nam da brže, kvalitetnije i lepše ostvarimo naše zadatke.

Bez namere da se unapred upute kritike ovom našem Savetovanju koje je već obezbedilo uspeh samim tim što je prvo, a ima veliki broj značajnih radova, sa namerom da se podstakne diskusija u više različitih pravaca, kao i naša dalja praksa zajedničkog opštenja, možemo se kratko osvrnuti i na teme koje nisu naše dovoljno mesta u našim radovima.

● Nismo pisali o svim različitim i bogatim aspektima društvenog položaja televizije. U ovoj kompleksnoj oblasti ima još dosta značajnih i interesantnih tema. Naš zadatak bi bio da dalje radimo vrlo ozbiljno na ovom planu, jer samo angažovano i zajedničko delovanje svih društvenih činilaca može doprineti da se televizija nalazi stalno na mestu, na kojem će društvu biti najkorisnija.

● Nismo dovoljno pisali o radu informativnih sektora, kao užoj oblasti informisanja sa svim specifičnostima koje sadrži u sebi televizijsko novinarstvo.

● Postoji li autentično televizijsko umetničko ostvarenje, ili da li televizija uopšte može biti umetnost? To su pitanja oko kojih se dosta lome koplja televizijskih kritičara današnjice, a mi smo, takođe, mogli dati svoj prilog.

● Jedno od najznačajnih pitanja produkcije TV programa jeste dokumentovanje i čuvanje izvornih materijala. To je oblast u kojoj dosta zaostajemo i nemamo većih iskustava. Mogli smo i tu razmeniti mišljenja i zacrtati neke zadatke i pravce razvoja.

● Neki televizijski centri su već izgradili, neki grade, a neki će tek graditi nove TV domove. Mogli smo razmeniti iskustva, ne samo oko projektovanja i korišćenja, već i oko tehnološke povezanosti i zajedničke produkcije u novim kapacitetima.

Ima sigurno još dosta pitanja i tema o kojima treba govoriti. Ovaj kratki uvod nije mogao sve obuhvatiti, niti mu je to cilj. Nadajmo se da će se sve što je ostalo nedorečeno, ili neosvetljeno, diskusija, a i naš dalji zajednički rad, zajedno sa svim društvenim činiocima, pretočiti u organizovan i jasno obeležen napor da televizija bude sredstvo i oruđe radnog čoveka u procesu kvalifikovanog odlučivanja i ostvarivanja samoupravnih prava.

Na osnovu svega što je napisano, možda je najsistematičnije i najsveobuhvatnije praktične zaključke o našem daljem radu napravio Lado Pohar. On, naime, predlaže:

1. poboljšanje umesto širenja i uvođenja novih programa;
2. naglašeniju obrazovnu komponentu i veću usmerenost ka neposrednijim područjima samoupravnog odlučivanja;
3. intenzivniju i obimniju razmenu programa između naših studija sve dok se svih osam televizijskih programa ne budu mogli pratiti na čitavoj teritoriji Jugoslavije;
4. povećanje sopstvene proizvodnje umetničkim delima koja obrađuju aktuelne probleme socijalističke izgradnje (drame i serije);
5. podsticanje, na liniji razvoja demokratskog interesnog pluralizma, oblika u kojima se prevazilaze tehnološka ograničenja jednosmernosti televizijskog komuniciranja.

Inž. Aleksandar Todorović,
Pomoćnik direktora TV Beograd

TEHNOLOŠKE PROMENE – NOVE PROIZVODNE I EMISIONE MOGUĆNOSTI

*Kada Bogovi žele nekog da unište,
oni mu najpre podare televiziju.*

Artur Klark

U V O D

Ukoliko pogledamo naslov druge sekcije našeg savetovanja „Tehnološke promene – nove proizvodne i emisione mogućnosti” i pročitamo niz izvrsnih referata, sabranih na nekih 400 stranica knjige koju smo ovde dobili, moramo sebi odmah postaviti nekoliko osnovnih pitanja:

- čemu nove proizvodne i emisione mogućnosti,
- kakve nove proizvodne i emisione mogućnosti,
- kada nove proizvodne i emisione mogućnosti?

Razume se, pri tom, poučeni iskustvom ljudi ovog veka i ne postavljamo pitanje da li ima i da li će uopšte doći do nekih tehnoloških promena – mi takve promene i razvoj smatramo neminovnim. Jedina pitanja koja se usuđujemo sebi da postavimo su upravo ona koja sam naveo, naime, da li nam je potreban i znamo li šta ćemo sa rezultatima tehnološkog razvoja, da li smo, ili kada ćemo biti sposobni da plodove tog razvoja primenimo i u našoj sredini.

Razvoj je, to svi dobro znamo, zbir tehnoloških unapređenja i njihovog društvenog odziva. Mi danas već naslućujemo da će u narednim dekadama doći do ozbiljnih promena medija televizije, da će on biti daleko interaktivniji, da će njegov izraz biti daleko bogatiji. Međutim, koja će od tehnologija koje se danas rađaju biti ona koja će otvoriti nove puteve razvoja televizije, to možemo tek nagađati. Ali ne zaboravimo da upravo taj proces „nagađanja” verovatnosti nekog razvoja omogućuje da do takvog razvoja i dođe.

Vratimo se sada prvom pitanju: čemu nove proizvodne i emisione mogućnosti? Da bismo pokušali da odgovorimo na ovo pitanje, moramo opet početi pitanjima:

- da li je dosegnuti nivo tehničkog kvaliteta koji nam omogućuje današnja oprema, dovoljan,
- da li nam proizvodni metodi, limitirani današnjom opremom, omogućuju da ostvarimo pun izraz svih kreativnih zamisli i time bolje odgovorimo našem društvenom zadatku,
- da li se smemo odreći nekih novih komunikacionih kanala koji već danas postaju mogući,
- da li postoje, ili se mogu nazreti, neki novi mediji, neka nova sredstva koja će se neminovno nametnuti, bez obzira na naš stav prema njima?

Pokušajmo da odgovorimo na ova pitanja, jer ćemo time odgovoriti i na osnovna pitanja od kojih smo i pošli.

Što se prvog potpitanja tiče, moramo najpre razjasniti jednu stvar: jedino inženjeri gledaju, „tehnički kvalitet” – gledalište prati sadržaj programa. Stoga je logično obezbediti takav nivo tehničkog kvaliteta da se on ne odrazi ni na koji način na neometano praćenje programa, da ni na koji način ne okrnji poruku. Pogledamo li današnju opremu, a imajući u vidu izneti stav, možemo samo zaključiti da u domenu tehničkog kvaliteta treba tražiti i očekivati takvu opremu koja će nam omogućiti da današnji nivo kvaliteta ostvarimo uz manje problema, to jest, potrebni su nam jednostavniji, stabilniji i pouzdaniji uređaji. Razume se, pri svemu ovome ja na žalost nisam mogao imati u vidu „tehnički kvalitet” prosečne JRT emisije, već optimalni tehnički kvalitet koji se može izvući iz opreme kojom danas raspolazemo.

Odgovor na drugo pitanje, naime, da li današnja oprema kojom raspolazu jugoslovenski TV centri omogućava pun razmah kreativnih snaga, da li ona nosi u sebi izvestan potencijal kreativne neistraženosti koji bi omogućio da stvaramo nove, bolje i samim tim društveno korisnije programe, odgovor, dakle na to pitanje je već nešto složeniji. Pre svega, mi ni u kom slučaju nismo istražili sve mogućnosti našeg današnjeg proizvodnog potencijala, pri čemu ne treba brkati kvantitativni i kvalitativni aspekt ovog pitanja. Mnoge proizvodne metode, koje se već uveliko koriste u svetu mi smo tek dotakli i ni izdaleka nismo počeli dublje da istražujemo njihov kreativni potencijal. Neke druge metode, koje se tek naziru na horizontu, kod nas su na žalost poznate tek maloj ščatici entuzijasta, koja nikog ne uspeva da ozbiljno pokrene. Znači li to da je odgovor na ovo drugo potpitanje negativan? Ne, ni u kom slučaju, ali je sigurno da će nesinhronizovano uvođenje novih uređaja koji bi

trebalo da omoguće dalje širenje kreativnih metoda, kombinovano sa odsustvom stvaralačke radoznalosti, pretvoriti naše kuće u „inženjerske kuće iz snova” čiji će prozori i vrata biti na žalost završeni, zakračunjeni i zaključani.

Sledeće pitanje koje smo sebi postavili odnosilo se na nove komunikacione kanale. Teletekst, videodata, satelitsko emitovanje, kablovska televizija itd., sve su to novi kanali koji nam već stoje ili će nam, u skoroj budućnosti, stajati na raspolaganju. Nema nikakve sumnje da ih moramo osvajati, da ih moramo staviti na raspolaganje i u službu naše samoupravne zajednice, da moramo, pomoću njih, načiniti korak dalje ka interaktivnom dejstvu medija, ka većoj mogućnosti izbora. Međutim, dok je tehnički aspekt ovih novih komunikacionih kanala u najvećoj meri razrađen i dobrim delom razrešen, još nema pravih odgovora na pitanje: čime popuniti, kakve sadržaje, koje poruke uneti u te nove kanale! Moram priznati da sam srećan što ovo pitanje nije predmet razmatranja druge sekcije.

Konačno, dolazimo do pitanja novih, paralelnih, alternativnih, anti ... nazovite ih kako hoćete, medija. Video-kasete i video-ploče predstavljaju nesumnjivo jedan od potencijalno najsnažnijih faktora promene u domenu audiovizuelnih medija. One će se razvijati, hteli mi to ili ne, sledeći pri tom ekspanzijsku krivu porasta koja će u jednom trenutku dovesti do prave eksplozije. Mi moramo pratiti taj razvoj, mi se moramo uključiti i učestvovati u tom razvoju, inače ćemo mi biti ti koje će ta eksplozija oduvati sa scene.

Dakle, po svemu sudeći, u cilju adekvatnijeg izvršenja našeg društvenog zadatka, u cilju pružanja većeg broja kvalitetnijih informacija u najširem značenju tog pojma, u cilju poboljšanja interaktivnosti između gledališta i nas, mi moramo težiti tehnološkim promenama, mi moramo do kraja istražiti i iskoristiti nove proizvodne i emisione mogućnosti.

Pošto smo, čini mi se, našli zadovoljavajući odgovor na prvo pitanje, posvetimo sada malo pažnje sledećem pitanju: kako sve to izvesti? Knjiga priloga za Savetovanje daje nam već neke odgovore, a nadam se da će diskusije dati još presudniji doprinos. Želeo bih da vas ovde podsetim na jednu duhovitu opasku Džoa Flaertija (Joe Flaherty) koji je primetio da se tehnološke novine obično uvode na sledeći način:

- u prvoj fazi novine se smatraju jeretičkim i gotovo nemoralnim;

- u drugoj fazi se ističe da „ta i ta stvar” neće nikad „pustiti koren”, da „neće proći”;
- konačno se obavezno ističe tvrdnja: „upravo istu ideju sam imao na umu pre par godina”.

Pored toga, mislim da je nužno da postanemo svesni jednog stanja u današnjoj televiziji. Pre mnogo godina inženjeri su bili kao kopači tunela iza kojih se tiskalo mnoštvo, požurivalo ih i usmeravalo. Danas je situacija bitno različita. U dobroj meri je raskinuta asocijacija tehničkih i programskih stručnjaka i veoma lako se može dogoditi da se želje stvaralaca programa kreću u jednom pravcu dok se, istovremeno, tehničari bave proučavanjem nekih, na izgled „ezoteričnih” problema i nalaze odgovore na pitanja koja nikog ne interesuju. Neophodno je, stoga, uspostaviti prekinuti dijalog, obezbediti tesnu saradnju programskih i tehničkih kadrova u iznalaženju pravih puteva budućeg razvoja, ponovo pronaći izgubljenju multidisciplinarnost koja je suština televizijskog stvaralaštva.

Ostaje nam još da razmotrimo pitanje trenutka kada treba da uvedemo nove proizvodne i emisione mogućnosti. Moramo, pre svega, biti svesni da jedno društvo ne može prihvatiti u jednom datom trenutku neograničen broj novih sredstava. Postupak mora biti postupan. Pred nama je planiranje perioda 1980-1985. godine. Od izuzetnog je značaja da se tačno opredelimo, da odredimo prave rokove, da istaknemo prave prioritete. Čini mi se da je upravo izbor prioriteta najdelikatniji zadatak koji nas očekuje u našim poslovima planiranja. Mi moramo, s jedne strane, osetiti bilo vremena, oslušnuti pažljivo glas društva, ali isto tako moramo se čuvati futurističkih sanja i realno proceniti svoje mogućnosti i mogućnosti šire društvene zajednice, mi ne smemo biti ni neobuzdani zanesenjaci, ni plašljive konzervativne zanatlije.

NOVI PROIZVODNI METODI

Bacimo sada kratak pogled na nove proizvodne metode, koje smo već počeli da uvodimo ili o čijem bi uvođenju morali da razmišljamo. Moramo biti svesni da novi proizvodni metodi imaju, na neki način, dvojno obeležje. Jednim delom oni omogućuju racionalnije, efikasnije i lakše realizovanje programskih projekata i time samo posredno eventualno pružaju nešto novo gledalištu. Drugi, važniji aspekt novih tehnologija je onaj koji direktno omogućuje promene u načinu televizijskog

izražavanja, koji čini delo drugačijim, poboljšavajući mu kvalitet i impakt.

Odnos film – elektronika

Odnos između filmske i elektronske realizacije emisija je jedna od najstarijih dilema televizijskog stvaralaštva. Međutim, svaka promena tehnologije donosi nove i drugačije odgovore na ovu dilemu.

Čini se da je danas evidentno da ovu dilemu moramo posmatrati u dva unekoliko različita domena: u domenu TV novinarstva – dnevnog informativnog o aktuelnim događajima, i u domenu realizacije igranih ili, šire uzev, umetničkih programa.

Kada danas govorimo o odnosu film – elektronika moramo razdvojiti dva odvojena aspekta ovog pitanja:

- aspekt korišćenja tehnike, tj. filmska kamera i filmska traka ili elektronska kamera i magnetoskop i
- aspekt primenjene tehnologije, tj. rad na „filmski način” (sa jednom ili više kamera) i rad na klasični „elektronski način” (3 ili 4 elektronske kamere – video-mikseta – jedan magnetoskop i relativno duže raskadrirane sekvence).

Analiza aspekta korišćene tehnike neopozivo ukazuje da korišćenje elektronike pruža prednosti u domenu finansija, kvaliteta slike i brzine rada. Ako pak pogledamo aspekt primenjene tehnologije, isključivši iz tog razmatranja ENG, vidimo da je situacija daleko kompleksnija. Snimanje igranih struktura primenom „filmske tehnologije” ili „filmskog načina rada”, ima određene prednosti. Svetlo se, na primer, postavlja u odnosu na samo jednu kameru i time pruža mogućnost postizanja boljih, dramski intenzivnijih efekata. Mogućnost finog doterivanja željenog ritma zbivanja može se uvek obezbediti u procesu montaže. Ista „ruka” oblikuje sve kadrove te je lakše obezbediti jedinstven „rukopis” u celom delu, itd.

Pogledajmo, stoga, šta bismo dobili ako bismo pokušali da iskoristimo sve gore navedene prednosti. Ukoliko bismo, naime, neki igrani program realizovali prateći doslovno „filmski način rada”, ali koristeći pri tom jednu elektronsku kameru i jedan magnetoskop, omogućili bismo da se iskoriste sve prednosti koje nude elektronska tehnika i filmski metod rada. Razume se, da bismo ovo ostvarili neophodno je izvršiti bitne izmene u procesu post produkcije. Apsolutno je neophodno, ako se želi racionalan i kreativan rad, koristiti kompleksne sisteme *off-line* montaže sa vremenskim kodom, sisteme sa

većim brojem kasetnih mašina, gde bi svaki odabrani kadar bio snimljen na posebnoj kaseti, a reditelj dobijao na kraju svakog snimajućeg dela posebnu kasetu sa kompletnim materijalom snimljenim tog dana, itd., itd.

O ovom načinu rada i pomenutim sistemima elektronske montaže, moglo bi se još dosta govoriti, ali već i ovo ukazuje da u domenu umetničkih programa korišćenje elektronske tehnike ima nesumnjive prednosti, pogotovo kada se ima u vidu da se tom tehnikom može raditi „na filmski način”, te da je neminovna radikalnija orijentacija ka elektronskoj tehnici. Projekti koje smo navikli da nazivamo „filmskim” mogu veoma lako postati projekti „sa jednom elektronskom kamerom”.

Elektronsko prikupljanje vesti – ENG

Skraćenica ENG, mada još uvek prečesto pogrešno izgovorena, nije više nepoznanica u našoj sredini. Mogućnosti ENG tehnologije su nam već dosta poznate i iza sebe imamo izvestan broj izuzetno pozitivnih operativnih iskustava. Čini mi se, jedino, da je stidljivo uvođenje ovih novih metoda, opravdano, istina, najvećim delom čisto ekonomskim razlozima, onemogućilo da se na pravi način istraže nove mogućnosti obogaćivanja televizijskog novinarstva. Sa relativno malim brojem ekipa u svakom od naših centara pojedinačno, bitno manjim od broja filmskih ekipa koje pokrivaju istu vrstu programa, nije moguće izazvati one promene u izgledu i izrazu dnevnih informativnih emisija, promene koje svaka nova tehnologija neminovno donosi. Detaljniji razlozi našeg neminovnog preorijentisanja na ENG u domenu dnevnog izveštavanja su odveć dobro obrađeni u jednom od referata, da bih ja tome mogao bilo šta dodati, osim da će nam za radikalniji prelaz na ENG biti potrebno veoma mnogo novaca i dosta hrabrosti da raskinemo sa uhodanim navikama i stereotipima.

Likovno oblikovanje programa

Nedostatak stvaralačke radoznalosti, ukorenjeni stereotipi, i zanatlijska logika su možda najevidentniji u našem pristupu likovnom oblikovanju programa. Nekoliko stidljivih i uglavnom poluuspelih pokušaja da se naprave neke modernije i atraktivnije špice, predstavljalo je više zadržavanje na postojećem stanju nego bilo kakav izazov da se krene napred. Mogućnosti karakter-generatora, koje već posedujemo, koristimo sa možda jedva 30%. Da li i u jednom od naših razvojnih planova figuriše i jedan računarski grafički sistem?

Sistemi grafike i animacije zasnovani na računarskoj tehnici razvijeni su u tesnoj saradnji proizvođača i TV kuća i predstavljaju danas postrojenja izuzetnih mogućnosti, koja ni u kom slučaju ne bi smeli zaobići u razmišljanjima o našem budućem razvoju.

Da zaključimo ovo razmatranje o odnosu filma i elektronike konstatacijom da je film kao proizvodni metod veoma živ i prisutan u televizijskom stvaralaštvu i da nosi u sebi i dalje veoma veliki kreativni potencijal, ali da je film kao tehnika znatno izgubio od svog značaja i da se može reći da postoji samo izvestan broj programa u kojima njegovo korišćenje i dalje pruža nesumnjive prednosti u odnosu na elektroniku.

SREDSTVA ZA PROIZVODNJU PROGRAMA

Pogledajmo sada koji nam „alati” stoje, ili će uskoro stajati na raspolaganju i sa kojima treba da se upustimo u istraživanje novih proizvodnih metoda.

Kamere

Počnimo najpre od osnovne alatke iz arsenala elektronske opreme – od kamere. Današnje kamere su već dosegle zavidan nivo kvaliteta i pouzdanosti. Na ovom planu, možemo odmah uproščeno reći da postoje dve stvari kojima se možemo nadati i jedna koja se po svoj prilici neće realizovati u narednih pet godina. Naime, u domenu studijskih kamera možemo predvideti veoma brzo pojavu većeg broja visoko automatizovanih kamera kod kojih su sve funkcije podešavanja rešene masovnom primenom mikroračunara. U domenu portabl-kamera verovatno će se izdvojiti dva modela: jedan koji bi pružao vrhunski kvalitet, ostajući pri tom u okvirima sadašnjih dimenzija portabl-kamera i drugi, koji bi uz neke kompromise u domenu kvaliteta, ponudio znatno lakšu i pouzdaniju kameru, namenjenu isključivo ENG potrebama ili, još preciznije, *hard news* potrebama. S druge strane, do 1985. godine verovatno nećemo videti komercijalni model kamere sa poluprovodničkim senzorskim elementima.

Magnetoskopi

Mada je rad na razvoju digitalnih magnetoskopa bar onoliko intenzivan koliko i interesovanje koje ovaj uređaj izaziva, malo je verovatno da će pet godina biti dovoljno da se reše mnoga

pitanja od operativnih mogućnosti do standardizacije formata. Stoga je naša dilema i u narednom periodu svedena na već postojeće formate: jedan kvadrupleksni i dva helikoidalna. Iskreno rečeno verujem da je naš izbor još uži: mi moramo birati između B i C helikoidalnih formata. Hteli mi to ili ne, u narednom periodu ćemo morati da živimo sa helikoidalnim formatima, ma koliko, možda, neki od nas bili čvrsto ubeđeni da je to samo prelazni model između dobrog starog kvadrupleksa koji nas je ipak verno služio preko dvadeset godina i budućeg digitalnog čuda. Neću se usuditi da pokrenem čuveno pitanje „B ili C format” i da nabrajam dobro poznate argumente obeju strana. Neka to ostane polastica za dalje razgovore.

U domenu magnetnog snimanja postoji jedna „stara stvar” koju bih ipak morao ovde istaći: elektronska montaža sa vremenskim kodom. Poslednjih nekoliko godina ova tehnologija se veoma brzo razvila i bez nje se danas ne bi smela zamisliti nijedna iole ambicioznija ili kompleksnija produkcija. Ako želimo da unapredimo našu proizvodnju, a pogotovo ako smo zainteresovani za mogućnosti koje bi nam mogla pružiti „elektronska kinematografija” o kojoj je već bilo reči, neminovno moramo naćiniti od elektronske montaže sa vremenskim kodom našu svakodnevnu praksu.

Mikseta i specijalni efekti

Prodor digitalnih tehnika u domen video-mešala i generatora specijalnih efekata doneo je bitne promene izražajnih mogućnosti ovih uređaja. Novi generatori specijalnih efekata mogu da komprimuju sliku, da je umnožavaju, zaustavljaju, okreću po vertikalnoj i horizontalnoj osi, da vrše na njoj niz takvih operacija da se u produkciji, a posebno u post produkciji mogu praviti ćitavi vatrometi specijalnih efekata a da pri tom ni u jednom trenutku ne budemo suoćeni sa unekoliko „mehanićkim ukusom” koji je neminovno izbijao iz nekadašnjih „maski”.

Elektronsko-magnetski magacini slika

Ovaj trapavi i jezićki sumnjivi naziv trebalo bi da predstavlja uređaje poznatije kao *Electronic Still Store*. Sada, kada smo se, zahvaljujući engleskom jeziku lako sporazumeli, da vidimo da li bi i zašto trebalo napuštati dobri stari slajd projektor ili analizator u korist uređaja sa ovim divljim nazivom.

Ovde moramo imati u vidu dva bitna elementa: neophodnost da u televizijskom programu vizuelna ilustracija prati izgovoreni

tekst i količinu tih ilustracija, potrebnu da bi se adekvatno zadovoljila pomenuta neophodnost. Veliki broj slajdova koje danas imamo u priručnim slajdotekama informativnih programa, da uzmemo samo njih za primer, doseže već takve razmere da je te mini arhive teško efikasno pratiti, obnavljati i adekvatno koristiti. ESS uređaji, koji koriste dostignuća računarske tehnike, mogu pružiti sledeća bitna poboljšanja:

- lakši pristup bilo kom snimku,
- jednostavnije stvaranje novih jedinica korišćenjem svih mogućih elektronskih mogućnosti, od *caption* kamere, preko karakter-generatora do računarsko-grafičkih sistema.

Čini mi se da bi prednosti koje bi jedan ESS uređaj pružao u odnosu na slajd projektore ili analizatore u punoj meri opravdao opredeljenje za njegovo uvođenje u naše studije.

Crne kutije

Ne, ovde nemam nameru da plediram za uvođenje *flight recordera* u TV centrima, mada, iskreno govoreći, to ne bi bilo potpuno suvišno, pogotovo kada treba da analiziramo poneki od naših „udesu“. Ovde imam na umu niz uređaja zasnovanih na digitalnoj tehnici, koji sve više i više ulaze u naše TV centre. Smanjivači šuma, poboljšivači oštine slike, korektori vremenske baze, *action-track* efekti, STRAP sistemi itd., sve su to uređaji koje moramo uvoditi razložno i sinhronizovano, inače oni nikada neće zauzeti ono mesto koje im zaista odgovara, već će ostati neka vrsta zabavnog gadžeta.

NOVE SLUŽBE – NOVI KOMUNIKACIONI KANALI

Pre nekih osam ili devet godina mi smo poslednji put našim gledaocima ponudili jedan nov servis – uveli smo emitovanje programa u boji. Danas, međutim, pred nama stoji niz tehnoloških inovacija koje, u suštini, mogu predstavljati bitna proširenja televizijskog medija. Neke od tih inovacija su već u tom stepenu razvijene da bismo praktično mogli odmah da ih uvedemo, neke, opet, nisu još uvek sasvim spremne. Razume se, pri svemu ovome ja namerno ne uzimam u obzir finansijski aspekt uvođenja novih tehnologija, iako mi je savršeno jasno do koje mere će taj faktor imati bitnog udela kako u opredeljivanju, tako i u sprovođenju odabranih pravaca razvoja.

Veoma često značajni izumi nisu plod planiranog i ka određenom cilju pažljivo usmerenog rada, već iskrsavaju kao uzgredni proizvod sasvim drugačijih istraživanja, kao rezultat greške u procesu, kao neke srećne slučajnosti. Pri tom veličina njihovih izumitelja se pored ostalog sastoji i upravo u sposobnosti da se shvati da ono malo „plavičasto-zelene buđi” nije samo upropašćena laboratorijska kultura, već da to može imati daleko veći značaj i u spremnosti da se hrabro upušta u istraživanje i produbljivanje tih „slučajnosti”.

Upravo su na sličan način inženjeri engleske televizije, istražujući mogućnosti adekvatnijeg titlovanja za gluhe osobe, „pronašli” i razradili teletekst.

Korišćenje vertikalnog intervala gašenja za ubacivanje pisanog teksta i grafičkih poruka otvara jedan sasvim novi komunikacioni kanal, otvara mogućnost bitnog proširenja obima i vrste informacija koje se mogu dati gledalištu. Daljim razvojem ovog sistema došlo se i do banki podataka, do mogućnosti pretplatnika da ima slobodan pristup do svih opštih podataka i povlašćen ili ekskluzivan pristup do posebnih ili ličnih podataka, došlo se i do mogućnosti interaktivnog komuniciranja.

Sistemi teleteksta predstavljaju u ovom trenutku krunu iskorišćavanja vertikalnog intervala koji je već od ranije nosio merne signale, identifikacione signale, signale etalona vremena i frekvencije, koji je, jednom rečju, već postao preuzak. Moram priznati da se već pomalo pribojavam da će neki ambiciozni inženjeri početi da predlažu da bi ono, ono „čudo” što se nalazi između vertikalnih intervala gašenja, onu, kako se već zvaše programsku sliku trebalo na neki način suziti, a u krajnjoj liniji, što da ne, i sasvim izbaciti.

No vratimo se trenutnom stanju. Teletekst je tu, pred nama, spreman za korišćenje. Istina postoje nekoliko varijanti i neka alternativna rešenja, ali mi se čini da je tehnički posao izbora sistema koji bi odgovarao našim uslovima i njegove eventualne adaptacije, relativno jednostavan posao. Istini za volju nije nikad jednostavno kada nekoliko tehničkih stručnjaka treba da se saglasi oko nekog izbora, ali je to ipak daleko jednostavniji posao od onog koji nas očekuje na pravom osmišljavanju sadržaja ovog novog komunikacionog kanala.

Pre izvesnog broja godina pojavili su se u SAD prvi sistemi distribucije televizijskog programa preko kablova. Ovaj novi sistem je odmah ukazao na dva moguća polja primene:

- distribucija velikog broja simultanih programa koji se emituju iz jednog posebnog centra čija je to jedina vokacija, i
- centralizovani prijem normalno emitovanog programa i njegova dalja distribucija kablom u okviru, recimo, nekog prigradskog naselja jedne metropole (kao što je u jednom referatu opisan eksperiment čije je uspostavljanje u toku u Zagrebu).

Za oba ova pristupa karakteristična je mogućnost bitnog povećanja broja informacija koje se mogu simultano doturiti do gledaoca i time povećati njegova mogućnost izbora.

Sistemi kablovske televizije, posebno prelaskom na šire korišćenje tehnike staklenih vlakana na magistralnim pravcima, omogućuju da se pored raznih televizijskih programa doture do gledaoca i mnoge druge informacije, kao na primer razni vidovi teleteksta, ali i da se prenose povratne informacije ka centru, bilo u vidu komandnih signala banci podataka, bilo kao odgovor na određena pitanja. Ovaj povratni kanal, embrion interaktivnog komunikacionog sistema omogućuje ne samo slanje poruka o izboru određenog programa, već može da posluži i kao sistem trenutnog ispitivanja gledališta (kao na primer u slučaju QUBE eksperimenta u Kolumbusu, Ohajo), ili kao način da se u nekom centru, ili centrima monitorišu različiti elementi iz domova pretplatnika (kao na primer, obezbeđenje stanova, podaci o radu sistema grejanja, napajanja električnom energijom i slično). Očigledno nas ovo dovodi do sasvim novog koncepta prijemnog sistema u domovima pretplatnika. Ako još uzmemo u obzir sisteme video-kaseta i video-diskova o kojima će kasnije biti nešto više reči, očigledno je da će to biti neka vrsta posebne „konzole“, specifičnog terminalnog uređaja kod kojeg će prijem TV programa kakav danas znamo biti verovatno jedna od sporednijih mogućnosti.

VIDEO-KASETE I VIDEO-DISKОВИ

Godine 1972. pojavili su se na tržištu prvi kućni kasetni magnetoskopi. Mora se priznati da su ti prvi magnetoskopi bili pre namenjeni obrazovnim institucijama i manjim sistemima TV zatvorenog kruga, kao i da se u prodaji nisu pojavile kasete sa

već snimljenim programima, što je sve objašnjavalo relativno skroman odziv tržišta široke potrošnje. Međutim, već sledeća generacija kasetnih magnetoskopa se direktnije obraća tržištu široke potrošnje i broj prodatnih mašina počinje veoma brzo da raste. Bez obzira na problem postojanja većeg broja nekompatibilnih formata (Batemax, VHS, Video 1000, LVR) koji se međusobno bore za primat na tržištu, pojavljuju se u prodaji i kasete sa snimljenim programima, pri čemu kapacitet od 3 i više sati programa na jednoj kaseti omogućava distribuciju kompletnih igranih filmova.

Kasetni magnetoskopi, bez obzira na tip, format snimanja i kapacitet kasete, omogućuju TV kućama sledeće funkcije:

- proširenje edukativne funkcije televizije putem snimanja u školama programa koje emituje neka TV stanica, ili preko distribucije kaset umnoženih u samom TV centru;
- proširenje informativne funkcije televizije preko distribucije snimljenih kaset klubovima naših radnika u inostranstvu;
- olakšavanje pomoćnih i pripremni poslova, kao što su pregledi programa, pregled i izbor materijala za montažu, ponuda programa za prodaju, itd.

Međutim, ako pogledamo na sveukupne potencijalne mogućnosti kasetnih magnetoskopa, a posebno sa tačke gledišta gledaoca, vlasnika kasetne mašine, vidimo da se javljaju još dva veoma važna momenta:

- mogućnost da se vrši sopstveni izbor vremena gledanja nekog programa (automatski snimljenog u vreme kada je bio emitovan iz TV centara), i time pravljenje sopstvene programske sheme i
- mogućnost stvaranja sopstvene „magnetoteke” ili „kasetoteke”, koja bi postala ekvivalent ličnoj biblioteci (mada su lako zamislive i javne kasetoteke gde bi se programi pozajmljivali).

Znači, suočeni smo sa veoma bitnim proširenjem mogućnosti izbora od strane gledaoca, sa drugačijim, slobodnijim, racionalnijim i kritičnijim njegovim pristupom redovno emitovanom programu. Svaka emisija će barem teorijski, imati da izdrži konkurenciju svih ostalih emisija, a sve zajedno konkurenciju „kasetotečnog” fonda.

Pored toga, moramo biti svesni da se suočavamo i sa nečim što već počinje da nalikuje na novi komunikacioni medij. Naime, treba imati u vidu da će se neminovno sa presnimavanja

igranih filmova i televizijskih emisija na kasete, preći uskoro na *kreiranje programa specijalno za kasetnu distribuciju, što će neminovno dovesti do promena u izrazu, a verovatno i do stvaranja nekih novih umetničkih formi*. Ako vam se ova poslednja tvrdnja čini odveć smelom, setite se jedne ploče koja je, tu skoro, bila na vrhovima liste popularnosti, na muzičku verziju *Rata svetova*, kreaciju Džefa Vejna (Jeff Wayne).

Razmislite da li je to delo bilo moguće zamisliti pre pojave gramofonske ploče? Da li se to delo može zamisliti kao koncertno izvođenje, rok opera ili TV emisija? Ne, svakako ne, ono postoji samo kao gramofonska ploča, ono predstavlja jednu novu formu muzičkog umetničkog dela.

Značaj prodaje gotovih programa i njihov uticaj na televiziju postaje još evidentniji kada pogledamo dolazeću tehnologiju video-diskova. Mogućnost relativno lake multiplikacije diskova čini da će njihova cena biti izuzetno niska, što će bitno ubrzati njihovu distribuciju.

Ove tehnološke promene su već uveliko u toku, čini mi se da se mi u taj razvoj moramo uključiti, kao i da moramo već sada razmišljati kako da odgovorimo izazovu koji video-kasete i video-diskovi predstavljaju za televiziju.

EMITOVANJE I PRENOS PROGRAMA

Prvo pitanje koje nam se nameće čim zakoračimo u oblast emitovanja i prenosa programa je: zemaljski ili satelitski sistemi? Gde je budućnost? Kako se i kada orijentisati ili preorijentisati?

Neumnjivo je, barem prema današnjem stepenu naših saznanja, da budućnost leži u satelitskim sistemima, da prednosti koje oni pružaju daleko nadmašuju mogućnosti zemaljskih sistema. Međutim, da li je ta budućnost o kojoj govorimo vremenski situirana u period koji je neposredno pred nama? Da li je možemo situirati u vremenski period narednog srednjoročnog plana?

Bojim se da nije tako. Čini mi se, na žalost, da bismo ako skupimo dovoljno hrabrosti, mogli reći da će se nešto možda i dogoditi u periodu posle 1985. godine. Stoga se i u narednom periodu moramo okrenuti zemaljskim sistemima. Treba, kao što kaže stara izreka, da gledamo u nebo i radimo na zemlji.

U domenu zemaljskih sistema za prenos i emitovanje programa, pored daljeg usavršavanja pokrivanja teritorije i stanovništva

programom, prvi i nesumnjivo najznačajniji zadatak je dalja automatizacija sistema predajnika i veza. Neophodno je razraditi i uspostaviti kompletne sisteme telekomande i telekontrola. Ovo znači nesumnjivo više od jednostavne racionalizacije sistema, to je ključ koji nam može omogućiti da odgovorimo zadacima koje će pred nas postaviti decenija koja je upravo započela.

Sledeće pitanje, koje ima strateški aspekt globalnih opredeljenja, jeste pitanje namene i razvoja treće mreže. Koja će biti njena uloga, koje će sadržaje ona prenositi, koji će biti stepen njene integrisanosti? Sve su to pitanja koja traže odgovore već danas.

Konačno, sazrelo je vreme da prevaziđemo embrionalnu fazu jednog sistema o kome smo do sada mnogo govorili, ali koji smo manje nego delimično ostvarili: kontributivni sistem veza. S jedne strane neophodnost da svestrano izveštavamo o sveukupnosti našeg bogatog političkog i kulturnog života u svim sredinama, a sa druge strane razvoj ENG i regionalnih centara, nameću potrebu za izgradnjom kompleksnog kontributivnog sistema sa razgranatim brojem „pristupnih mesta”, što bi omogućilo adekvatan dvosmerni protok informacija.

Pokušao sam u ovih nekoliko reči, podstaknuti čitanjem referata pripremljenih za ovo Savetovanje, da izvučem u prvi plan izvestan broj pitanja o kojima bi trebalo ozbiljno da porazgovaramo i na koja bismo morali da odgovorimo u toku narednih nekoliko godina.

Pred nama se nalazi niz odluka, niz izbora. Od svih ovih novih tehničkih izuma, što nam ih je nauka ostavila kao rasplakane bebe pred vratima, mi moramo odabrati one koji će nam, ako ih na pravi način upotrebimo, omogućiti da uspešno odgovorimo zadatku koji je društvo postavilo pred nas.

IZVEŠTAJ O RADU PRVE SEKCIJE

Zadatak ove sekcije bio je da razmotri društvenu ulogu televizije i njene nove programske mogućnosti. Polazeći od 25 radova objavljenih u prvoj svesci materijala Savetovanja i uvodnog referata, koji je na plenarnoj sednici podneo drug Dime Kostovski (Skopje) nastojalo se da se složena problematika ovog područja obuhvati raspravom u pet tematskih grupa, koje su razmatrane ovim redom:

- 1) društveni položaj televizije;
- 2) televizija kao faktor zajedništva;
- 3) razvoj programa;
- 4) nove programske službe područja; i
- 5) televizija i gledaoci.

Za svaku tematsku grupu date su kratke uvodne napomene.

Pitanja pokretana u raspravi na sekciji pobudila su pažnju učesnika, iako, razumljivo, ne sva u jednakoj meri, ali se može reći da je najobimnija diskusija bila vezana za drugu i treću tematsku grupu (pitanje zajedništva i razvoja programa), koje najdublje zadiru u svakodnevnu programsku praksu.

Sekcija nije usvajala nikakve formalne zaključke smatrajući svojim prvim zadatkom razmenu mišljenja i ideja o putevima daljeg razvoja. U nizu pitanja izražena je puna saglasnost učesnika, dok su po nekima stavovi bili različiti, ostavljajući izvesne otvorene dileme.

DRUŠTVENI POLOŽAJ TELEVIZIJE

Otvarajući diskusiju Muhamed Nuhić je ukazao na činjenicu da u pripremljenim radovima ova problematika nije dovoljno obuhvaćena. Niz sistemskih pitanja, kao i normativno-pravni položaj televizije još nisu rešeni u skladu sa našim društvenim sistemom, a procesi podruštvljavanja televizije odvijaju se sporim tempom.

U diskusiji su pokrenuta brojna pitanja, od onih osnovnih – koliko se radni čovek pretvara iz objekta u subjekat informisanja i koliko se manifestuju interesi radničke klase –

pa do praktičnih pitanja odnosa osnivača i kolektiva, organa društvenog uticaja i uređivačke politike.

Zajednička karakteristika svih istupanja bilo je osećanje da se na tom području stanje sporo menja, da pozicija televizije u društvu nije dovoljno usklađena s društvenim kretanjima i da su neophodni veći zajednički naponi da se pronađu odgovarajuća rešenja.

Mišljenja o putu i načinu nalaženja takvih rešenja bila su različita. Ona su se kretala od zahteva za radikalnim promenama, koje će televiziju više približiti gledaocu bez institucionalnog posredovanja društvenog sistema, do stava da u narednom periodu ne možemo očekivati krupnije promene institucionalnih okvira koji određuju položaj televizije, jer uslovi za to nisu sazreli.

TELEVIZIJA KAO FAKTOR ZAJEDNIŠTVA

U uvodnim napomenama Rajko Cerović je istakao originalnost jugoslovenskog televizijskog sistema, koji neuporedivo više od ostalih sredstava javnog informisanja svojim zajedničkim programom predstavlja faktor zbližavanja naroda i narodnosti naše zemlje. Međutim, umesto da ta funkcija jača, ona razvojem programa, hiperprodukcijom nekih sadržaja postaje sve ugroženija, naročito na području kulture.

Diskusija, potkrepljena primerima pa i statističkim podacima (Slovenija) je pokazala da stanje nije zadovoljavajuće i da televizija ne koristi sve potencijalne mogućnosti za realizaciju ove svoje bitne funkcije. Smatra se da je neophodno obezbediti širi protok informacija, naročito iz sredina van srpskohrvatskog jezičkog područja i da je neophodno takode, umesto mehaničkog korišćenja turnusa u programskoj shemi, više koristiti razvijenije oblike saradnje na realizaciji programskih projekata.

Dva pitanja nisu dovela do zajedničkih stavova. Jedno je pitanje kriterija kvaliteta u selekciji za zajednički program, a drugo pitanje odnosi se na inicijative oko većeg stepena programske integracije.

U pogledu kriterija kvaliteta, prema jednom mišljenju, on se ne može primenjivati svuda u jednakoj meri, jer se – vezano za neke sredine – mora pretpostaviti informativni značaj. Tome je suprotstavljeno drugo mišljenje, po kojem uspešno ostvarivanje funkcije zajedništva nije vezano za procentualne odnose (bolje

jedna dobra drama nego tri loše – rekao je jedan govornik), a isto tako kvalitet i stvaralački domet nije monopol razvijenijih studija, o čemu govore brojni primeri.

Mišljenje da se funkcija zbližavanja može najuspešnije postići izvesnim obaveznim, čvršćim, pa čak i centralizovanim oblicima programske saradnje primljeno je s velikom rezervom. Izražen je stav da bi takav odnos opasno ugrozio integritet svakog našeg centra i da odgovornost za negovanje zajedništva leži u jednakoj meri na svakom našem studiju.

RAZVOJ PROGRAMA

Svojim uvodnim napomenama Rado Cilenšek je otvorio široku skalu pitanja počev od toga da li na najbolji način koristimo postojeći program, pa do pitanja daljeg programskog razvoja koje stavlja na dnevni red umnožavanje posebnih interesa. Cilenšek je istakao stepen razvoja informativnih programa, deficitarnost igranih programa, kao i krupne zadatke koji stoje pred obrazovnim programima. Posebno je istakao potrebu korišćenja novih produkcionih metoda i tehnologija koji pružaju značajne mogućnosti za razvijanje televizijskog izraza i racionalniju proizvodnju.

U diskusiji je istaknuto da je neophodno, pri ocrtavanju daljeg puta razvoja programa, početi od potreba društva i njegovih ekonomskih mogućnosti. U pogledu informativnih programa izražen je zahtev za više „žive” televizije, ne samo u smislu tehnološkog metoda, već i u smislu njihovog približavanja stvarnim životnim tokovima. U tim programima treba preovladati pojave zatvaranja različitih interesa u opštinama, regionima, republikama i pokrajinama, zbog čega je teško artikulirati autentične interese društvenog razvoja.

Ukazano je takode na deficitarnost igranih programa, koji su veoma dobro primljeni u gledalištu, ali koji su u isto vreme u nepovoljnom položaju prema velikoj stranoj produkciji ove vrste. Ovo područje pre svega zahteva veći stepen udruživanja rada i sredstava, kao i orijentaciju na novu proizvodnu tehnologiju, koja omogućuje racionalniji rad.

Posebni zadaci u narednom periodu stoje pred daljim razvojem obrazovnih, posebno školskih programa, vezano sa naporima za reformu školskog sistema i potrebe permanentnog obrazovanja. U diskusiji je takode ukazano da nedostaju obrazovno-vaspitni sadržaji usmereni na povećanje odbrambene sposobnosti naše zemlje.

U toku diskusije u ovoj tematskoj grupi pokrenuto je i zanimljivo pitanje definicija programskih funkcija. Prema tom mišljenju, razvojem našeg sistema bićemo prinuđeni da napustimo klasične podele na informativno-politički, obrazovni, kulturno-umetnički i dokumentarni program i da tražimo nove osnove za definicije naših funkcija. To pitanje, međutim, nije detaljnije razrađivano.

NOVE PROGRAMSKE SLUŽBE (PODRUČJA)

Igor Leandrov je u uvodu izneo mišljenje da je za puni razvoj našeg programskog sistema u skladu sa potrebama društva neophodno ne samo izvršiti prestrukturiranje postojećih programa, već i dalje proširenje delovanja televizije na nova područja. Tempo osvajanja tih novih područja zavisi od društveno-ekonomskih mogućnosti, ali je njihova opravdanost nesporna. Na tom području posebno je aktuelno pitanje regionalne televizije i trećeg programa, korišćenja nove tehnologije kao što su *teletekst* i *video-sistemi*, a u daljoj perspektivi i *satelitske difuzije* programa.

U diskusiji je ukazano da se pri planiranju razvoja na ovom području mora posebno voditi računa o koordinaciji sa drugim sistemima informisanja i društvenim delatnostima. Izneta su takođe veoma zanimljiva iskustva sa korišćenjem video-sistema u školskoj televiziji Slovenije, kao i teškoće vezane za neujednačene standarde novih uređaja.

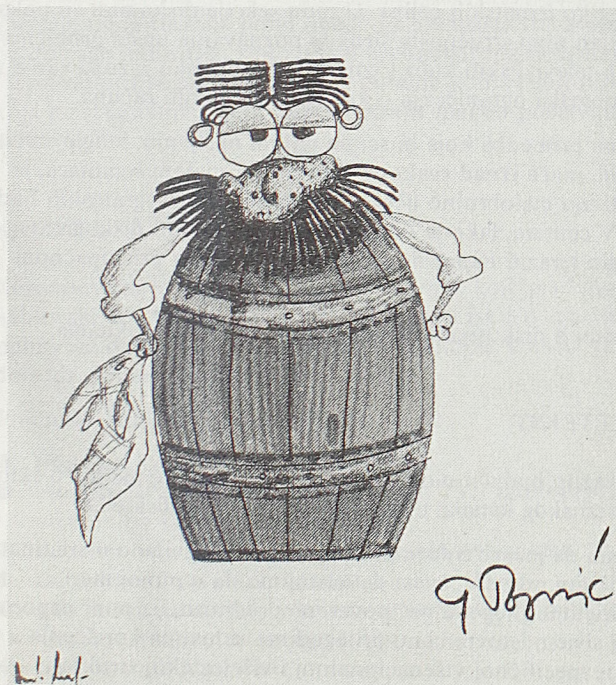
Data je inicijativa da se obrazuje jedna interdisciplinarna grupa, koja bi zajednički, sa programskog i tehničkog aspekta, pratila razvoj i uvođenje novih službi kao što su teletekst i video-sistemi.

TELEVIZIJA I GLEDAOCI

U svojim uvodnim napomenama Prvoslav S. Plavšić je izneo mišljenje da su naše predstave o televizijskom gledalištu u znatnoj meri zastarele. Raspolažemo parcijalnim, pretežno kvantitativnim podacima, a potrebna su nam zajednička, mnogo suptilnija, kvalitativna istraživanja. Ipak, iz onoga što znamo, može se zaključiti da je u toku proces sve veće kritičnosti gledališta ne samo prema tekućem programu, već i prema onome što nismo uradili. Gledalište je sve selektivnije, naročito mlada generacija koja se po mnogo čemu razlikuje od ostalih kategorija gledalaca.

U diskusiji je podržan zahtev za preorijentacijom sa kvantitativnih na kvalitativna istraživanja i istaknuta potreba za zajedničkim istraživanjima koja bi nam pružila sliku o celokupnom jugoslovenskom auditoriju. Ukazano je takođe na potrebu atraktivnijih, pa i provokativnijih programa, kao i na problem tzv. televizijskih ličnosti, jer se tim putem obezbeđuje veći stepen pažnje gledališta, pa i krajnji efekti emisija.

Na kraju izveštaja prve sekcije I. Leandrov je istakao da je podnoseći izveštaj nastojao da u okviru raspoloživog vremena odgovori zadatku formulisanom u Poslovniku Savetovanja – da da celovitu sliku diskusija, ukazujući na zajedničke stavove i na eventualne dileme i suprotna mišljenja. Puna slika rada sekcije, bogatstvo misli, ideja i stavova, može se, dakako, dobiti samo uvidom u građu celokupnog toka njenog rada.

ILUSTRACIJE – SKICE LUTAKA Mr GORDANE POPOVIĆ, kreatora lutaka TV Beograd, nagrađene 1979. plaketom Udruženja TV scenografa i kostimografa

IZVEŠTAJ O RADU DRUGE SEKCIJE

TEHNOLOŠKE PROMENE, NOVE PROIZVODNE I EMISIONE MOGUĆNOSTI

Rad sekcije bio je podeljen u četiri grupe:

- nove tehnološke mogućnosti,
- razvoj opreme za proizvodnju programa,
- promena proizvodne tehnologije, i
- distribucija i emitovanje programa.

U svakoj od četiri navedene grupe, teme su bile podeljene u nekoliko tematskih celina. U radu sekcije diskutanti su pokazali zavidan nivo stručnosti, širokog poznavanja opšte problematike radio-televizijskih kuća i iznad svega, duboko razumevanje za ekonomska ograničenja o kojima treba voditi računa.

Jedina primedba koja bi se, po našem mišljenju, mogla staviti ovom, inače iznad svakog očekivanja uspelom seminaru, je relativno malobrojno učešće u diskusijama programskih ljudi iz TV centara, iako je od strane i moderatora i diskutanta ulagan izraziti napor da se diskusije vode na pristupačnom nivou.

Izveštaj o diskusijama o pojedinim tematskim celinama:

TELETEKST

Na važnu buduću ulogu teleteksta, dopunskog medija u sklopu televizijskog kanala, ukazali su svi učesnici diskusije.

Svesni da je ovo informaciono sredstvo razvijano u sredinama različitim od naše, treba da nastojimo da u punoj meri iskoristimo njegove već poverene prednosti, uz puni napor da ovaj sistem istovremeno prilagodimo uslovima korišćenja u našoj specifičnoj višenacionalnoj i višejezičkoj strukturi.

Rečeno je da treba obratiti pažnju na činjenicu da teletekst zahteva relativno velika ulaganja od strane pretplatnika. Podsetili smo se, istovremeno, da JRT centri, s obzirom na dosadašnje iskustvo sa pretplatnicima, na polju prihvatanja tehničkih novina imaju opravdanje ako računaju na velik

odziv, čak i onda kada se za korisnu inovaciju zahtevaju i značajne materijalne žrtve od strane korisnika.

Izbor odgovarajućeg sistema teleteksta u najvećoj meri će implicirati njegove mogućnosti u kasnijoj primeni. Zbog toga, s jedne strane, potrebno je da se i na ovom području aktivno uključimo u rad međunarodnih organizacija koje rade na standardizaciji u cilju ostvarenja jedinstvenog internacionalnog standarda, dok će, s druge strane, biti neophodno dobijanje široke društvene podrške u našoj sredini.

Rad na konačnoj definiciji sistema i neophodnim tehničkim ispitivanjima, koja prethode eksperimentalnom servisu, tražiće osiguranje određenih materijalnih sredstava i sudelovanje širokog kruga stručnjaka, kako iz oblasti javnih informacionih sistema, tako i iz oblasti primene jezika i pisama naših naroda i narodnosti.

Značajan doprinos na polju uvođenja teleteksta treba očekivati od domaće industrije, kako u fazi preliminarog rada na izboru i ispitivanju sistema, tako i u fazi ponude konkretnih rešenja, koja po svojstvima i ceni zadovoljavaju spektar postavljenih zahteva.

KABLOVSKA TELEVIZIJA

Konstatovano je da širokim mogućnostima, koje pružaju kablovski distribicioni sistemi i značajnim iskustvima stečenim njihovom dugogodišnjom eksploatacijom, nije u našoj zemlji, do sada, pružena odgovarajuća pažnja.

Prednosti kablovske televizije, kao što su:

- osiguran kvalitetan prijem programa,
- mogućnost distribucije velikog broja TV i radio-programa po jednom kablju,
- nezavisnost o raspoloživom frekventnom spektru,
- mogućnost interaktivnog rada,
- prijem satelitskih i difuznih programa, uz relativno mala ulaganja po pojedinom korisniku,
- diseminacija podataka,
- pogodnost korišćenja u vanrednim situacijama,

ostale su u našoj sredini praktično neiskorištene.

Pojedini usamljeni eksperimenti u urbanizovanim sredinama (Zagreb, Titograd), nisu još pružili određenija iskustva.

Kućni antenski sistemi, koji se već godinama ugrađuju,

projektuju se i izvode bez ikakvog nadzora, dok se njihovim održavanjem u eksploataciji malo ko bavi.

Kako iz područja ugradnje skupnih antenskih sistema i kablovske televizije nedostaju standardi i pravna regulativa, a programski, ekonomski i tehnički interesi, kako RTV centara, tako i drugih organizacija od kojih se očekuje potencijalni interes, npr. PTT, nisu definisani, predlaže se osnivanje posebne interdisciplinarne komisije u okviru JRT, koja bi se dugoročno bavila ovom problematikom.

VIŠEKANALNA REPRODUKCIJA TONA U TELEVIZIJSKOM SISTEMU

U postojećem televizijskom frekventnom opsegu, danas je tehnički moguće realizovati višekanalnu reprodukciju tona (2, 3 i 4 kanala). S jedne strane, ovi se tonski kanali mogu koristiti za stereofonsku reprodukciju televizijskog tona, a isto tako i za prenos više tonskih, međusobno odvojenih, kanala. Koliko god da je primena stereofonske reprodukcije diskutabilna na televiziji, osim u izuzetnim slučajevima, višekanalna tonska reprodukcija, posebno u našoj zemlji gde na ravnopravnoj osnovi koristimo jezike naših naroda i narodnosti, može, pod određenim uslovima, biti od izvanrednog značaja.

Sugerisano je da se rad na praćenju ove problematike i dalje nastavi u okviru rada odgovarajućih komisija JRT.

RAZVOJ OPREME ZA PROIZVODNJU TV PROGRAMA

U našoj zemlji je skoro svaki centar ili gradio ili se pripremao za izgradnju TV centra. Neki centri stoje još pred takvim zadacima. Pošto izgradnja novog TV centra traži ogromna materijalna sredstva treba tom problemu posvetiti veliku pažnju. Razvoj tehnološke opreme sa novim tehnološkim mogućnostima sigurno ima i uticaj na koncipiranje novih TV centara. Ovo Savetovanje je samo skrenulo pažnju na tu problematiku, pa se predlaže da se u okviru JRT što pre organizuje stručno savetovanje o planiranju izgradnje TV centara.

Referati i diskusija su pokazali da je pred nama period od 5-8 pa i više godina rada na helikoidalnim magnetoskopima. Pošto trenutno ima tri međunarodno priznata standarda, potrebno je da stručne komisije JRT u svoj budući rad uključuju tu

problematiku i da donesu zaključke o standardizaciji magnetoskopskih snimaka za razmenu između JRT stanica.

Diskutovalo se i razmenilo mišljenje i iskustvo i o novim tipovima televizijskih kamera, o problematici proizvodnje video-kaseta za potrebe naših građana u inostranstvu, o upotrebi i prednostima elektronsko-magnetskih DIA-projektora, kao i o profilu kadrova s obzirom na nove tehničke mogućnosti u proizvodnji programa.

Bilo je rasprava o uvođenju digitalne tehnike. Demonstracija ove tehnike je pokazala deo mogućnosti novih digitalnih mešanja slike sa specijalnim efektima.

NOVE PROIZVODNE METODE

1. Elektronsko novinarstvo – E N G

a. U diskusiji je potvrđena ranija orijentacija komisije za studijsku tehniku televizije da je U-matic H najpogodniji; usvojen je ENG standard JRT.

b. ENG kamera ipak ne može biti kamera bilo kakvog kvaliteta. Preporučuje se uvođenje kvalitetnijih kamera jer je već magnetoskop dovoljno velik izvor degradacije kvaliteta koji se ne da izbeći. Zadužuju se komisije JRT da definišu potrebni minimalni kvalitet ENG kamera.

c. Šta je EFP i gde su granice EFP i ENG nije do kraja definisano zbog specifičnosti rada i potreba pojedinih TV centara. Dalja diskusija o ovome takođe je ostavljena komisijama JRT.

d. Arhiviranje ENG materijala (kaseta) je svakako tema kojoj treba posvetiti dosta pažnje.

2. Odnos filma i elektronike

a. Koegzistencija filma i elektronike u televizijskoj proizvodnji se i dalje nastavlja.

b. Dokumentarno-feljtovski programi proizvodili bi se u budućnosti i jednom i drugom tehnikom sa prednošću filma u specifičnim situacijama kao što su putovanja i nepristupačne teritorije.

c. Proizvodnju informativno-političkog programa u TV centrima treba prevashodno orijentisati ka elektronici. Naravno

i dalje koristiti film iz dokumentacije, od dopisnika, razmene...

d. Umetnički program treba proizvoditi pretežno elektronikom ali programi namenjeni razmeni i prodaji još uvek imaju izrazitu prednost u filmskoj proizvodnji.

e. U formiranju istorijske dokumentacije filmski način proizvodnje pokazuje izrazite prednosti.

3. Razvoj regionalnih TV centara

a. Oprema koja stoji na raspolaganju regionalnim TV centrima je vrlo široka i može biti ENG, EFP, U-matic magnetoskopi, jednoinčni studijski magnetoskopi, itd. Sve ovo je prihvatljivo zbog toga što su koncepti i funkcije različiti od jednog do drugog regionalnog TV centra.

b. Diskusija je pokazala da se na filmsku tehnologiju u regionalnim TV centrima ne treba oslanjati ni u stvaranju (razvijanju) ni u emitovanju, jer je skupa i komplikovana. Obradu ovakvih materijala, ukoliko se snima u regionalnom TV centru, treba svakako vršiti u matičnoj TV kući.

c. Faze izgradnje i opremanja TV centara različito su zamišljene jer moraju biti u funkciji uloge, programskog plana i specifičnosti svakog regiona.

d. Unifikacija standarda magnetoskopskog zapisa sigurno je neophodna u okviru republike, a vrlo verovatno i šire. Razlog za ovo je činjenica da regionalni centri neće imati međusobnih mikrotalasnih veza, a želja za razmenom TV programa će svakako postojati.

4. Primena elektronskog računara u dokumentaciji

a. Primena računara i ideja o povezivanju svih centara u jedinstven sistem ocenjeni su kao odlični. Preporučuje se zajednički sastanak (uz obavezno učešće predstavnika programa i mikrotalasnih veza) na kojem bi se ove ideje zajednički zaokružile.

Diskusija o distribuciji i emitovanju programa zaključila je sledeće:

1. Satelitska radio-difuzija

U ovoj grupi tema raspravljano je o mogućnostima emitovanja televizijskih programa putem satelita sa tendencijom stvaranja zaključaka o potrebi angažovanja sredstava i kadrova u sledećem petogodišnjem periodu.

Konstatovano je da su ostvareni svi tehnički preduslovi u pripremljnoj i ispitnoj fazi, priprema za lansiranje satelita. Međutim nedostajala je programska orijentacija kao bitni preduslov za određivanje termina.

U diskusiji je posebno naglašeno nedovoljno sudelovanje programskih stvaralaca u raspravama i ocenama potreba za satelitskom radio-difuzijom. Jasno je izražen zahtev da se donesu sledeći zaključci:

- a) da se intenziviraju pripreme uz učešće društvene, programske i ekonomske sfere JRT, kako bismo doneli odluku o uvođenju satelitske radio-difuzije;
- b) sve predstavnike društvene, programske, tehničke i drugih struktura, aktivno uključiti u predstojeće projekte u Evropi, koji će se u ovom razdoblju realizovati u cilju sticanja nužnog iskustva za uvođenje satelitske radio-difuzije;
- c) podsticati stvaranje prijemničke baze u Jugoslaviji, koristeći, dok u međuvremenu nema naših satelita, pokrivenost naše zemlje satelitima namenjenim eksperimentalnim i predoperativnim pokrivanjima susednih zemalja, podstićući posebno domaću industriju na realizaciji tog zadatka.

2. Razvoj mreže odašiljača za emitovanje televizijskih programa

Rasprava u ovoj grupi tema vođena je o stanju mreže danas, njenom tehničkom kvalitetu, o potrebi za modernizacijom i o sukcesivnom uvođenju automatizacije pogona. Postavljena su i neka pitanja na koja u ovom momentu nije bilo moguće dati odgovor. To su zahtevi za sigurnošću pogona i stepenovanje tolerantnih perioda prekida emitovanja. Usko vezano sa tim pitanjima je i opremanje nekih ili svih instalacija rezervnim uređajima koji jedini osiguravaju minimalne prekide programa.

Dotaknuto je i pitanje izgradnje Treće televizijske mreže kao i njeno eventualno korišćenje za regionalno, odnosno lokalno emitovanje u kombinaciji sa republičkim.

Zaključci su sledeći:

- a) u narednom srednjoročnom razdoblju nastaviti sa intenzivnom izgradnjom Prve i Druge mreže koliko god to budu omogućavali ekonomski i društveni faktori;
- b) obnavljati zastarele instalacije posebno Prve mreže, koja je delom došla do faze potpune amortizacije;

- c) postepeno uvoditi automatizaciju u pogone odašiljača i veza, koja će imati za krajnji cilj potpuno automatske pogone bez potrebe za stalnim dežurnim osobljem;
- d) na nivou JRT postići dogovor o stepenovanju značaja objekata s obzirom na moguće prekide u emitovanju;
- e) gde još nije učinjeno, definisati lokalno i regionalno emitovanje programa.

3. Međunarodna TV razmena i uključivanje u međunarodne standarde

U ovoj grupi tema vođena je rasprava o uključivanju Jugoslavije u nove tehnologije sistema prenosa, gde digitalizacija donosi značajne prednosti, kao i mogući budući prenosi TV programa putem satelita.

Zaključeno je sledeće:

- a) neophodno je da se u Jugoslaviji izvrše pripreme za postepeni prelaz analognih sistema prenosa na digitalni. Posebno je potrebno uskladiti standarde digitalnih sistema na svim nivoima i maksimalno ih prilagoditi postojećim analognim;
- b) konstatuje se da je zemaljska satelitska stanica u Ivanjici ostvarila do sada niz prenosa veoma dobrog kvaliteta te je time opravdala trend usvajanja potrebe za korišćenjem satelitskih prenosa programa.

4. Svetska administrativna konferencija WARC 79. i JRT

U raspravi je detaljno analiziran rezultat konferencije kao i predstojeći zadaci na nacionalnom i međunarodnom planu.

Zaključeno je sledeće:

Rezultati konferencije zahtevaju intenzivan rad tehničkih komisija JRT na planiranju i raspoređivanju frekvencija sa posebnom naznakom potrebe za korišćenjem opsega 760 do 852 MHz za dopunu mreže TV odašiljača u onim zonama u kojima je nije moguće realizovati drugim opsezima. U tom radu nužno je povezati se sa drugim korisnicima spektra kao i sa CCIR-om i drugim međunarodnim telima koja rade na istim problemima.

5. Uključivanje potreba ONO u srednjoročni plan razvoja

Zaključak:

- a) da u planovima i programima razvoja Televizije budu ugrađeni zaključci skupštine JRT sa Savetovanja po tehničkim i programskim pitanjima kao i samoupravnog sporazuma o delovanju JRT u redovnim i vanrednim uslovima;
- b) da se formira stalna radna grupa u JRT za planiranje i praćenje korišćenja frekventnog spektra funkcionalnih sistema veza.

IZVEŠTAJ O RADU TREĆE SEKCIJE

Sekcija za društveno-ekonomske osnove razvoja televizije u Jugoslaviji u narednom srednjoročnom periodu održala je tri sednice na kojima su razmatrana pitanja iz sledećih tematskih oblasti:

- 1) ekonomske osnove razvoja,
- 2) društveno-ekonomske odnose,
- 3) osposobljavanje kadrova,
- 4) unapređenje organizacije rada.

U vrlo opsežnoj i konstruktivnoj diskusiji zahvaćena su skoro sva pitanja iz pomenutih tematskih oblasti.

U radu sednice i u diskusiji učestvovao je i Pavle Gaži, izvršni sekretar Predsedništva CK SKJ i predsednik Skupštine JRT, kao i predstavnici Veća SS Jugoslavije, Saveznog sekretarijata za informacije, predstavnici naučnih institucija i drugi.

U radu sednice i u diskusiji učestvovao je i izvestan broj drugova koji se profesionalno bave drugim pitanjima, što ukazuje na zainteresovanost za pitanja koja su razmatrana u okviru ove sekcije.

Diskusija je ukazala na veliki značaj pitanja pokrenutih na ovom Savetovanju s obzirom da se nalazimo u periodu definisanja razvojnih pravaca naših RTV centara, a u sklopu toga TV centara. Takođe, u toku su poslovi na izradi plana razvoja Zajednice JRT.

EKONOMSKE OSNOVE RAZVOJA

U sagledavanju razvojnih mogućnosti naših TV centara u narednom srednjoročnom periodu moramo polaziti pre svega od principa realnosti svih naših planova razvoja. Time se na početku naglašava potreba da naša opredeljenja i ponašanja proizlaze iz realnih potreba i mogućnosti za razvojem TV sistema u narednom periodu.

Polazeći od značaja i uloge televizije u našoj zemlji, naredni srednjoročni period predstavljaće vrlo značajno razdoblje sa osnovnom karakteristikom umerenijeg razvoja u odnosu na tekući srednjoročni period, uz naglašenu potrebu za stabilizacijom na svim sektorima rada i razvoja. Na taj način, razvoj TV sistema u našoj zemlji treba da odražava njen ukupan društveno-ekonomski razvoj. Zbog toga, razvoj TV sistema u narednom periodu treba da se izražava kroz postignute kvalitativne elemente, kako u oblasti programa, tako i u oblasti tehničko-tehnološkog, kadrovskog, društveno-ekonomskog, samoupravnog, organizacionog i drugog razvoja.

Sprovođenje stabilizacione politike podrazumeva pre svega korišćenje postojećih potencijala, materijalnih i ljudskih. Sve to ukazuje da će period ekstenzivnog razvoja u narednom periodu ostati za nama.

Opredeljenje za umerene ambicije sa kojima treba da uđemo u naredno srednjoročno razdoblje, ne bi trebalo da znači restrikciju u razvoju TV centara, već ostvarivanje razvojnih ciljeva koji će izrasti iz potreba društva, prateći istovremeno razvoj RTV sistema van naše zemlje. To znači da se zalažemo za ostvarivanje takvog razvoja koji neće dozvoliti zaostajanje za TV sistemima u svetu.

U realizaciji pomenutih razvojnih ciljeva potreban nam je što precizniji dogovor o zadacima koji će obezbeđivati ostvarivanje pomenutih pravaca razvoja.

Među najvažnije zadatke spada obezbeđenje uslova za realizaciju takvog razvoja. Ostvarivanje ovog zadatka je u direktnoj vezi sa potrebom sagledavanja svih ekonomskih i drugih uslova na kojima treba da se zasniva projektovani razvoj.

Na pitanje da li se sada mogu sagledati izvori na kojima će biti baziran razvoj, odgovor bi mogao da bude samo delimičan. Ako se ima u vidu da će, barem u početnom periodu narednog petogodišta, biti nastavljeni trendovi naše zavisnosti od inostranog tržišta, može se reći da će, naročito posle preduzetih najnovijih ekonomskih mera, bilansi sredstava potrebnih za

realizaciju plana razvoja za period 1981-1985. godine, već sada morati da budu reducirani najmanje za iznos za koji je inostrana roba postala skuplja.

I u dosadašnjem periodu finansiranja razvojnih planova naših TV centara nailazilo je na teškoće pre svega uslovljene nedostatkom sredstava. Takođe, izvori finansiranja bili su vrlo različiti po republikama i pokrajinama, počev od samofinansiranja do ulaganja namenskih sredstava društveno-političkih zajednica, zatim bankarskih kredita i drugo.

Ako se onome što je ranije rečeno dodaju i ova iskustva može se pretpostaviti da će se ostvarivanje razvojnih ciljeva i zadataka u narednom srednjoročnom periodu odvijati u složenim uslovima. To zahteva visok stepen znanja i stvaralačke primene nauke u realizaciju razvojnih planova. Takođe, posebna politika naših TV centara treba da polazi od zahteva za što većim stepenom efektivnosti uložених sredstava.

To zahteva selektivan pristup pri izboru prioriteta i dinamike pojedinih investicionih ulaganja. Jedna od mera u tom pravcu je pomeranje težišta ulaganja sa prvih ka poslednjim godinama plana, čime se stvaraju uslovi za akumulaciju potrebnih sredstava.

Dalji zadatak je sagledavanje svih postojećih i iznalaženje novih izvora finansiranja, kao i aktiviranje svih postojećih potencijala koji treba presudno da utiču na realizaciju planova razvoja.

Intenzivno korišćenje postojećih potencijala treba presudno da utiče na postizanje rezultata kvalitativne prirode i takve efekte koji se mogu izraziti kroz veći stepen efikasnosti uložених društvenih sredstava, ekonomičnosti poslovanja i podizanje produktivnosti rada.

Uz stalno naglašavanje potrebe za realizacijom pomenutih principa, čime će na naš naredni razvoj presudno uticati faktori koji će nositi obeležje intenzivnog razvoja.

Dalji zadatak predstavlja orijentacija na domaću proizvodnju sa namerom da što pre ostvarimo saradnju sa domaćim proizvođačima u domenima koji se već sada mogu realizovati. Takođe će biti potrebno da predstojeći period što bolje iskoristimo za osposobljavanje domaćih proizvođača za što aktivnije uključivanje u realizaciju planova TV centara. Sada u periodu priprema srednjoročnih planova trebalo bi da se sa njima dogovorimo o mogućnostima njihove proizvodnje za potrebe narednog srednjoročnog plana.

Veći stepen integracije naših TV centara u raznim oblastima

takođe će predstavljati značajan faktor uspešne realizacije planskih ciljeva. Radi toga moramo precizirati sve puteve saradnje u narednom periodu, polazeći od zajedničkih ciljeva svih TV centara i njihovih interesa za brži ukupan razvoj televizije u našoj zemlji.

Za uspešno ostvarivanje naših razvojnih planova biće nužno doneti mere i zadatke koji će polaziti pre svega od promena koje se mogu kvantitativno iskazati i koje će presudno uticati na stepen realizacije razvojnih planova. To znači da će nam biti potrebne kvalitativne promene u ponašanju svih činilaca koji u TV centrima rade na sagledavanju razvojnih mogućnosti, pa do poslednjeg izvršioca uključenog u realizaciju razvojnih planova.

DRUŠTVENO-EKONOMSKI ODNOSI

Sa stepenom razvoja dohodovnih odnosa na osnovama samoupravljanja u našim TV centrima ne možemo biti zadovoljni, pre svega što dohodak još uvek nije postao motiv udruživanja u našim kućama, a takođe i u odnosima sa drugima na koje su TV centri upućeni na saradnju. Zbog toga se još uvek zadržava troškovni princip umesto uspostavljanja odnosa na bazi zajedničkog dohotka i samoupravnog dogovaranja o načinu učešća u njegovoj raspodeli. A u odnosima sa drugim partnerima sa kojima se razmenjuje rad uglavnom su prisutni kupoprodajni odnosi.

ZUR, a i očekivane promene u ekonomskom položaju sve više će nas upućivati na potrebu uspostavljanja sve jasnijih ekonomskih odnosa, što treba da dovede do većeg stepena ekonomije ukupnog rada. Neprihvatljive su sve tendencije u odnosima sa partnerima koji cene svojih usluga ne formiraju na bazi stvarnog koštanja, već pokušavaju da, prateći kretanja TV preplate, kao osnovnog prihoda naših organizacija, na taj način formiraju svoje cene. Bez obzira što se pokušava da se ovakvi odnosi regulišu sporazumima, smatramo da to nije ništa drugo nego zadiranje u dohodak drugih organizacija, umesto da se postigne dogovor o koštanju usluga na bazi svih relevantnih elemenata. Time se istovremeno onemogućava sistem zidanja cena.

Pitanje vrednovanja rada, razrada i primena sistema stimulativnog nagrađivanja predstavlja ključni element u razvoju društveno-ekonomskih odnosa. Zbog toga se pojave neadekvatnog odnosa prema radu i sredstvima za rad javljaju kao posledica neregulisanog nagrađivanja prema rezultatima

rada. Za nas je ovo pitanje u ovom momentu značajno i sa stanovišta uspešnog ostvarivanja razvojnih planova.

Iskustva pojedinih centara nedovoljno su poznata ostalim centrima, pa se razmena iskustava postavlja kao jedan od narednih zadataka.

Sistemu planiranja na samoupravnim osnovama takođe se mora poklanjati veća pažnja. To je jasno ako se ima u vidu da angažovanje velikog kreativnog i radnog potencijala zahteva razvoj odgovarajućeg sistema planiranja. U realizaciji srednjoročnog razvoja sistem planiranja ukupnog radnog procesa treba da obezbedi takvu koordinaciju koja će biti u stanju da integriše sve delove TV kompleksa i da obezbedi sigurno i kontrolisano odvijanje procesa onako kako to bude definisano razvojnim planovima. Da bismo suvereno vladali svim tokovima u svim fazama pripreme i realizacije razvojnih planova, potrebno je u sistemu planiranja na televiziji najpre koristiti metode koje su na naučnim osnovama već razvijene i uspešno primenjene u drugim oblastima i da dalje sledi uključivanje novih naučnih rešenja u oblasti metodologije i tehnike planiranja. Dosadašnja iskustva u pogledu udruživanja sredstava na nivou JRT za potrebe finansiranja određenih aktivnosti dala su zadovoljavajuće rezultate i pokazala su se veoma korisnim. Oblike udruživanja sredstava potrebno je proširiti sa programskih i na druga područja, a pre svega u oblasti razvojno-poslovne saradnje.

Razlike u stepenu razvijenosti TV centara ili trenutni poremećaji u poslovanju izazivaju nedostatak sredstava za finansiranje određenih aktivnosti. Stoga će biti potrebno da se sagledaju nove mogućnosti za obezbeđenje vidova solidarnosti između naših TV centara.

U razvoju samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa nezamenljiva je uloga subjektivnog faktora u TV centrima, SKJ, sindikata i drugih, pre svega u podsticanju udruživanja sredstava i rada i u uspostavljanju takvih odnosa koji će se sve više razvijati u interesu svih delova udruženog rada.

OSPOSOBLJAVANJE KADROVA

U cilju što kvalitetnijeg izvršavanja zadataka, ljudski faktor će i ubuduće imati nezamenljiv značaj. Zbog toga će pravilno odabiranje, osposobljavanje, raspoređivanje i angažovanje kadrova predstavljati strateško pitanje ostvarivanja usvojenih planova razvoja i u narednom periodu. Iz toga proizilazi potreba za iniciranjem, konstituisanjem i razvijanjem

odgovarajućeg procesa obrazovanja kadrova uključujući i permanentno obrazovanje. Zbog toga će biti potrebno da naši TV centri budu uključeni u sve faze obrazovanja kadrova za potrebe televizije. U tome je neophodna čvrsta saradnja sa institucijama koje se bave osposobljavanjem kadrova učešćem u iniciranju projekata za osposobljavanja kadrova u njihovom finansiranju i stalnim praćenjem procesa realizacije tih planova. Radi permanentnog praćenja potreba za kadrovima, potrebna je saradnja TV centara. Stoga se predlaže da se pri JRT formira telo koje bi stalno radilo na istraživanju kadrovskih potreba TV centara, a naročito na izgrađivanju dogovora za osposobljavanje kadrova za potrebe svih TV centara. To u isto vreme podrazumeva i praćenje realizacije tih planova. Na ovaj način bi se efikasno mogao ostvarivati koncept školovanja kadrova za sadašnji i naredni period. Naši TV centri moraju da budu više uključeni u procese reforme školstva sa ciljem da se oblicima usmerenog obrazovanja sugerišu potrebe za kadrovima određenog profila i stepena stručnosti i to dugoročno.

Istaknut je problem kadrova za potrebe mobilnog sistema, ukazujući na potrebu bržeg prilagođavanja određenih profila kadrova ovim zahtevima.

UNAPREĐENJE ORGANIZACIJE RADA

Diskusija o ovom pitanju je istakla da u pogledu organizacije rada ne smemo dozvoliti njeno zaostajanje u odnosu na složenost TV sistema u celini. Otuda zahtev da organizacija rada u našim TV centrima bude stavljena u funkciju ostvarivanja razvojnih planova i redovnih zadataka. Istovremeno, pri postavljanju određenih organizacionih rešenja mora se voditi računa o tome da organizacija omogućava razvoj samoupravljanja u svim delovima. I pored konstatacija da organizacija treba da izvore iz tehnologije procesa rada i da stalno prati taj razvoj, sadašnji oblici organizacije naših RTV, odnosno TV centara, su veoma različiti, iako se radi o skoro istovetnom tehnološkom procesu. To upućuje na potrebu zajedničkog izučavanja organizacije rada, iznalaženja takvih rešenja koja će uz poštovanje specifičnosti u dostignutom stepenu razvoja, polaziti od nekih jedinstvenih principa. Organizacija rada treba da bude tako postavljena da optimalno omogućava kombinaciju svih delova u odnosu na osnovni zadatak televizije, zbog čega značaju koordinacije u radu treba sve više da se poklanja pažnja. U tom pogledu nude se rešenja, kao što su da se na nivou JRT analizira organizacija rada u svim TV centrima. Na taj način bi se, polazeći od naučnih principa organizacije rada i iskustava, kako naših

tako i TV centara van naše zemlje, pomoglo stručnim ljudima da dođu do optimalnih rešenja u pogledu organizacije koja su prihvatljiva sa stanovišta razvoja samoupravnih odnosa.

I u pogledu stalnog praćenja i razmene iskustava oko organizacije rada pojedinih centara, predlaže se konstituisanje određene stručne grupe čiji bi zadatak bio izučavanje i unapređenje organizacije rada u našim kućama.

O RADU STRUČNOG SEMINARA

Stručni seminar je obrađivao pet tema.

RAZVOJNE MOGUĆNOSTI TELEVIZIJSKOG TONA

U diskusiji je konstatovano da postoji potreba za poboljšanjem kvaliteta tona na televiziji. U svetu se danas ispituje niz mogućnosti, od kojih digitalno rešenje ima najviše izgleda na uspeh. Između ostalog ono nudi smanjenje širine kanala, što je posebno važno za racionalno korišćenje frekventnog spektra. Naglašeno je osim toga da rešenje sa samo digitalnim tonom predstavlja prelaznu fazu ka digitalizaciji u celini. Međutim, ni jedno ni drugo rešenje ne može se očekivati u skoroj budućnosti. Postavljeno je i pitanje da li će zajedničko delovanje digitalnog tona drugim digitalnim signalima, kao što su teletext, VITS, IDS itd., dovesti do degradacije kvaliteta u prijemu.

PROBLEM TAČNOSTI FREKVENCIJE I VREMENA

U diskusiji su ponovo istaknute potrebe televizije za tačnošću frekvencije i njenom stabilnošću, zatim tačnosti vremena što je detaljnije obrađeno u pojedinim referatima.

DISTRIBUCIJA FREKVENCIJSKE NORMALE

Istaknuto je da postoji više načina za distribuciju frekvencijske normale. Međunarodna služba vremena priznaje kao kvalitetne distribucione sisteme samo LORAN C i televizijski sistem. Više učesnika diskusije istaklo je potrebu za frekvencijskom normalom, s tim što je naglašeno da postoje različiti načini distribucije prilagođeni specifičnim potrebama.

PRECIZNI POMAK FREKVENCIJE (OFFSET)

Više diskutirano se u svojim izlaganjima istakli potrebu korišćenja preciznog *offset*-a radi racionalnijeg korišćenja frekventnog spektra. Naglašena je potreba za stvaranjem koherentnih TV sistema, kod kojih i video-signal treba da bude izveden od istog etalona. Navedeni su i primeri iz prakse pojedinih JRT centara koji potvrđuju korist od primene preciznog *offset*-a (npr. Krvavec – 5 kanal).

PLANIRANJE TELEVIZIJSKIH MREŽA SA RAČUNARIMA

Zbog složenosti planiranja TV mreža u današnje vreme, konvencionalne metode planiranja ne mogu da odgovaraju savremenim potrebama, pa se učesnici Seminara zalažu za primenu kompjuterskih metoda. Navode se i druga područja aplikacije kompjutera. Ističe se potreba za užom saradnjom među RTV centrima. Takođe se predlaže da se pri planiranju uzmu u obzir i karakteristike prijemnika. Postoji i mišljenje da jačinu signala i osetljivost prijemnika treba izražavati snagom.

Zaključci

Razvoj televizijskog tona treba i dalje sistematski pratiti radi posebnog značaja i potencijalne mogućnosti za racionalnije korišćenje spektra i eventualnog uvođenja još jednog tonskog kanala. Definisanje i distribucija etalona frekvencije je od zajedničkog interesa za JRT. Predlaže se razvoj sintetizatora – korektora, koji bi trebao da ispunjava zahtev univerzalnosti za odašiljače i repetitore, a da bude i jeftin. Naglašeno je neophodna saradnja sa industrijom.

Ističe se potreba korišćenja preciznog *offset*-a radi racionalnijeg korišćenja frekventnog spektra i stvaranja koherentnih televizijskih sistema (video i rf signal).

Pri planiranju televizijskih mreža korišćenjem računara neophodna je saradnja među televizijskim centrima radi jedinstvene metodologije i zajedničkog korišćenja programa.

IZBOR IZ PRILOGA ZA SAVETOVANJE

Prof. Muhamed Nuhić

TELEVIZIJA SUTRA

Razvoj medija i razvoj njegove društvenosti

„Živimo u najsudbonosnijem i najveličanstvenijem vremenu u dosadašnjoj istoriji čovječanstva. Savremena djela ljudskog uma i ruku prevazilaze i najsmjelije vizije sanjara”...

„...Usmjeravanje dostignuća nuklearne fizike, elektronike i automatizacije ka usavršavanju proizvodnje otvara svakom pojedincu perspektivu da do maksimuma razvije svoje stvaralačke sposobnosti. U takvim uslovima postaje još besmislenije degradiranje čovjeka na položaj najamnog radnika i mehaničkog poslužioca mašina”...

Najamni radnik, mehanički poslužilac sve „pametnijih” mašina, kupac i potrošač roba i usluga, kupac informacija, slušač radio-emisija, gledač televizije, demonstrant... Civilizacija 20. vijeka, uz sva dobra, proizvela je i toliko himera koliko nije sav prethodni razvoj. U tom gotovo totalno himeričnom ambijentu, čovjek se vidi kao u izokrenutom ogledalu, kao u „camera obscura”. Osjeća se srećnim, čini mu se da je sve što je oko njega i u čemu je – radi njega smišljeno i stvoreno; živi u uvjerenju da je slobodan, jer slobodno kupuje novine koje hoće, bira televizijske kanale i radio-frekvencije, opredjeljuje se za jednog od kandidata na izborima, štrajkuje i demonstrira radi petprocentnog povećanja cijene svog rada... Tu univerzalnu, preciznije genijalnu himeru hrani i stvara i „gledanje na daljinu” – medij koji čovjeku omogućuje da vidi u daljinu.

Televizija je rođena u krilu kapitalističkog društva i u svom društvenom značenju nije mogla a da se, što bi rekao Mering ne okruži kapitalizmom. Vukući genezu još od stanovišta građanskog staleža u 6. rajnskom Landtagu po kojem bi sloboda štampe trebalo da bude isto što i sloboda zanata, tj. da bi štampa mogla biti isto što i zanat – sredstvo zarade, televizija je od samog početka specifična industrija građanskog potrošačkog

društva, koja proizvodi robe i ostvaruje profit po mjeri tog društva. Time, ona je neumitno stala u odnos naspram drugih medija primjeren kapitalističkom društvu – u poziciji je da se bori za tržište i potrošača, da se potrošaču nametne kao roba višeznačne vrijednosti koja u sebi sublimira mogućnosti i vrijednosti drugih proizvođača sličnih roba; kao industrija i usluga koja te vrijednosti nudi na poslužavniku, kao što se poslužuje doručak u krevetu. Takvoj, čovjek je – kupac, potrošač i da bi bio sve bolji kupac, valja ga sve više podsticati na kupnju, valja ga sve bolje zadovoljavati. Na takvom „tržištu“ čovjek-gledač stiče uvjerenje da se njegove želje i potrebe zadovoljavaju ne misleći da su mu oni dobrim dijelom nametnuti i da bi se stalno i na sve većem nivou zadovoljavao jedan drugi, prikriveni, njemu strani i (često) njemu suprotstavljeni interes.

Tačno je da je televizija demokratizovala komunikaciju omogućujući gotovo svima ono što je prije nje bilo dostupno samo manjini. Ali, ona je znatno educirala komunikaciju vezujući čovjeka za sebe u dobrom dijelu njegova slobodna vremena. Zahvaljujući tome, čovjek se neposredno susreće sa čovjekom samo u nekoj radnoj poziciji (mada je ta komunikacija posredovana tehnologijom), u nekom političkom odnosu i svojstvu, u nekom interesu ili u vezi sa nekim interesom, a sve manje u onim drugim, neformalnim, neobaveznim i neuvjetovanim vidovima ispoljavanja svoje ljudskosti i društvenosti.

Televizija je otvorila čovjeku prozor u svijet, omogućila mu „gledanje u daljinu“, pružila mu i pruža mu ogroman kvantum spoznaja o prošlosti i sadašnjosti i vizija budućnosti. Ali, kao i svako gledanje kroz prozor i ovo je ograničeno – čovjek može da vidi samo ono što je ispred prozora; on može da uživa, da suosjeća, da doživljava (zavisno od svog senzibiliteta), itd. Ali, gledajući kroz taj prozor on ne može da djeluje i da mijenja, ako se ne odvoji od njega i ne krene u akciju. Gledajući u daljinu, ako je ono što se tom gledanju nudi sračunato na to, čovjeku se može dogoditi da ne vidi sebe i oko sebe (što se često događa), da sebe identifikuje sa tom daljinom iščašujući se iz svog realnog bića, iz sebe sama itd., a „samoposmatranje je“ – kako kaže Marks – „prvi i najvažniji uslov mudrosti“.

Televizijska komunikacija je, na ovom stupnju mogućnosti televizijske tehnike, veoma nefleksibilna. TV program počinje u određeno vrijeme i traje do određenog vremena, pojedini programi – emisije idu u tačno određeno vrijeme, program televizije ne može se pratiti „usput“ uz neki drugi posao, ono što se propusti može se, eventualno, vidjeti kao repriza, ali na

to valja čekati itd. Sve to (i još više od toga) dovodi čovjeka u situaciju da, ako želi pratiti neki program, svoj dnevni rad i red, raspored svog vremena i svoje obaveze prilagođava, odnosno podređuje shemi televizije.

Moć televizije da u kuću, u tzv. individualni ili porodični životni prostor unese bioskop, pozorište, koncert, sportska natjecanja, političke ili slične spektakle, dovodi čovjeka u iskušenje da ne traži ni bioskop, ni koncert, ni stadion – da ostane u svom domu u kojem će mu to sve, kao dnevni obrok, biti servirano bez ikakvog njegovog napora i bez izlaganja dodatnim troškovima.²

„Istorijski zadatak i krajnji cilj svjesne djelatnosti komunista jeste pretvaranje savremene društvene stvarnosti, koja nosi u sebi sve karakteristike prelaznog perioda u stvarnost u kojoj će nestati klasa i svih tragova eksploatacije i ugnjetavanja čoveka čovekom; u kojoj će čovek, kao slobodan stvaralac, stajati nasuprot prirodi i, otkrivajući sve dublje njene zakonitosti, sve je više potčinjavati sebi i svojoj slobodnoj svrsishodnoj delatnosti, u kojoj će njegov sopstveni društveni život sve više postajati njegovo sopstveno delo, a objektivne sile, koje su do tada vladale istorijom, stupiti pod kontrolu ljudi”...

(Program SKJ).

Ova revolucionarna, duboko humana misao izražena u Programu SKJ izražava strateški cilj i zadatak „svjesne akcije komunista” i obavezuje nas da stalno i svugdje procjenjujemo koliko doprinosimo da čovjek kao slobodan stvaralac sve dublje otkriva zakonitosti prirode, i koliko je uspješno potčinjava sebi i svojoj svrsishodnoj djelatnosti.

Mi ovdje, naravno, nećemo govoriti o televiziji kapitalističkog, nego o televiziji našeg socijalističkog, samoupravnog društva. No, to nam ne dozvoljava da zanemarimo činjenicu da smo mi televiziju uvezli (bukvalno – *uvezli*) iz građanskih sistema i to i kao tehnologiju i kao komunikacijski medij. Još prije nego što smo počeli gledati „svoj” program, išli smo u zemlje koje su već imale televiziju, gledali njihove programe i učili od njih kako se rukuje uređajima, kako se „pravi” program, kako se on emituje itd. U mnogim prilikama, u zemlji i svijetu, dokazali smo da smo to sve dobro naučili i da naučeno umijemo primjeniti. Učeći to, naučili smo, možda i ne htijući, da na

² Prvog marta 1980. godine anketirao sam 20 svojih prijatelja – pozivajući ih telefonom, nudio sam im da zajedno izađemo u kavanu (nekim), odnosno da idemo u bioskop, da gledamo jedan od filmova FESTA, pri čemu sam naglašavao da imam karte. Samo dvoje je prihvatilo ponudu (jedno uslovno), dok su ostali više voljeli da ostanu u kući da bi na televiziji gledali jedan stari američki western-film.

televiziju gledamo kao na sredstvo, kao na medij kojim valja zaokupiti čovjeka, da od televizije tražimo da što više i što čvršće vezuje čovjeka za sebe, da mu ne ostavlja vremena ni za radio, ni za štampu, ni za knjigu, ni za pozorište, ni za kinematograf... Tako smo i mi krenuli da od televizije stvaramo super ili mega-medij, pa i ne želeći, svojom praksom u nekoj mjeri potvrđivali smo Makluanovu (MacLuhan) tezu koja kaže da je medij – poruka, što znači da je on takav kakav je, bez obzira na to gdje je.

Da bi se izbjegla jednostranost, prije nego što se nastavi dalje razmatranje i dokazivanje ove teze, valja konstatovati da smo od početka, i kao društvo i kao stvaraoci TV programa ulagali napore da televiziju u nas primjerimo karakteru i ciljevima našeg društva i društvenoj poziciji našeg čovjeka. Prije svega, kao društvo ulagali smo sredstva u ovaj medij i zakonima mu osiguravali izvore prihoda da ne bi došao u poziciju da se svojom funkcijom „bori” za te prihode na način koji bi funkciju stavljao u službu prihoda. Kao sredstvo za proizvodnju, televizija je u nas društvena svojina; njome kao i svakom društvenom svojinom upravljaju radni ljudi koji su udružili rad da bi „proizvodili informaciju”, „proizvodili” i posredovali druge sadržaje ljudskog duha itd. Upravo zbog toga, zbog karaktera „proizvodnje” i značaja „proizvoda”, organizacije udruženog rada televizije su, kao i druge organizacije udruženog rada informativne djelatnosti – organizacije od posebnog društvenog interesa, pa u upravljanju televizijom učestvuje i društvena zajednica posredstvom osnivača, programskih savjeta, samoupravnih interesnih zajednica itd.

To su temeljne pretpostavke za društvenu poziciju televizije u nas – poziciju bitno drukčiju od one u kojoj je ona u građanskim društvima. Te pretpostavke se ostvaruju samoupravnim društvenim karakterom informacije koju posreduje naša televizija, zadaćom da afirmira stvaralaštvo naroda i narodnosti Jugoslavije, da posreduje duhovne vrijednosti drugih naroda, da zabavi i pouči, da bude sredstvo progresivnih snaga društva u njihovoj borbi za permanentno revolucionarno kretanje i mijenjanje; da čovjeku bude mogućnost i način njegova iskaza i njegovo oružje.

Bez obzira na to, međutim, koliko smo odmakli u ostvarivanju takve televizije (i upravo zato), dužni smo, u času pristupanja planiranju njenog budućeg razvoja, ustanoviti šta to još naša televizija u svom konceptu nosi od onog građanskog konceptualnog nasljeđa, o kojem smo naprijed govorili.

Osnovno pitanje je:

*Koliko se naša televizija dosljedno ponaša u skladu sa svojom društvenom pozicijom, ili, u kojoj mjeri, neovisno od te pozicije teži da se postavlja naspram čovjeka, da ga čini i učini objektom svoje moći i svog dejstva.*³

Ako bismo išli redom, trebalo bi, međutim, poći od pitanja koliko mi televizijom zaokupljamo čovjeka, te da li je to u skladu sa društvenom i opštjeljudskom njegovom pozicijom i sa društvenom funkcijom televizije? Tražeći odgovor na to pitanje poslužućemo se podacima.

Mi već dve trećine dana pokrivamo TV programom, odnosno programom na svakom od dva kanala pokrivamo po jednu trećinu dana. Subotom, a naročito nedjeljom program je još obilniji. Da li je to dovoljno, mnogo ili malo?

Pitanje je veoma složeno i odgovorno. Prije svega, kome bi ga trebalo postaviti i od koga bi trebalo očekivati odgovor?

U svijetu, onom građanskom, ovim pitanjem se bave razni naučni instituti. Nama je to poznato, kao što su nam poznati i rezultati njihovih traganja za odgovorima. No, mi isto tako znamo da se televizije tamo nisu mnogo uzbudivale tim odgovorima, čak i kad su oni bili alarmantni, jer televizija je biznis i mora da radi „svoj” posao da bi se potvrđivala i reprodukovala kao biznis.

Nema razgloga da se i u nas na ovom pitanju ne angažuju i odgovarajuće naučne ustanove, ali ima mnogo razloga da se angažuje televizija sama. Kao dio sistema informisanja ona je integralni dio političkog sistema socijalističkog samoupravljanja i time stiče pravo i dužnost da proučava i razmatra sve aspekte svoje društvenosti. Shvati li se tako, onda bi trebalo da najprije mi sami tragamo za odgovorom na gornje pitanje. Čovjek radi osam časova dnevno. Toliko mu je potrebno i za odmor. Odlazak na posao i povratak oduzmu mu, recimo, prosječno jedan sat. Toliko mu treba i za tri objeda. To znači da mu dnevno za razne „slobodne” aktivnosti ostaje 6 sati. Televizija mu, pak, na oba kanala dnevno nudi oko 16 sati. Opredijelimo li se samo za jedan kanal, i to, recimo, prvi, onda će tamo dnevno dobiti 8 - 10 časova programa. Da bi pratio nešto više od polovine dnevnog televizijskog „obroka” ne bi smjeo da se angažuje u mjesnoj zajednici, da ode u kavanu, u društvo ili udruženje, da razgovara u svojoj porodici, da ode na roditeljski

³ Pod pojmom *televizija* ne podrazumjeva se ovdje samo elektronsko-tehnički sistem koji može da prikuplja, obrađuje i emituje informacije – tonom i slikom, nego i ljudi koji rade u tom sistemu, društveni odnosi u kojima i za koje djeluje taj sistem, konkretne historijske i kulturne okolnosti itd.

sastanak u školi itd. Bavi li se i time, onda mu za televiziju ostaje veoma malo; praktično, on može da apsorbuje najviše jednu trećinu dnevnog programa televizije i to na jednom kanalu.

Pri razmišljanju o ovom, međutim, valja imati na umu da svi nismo u isto vrijeme na poslu, u školi, na sastanku, na ulici, u kavani... S punim pravom se može tvrditi da u većem broju domaćinstava tokom cijelog dana ima neko i da će taj neko pokazati neki interes za televiziju. Isto tako televizija nema pravo da zanemari sve veći broj ljudi koji rade (ili idu u škole) u smjenama, koji ne mogu da prate program uvijek u isto vrijeme dana. Na kraju, sav program koji se emituje nije namijenjen svima istovremeno: svim uzrastima, svim interesima, svim profesionalnim strukturama i sl. i niko ne mora da gleda sve što se emituje. Na televiziji je da proizvodi i da nudi (emituje), a na čovjeku je da se opredjeljuje! No da pogledamo jednu dnevnu shemu, prije nego što formulišemo zaključak.

Program televizije Beograd 3. februara 1980. godine bio je ovako sastavljen: (to je gotovo u cjelosti i program svih studija srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog jezičkog područja i dobar dio sheme drugih studija).

Poslije emisija na rumunskom i mađarskom, slijede: *Vijesti, Po jutru se dan poznaje* (dječija serija), *Kad se junak u boj sprema, Zelena panorama, Znanje-imanje, Kritična tačka, Ali-baba i četrdeset hajduka, Nedeljno popodne, Crtani film, TV Dnevnik II, Vruć vetar* – igrana serija, *Velebit* – dokumentarna serija, *TV Dnevnik III, Muzički album, Sportski pregled*. Dakle, ako se izuzme program za narodnosti, TV Beograd (i sve druge televizije) toga dana je emitovala od 9.50 do 22.35 sati. To je 12 sati i 15 minuta. Na drugom kanalu je bila prijemopodnevna emisija za pripadnike oružanih snaga, a od 15.00 počinje: Stoni tenis, Kup šampiona u rukometu, Prvenstvo u košarci, *TV Dnevnik, Ostavština za budućnost* – japanska dokumentarna serija, *24 časa, Žena u izglogu* – film iz ciklusa Prokletnici itd.

Ovo je bila nedjelja, a nedjelja je – dan odmora. Televizija je priredila program tako da čovjeku „omogući” da cijeli dan provede zavaljen u fotelji, gledajući u ekran, primajući različite sadržaje, informacije i poruke – uložila je ogroman napor i sredstva da mu ne dozvoli da se otme od nje. Poslije toga će leći da spava, a ujutro – na posao, „svjež”, „odmoran”, obogaćen raznim novim spoznajama, u stvari pretrpan utiscima i informacijama s kojima ne zna šta će. Uz to, on nije zamorio nijedan svoj mišić, nije se ni malo naprezao da dođe do ovih

utisaka i saznanja, jer ih je primao na „poslužavniku”. Praktično, njemu nisu bili potrebni ni radio, ni novine, ni magazini...

Postavlja se pitanje: šta je cilj ovakvog „napada” na čovjeka? U početku je rečeno šta su ciljevi ovakvog stava prema čovjeku u uslovima u kojima je televizija u funkciji sticanja profita ili totalne indoktrinacije. Šta je, međutim, cilj u nas, u našim društveno-ekonomskim odnosima u kojima su i televizija i čovjek u bitno drukčijoj poziciji i prema društvu i međusobno.

Odgovarajući na to pitanje, poslužićemo se rezolucijom XI Kongresa SKJ u kojoj se kaže da se Savez komunista zalaže za „razvijanje i uspješno djelovanje cjelovitog sistema informisanja i propagande, kao sastavnog dijela društveno-političkog sistema socijalističkog samoupravljanja i *neophodnog uslova kvalifikacionog odlučivanja i ostvarivanja samoupravnih prava i obaveza radnih ljudi i građana*” (podvukao M.N.).

Ovdje se ne govori posebno o televiziji. Ali, ona je dio sistema informisanja i, bez obzira na svu njenu multifunkcionalnost, ona je prevashodno sredstvo informisanja. Cilj je, dakle, definisan. To je – *neophodni uslov za kvalifikovano odlučivanje i ostvarivanje samoupravnih prava i obaveza radnih ljudi i građana*. Cilj, dakle, nije sticanje profita, nije indoktrinacija, nije vladanje nad ljudima.

Rudolf Arnheim je još sredinom tridesetih godina ovog vijeka, dakle, još dok je televizija bila u povoju, upozorio da je televizija „teška proba naše mudrosti”.⁴ Njemu se može prigovoriti strah pred novim medijem, opterećenost kinematografijom koju je proučavao, ali ne može mu se osporavati vrijednost ove vizionske promisli.

Kako je naša mudrost izdržala tu tešku probu? Čini se da se i u nas stižu okolnosti koje zahtijevaju složena istraživanja čiji bi nas rezultati upućivali da razvoj ovog medija još odgovornije promatramo i sa stajališta razvoja njegove društvenosti.

Širenje programa po prostoru dana neminovno vodi ka njegovom širenju po sferama stvaralaštva u cjelini i u svakoj od njih pojedinačno. Televizija je danas svakodnevni teatar – TV drame, TV igrane serije, humorističko-satirični programi, snimci pozorišnih predstava; ona je više nego svakodnevni bioskop sa čisto kinematografskim filmom; ona je opera i koncert, ona je estrada... Zahvaljujući kolor-tehnici, čovjek

⁴ Citirano prema: Vera Horvat-Pintarić, *Sredstvo i posredništvo*, časopis „Kultura” 21/73.

danas posredstvom malog ekrana može da doživi i susret sa likovnom umjetnošću – slikarstvom i kiparstvom; ona je svojevrsni muzej, ona je knjiga...

Multifunkcionalnost je u prirodi ovog medija. Ali, znači li to da se on mora razvijati tako da doslovno zamijeni sve druge, da ih potpuno supstituiraj; znači li to da program televizije sve to mora nuditi u tolikom izobilju da čovjeka potpuno zasićuje, da u njemu ne ostavi nikakvu želju za drukčijim kontaktom sa tim stvaralaštvom; znači li to da se obistinjuje Arnhajmovo predviđanje o čovjeku kojeg je televizija od logorske vatre, tržnice i arene premjestila „u samoću zatvorene sobe u kojoj se odvija potrošnja spektakla”. Ovdje, naravno, nije mjesto za otvaranje rasprave o *umjetnosti* i – *umjetnosti televizije*, ali se može dovoljno pouzdano tvrditi da televizija ne može zamijeniti ni pozorište, ni kinematograf, ni koncertnu dvoranu itd. i to ne samo i najprije sa nekog sociološkog stanovišta, nego kao artistske medije. Bilo bi, stoga, dobro da odgovornim i mudrim traganjem pokušamo naći onu nevidljivu, a ipak postojeću među koja dijeli televiziju od ovih medija, da bismo televiziju razvijali do te međe i u okviru nje, ostavljajući pozorištu – pozorište, filmu – kinematograf, slici i skulpturi – paviljon i galeriju; zadržavajući za sebe (ili uzimajući) samo onaj dio koji je televiziji primjeren. Pri tome ne bi bilo dobro misliti da bi trebalo da to televizija čini iz nekakvih sentimentalnih razloga prema ovim medijima, nego iz odgovornosti prema ovim umjetnostima čije značenje u životu i, posebno, čuvstvenosti čovjeka valja i dalje njegovati, iz odgovornosti prema čovjeku – prije svega.

Televizija je bez sumnje najatraktivniji medij komunikacije informativnih sadržaja i komunikacije uopšte. Ali, nije jedini. U sistemu informisanja, kakav je naš, u kojem nema motiva za konkurentske odnose među medijima, nema ni razloga da jedan od njih teži da se razvija bez obzira na druge, da sam zadovoljava sve interese i potrebe čovjeka za informacijom i komunikacijom. Naša težnja da televizijom pokrijemo cijeli dan, da pružimo čovjeku sve što smatramo da tangira ili može da tangira njegov interes i privuče njegovu pažnju, da stalno i sve agresivnije podstičemo njegov interes prema televiziji – izraz je ne samo suprotnog shvatanja, nego i nerazumijevanja komplementarnih prednosti pojedinih medija – televizije, radija i štampe. Ovaj problem postaće još akutniji ako ikada dode do primjene novih mogućnosti televizije kao što je TELETEKST sistem itd., o čemu bi pri promišljanju razvoja i budućnosti trebalo voditi računa. Uz ovo valja naglasiti da se

ne radi o benevolentnom stavu televizije prema štampi i radiju, nego o tome da ovi mediji imaju neka preimućstva nad televizijom, koja naša televizija uvaŹava, da (što je najvaŹnije) čovjeka ne bi trebalo da navodimo na apsolutno preferiranje samo jednog medija kao izvora njegovih informacija i saznanja.

Zanimljivu i veoma implikativnu specifičnost predstavlja organizacija našeg televizijskog sistema. U osnovi, taj sistem je adekvatan političkom i, takođe u osnovi, teŹi da ga ostvaruje. Ali, tu teŹnju osporavaju i oteŹavaju neka kretanja unutar tog televizijskog sistema. O čemu se radi?

Programski dokumenti SKJ i Ustav SFRJ, dokumenti SSRN i odgovarajući zakoni proklamuju ili podrazumjevaju samoupravno jedinstvo jugoslovenskog komunikacionog područja radi obavještavanja radnih ljudi i građana „o cjelini zbivanja u zemlji” (XI Kongres SKJ). Imamo li u vidu da je televizija najatraktivnije i najsvestranije sredstvo informisanja, moramo zaključiti da je i njena odgovornost za ostvarivanje ovih naših programatskih intencija – najveća. Tu svoju zadaću televizija ostvaruje, ali konstatujući to, valja ukazati i na neke nedostatke i razmotriti neke tendencije koje su već duŹe vrijeme prisutne.

Još uvijek nismo našli rješenje problema datih višenacionalnom, odnosno višejezičkom strukturom zemlje. Zato, praktično, u nas postoji nekoliko televizijskih komunikacionih područja:

- Srpskohrvatsko, odnosno hrvatskosrpsko
- Slovenačko
- Makedonsko
- Albansko

U okviru hrvatskosrpskog, srpskohrvatskog jezičkog komunikacionog prostora komunikacija informacija je intenzivnija; učestaliji je ulazak informacija iz područja gledanosti jednog u područje gledanosti drugog studija. Tu postoji i zajednička shema i utvrđeni tematski profili pojedinih vremenskih termina, dogovor o popunjavanju tih termina itd. Ulazak informacija iz drugih jezičkih područja u ovo, krajnje je nedovoljan. Time se, objektivno, stvaraju pretpostavke da se na ovom jezičkom području konstituiše svijest o teritorijalnoj, demografskoj i jezičkoj supremaciji nad drugim, odnosno, svijest koja ovo područje identifikuje sa Jugoslavijom, a ostala područja vidi kao periferna i to ne samo u geografskom smislu. Ulazak komunikacijskih sadržaja iz srpskohrvatskog jezičkog

područja u TV mreže ovih drugih, nešto je učestaliji i svestraniji, ali još uvijek nedovoljan, što može da provocira osjećanje otcijepljenosti i sl.

Ne bi trebalo, međutim, zaključiti da je dovoljan ulazak komunikacijskih sadržaja, naročito onih uže informativnih, iz područja gledanosti jednog studija u drugi ili u druge i u okviru globalnog hrvatskosrpskog jezičkog područja. On je i nedovoljan i neravnomieran, jer najrazvijenije televizije ovog područja teže da što veći dio sheme pokrivaju vlastitim programom i, jer nerazvijene televizije ovog područja veći dio dnevne sheme popunjavaju sadržajima onih razvijenijih.⁵ Tu su neke relacije objektivno date, ali razvoj manje razvijenih i rast njihovih mogućnosti za participaciju u zajedničkoj shemi ne izaziva pad participacije razvijenih, odnosno uspostavljanje ravnopravnijih odnosa u toj shemi.

Stalan rast produkcije programa u svim našim televizijama je najveći i najznačajniji objektivni činilac međusobnog zatvaranja televizija, sve većeg ograničavanja mogućnosti prihvatanja i plasiranja komunikacijskih sadržaja iz drugih TV studija, odnosno drugih društveno-političkih sredina.

Televizija hrvatskosrpskog jezičkog područja, izuzimajući Televiziju Titograd i srpski program TV Priština, emituje godišnje više od 10.000 sati programa vlastite produkcije. To znači da dnevno, uzev zajedno, emituju više od 28 sati programa. Na svaki od ova 4 studija, otpada, dakle, dnevno više od 7 sati programa vlastite produkcije i obrade. Težnja da se stalno povećava vlastita produkcija i obrada dovodi svaki studio, odnosno područje gledanosti svakog studija do sve veće zasićenosti vlastitim programom i sve manje otvorenosti prema programima drugih studija. Televizija Sarajevo, na primjer, planira da svoju participaciju u shemi dnevnog emitovanja podigne do 45% umjesto sadašnjih 28%, a Televizija Novi Sad će u 1985. godini, prema prvim procjenama, emitovati više od 2 000 sati, umjesto sadašnjih 1 600 vlastite proizvodnje i obrade.⁶ Time će ova dva studija doći u ravnopravniju poziciju prema RT Beograd i RT Zagreb, što je normalno (samo

⁵ Služeći se podacima iz studije Mihajla Bjelice *Međurepubličko komuniciranje* objavljenim u „Informisanje u praksi“ broj 1-3/78. došao sam do slijedećeg: TV Beograd od drugih studija prosječno dnevno preuzima 3,5 informacije, koliko i Novi Sad; TV Zagreb i Skopje – 4,5 informacije, TV Ljubljana – 4, TV Priština – 3, TV Titograd – 2 i TV Sarajevo – 5 informacija (dnevna razmjena 1976. godine). Pri ovom treba imati u vidu da TV Beograd i Zagreb imaju i svoja dopisništva u drugim republikama i pokrajinama, pa i tim kanalom dobijaju informacije od njih.

⁶ TV Beograd svojom produkcijom pokriva 56% dnevne sheme, TV Zagreb – 47,2%, TV Ljubljana – 39,4%, TV Sarajevo – 28% itd. (Podaci iz 1977. godine.)

po sebi). Vjerovatno će i TV Beograd i TV Zagreb planirati izvjestan rast obima vlastite produkcije, pa će problem ulaska iz drugih studija u njihove sheme (i obratno) biti još složeniji. Time će društvenost – samoupravna socijalistička društvenost funkcije televizije, koja sadrži i zadatak da razvija socijalističko zajedništvo naroda i narodnosti Jugoslavije, biti još više otežana.

Ovoj prilično realnoj pretpostavci može se suprotstaviti povećanje dnevnog trajanja programa – cjelovitije osvajanje jutra i prijepodneva i, što je takođe aktuelno, stvaranje još jedne, tzv. treće mreže na pojedinim ili na područjima svih televizija, čime bi se ovaj kanal društvene komunikacije znatno proširio. Ali, tu se, zapravo, zatvara krug. Ponovo dolazimo do čovjeka, njegovih stvarnih, realnih potreba i mogućnosti koje mu se ostavljaju za ljudskost i društvenost.

Tendencija ovakvog kretanja ima jednu veoma važnu reprodukciju. To je – cijena televizije. Radio-televizijska pretplata (u kojoj dominira dio za televiziju) u nas nije mala, bez obzira na to što učešće te preplate u ličnom dohotku opada. Ekstenzivan razvoj, ekspanzija kojoj ničim nije određena granica, neprekidno nas, međutim, dovode u poziciju da tu pretplatu povećavamo i da se, što se već ozbiljno najavljuje, traže drugi stalni izvori prihoda za razvoj. Nije pitanje samo u tome da li naši nacionalni dohoci to mogu izdržavati i dokle to mogu izdržavati, nego u tome – da li nam je to potrebno, da li se tako mora?

Prije odgovora na ovo pitanje, moramo se vratiti na početak, na pitanje građanskog nasljeđa u poimanju televizije kao medija i njenog produkta kao sredstva za ostvarivanje profita. Neće, pri tome, biti na odmet da se prisjetimo Holzerove razrade i definisanja funkcija masovnog komuniciranja u kapitalističkim društveno-ekonomskim odnosima. On kaže:

„Dosad ocrtano institucionalizovanje masovne komunikacije predstavlja društveno-organizacijski odgovor na specifične probleme sustavne i socijalne integracije, probleme koji obilježuju kapitalistički način proizvodnje u uvjetima državnog monopolizma.

1) Funkcija masovnog komuniciranja u neposrednom obrtanju kapitala zatječe se u relaciji prema sustavno nužnom „kapitaliziranju” po mogućnosti svih djelatnosti i područja društva.

2) Funkcija masovnog komuniciranja u cirkuliranju roba odgovara nuždi da se prestano aktiviraju robno-novčani

odnosi te da se isključi svaki zastoj u pretvaranju robnog kapitala u novčani.

3) Funkcija masovnog komuniciranja s obzirom na stvaranje i obnovu radne snage korespondira zahtijevima na *socijalizaciju* (*podvukao M.N.*) i stjecanje kvalifikacija, zahtijevima što ih postavljai tehničko-organizacijska kakvoća kapitalističke ekonomije i psihičko i intelektualno ustrojstvo radne snage što iz nje proizlazi.

4) Funkcija masovnog komuniciranja s obzirom na osiguranje vlasti i brigu oko njezine zakonitosti proizlazi iz zahtjeva za podupiranjem integracije društva, što u načelu boluje od labilnosti uzrokovanih antagonizmom klasa.”⁷

Televizija je kao sredstvo i medij savremene komunikacije u službi svih tih ciljeva, uz istovremenu njenu konkurentsku situiranost naspram drugih sredstava i medija, normalna je njena težnja za sve većim brojem gledalaca i sve potpunijim zaokupljanjem čovjeka, za njegovim zarobljavanjem. Stvaranjem od čovjeka svog podanika, ona ostvaruje ciljeve društva, odnosno ciljeve klase čija je – stvara savremenog podanika koji, za razliku od onog klasičnog, ne zna to što je.

Ne može se našoj televiziji zamjeriti što teži da što više ljudi gleda njene programe, jer to je jedna od mjera vrijednosti njena „proizvoda”, jedan od kriterija uspješnosti ostvarivanja njene društvene funkcije. Uostalom, suština problema je u društvenim i ljudskim vrijednostima koje promovise, odnosno u tome koliko se radni čovjek i građanin, radnička klasa i SK mogu služiti televizijom za afirmaciju sistema vrijednosti samoupravnog socijalističkog društva (što bi također trebalo istraživati). U te vrijednosti, međutim, valja ubrojati i relaciju čovjek – televizija, njihov međusobni odnos u kojem se u nas, kao i drugdje, mora jasno znati ko je u tom odnosu subjekt, a ko sredstvo, gdje je mjera kontakta između njih da se ne bi promijenile uloge, šta je televizija naspram drugih medija da svojom ekspanzijom ne bi ograničila čovjekovu komunikaciju na sebe i tako unitarizirala izvore njegovih spoznaja i reducirala sredstva njegove borbe za progres. Ovdje ponovno valja naglasiti da naši društveno-ekonomski odnosi i naš politički sistem ne sadrže motive koji bi televiziju usmjeravali da se ispoljava kao „supermedij”, kao „magamedij”; da se prema čovjeku odnosi kao prema svom sredstvu i cilju; nema motiva da se televizijski studiji u nas

⁷ Horst Holzer, *Historijskomaterijalistička teorija komunikacije i masovnog komuniciranja – dvije skice. Prilozi 2 – Društenost komunikacije*. Zagreb, 1978. str. 71-89.

zatvaraju jedan prema drugom i da stvaraju „svoje atare”. Ni reklame, ni oglasi ne mogu biti razlogom za to, jer „prodajom vremena i prostora”, odnosno „proizvodnjom” ekonomsko-propagandnih poruka, televizija u nas ostvaruje neznatan dio ukupnog prihoda – 5 do 10%.

Kao i sve organizacije udruženog rada u nas, tako i organizacije udruženog rada televizije u ovom času planiraju razvoj za narednih 5 (ili više) godina. Planiranje razvoja programa (po obimu i strukturi), proizvodnih i emisionih kapaciteta, veza i mreža, podrazumjeva samoupravni socijalistički kontekst u kojem je sadržano i dalje područjstavljanje funkcije medija. Pri tome se, po pravilu misli na društveni uticaj na konstituisanje programske politike ili politike programa i njihovo ostvarivanje, u čemu su do sada postignuti značajni rezultati. Ali, ovaj stupanj razvijenosti televizije u SFRJ u cjelini zahtijeva da se sada u pristupu planiranju ocijene i problemi društvenosti ovog medija u nas, mogući stepen njegove korespondentnosti sa karakteristikom i ciljevima društva, sa čovječnošću društva i društvenošću čovjeka. Pored ostalih, to su i ova pitanja:

1. televizija i čovjek: međusobni odnos i međusobne pozicije; međusobna svrhovitost;

2. televizija i druga sredstva tzv. masovnog komuniciranja; komplementarnost funkcija i usklađivanje razvoja; dalje mogućnosti televizije i mjesto ovih drugih medija – mjesto u društvu i u čovjekovu životu;

3. televizija i drugi mediji stvaranja i iskazivanja duhovnog stvaralaštva – pozicija televizije i njene mogućnosti u tim sferama i problem pluralizma izvora razvijanja čovjekove čuvstvenosti i spoznaja;

4. funkcija televizijskog sistema SFRJ u ostvarivanju samoupravnog jedinstva komunikacionog područja zemlje; njene zadaće i mogućnosti u obavještanju radnih ljudi i građana „o cjelini zbivanja u zemlji”...

Ovo su neka, možda i ne najvažnija pitanja društvenosti televizije u nas kao komunikacijskog medija i sredstva informisanja. Prva tri su već postavljena u građanskim društvima, traženi su i davani odgovori na njih u granicama tih društava. Ti odgovori sadržavaju i neke gotovo univerzalne vrijednosti i ocjene, no puni ljudski odgovor na njih u našem društvu može dati samo naša televizija. Ona je to, kao što je naprijed rečeno, i dužna, jer su to pitanja samog društva, pitanja njegove i njene klasne određenosti. Opterećena

naprijed rečenim građanskim nasljeđem, zanemarujući ili zaobilazeći ova pitanja i njihova značenja u nas, ona se ne integrira i ne inkorporira dovoljno brzo u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja i ne može da se u cijelosti, svim svojim bićem dovoljno efektivno ispoljava kao to *socijalističko samoupravljanje* – samo, jer je ta opterećenja u izvjesnoj mjeri – u nekim vidovima njenog ispoljavanja čine inkompatibilnom društvu; jer se tome opire i televizija tim svojim opterećenjima i društvo, jer ne može da je do kraja prihvati sa tim opterećenjima, odnosno sa praksom koja je izraz tih opterećenja. Mogućnosti koegzistencije još uvijek postojećih nespojivih razlika između televizije na jednoj i društva na drugoj strani mjerama prilagodavanja, već su iscrpljene i ako u narednom razvoju ovog medija ne budemo vodili svu brigu o njenoj samoupravnoj socijalističkoj društvenosti, rizikovaćemo teškoće i sporost u procesu integracije, odnosno instrukcije televizije u politički sistem. S obzirom na snagu ovog medija, rizikovaćemo željeni tempo razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja.

Igor Leandrov,

Savetnik direktora TV Beograd

PERSPEKTIVE TELEVIZIJE

1. KOMUNIKACIJE U PREVIRANJU – SVE JE MOGUĆE?

Deceniju i više tehnološka revolucija komunikacija i eksplozija društvenih potreba za širenjem informacija obeležava vreme u kojem živimo. Neke od manifestacija toga više su nego očigledne: razvoj satelitskih komunikacija, sve veći obim transfera podataka, uključivanje kompjuterskih sistema za obradu i razmenu informacija, nove službe kao što su teletekst, video-data i sl.

Međutim, iako se radio-difuzija, a posebno televizija, u izvesnom smislu nalaze u centru tih zbivanja, moramo priznati da su se naša razmišljanja o mediju kojim se služimo i njegovim karakteristikama javne difuzije malo izmenila. „Apsolvirali” smo kolor i ENG, koristimo nova sredstva kontribucije i distribucije programa, spremni smo da prihvatimo gotovo svaki novi „gadžet” koji nam tehnika ponudi, ali uglavnom radimo kao da se u suštini ništa na menja, kao da se društvene potrebe realizuju na istoj, statičkoj tehnološkoj ravni i da između društvenih procesa i tehnološkog razvoja nema uzajamnog uticanja.

Da li se u tom pogledu zaista ništa ne menja, da li u našem poslu dobijamo samo nove, savršenije alatke kojima zadovoljavamo društvene potrebe na isti način kao i do sada – razume se, uvek nešto bolje – ili su pred nama krupne promene kojih nismo dovoljno svesni i o kojima smo nedovoljno informisani. Da je problem informisanja i nas samih širih razmera pokazuje nam i zahtev Administrativnog saveta Evropske unije za radio-difuziju, upućen Tehničkom komitetu, da pripravi laičkim jezikom napisano objašnjenje šta sve to nudi tehnološka revolucija na području telekomunikacija, koja, uzgred rečeno, nikako da dođe u ruke ljudi koji nisu tehničari.¹

¹ Na 38. sednici Programskog komiteta EBU za televiziju (Kirasó, 25-27. aprila 1979), direktor Tehničkog centra Gresnan je objasnio da je takav materijal pripremljen ali da nije „iz različitih razloga, uključujući činjenicu da je još uvek suviše tehnički” do sada distribuiran. U vreme pripremanja ovog priloga JRT još uvek nije raspolagala tim materijalom.

Utoliko je vrednije pažnje izlaganje jednog istaknutog engleskog stručnjaka² o tehničkim mogućnostima budućeg razvoja radio-difuzije, namenjeno programskim ljudima. Dr Taunzend je brojnim, vrlo ubedljivim argumentima pokušao da dokaže da se sa tehničkog stanovišta „1980-tih godina neće desiti ništa značajno stoga što će sve biti moguće i ostvarljivo u pogledu tehnoloških rešenja”.

Bez obzira da li je ova tvrdnja opravdana ili ne, ovo izlaganje skrenulo je pažnju na bitno novu situaciju u kojoj se danas nalazi radio-difuzija. Dok se ranije, razume se sa izvesnom vremenskom distancom zavisnom od društveno-ekonomskih prilika, mogao da prati tehnološki razvoj više-manje na njegovom čitavom frontu, sada se sve više susrećemo s potrebom opredeljivanja koje će se inovacije primeniti i kada.³

Naglo širenje alternativa daljeg razvoja znači da on ne može biti samo stvar stručnjaka. Ili, ako problem gledamo iz drugog ugla, programski ljudi, i ne samo oni, ako žele da odgovore svojim društvenim zadacima, više ne mogu da izbegnu svoj deo odgovornosti prepuštajući se pasivno onome što će im pružiti tehnika, ne osećajući se obaveznim da budu upoznati sa onim što nosi budućnost tehnologije.⁴

Problem dobija sve šire dimenzije. Ono što je donedavna bila stvar dogovora stručnjaka postaje prvorazredno međunarodno političko pitanje. Očigledan primer je prošlogodišnja Svetska administrativna konferencija za raspodelu radio-frekventnog spektra (WARC 79) – skup koji je u svojim ranijim sazivima imao karakter dogovora stručnjaka. Ovog puta to je bio

² Dr Boris Townsend, *Tomorrow's Broadcasting: Technical Possibilities*, „Independent Broadcasting”, No. 15, March 1978.

³ Naša zemlja je već suočena s takvim situacijama. To se može ilustrovati primerom kablovske televizije koja je u razvijenim zemljama već dugogodišnja praksa. U nas će neke druge novine stići pre kablovske televizije, zbog nerazvijene potrebne infrastrukture.

⁴ Na konferenciji američkih stručnjaka za komunikacije održanoj na Džordžiji univerzitetu krajem 1979. izraženi su slični stavovi: „Odluke koje će se doneti povezane su sa svima nama, one mogu – i hoće – uticati na način kako živimo i vodimo našu trgovinu i industriju... Do sada su mnoge odluke donete na takvim međunarodnim forumima bile prepuštene tehničarima. To je moglo biti ispravno; mnogo manje je bilo u pitanju. To više nije moguće; suviše mnogo je u pitanju.” (Cit. prema „World Broadcast News”, February 1980).

⁵ O tim pitanjima raspravljano je na Godišnjoj konferenciji Međunarodnog instituta za komunikacije (IIC), London 1979; na 121. konferenciji SMPTE (Society of Motion Picture and Television Engineers) u Los Angelesu 1979; polovinom maja 1980. Anenberška škola komunikacija (Pensilvanija univerzitet, SAD) organizuje međunarodnu konferenciju pod nazivom „Svetske komunikacije: odluke za osamdesete”, itd., a samo u vezi raspodele spektra elektromagnetskih talasa u toku narednih 9 godina održaće se 19 međunarodnih konferencija.

politički susret Severa i Juga, razvijenih i zemalja u razvoju. Budućnost komunikacija u osamdesetim godinama postaje predmet sve većeg broja međunarodnih skupova.⁵

Na nedavnom sastanku o pravu na komunikacije održanom u Manili pod pokroviteljstvom UNESCO-a, uz učešće stručnjaka iz deset zemalja, ministar javnih informacija Filipina Fransisko Tatad dao je sledeću dijagnozu stanja savremenih komunikacija:⁶

- 1) Komunikacije zaostaju za društvenim i tehničkim promenama današnjeg sveta i za težnjama koje se javljaju u životu i iskustvima brojnih zemalja.
- 2) Komunikacije su nerazdvojno vezane sa svim onim pitanjima koja muče svet i pojedinca našeg vremena – preživljavanje ljudske vrste, miroljubiva koegzistencija i saradnja naroda, smanjenje nejednakosti, racionalno i pravedno korišćenje svetskih resursa, savladavanje siromaštva, eksplozija stanovništva i budućnost čovečanstva.
- 3) Komunikaciona tehnologija razvija se bržim tempom nego što je umemo mudro upotrebiti za dobrobit svih.

Naš predstavnik na toj konferenciji (Tomo Martelanc) je ukazao na značaj odnosa između prava na komuniciranje i novog međunarodnog poretka u oblasti informacija, a Žan Darsi (Jean D'Arcy)⁷ na neophodnost da „koncept komunikacija i prava na komuniciranje mora voditi demistifikaciji medija” i „skidanju magičnog oreola koji još uvek okružuje komunikatore i sredstva komuniciranja”.

Ne ulazeći dalje u analizu međunarodnih zbivanja oko opasnosti produbljanja tehnološkog jaza na području komunikacija i neophodnosti novog informativnog poretka (što će, verovatno, biti predmet naše pažnje prilikom ovogodišnje Generalne konferencije UNESCO-a u Beogradu, posebno u vezi s razmatranjem tzv. Mekbrajdovog izveštaja⁸), ovde je dovoljno istaknuti da se pitanje razvoja komunikacija nameće kao izuzetno značajni politički problem u svetskim razmerama. Druga

⁵ Parafrazirano prema „World Broadcast News”, February 1980. U formulaciji ove dijagnoze svetskih komunikacija Tatad se očigledno inspirisao privremenim izveštajem o problemima komunikacija u savremenom društvu tzv. Mekbrajdove komisije, gde nalazimo gotovo identične stavove (International Commission of the Study of Communication Problems: Interim Report on Communication Problems in Modern Society; UNESCO).

⁷ Funkcioner radio-difuzije, sada predsednik Međunarodnog instituta za komunikacije.

dimenzija komunikacija u previranju odnosi se na promene u komunikacijskim sistemima.

Može se reći da se u toku vekova (od pojave štampe) razvijao koncept sistema institucija i sredstava masovnog komuniciranja, koji je pored svih društvenih i tehničkih razlika imao jednu zajedničku karakteristiku: institucije i sredstva masovnog komuniciranja javljaju se kao posrednici u procesu difuzije poruka (štampe, radija, televizije) širem ili užem krugu korisnika. Ovo posredničko mesto vratara (gate keeper) koji propušta (ili zadržava) i oblikuje tok informacija od izvora do korisnika, dobija, zavisno od društvenog uređenja, ulogu „slobodne” štampe, transmisije, javne službe i konstituiše se u moćno političko sredstvo manipulisanja.⁹

Tek u savremenoj etapi, u našem istorijskom periodu, stižu se društveni i tehnološki uslovi za prevazilaženje ovih otuđenih posredničkih moći. Možemo ih prepoznati u sve izrazitijim zahtevima za društvenom kontrolom posrednika, za što neposrednijim „pristupom” (access) sredstvima masovnog komuniciranja, zatim u razvijanju kvazi-neposrednih oblika komuniciranja (personalizovani odnos, razni oblici programa s participacijom) i, konačno, u razvijanju novih tehnoloških interaktivnih sistema, koji korisniku omogućuju neposredan pristup izvoru informacija (banke podataka, video-data).

Razume se, smer razvoja, intenzitet korišćenja potencijalnih mogućnosti i niz drugih elemenata determinisani su uslovima društvene sredine¹⁰, ali za kontekst daljeg razmišljanja u

⁹ Generalni direktor UNESCO-a obrazovao je na osnovu rezolucije XIX Generalne konferencije međunarodnu komisiju od 16 članova, na čelu sa Sin Mekbrajdom (Sean MacBride, irski pravnik, političar i novinar, nosilac Nobelove i Lenjinove nagrade za mir) sa zadatkom da Generalnoj konferenciji podnese izveštaj o problemima komunikacija. Preliminarni izveštaj, objavljen krajem 1978, naišao je na oštro suprotstavljanje zbog svojih preporuka vezanih za novi informativni poredak. Konačni tekst izveštaja biće razmatran na ovogodišnjoj Generalnoj konferenciji UNESCO-a u Beogradu.

⁹ Ovaj proces nastojao sam šire da obrazložim u sledećim radovima: „Razvojne tendencije i inovacije programa u periodu 1976-1980” – „RTV-teorija i praksa”, br. 5/1976; „Jedan aspekt podruštvljavanja informacije” u: *Odgovornost u informativnoj djelatnosti*, Zagreb 1978, str. 321-338; i „Perspektive radija” u: *Ovde Radio-Beograd* 1979, str. 273-283.

¹⁰ Specifičnosti koje u razvoj unose karakteristike društvene sredine mogu se ilustrovati nizom primera. Tako sistemi kablovske televizije, dočekani sa entuzijazmom i očekivanjima da će obogatiti sadržaje programske ponude, nisu opravdali nade, jer su se uglavnom sveli na distribuciju standardnih programskih sadržaja. S druge strane, lokalna radio-difuzija u našoj zemlji razvijena je znatno ranije nego u brojnim drugim zemljama, zbog specifičnih potreba našeg društvenog uređenja. Ili, najzad, SAD – zemlja s najrazvijenijom komunikacijskom tehnologijom još uvek nema službu teleteksta, jer nije pronađena formula po kojoj bi ovaj sistem pružao zadovoljavajući profit.

naznačenom pravcu bitna su dva elementa. Prvo, da društvene potrebe i tehnološki razvoj dovode do „mešanja“ posredovane i neposredne komunikacije, javne difuzije informativnih¹¹ sadržaja i individualnog izbora informacija. I drugo, da se televizijski prijemnik javlja kao centar „kućnog“ informacionog sistema, koji više ne služi samo za prijem programa emitovanog putem javne difuzije, već i sasvim individualizovanim potrebama korisnika (video-kasete, video-data itd.).

Dok se za međunarodni politički aspekt problema razvoja komunikacija može reći da je poznat – opasnost produbljivanja tehnološkog jaza, formulisanje zahteva za novim poretком informacija – ovaj drugi vid razvoja komunikacija koji se ogleda u promenama komunikacijskih sistema, povezivanju javne difuzije i individualnog servisa informacija još nije dovoljno sagledan. Ili tačnije, sagledan je samo na jednoj strani, tehničkoj, i to delimično, jer se od tehnologije ne vide dovoljno društveni aspekti problema. Vraćamo se na neophodnost uspostavljanja komunikacije između stručnjaka i laika za tehnologiju.

U tom pogledu veoma je karakterističan jedan komentar izložbe „Telcom 79“ (tehnologije komunikacija 1979) u Ženevi:¹²

„Najiznenađujuća razlika jeste u tome što kreatori politike i analitičari radio-difuzije još uvek smatraju da ima vremena da se odluče da li radio-difuzija treba da se integriše s novim distributivnim tehnologijama, dok se telekomunikacije razvijaju na pretpostavci da će do integracije doći, svidalo se to kome ili ne. Dok mnogi ljudi smatraju radio-difuziju nečim odvojenim od telekomunikacija, nove tehnologije su već stvorile nove vrste kvazi-radio-difuznih oblika koje će sve brže smanjivati razlike između ove dve delatnosti.“

Alen (Allen) takode ukazuje na tendencije povezivanja službe javne difuzije sa individualnim servisom, pomeranja težišta kontrole nad komunikacionim procesima sa centralnih posredništava na pojedinca koji sam vrši izbor informacija i na sve veće informativne potrebe društva, koje će stvoriti odgovarajuće kapacitete „čak ako ih sektor radio-difuzije i ne treba“.

¹¹ Termin „informacija“ ovde se koristi u svom širem značenju obuhvatajući sve sadržaje komunikativnih poruka – od vesti do umetničkih i rekreativnih sadržaja.

¹² Rod Allen, *Telecom Industry May Start the Revolution Without Us*, „Broadcast“, No. 1029, 15 October 1979.

Pitanje se svakako ne svodi samo na to da li će se radio-difuzija integrisati s novim „kvazi-radio-difuznim” oblicima komunikacije, već se postavlja mnogo šire, zahtevajući preispitivanje sistema javnog komuniciranja uopšte i njegovih programskih sadržaja.

Najzad, moramo se suočiti i s trećom dimenzijom razvoja komunikacija. Pored opasnosti povećanja tehnološkog jaza i njegovih međunarodnih implikacija, zatim promena koje tehnološka revolucija unosi u komunikacijske sisteme, tu je i problem komunikacija u nacionalnim okvirima, jednako aktuelan i za razvijene zemlje i za zemlje u razvoju.

Generalni direktor BBC Jan Trethoven (Ian Trethowan) oratio se nedavno¹³ svim službenicima ove velike organizacije sledećim upozorenjem:

„Krajem ove decenije radio-difuzija će biti veoma različita (od ove danas – *op. I.L.*) i udeo BBC u njoj biće znatno manji. Ako želimo da održimo naše istaknuto mesto u društvu, tada moramo shvatiti da odluke, koje sada donosimo, mogu da utiču na čitavu budućnost javnih službi BBC.”

Izvesno je da se ove reči Trethovena ne odnose samo na ne male finansijske teškoće kroz koje prolazi BBC uprkos trećem povećanju pretplate u poslednjih nekoliko godina¹⁴, niti samo na uvećanu ulogu britanske komercijalne televizije u narednom periodu¹⁵. Objašnjenje treba tražiti i u očekivanim izmenama opšte situacije radio-difuzije u budućnosti.

Međutim, ekonomske teškoće BBC nisu neka posebna osobina britanske radio-difuzije. U poslednje vreme i druge organizacije u razvijenim zemljama, s veoma visokom pretplatničkom

¹³ Članak objavljen u internom glasilu BBC „Ariel”. Cit. prema „The Times”, February 6, 1980.

¹⁴ Poslednjih godina je televizijska pretplata u Velikoj Britaniji povećana prvo sa 12 na 18 funti godišnje, zatim na 25, da bi u novembru 1979, bilo najavljeno povećanje na 34 funte. Da bi sanirao svoju situaciju BBC je tražio povećanje na 40 funti godišnje, što vlada nije odobrila. BBC, u kome zarade službenika zaostaju za oko 30% u odnosu na komercijalne kompanije, najavio je nova smanjenja programskih troškova, ukidanje nekih muzičkih ansambala i smanjenje broja kadrova.

¹⁵ Konzervativna vlada donela je prošle godine odluku da se korišćenje četvrtog kanala dodeli komercijalnoj televiziji (IBA), čime je okončan dugogodišnji spor ko će dobiti taj kanal. Tražili su ga i BBC i IBA, a parlamentarna komisija (tzv. Ananov komitet) je izašla s predlogom da se četvrti kanal dodeli posebnoj instituciji, nezavisnoj i od BBC i od IBA, što vlada nije prihvatila. (Za razliku od ostalih zemalja evropske zone, koje prema frekvencijskom planu raspolažu s mogućnošću postavljanja tri televizijske mreže, Velika Britanija, zahvaljujući svom specifičnom geografskom položaju, ima na raspolaganju četiri kanala.)

bazom, zemljama koje se nalaze „u špicu” komunikacijske tehnologije, ukazuju na ekonomske probleme, naročito na naglo povećavanje troškova televizijske produkcije. Ne retko, rezultat toga su drastična smanjenja programskih troškova.

Ako se s takvim pojavama susrećemo u razvijenim zemljama, zemlje u razvoju su u još nepovoljnijem položaju zbog oskudne ekonomske baze, skupog transfera tehnologije, daleko težih problema spoljnotrgovinskih bilansa, a da se i ne govori o pritisku brojnih drugih potreba. Time smo stigli do ključnog pitanja nacionalnih komunikacija: društveno-ekonomskih resursa daljeg razvoja.

Suočene s problemima na međunarodnom planu i transformacijom komunikacijskih sistema, nacionalne komunikacije moraju da nalaze puteve daljeg razvoja u veoma nepovoljnim uslovima susreta novih društvenih potreba, izuzetnih mogućnosti koje nudi tehnološka revolucija i privredne recesije, sve bremenitijih odnosa razvijenih i nerazvijenih. U tim uslovima postoji realna opasnost da se značaj zbivanja na području komunikacija ne sagleda u potpunosti, da se potceni u odnosu na druge oblasti razvoja i da naredni period dovede ne samo do neopravdanog povećanja tehnološkog jaza, već i do društvenih posledica s dugotrajnim dejstvom.

2. TELEVIZIJA SUTRA – NAŠE OPCIJE¹⁶

Srednjeročni plan pred čijim se donošenjem nalazimo peti je po redu¹⁷ u istoriji naše televizije. Za nešto više od dve decenije televizija je izrasla u najmoćnije sredstvo javnog informisanja, značajan faktor obrazovanja i demokratizacije kulture, nerazdvojni sastavni deo svakodnevnog života naših građana.

Međutim, u isto vreme, pred televizijom se nalaze veoma krupni problemi, koje treba rešavati u narednom periodu. Mesto

¹⁶ Ovaj odeljak pisan je iz perspektive Televizije Beograd, ali su, izvesno, neke karakteristike od značaja za sve naše stanice.

¹⁷ Prvi petogodišnji plan razvoja televizije u Jugoslaviji obuhvatao je period 1957.-1961. godine. Kako je u realizaciji ovog plana došlo do zastoja, JRT priprema predlog „Petogodišnjeg plana razvitka televizije u FNRJ”, koji obuhvata period 1961.-1965 (vidi: „Stanje i problemi daljeg razvoja TV u FNRJ”, JRT, Beograd, Oktobar 1960), ali do usvajanja ovog plana nije došlo. Zatim je sledio Sedmogodišnji plan razvoja 1964-1970, a iza njega dva petogodišnja plana – 1971-1975. i 1976-1980. godine.

televizije u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja¹⁸ i njena uloga u sistemima društvenog informisanja i javnih informacija još nisu precizno definisani, još uvek nije do kraja razrešeno pitanje da li osnov svog delovanja televizija treba da nalazi u dohodovnim odnosima ili u razmeni rada (ili u određenoj kombinaciji oba oblika), procesi udruživanja rada i sredstava – unutar naših kuća, između nas i u odnosu na druge delatnosti – tek su u začetku, mehanizmi društvenog uticaja s teškoćama nalaze svoj izraz, opšti uslovi programske i poslovne aktivnosti još nisu primereni naraslim potrebama, a rasprostranjenost prijemnika je nezadovoljavajuća.¹⁹ Da bi se realno sagledale perspektive televizije koje treba uobličiti u konkretne zadatke srednjoročnog plana, neophodno je ispitati naša iskustva i specifičnosti dosadašnjeg razvoja. Razume se, ovde je moguće naznačiti samo nekoliko osnovnih obeležja.

Pokretanje televizije u svetu i njena brza ekspanzija zasnivali su se na tri različita osnova. U snažnim tržišnim privredama (SAD) komercijalna televizija je perspektivom visokih profita od reklama, proizvodnje i prometa prijemnika i opreme privlačila kapital. Televizija kao javna služba takođe se naglo razvijala u zemljama (Zapadna Evropa) gde su se kao nosioci njenog razvoja javile snažne radio-difuzne organizacije. Najzad, u nizu zemalja (Istočna Evropa, neke zemlje u razvoju) pokretač je država, koja u razvoj televizije ulaže ne mala sredstva.

Nijedan od tih puteva nije bio za nas dostupan, niti je odgovarao našoj društvenoj stvarnosti. Televizija se u nas pojavljuje u vreme (inicijative 1955. godine), kada se zemlja tek otrgla od teških posledica rata i ekonomske blokade, kada se mogla nešto više okrenuti razvoju životnog standarda, kada samoupravljanje dobija sve širi zamah i kada je u toku decentralizacija državne uprave.

Komercijalni put nije bio prihvatljiv ni s društvenog stanovišta, niti moguć zbog nerazvijenog tržišta. Radio-difuzija²⁰ je takođe

¹⁸ Funkcionisanje sredstava javnog informisanja „još uvek se nije dovoljno uključilo u sistem samoupravno-demokratskog političkog sistema” (Edvard Kardelj, *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*, Komunist, Beograd 1977, str. 221).

¹⁹ Po stepenu rasprostranjenosti televizijskih prijemnika Jugoslavija se još uvek nalazi na začelju evropske lestvice, a do usporavanja dinamike porasta došlo je kod znatno nižeg nivoa rasprostranjenosti nego kod mnogih drugih zemalja. Uzroci ove pojave delimično leže i u politici „skupog” televizora. JRT je dugo morala da se bori za skidanje poreza na luksuznu robu sa crno-belih televizora, a kolor televizor je još uvek pod takvim tretmanom (za razliku od automobila, na primer).

bila ekonomski slaba, opterećena svojim krupnim obavezama razvoja. Procesi „demoniranja” državne vlasti, koji su kroz decentralizaciju bili upravo započeli, isto tako nisu ni principijelno, ni po ekonomskim mogućnostima²¹ dozvoljavali neku veću ulogu Federacije, pod čijim se okriljem televizija pokreće.

Tako se naša televizija od samog početka razvijala u specifičnim uslovima, protivrečnim situacijama, nalazeći s više ili manje uspeha svoje mesto u novom društvenom sistemu koji je i sam tražio svoje puteve. Problemi koji su se začeli u vreme prelaska televizije iz „nadležnosti” Federacije u „nadležnost” republika i pokrajina²², produžili su se i docnije, u doba kada televizija staje na sopstvene ekonomske osnove, a naročito se zaoštavaju poslednjih godina, u otežanim uslovima privređivanja. Današnji zavidni stepen na kojem se televizija nalazi dostignut je veoma krivudavim putevima uspona i zastoja, u stalnom traganju za stabilnijim društveno-ekonomskim osnovama daljeg razvoja.

Teškoće takvog neravnomernog razvoja osećaju se i danas, iako se mora konstatovati da one nisu bile jednako intenzivne u celom toku razvoja. Televizija je prolazila i kroz godine ekonomskog prosperiteta, ali, gledano u celini, njena reproduktivna moć nije se zasnivala na stabilnim osnovama. Da bi obezbedila svoj razvoj televizija je suviše često morala da se oslanja na vanredna rešenja²³, ne retko van planskih predviđanja.

²⁰ „Razloge jedinstvene stanice radija i televizije treba tražiti i u potrebi jedinstvenog finansijskog računa i finansiranja. Radio (bar u Srbiji) finansijski je aktivan i njegovi prihodi, pre svega od pretplate, sve su veći, tako da će pokrivati jedan deo troškova televizije, a opšte je poznata činjenica da su ovi vrlo veliki...” (elaborat „Predlog programa i organizacione šeme za TV Beograd”, Radio-Beograd 1956). Dakle, i u ovom retkom periodu povoljne materijalne situacije radija moglo se računati na pokrivanje samo dela tekućih troškova televizije, dok je izvore sredstava za izgradnju i preostalog dela tekućih troškova trebalo da obezbede sa strane. Međutim, ta pomoć sa strane izostaje i stanice dolaze u veoma težak materijalni položaj. „Izgradnja televizije je u celini prebačena na radio-televizijske stanice. Čak i prva etapa izgradnje televizije koja je najpre bila data kao dotacija Federacije, kasnije je pretvorena u kredit. Pošto prihodi od TV pretplate ni izdaleka nisu dovoljni za pokrivanje troškova TV programa, to celokupna otplata izgradnje i ostatak programskih troškova padaju na teret prihoda radija.” („Dokumentacija za povećanje radio-pretplate”, JRT br. 4726 od 12.11.1963).

²¹ Udeo Federacije u finansiranju investicija sveden je sa 78% u 1952. godini na 30% u 1957.

²² Uticaj prenošenja nadležnosti osetio se pre svega pri realizaciji prvog petogodišnjeg plana. Pošto je Federacija odobrila sredstva za izgradnju tzv. prve etape (1957) dolazi do zastoja. Tek 1961 (dakle u završnoj godini plana) odobravaju se sredstva za drugu etapu u vidu kredita i uz obavezu učešća republika, a dotacija iz 1957. se pretvara u kredit koji stanice moraju da otplaćuju.

U takvim okolnostima nije neobično što u svim dosadašnjim srednjoročnim planovima nalazimo jednu zajedničku karakteristiku: precenjivanje mogućnosti društveno-ekonomskih osnova razvoja i dinamike realizacije pojedinih zadataka.²⁴ Odgovornost za takav tok realizacije planova ne mogu da snose samo naši kolektivi, jer su svi planovi bili društveno verifikovani, zasnovani na društvenim projekcijama uslova privređivanja i na raznim oblicima podrške društvene zajednice, koja je ne retko izostajala. U svojim užim, profesionalnim opredeljenjima, u dosadašnjim srednjoročnim planovima, uz nekoliko izuzetaka²⁵, nije bilo većih propusta i pogrešnih orijentacija.

Televizija Beograd je u tim suočavanjima s vanplanskim teškoćama bila stavljena u situaciju da u okvirima planskih zadataka određuje prioritete koji su se morali realizovati na uštrb drugih zadataka. U tome je Televizija Beograd u toku čitavog razvoja dosledno sprovodila jednu politiku: prioritet su imali program i obezbeđenje pokrivanja Republike televizijskim signalom, dok je razrešenje problema uslova rada, po pravilu čekalo bolja vremena.²⁶

Zahvaljujući takvoj orijentaciji, postignuti su značajni programski uspesi i visok stepen pokrivenosti teritorije Republike. Međutim, odlaganje rešenja uslova rada i produkcije programa, prvenstveno izgradnje televizijskog doma, donelo je

²³ To se gotovo u jednakoj meri odnosi na uslove rada, kao i na nabavke opreme. Televizija Beograd je morala problem radnog prostora da rešava raznim adaptacijama i zakupima, a nabavka opreme se ne retko vezivala za izuzetne događaje, jer se na drugi način nije mogla pribaviti.

²⁴ Televizija Beograd je, na primer, realizovala zadatke prvog petogodišnjeg plana s više godina zakašnjenja, a jedan od osnovnih ciljeva plana (izgradnja doma) nije ostvaren ni do danas. Sedmogodišnji plan je predviđao otvaranje centara u Novom Sadu, Prištini i Nišu i početak rada Drugog programa, što je realizovano tek u narednom petogodišnjem periodu (izuzev centra u Nišu). U toku trećeg srednjoročnog plana 1971-1975. nije realizovana predviđena izgradnja televizijskog doma. Na kraju, u tekućem srednjoročnom planu neće biti moguće pustiti u rad predviđene regionalne centre (Niš, Kragujevac, a možda – iz razloga koji su van domena odlučivanja Televizije Beograd – ni u Beogradu).

²⁵ Prvi petogodišnji plan nije sadržavao neophodnu filmsku opremu. U već citiranom materijalu „Stanje i problemi daljeg razvoja TV u FNRJ” iz 1960. se o tome kaže: „Filmska tehnika zauzima naročito važno mesto u opremi TV centara, ali zbog neiskustva i delimično pogrešne orijentacije na postojeća preduzeća koja rade za filmske potrebe bioskopske mreže, ona je u prvoj etapi izgradnje bila sasvim zapostavljena.” Takođe, kao slabost Televizije Beograd može se navesti kolebanje u orijentaciji prilikom opredeljivanja za lokaciju televizijskog doma, što je, verovatno, takođe doprinelo veoma sporom rešavanju ovog ključnog problema za obezbeđenje normalnih uslova rada.

²⁶ Izgradnja televizijskog doma provlači se kroz sve planove razvoja Televizije Beograd, da se tek ove godine, dve decenije posle prvog postavljenog roka (1959/60) dovrše dva studija u Košutnjaku, čime dom, dakako, još nije završen.

mnoge neželjene posledice od velikog uticaja na troškove proizvodnje, opštu ekonomiju rada, obezbeđenje normalnog odvijanja tehnološkog procesa, proizvodne orijentacije²⁷ i dr.

Ova protivrečnost je posebno zaoštrena u sadašnjoj etapi, kada pred televizijom stoje u isto vreme i krupni društveni zadaci i neophodnost da se nalaze krajnje racionalna rešenja.

U svom programu ekonomske stabilizacije Radio-televizija Beograd je svoje zadatke u vezi sa srednjoročnim planiranjem formulisala na sledeći način:

„Srednjoročne planove Radio-televizije Beograd 1981-1985. godine projektovati na politici stabilizacije, ali tako da se sa intenzivirajućim faktorima – veća produktivnost, ekonomičnost, racionalnost, bolja organizacija rada i samoupravljanja – većim stepenom podruštvljenosti postignu veći razvojni efekti u skladu sa uvećanim potrebama društva i očuva postojeća razvojna distanca prema svetu.”

Cilj ovog priloga svakako nije da precizno formuliše zadatke srednjoročnog plana, već samo da naznači osnovne pravce u kojima društveni razvoj i tehnološka revolucija usmeravaju perspektive televizije. Opređeljivanje oko prioriteta, određivanje dinamike, definisanje svih ostalih pokazatelja koje plan nužno mora da sadrži, stvar je normalne procedure koja prolazi kroz sve stepene društvene verifikacije.

Ostajući, dakle, pri ocrtavanju osnovnih pravaca u narednom periodu kao ključno javlja se pitanje da li će ovaj plan u punom smislu značiti stabilizaciju naše delatnosti. Drugim rečima, shvatajući stabilizaciju ne samo kao skup restriktivnih mera, već pre svega kao osnov za uspostavljanje stabilnih uslova reprodukcije, da li će se naći optimalna rešenja nasleđenih problema i zahteva razvoja.

Stabilni uslovi reprodukcije znače, izvesno, jačanje materijalnog položaja televizije, ali to nije moguće postići samo putem pretplate i otvorenih ili prikrivenih oblika dotacija, već pre svega udruživanjem rada i sredstava na znatno širim osnovama nego do sada.²⁸ Samo na taj način mogu se očekivati krupniji zaokreti ka zadovoljavanju uvećanih potreba društva.

Potrebno je ponovo istaći činjenicu da je razvoj sistema javnog informisanja, pa prema tome i televizije kao njegovog

²⁷ Nedostatak studijskog prostora uticao je na znatno veće korišćenje filmske tehnologije koja, kao što je poznato, traži znatno veće proizvodne troškove.

najmoćnijeg dela, veoma usko povezan sa osnovnim ciljevima našeg društvenog razvoja: stabilizacijom i jačanjem novih društvenih odnosa. U tome televizija ima izuzetno značajnu ulogu.

Veće aktivno uključivanje televizije u borbu za rešavanje ključnih pitanja društvenog razvoja ne može se obezbediti samo poboljšanjem njene delatnosti na dosadašnjem nivou. Ostvarivanje njene uloge u delegatskom sistemu, u suočavanju pluralizama samoupravnih interesa, u procesima dogovaranja i usklađivanja interesa, u punom angažovanju društvene baze za rešavanje aktuelnih problema, itd. nije moguće bez daljeg razvoja televizijskog sistema. Pored ove, osnovne potrebe koju nameće sam razvoj društvenih odnosa, određene promene neophodne su i za uspešno ostvarivanje ostalih funkcija televizije.

Dalji razvoj televizijskog sistema ne može se posmatrati samo kao dopunjavanje, rekonstrukcija i proširenje njegovih dosadašnjih elemenata. Iako je to neophodno, jedna od karakteristika narednog perioda jeste i promena samog sistema. Naime, televizijski sistem gubi jednu od svojih bitnih ranijih karakteristika – isključivu orijentaciju na javnu difuziju programa. Kao što se pokušalo naznačiti u prvom odeljku ovog priloga, dolazi do „mešanja” funkcije javne difuzije s novim „kvazi-radio-difuznim” oblicima.

U okvirima dopuna dosadašnjeg sistema, kao osnovni zadatak Televizije Beograd postavlja se razvoj regionalne televizije, što je već i definisano zaključcima Skupštine SR Srbije. Regionalna televizija – koja otvara nove prostore za izveštavanje iz društvene baze – u isto vreme je i okosnica budućeg trećeg programa. Iako nas verovatno od trećeg programa deli još dosta vremena, bilo bi potrebno definisati njegovu osnovnu koncepciju.²⁸ Ono što je već sada izvesno jeste da njegove uzore ne možemo da tražimo u trećem programu radija, gde je

²⁸ Problem udruživanja rada i sredstava, kao ključni problem daljeg razvoja, bilo bi neophodno posebno proučiti. Na ovom mestu, ograničavajući se samo na oblast udruživanja televizije s drugim delatnostima, treba reći da su dosadašnji oblici saradnje kao što su koprodukcije, zajedničko ulaganje sredstava u obezbeđenje prijema televizijskog programa, saradnja s PTT na mreži predajnika i veza i sl. zasnovani na klasičnim ugovornim odnosima, a ne na razvijenim principima udruživanja rada i sredstava. Posebno nisu dovoljno ispitane mogućnosti za bitno širenje tih odnosa, iako postoje brojne sfere zajedničkog interesa i na području programa i na području tehnike. Nove službe kao što su regionalna televizija, teletekst i dr. stvaraju još veće zahteve u tom pravcu.

²⁹ Definisanje koncepcije trećeg programa jedan je od zadataka tekućeg srednjoročnog plana.

situacija bitno različita. Pre bi se moglo pretpostaviti da bi osnovne karakteristike ovog programa – pored regionalnih emisija – trebalo tražiti u sasvim novò koncipiranoj obrazovnoj funkciji televizije.³⁰

Drugi značajni kompleks promena u okvirima dosadašnjeg sistema odnosi se na produkcijske metode. Posle šireg prodora ENG u informativnim programima, u narednom periodu trebalo bi očekivati veće korišćenje elektronike u produkciji igranih programa. Otvaranje novih studija, šire mogućnosti primene EFP (Electronic Field Production) tehnologije, savremenih metoda elektronske montaže, kao i drugih novih pomoćnih uređaja pruža osnove za racionalniju produkciju naših najskupljih projekata. Nova tehnologija, zajedno sa spremnijom organizacijom za obezbeđenje koprodukcija i konstrukcija finansiranja, trebalo bi da ublaži dejstvo jedne od značajnih slabosti našeg programa – deficitarnost domaćih igranih programa.³¹

U suštinske promene „klasičnog” televizijskog sistema ušli smo neopazice u toku realizacije ovog srednjoročnog plana.

Uvođenje video-sistema (snimanje i distribucija video-kaseta) za naše radnike u inostranstvu kao jedne od bitnih novih funkcija televizije predstavlja spoj javne difuzije s novim „kvazi-radio-difuznim” oblicima. Izvesno, ova funkcija će u narednom periodu i dalje jačati i valjalo bi ispitati njene šire mogućnosti, posebno vezane za školovanje druge generacije u inostranstvu.³² Primena video-sistema mogla bi da nađe širu primenu i u školskim programima koje sada emitujemo.³³

U promene sistema uvodi nas i teletekst, novina čiju primenu verovatno možemo očekivati u narednom srednjoročnom planu, sa svojim značajnim programskim mogućnostima nove

³⁰ Na tom području ima izuzetno zanimljivih iskustava u inostranstvu. Posebno bi se mogao istaći primer tzv. Otvorenog univerziteta u Velikoj Britaniji, neka dostignuća PBS (Public Broadcasting System) u SAD i niz drugih.

³¹ Skupština SR Srbije je 5.12.1978. razmatrajući Program rada i razvoja RTB za period 1976-1980. zaključila, pored ostalog: „Zaostajanje u realizaciji pojedinih televizijskih programa naročito obrazovnog, igranog, pre svega domaćih programskih ostvarenja i programa za decu, u narednom periodu treba otkloniti većim angažovanjem redakcija i programskih saveta kao i odgovarajućim usmeravanjem sredstava.”

³² Proizvodnja video-kaseta s programima maternjeg jezika, istorije, geografije i dr.

³³ Pored proizvodnje i distribucije kasete moguće je, i možda praktičnije, da škole snimaju određene programe i zatim reprodukuju u pogodno vreme, kao što je to već široka praksa u Sloveniji.

informativne službe i prednostima koje pruža mogućnost titlovanja na više jezika. Teletekst je, međutim, samo prvi korak ka uvođenju pravih interaktivnih sistema, koji će u sasvim novi odnos dovesti televiziju i sistem društvenih informacija. Preko video-data sistema može se na najlakši i najekonomičniji način obezbediti pristup mnogobrojnim korisnicima za korišćenje sistema društvenog informisanja.

Ako bi, dakle, rezimirali glavne karakteristike daljeg razvoja (i promena) televizijskog sistema, osnovni pravci u kojima bi trebalo očekivati razvoj Televizije Beograd u srednjoročnom planu 1981-1985. i narednih godina bili bi sledeći:

- 1) Društveno organizovanje televizije u cilju njenog punog uključenja u politički sistem socijalističkog samoupravljanja i obezbeđenja stabilnih uslova njene reprodukcije.
- 2) Uvođenje regionalne televizije kao nove značajne dopune sistema javnog informisanja i okosnice trećeg programa u kome mogu da se potpunije ispolje potencijali obrazovne funkcije televizije.
- 3) Brži prelaz na savremene metode produkcije programa, posebno na veće korišćenje elektronike kao fleksibilnije i ekonomičnije tehnologije.
- 4) Dalji razvoj video-sistema, uvođenje teleteksta i pripreme za video-data kao interaktivnog televizijskog sistema od posebnog značaja za društvene informacije.
- 5) Dalje usavršavanje dva nacionalna programa, obezbeđenje normalnih uslova rada i neophodne zamene i dopune uređaja za produkciju i difuziju programa.

Prilikom opredeljivanja oko redosleda i dinamike realizacije ovih osnovnih pravaca razvoja od izuzetnog je značaja realno procenjivanje društveno-ekonomskih resursa. Iskustvo prethodnih srednjoročnih planova ukazuje nam na opasnost precenjivanja tih mogućnosti. U isto vreme bilo bi pogrešno ne računati na sve one društvene potencijale koji u nas postoje. Bitno je da se obezbedi uravnotežena realizacija jednom definisanih zadataka, kako ne bi došli ponovo u situaciju neravnomernog razvoja koji otvara nove protivrečnosti i donosi teške posledice.

Ako bi se obezbedili ovi osnovni pravci razvoja u narednom periodu, moglo bi se reći da ćemo „očuvati postojeću razvojnu distancu prema svetu”. Naime u dosadašnjem razvoju naša

televizija je to i uspevala. Ako uzmemo samo magnetoskop i televiziju u boji, kao dve najkrupnije tehnološke novine od uvođenja televizije – obe su uključene u našu televiziju pet godina od početka primene.³⁴ Sledeći korak bio bi uvođenje teleteksta.

Dostižući takav stepen razvoja bili bismo spremni da se suočimo sa narednom etapom – satelitskom radio-difuzijom i nizom novih tehnoloških mogućnosti, koje nam danas izgledaju kao da više pripadaju svetu naučne fantastike nego realnosti. To međutim prevazilazi vremenske okvire koje obuhvata srednjoročni plan koji je pred nama.

Elaboracija konkretnih programskih zadataka koji će proizići iz ovih osnovnih pravaca razvoja podrazumeva preispitivanja koncepcija niza programskih sektora, naročito informativnih i obrazovnih programa. Ali to mora da bude predmet posebnih studija, koje prevazilaze okvire ovog priloga.

³⁴ Prvo korišćenje magnetoskopa u televizijskom programu bilo je 30.11.1956. u SAD, a naša televizija počela je da ga koristi 1961 – snimci iz Titovog Užica proslave dvadesetogodišnjice ustanka. Televiziju u boji u Evropi je prvo uveo BBC, a za njim još nekoliko zapadnoevropskih televizija – svi u drugoj polovini 1967. a Televizija Beograd je emitovala prve programe 31.12.1971. godine.

Jelašin Sinovec,

TV reditelj

IDEO – VIDEO

Prozor u svet ili prozor u svest?

*Antimetafizički medij / Antimetafizika
medija / Tipologija emisija / Aksiološki
aspekt: tri stepena neautentičnog / TV
„Chef d'oeuvre” / Kič program / Kratki
spojevi svesti*

U nemogućnosti da tradicionalnom misaonom aparaturom (filozofije, sociologije, estetike) zasnuje iole upotrebljiviju i konzekventniju fenomenologiju duha svog medija a da to istovremeno ne bude i metafizika jednog sredstva prevashodno antimetafizičke provenijencije (elektricitet, elektronika, strujičnost) dakle „metafizika antimetafizičkog medija”, televizija se izlaže opasnosti i iskušenju, u stvari reskira da u svojoj globalnoj praksi ostane raspolučena i podvojena – *televisio duplex* („te-ve duplex”): jednom svojom stranom upravljena na živo i životno, a drugom okrenuta „idealnom” i ideiranom, metaslici tog života, to jest da se priklanja čas jednom čas drugom polu tih suprotnosti i jednostranosti, sve do tačke kada je u stanju da samu sebe negira i prede u svoju suprotnost.

Praktikujući i preferirajući ovaj ili onaj, jedan ili drugi odnos, ovu ili onu sliku sveta – elektronsku ili metafizičku, televizija će ujedno pružiti, intencionalno, i sliku svoje sopstvene svesti.¹

Kada bi se pristupilo izradi jednog video-glosarija koji bi sadržavao takve iteme koji bi pomogli u razlikovanju medijskih suština pre- i neoelektronskih poruka, bio bi to jedan kompendij vrlo instruktivan i u širokom rasponu

¹ Ima jedna stara, dobra i dobro poznata test-pitalica: „Reci mi koje ti slike vise na zidu – reći ću ti tko si”, koja rekao bih u punoj meri i ovde važi.

² Eîdos, vid, slika, lik, oblik, biće, ideja.

pregledan kako po svojim ishodišnim tačkama tako i ciljevima i zadatostima eidetskih medija² – od foto-filmske i tele-montaže do foto-film-tele ideje – ka teleideogramu; on bi jasno ukazao na indiferencije kojima smo podložni. Naime, tek kada se uoči da svaki medij na specifičan način specifično generiše svest (i to specifičnu svest), tek tada će biti moguće praviti, ne bih rekao praktične i jasne, jer to podseća na Dekarta, nego stroge i brižljive distinkcije ovog ili onog medijskog *praxisa*.

Ta razlikovanja upućivala bi preko otkrivanja suštinskih odrednica „pregrejanih opštila” na njihovo radikalno „preokretanje”, tačnije na nužni stav i indikaciju za „preokretanje pregrejanih opštila” (Maršal Makluan) i njihovih tradicionalnih filozofema.

Jer, umesto da televizija svojim sažimajućim elektronskim instrumentarijem revolucionarno-dijalektički nastupi kao eliminator pregrejanih (otuđujućih, metafizičkih) opštila, ta opštila joj se nameću i nju destruičaju, de-generišu.

Te negativne tendencije se odražavaju u zakrivljanju života i životne stvarnosti a-električkim, a-strujičnim, a-televizičnim, time i a-medijskim fenomenom.³

„Umesto da se TV kamere uprave u živo meso procesa, zbivanja i događaja društvenog organizma čime televizija osvaja i dobija svoj specifični kreativni status”, o čemu smo doslovno ovako pisali još 1961. godine, sve je više emisija „složenih” struktura koje kao dimne zavese stvarnosti (inače formulacija koja potpuno odgovara reklamama) prekrivaju život.⁴

³ Generalna razlikovanja TV emisija u tipološkom smislu izvršili smo u našem radu „Sa trake i uživo” objavljenom u „RTV-teorija i praksa” br. 7/77, str. 101-105, na srpskohrvatskom i u engleskom izdanju istog časopisa „From the Tape and In Vivo” (Special Edition 1/79, str. 112-115), pa ćemo se i dalje prilikom bližih određenja u ovoj raspravi držati predložene tipologije prema shemi u odnosu na veće ili manje prisustvo / odsustvo neposrednog ili transponovanog u TV emisijama:

A. apsolutna televizija,

B. stvarnost sa trake,

C. umetnost na TV,

uz izvesnu napomenu kod prelazne forme /B./ da postoje: pod 1. snimljena dela umetničkih vrsta – umetnost iz druge ruke (arhitektura, spomenici, slikarstvo, muzika i sl.), pod 2. hortikultura i estetski fenomeni prirode (prirodno lepo, kristali raznih minerala, biomorfni, speleološki i slični fenomeni).

⁴ Umesto da živa, neposredna i direktna televizija uključuje gledaoca u najrazličitije tokove i zbivanja svakodnevnog života – da i onpostane sa- i učesnik, njemu se nude „identifikacije” i star-modeli – što vodi neautentičnom životu (nisu li mnogi živeli tud život kao svoj?... od super egosa do podražavanja i imitacije, to jest identifikacije sa mass zvezdama) što je sasvim u suprotnosti sa izgrađivanjem integriteta i identiteta sopstvene ličnosti („identity”).

Televizijska praksa takve usmerenosti, duboko u vodama podražavalačkih i pred-stavljalačkih medija (pozorište, film) tim svojim podražavanjem i iz-igravanjem života zakriva žive tokove pravog života i životnosti, transponuje život i mimetički ga maskira.⁵

Te strukture svojom zavodljivošću i „atraktivnošću” (opseniti prostotu i „obogatiti” prostu, direktnu videaciju) malo-malo pa se nađu i u zabranima „prostih” struktura da ih „oplemene” diletantskim tekstovima i „vrhunskom” šmirom. Pa će u toj ekspanziji i hiperprodukciji artifcijelnog procvetati dvostruko falširane i medijski i umetnički lažne vrednosti, ove druge iz sasvim razumljivih razloga jer se Šekspir ili Krleža, Gavela i Stupica odista ne može biti svakodnevno.

Negde se televizija poredila sa vodovodom, pa smo to parafrazirali jednom zvučno-značenjskom asocijacijom „look and water” – vodovod za oči. U opštoj poplavi zaista rekli bismo da su te vodovodne cevi popucale. Ali vodovod, srećom, ima i slavinu.⁶

Izgradnjom metodologije žive i direktne televizije treba da se dolazi ne do umetnosti na televiziji i preko televizije, nego do autentične i autohtone video-umetnosti: estetskog fenomena ideo-videa.

Ta metodologija (flip-flap, laki udari sonde) intervencije u sirovu ljudsku praksu dovešće do takvih rezultata – novih i začudnih konfiguracija koje je Anton Marti postigao svojim elektronskim remek-delima (TV Chef d'oeuvre) – i na drugim segmentima televizijske prakse.

⁵ Televizija nam je 1980. prevashodno „fudbalska” i „mimetička”. Socio-psihološki u oba slučaja – *aleatorna* i ludička a u medijsko-kulturološkom a-medijska. (Vidi „RTV-teorija i praksa” br. 1/75 „O atribuciji televizičnog” i br. 13/78 „Ekstenzivna i intenzivna televizija”).

⁶ Jedan primer kao „represntativni uzorak” u TV programu 8. februara 1980. u vremenu od 18.45-00.30 časova: na prvom programu *Mapet šou. Sedam plus sedam* 13. emisija, film *Koreni, sledeće generacije*, na drugom programu film *Tom*, između jedan dnevnik i nešto reklama – to je sve što se moglo kontinuirano bez prekida pratiti u navedenom intervalu toga dana.

Tu je pouzdano izvršena dubinska montaža svesti: simpatične lutke, Lokice, šljokice, jedna niti-niti paorska bidermajer frajlica (Vesna Čipčić), smokinzi, lepa sobarica poklanja ljubav najnesimpatičnijem ali zato vodoinstalateru, obojena „middle class”, rock+opera+film – medijski „kontrarevolucija”... *TV Dnevnik* – kap u moru peska.

Kada se to veže, opet po principu dubinske montaže svesti sa jednom ranijom emisijom u kojoj poznati hirurg izjavljuje da mu je veća sklonost da leči i operiše radnike i seljake – nameće se pitanje, s izuzetkom Mapetovaca koji i kada bi bili živi spadaju u nadležnost veterine, koji bi prikazani ljudi ili njihovi prikazivači zadovoljili taj selektivni lekarski kriterij. Televizija – skalpel ili laser svesti?

Ka novim konfiguracijama. Ka teleideogramu. Slika sveta = slika svesti = svest slike. Ideo-video.

A celokupni fond klasičnih umetničkih sredstava i rezultata ostaje tamo gde po funkciji i spada i gde bolje i medijski autentično deluje – u pozorištu, na velikim ekranima, u bibliotekama, galerijama... ali ima i posrednu fermentirajuću i generičku funkciju u odnosu na televiziju, služi direktnoj i neposrednoj televiziji – indirektno, prema onoj Lenjinovoj konstataciji „da niko ko nije vaspitao svoj ukus na delima lepih umetnosti ne može da oseti lepotu živog i prirodno lepog” čemu se pridružuje i Makluanova misao da su „umetnička dela plejbek života” a što je za televizijskog kreatora koji interveniše (inter-venio) taj život, od nesumnjive važnosti.

Još jedan impuls, uputstvo i pouku od strane tih medijski raznorodnih dela prima televizijski kreator u pogledu stvaralačkog postupka. Biće to primena stvaralačkog metoda na materiji *in vivo* a sastoji se u skraćenom postupku svih stvaralačkih operacija od ideacije do realizacije, gde npr. od prvobitne inspiracije izostaju „tesarske veštine” kao kod književnih dela, montaže kao kod filma itd. tako da je put ideo-videacije neposredan, skraćen i sličan tehnici *al fresco*.

Najzad, da zaključimo, tek na fonu prave vokacije televizije moći će da se izdvoje i dođu do izražaja prave vrednosti čak i medijski suprotnog usmerenja ali stvarni izuzeci – koji potvrđuju pravilo – a nikako ne poplava masovne TV produkcije artefakata čiji je zajednički imenitelj – kič.

Jer suprotno, ako ne izgrađuje praksu i metodologiju živog i direktnog – direktno živog, što je i njen pravi status, vokacija i suština, televizija postaje egzemplarni kič-treger *par excellence*. Njena „estetika” postaje „estetika masovnih medija (= kič), nju prave talenti („velika pobeda talenta nad genijem” = kič), ona je stvar totalne osrednjosti („dokle se sme ići daleko a da se ostane u sredini” = kič), erzac jači od stvarnosti.

A rezultat svega toga? Logično: kratki spojevi svesti ili drugim rečima oslobađajući pritisak na dugme i isključenje iz programa.

Konačno, znano je ko krade vatre. Prometeji. A zna se i razlika između prave vatre i pirotehnike.

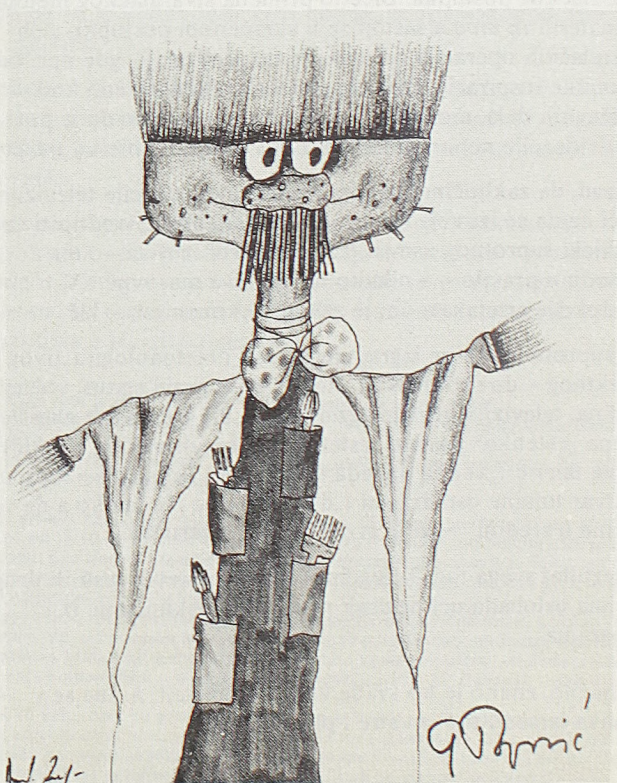
To bi bilo negde na kraju lanca jednosmerne televizije čije pretpostavke i njihovo ispunjenje čine most ka daljim i širim, kvalitativno novim komunikacionim trendovima.

LITERATURA:

1. Milan Vlačić, *Jednom i nikad više*,
2. Igor Mandić, *Šok sadašnjosti*,
3. Jurij Bogomilov, *Problemi vremena u umetničkoj TV*,
4. „RTV-teorija i praksa” br. 17/79 (u štampi).

V:IDEO IKONOSKOPIJA ZBOG

Program u mreži TVB1 i TVB2 8.2.1980. od 18.45-00.50 (iz fusnote 6).

Miroslav Đorđević

Viši savetnik Centra za istraživanje
programa i auditorijuma RTV Beograd

STRUKTURALNE I DINAMIČKE PROMENE TELEVIZIJSKOG PROGRAMA I AUDITORIJA

Teze za mogući istraživački pristup

Razvoj televizijskog programa je determinisan brojnim činionicima kao što su, na primer, društveno-politički zadaci i ciljevi koji se postavljaju pred ovaj medij, širina informacionog sistema određenog društva, kulturno-umetnička politika, kreativne programske snage, ekonomska moć društva, tehnološka opremljenost medija, ali, isto tako, veoma važan činilac predstavljaju korisnici televizijskog programa, njihove potrebe i propusna moć prijema programa.

Idealno programiranje bi zahtevalo uspostavljanje dinamičke ravnoteže između svih činilaca ali je praktično nemoguće realizovati takav krajnji zahtev. Televizijsko programiranje se najčešće iskazuje kao više ili manje svestan kompromis između nekih od najvažnijih faktora, s tim što od prilike do prilike preovlađuje najoportunije rešenje. Kad ovo kažemo, mislimo, na primer, na situaciju u kojoj je naša televizija započinjala svoj život znatnim materijalnim ulaganjem u stvaranje odgovarajuće tehničke baze za emitovanje programa (studijska i emisiona tehnika) i velikim kreativnim naporom da se savlada nov elektronski način izražavanja, a u isto vreme televizijska komunikacija se obavlja sa veoma suženim auditorijem, jer je krajem šezdesetih godina broj televizijskih prijemnika u našoj zemlji bio veoma mali.

U društvenom životu – kako kaže Edvard Kardelj u studiji *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja* – izvanredno veliku ulogu ima sistem javnog informisanja i komuniciranja, tj. štampa, radio, televizija i druga sredstva informisanja, odnosno, kako se to obično kaže, medij društvenog života. Kardelj dalje ističe da se sredstva javnog komuniciranja još uvek nisu dovoljno uključila u sistem samoupravno-demokratskog političkog sistema. Ova sredstva su

još uvek pod priličnim uticajem tradicija građanskog društva i tek postepeno postaju sredstva javnog komuniciranja u sistemu demokratskog pluralizma samoupravnih interesa.

Misao E. Kardelja je od velikog značaja za koncipiranje i konstituisanje televizijskog programiranja u funkciji pluralizma samoupravnih interesa u udruženom radu, društveno-političkim organizacijama i zajednicama.

Tabela 1.

Komparativni pregled strukture programa Televizije Beograd, emitovanog u 1979. Podaci Službe statistike

Vrsta programa	U K U P N O		Prva mreža		Druga mreža	
	min	%	min.	%	min.	%
I. PROGRAM TV BEOGRAD						
1. INFORMATIVNI PROGRAM						
Dnevni inform.program	29.018	100	20.866	72	8.152	28
Beogradski program	14.161	100	-	-	14.161	100
Sport	9.869	100	4.342	56	5.527	44
Aktuelnosti	6.084	100	5.090	84	994	16
U K U P N O :	59.132	100	30.298	51	28.834	49
2. PROGRAM I PROIZVODNJA						
Školski program	27.049	100	26.836	99	213	1
Umetnički program	58.409	100	33.947	58	24.462	42
Dokumentarni program	26.278	100	11.005	42	15.273	58
E P P	6.506	100	5.384	83	1.122	17
U K U P N O :	118.242	100	77.172	65	41.070	35
3. OSTALI PROGRAM	45.824	100	27.353	60	18.471	40
UKUPNO TV BEOGRAD:	223.198	100	134.823	60	88.375	40
II. PROGRAM DRUGIH TVC						
1. Domaći	172.361	100	111.134	64	61.227	36
2. Strani	9.441	100	2.537	27	6.904	73
3. Ostali	4.126	100	3.645	88	481	12
UKUPNO DRUGI TV CENTRI:	185.928	100	117.316	63	68.612	37
U K U P N O :	409.126	100	252.139	62	156.987	38

Za auditorij televizijskog programa, kao određenu društvenu skupinu, karakteristično je da nije normalno organizovana i konstituisana grupa za zadovoljenje određenih interesovanja. Auditorij može da označava svaku difuznu skupinu pojedinaca koje okupljaju zajednički programski interesi, zajednička kulturna osnova, određene socioprofesionalne i demografske karakteristike, ekonomski status, određene tehničke karakteristike, ekonomski status, kao i određene tehničke pretpostavke za praćenje programa (posedovanje TV prijemnika, tehnički uslovi za vidljivost).

Tabela 2. Profesionalna, obrazovna i starosna struktura ocenjenog auditorijuma starijeg od 10 godina Televizije Beograd na užem području SRS.
Podaci Dnevnog barometra

Obeležja	G l e d a o c i		Stanovništvo	
	Broj	%	Broj	%
Poljoprivrednici	1,060.000	26	1,600.000	32
Radnici	760.000	19	850.000	17
Službenici	400.000	10	450.000	9
Penzioneri	200.000	5	300.000	6
Domaćice	800.000	20	800.000	16
Učenic i studenti	800.000	20	1,000.000	20
Nepismeni	600.000	15	1,000.000	20
Pismeni bez škole	200.000	5	300.000	6
Osnovna škola	2,080.000	52	2,750.000	55
Škola za KV i VKV	400.000	10	400.000	8
Srednja škola	520.000	13	350.000	7
Visoka i viša škola	200.000	5	200.000	4
10-14	280.000	7	450.000	9
15-19	320.000	8	550.000	11
20-24	440.000	11	500.000	10
25-34	640.000	16	800.000	16
35-44	800.000	20	1,000.000	20
45-54	600.000	15	650.000	13
55-64	440.000	11	550.000	11
65 i više	480.000	12	500.000	10
U K U P N O :	4,000.000	100	5,000.000	100

Znači, ne bismo mogli govoriti o jedinstvenom auditoriju, već o mnoštvu auditorija koji se na veoma fleksibilan i dinamičan način prestrukturiraju i formiraju zavisno od napred nabrojanih faktora.

Kod operacionalizacije pojma auditorija, što je neophodno i za svaku konkretnu programsku odluku i za svaki istraživački projekat, najpre možemo razlikovati *potencijalni* auditorij od *stvarnog* auditorija. U tabeli 3 prikazali smo tendenciju porasta broja gledalaca Prvog i Drugog televizijskog programa na osnovu serija rezultata istraživanja Dnevni barometar. Dinamika porasta broja gledalaca karakteriše se laganom uzlaznom linijom. Prvi program je 1973. godine moglo da prati 67 odsto stanovništva, a taj nivo je postignut za 15 godina postojanja tog programa. Drugi program je znatno brže povećao svoj auditorij. Za devet godina se skoro izjednačio broj gledalaca koji prate Prvi i Drugi televizijski program.

Ovi podaci omogućavaju izvesne prognoze o mogućoj dinamici razvoja auditorija nekog novog programa, eventualno Trećeg televizijskog programa.

Tabela 3. Porast broja gledalaca Prvog i Drugog programa Televizije Beograd. Podaci Dnevnog barometra (u%)

Vreme ispitivanja	Stanov- ništvo	PRVI PROGRAM		DRUGI PROGRAM	
		Gle- daju	Ne gle- daju	Gleda- ju	Ne gle- daju
Proleće 1973.	100	67	33	37	63
Jesen 1973.	100	69	31	47	53
Proleće 1974.	100	71	29	52	48
Jesen 1974.	100	73	27	57	43
Proleće 1975.	100	74	26	58	42
Jesen 1975.	100	75	25	59	41
Jesen 1976.	100	80	20	61	39
Proleće 1977.	100	80	20	72	28
Jesen 1977.	100	81	19	72	28
Proleće 1978.	100	82	18	76	24
Jesen 1978.	100	82	18	76	24
Proleće 1979.	100	84	16	78	22

Bez obzira na brojke odmah moramo naglasiti da se o auditoriju ne može razgovarati samo kroz statističke kvantifikacije, jer auditorij nije jednorodna i homogena celina. Zapravo, neizdiferenciranog auditorija nema ukoliko se poštuju potrebe i interesi ličnosti. Pred televizijskim ekranima se svake večeri okupljaju ljudi sa najraznovrsnijim zahtevima, ukusima i različito razvijenom strukturom slobodnog vremena. Televizijsko programiranje ne sme računati sa „prosečnim” gledaocem i

„prosečnim” ukusom, jer bi to vodilo u standardizaciju, uprošćavanje duhovnog i neizbežno snižavanje kulturnog nivoa i programa i auditorija.

Tabela 4. Profesionalna, obrazovna i starosna struktura gledalaca Prvog programa Televizije Beograd.
Podaci Dnevnog barometra (u %)

	UKUPNO	Redovno	Povre- meno	Retko	Ne gle- da TV
Poljoprivrednici	100	26	21	19	34
Radnici	100	58	24	9	9
Službenici	100	63	27	6	4
Perzioneri	100	66	6	14	14
Domaćice	100	38	17	15	30
Učenici i studenti	100	53	30	10	7
Nepismeni	100	19	9	12	60
Pismeni bez škole	100	29	21	23	27
Osnovna škola	100	45	24	15	16
Škola za KV i VKV	100	72	16	7	5
Srednja škola	100	60	30	6	4
Visoka i viša škola	100	56	29	13	2
10-14	100	59	23	7	11
15-19	100	59	27	7	7
20-24	100	51	29	10	10
25-34	100	51	24	12	13
35-44	100	46	27	13	14
45-54	100	43	16	21	20
55-64	100	35	18	17	30
65 i više	100	32	11	7	50

Jedno od osnovnih pitanja televizijskog programiranja je utvrditi na koji se način i po kojim kriterijima vrši diferencijacija pojedinih programa koji se emituju na različitim TV mrežama, odnosno, u našem slučaju, kakvo je mesto Prvog i Drugog TV programa u sistemu difuzije informativnih, kulturno-umetničkih, obrazovnih i rekreativnih sadržaja.

Činjenica je da postojanje jednog programa olakšava posao i programerima i istraživačima. Naime, jedinstvenom programskom shemom može da se vrši plasiranje konkretnih programskih sadržaja u vremenskom ritmu provođenja slobodnog vremena ili obavljanja određenih obaveza gledalaca, s tim da se programski sadržaji najšire usmerenosti plasiraju u tzv. najpogodnija vremena – programske špiceve.

Mnogo veći problemi nastaju u onom trenutku kada dođe do uvođenja drugog paralelnog programa, jer se odmah postavlja niz pitanja koja se mogu grupisati oko jedne teme: kako izbeći preklapanje emisija za koje su gledaoci podjednako zainteresovani, odnosno kako plasirati sadržaje s tim da gledaoci ne budu oštećeni u nekim svojim potrebama ili interesovanjima.

Koreni istraživanja Drugog programa leže u Prvom programu, odnosno istraživanje budućeg Trećeg programa mora se sadržati u istraživanju komponenti koje bitno određuju Prvi i Drugi program. U Centru RTB za istraživanje programa i auditorijuma urađeno je veoma mnogo projekata sa zadatkom da se komparativnim izučavanjem dva postojeća programa definišu njihove specifične uloge u zadovoljavanju potreba određenih segmenata gledališta. Na ovom mestu podsetićemo da je, prema osnovnoj programskoj orijentaciji, utvrđeno da „... Drugi program zahteva nova rešenja i pokušaje da se ispod neizbežne pojave sličnosti sa Prvim programom otkriju suštinski novi kvaliteti koji odgovaraju senzibilitetu našeg čoveka...” i dalje „... da Drugi program treba da bude uže usmereniji program, namenjen posebnim socijalnim grupama...” U daljem tekstu nastojaćemo da prikazemo osnovne istraživačke nalaze o odnosu Prvog i Drugog programa i to u pogledu njihove sadržine i tematske diferencijacije, zatim u pogledu diferencijacije auditorija pojedinih programa kao i da iznesemo neke druge relevantne determinante koje uslovljavaju gledalačka ponašanja.

Drugi program je u velikoj meri obogatio sadržaj televizijskog komuniciranja pružajući mogućnost izbora i selektivnog odnosa prema emitovanim porukama.

Diferenciranje programske strukture sadržaja koji se emituju na prvoj i drugoj mreži Televizije Beograd zahteva posebnu pažnju, ali na ovom mestu ćemo ukazati samo na neke od najvažnijih elemenata koji mogu da posluže za uočavanje problema. Osnovna karakteristika Prvog programa je ta da on predstavlja nosioca celokupnog informativnog sistema koji je neophodan gledaocu da bi ostvario uvid u društveno-politička zbivanja u našoj zemlji, kao i pregled onoga što se dešava u svetu. Sistem dnevnika, koji obuhvata prvi, drugi i treći dnevnik, kao i specijalizovane informativne emisije pod nazivom *Aktuelnosti*, plasiraju se na Prvom programu. Drugi program kroz emisiju *24 časa* i beogradski program, zadovoljava samo fragmentarna i posebna interesovanja gledališta.

Tabela 5. Profesionalna, obrazovna i starosna struktura gledalaca Drugog programa Televizije Beograd.
podaci Dnevnog barometra (u %)

	UKUPNO	Redovno	Povremeno	Retko	Ne gleda TVB2 ali gleda TV	Ne gleda TV
Poljoprivrednici	100	7	22	25	12	34
Radnici	100	21	47	16	7	9
Službenici	100	23	58	13	2	4
Penzioneri	100	8	44	17	17	14
Domaćice	100	13	28	16	13	30
Učenici i studenti	100	17	53	14	9	7
Nepismen	100	4	15	11	10	60
Pismen bez škole	100	13	16	31	13	27
Osnovna škola	100	14	39	19	12	16
Škola za KV i VKV	100	31	45	13	6	5
Srednja škola	100	20	55	16	5	4
Visoka i viša škola	100	10	67	21	-	2
10-14	100	19	55	8	7	11
15-19	100	17	53	17	6	7
20-24	100	13	47	18	12	10
25-34	100	24	40	14	9	13
35-44	100	14	43	20	9	14
45-54	100	13	32	24	11	20
55-64	100	14	26	18	12	30
65 i više	100	6	22	12	10	50

Statistički gledano, sportski sadržaji su plasirani u skoro podjednako meri i na Prvom i na Drugom programu, ali ako se uđe dublje u strukturu emitovanog programa, može se videti da se glavni sportski događaji, npr. prenosi važnih fudbalskih utakmica plasiraju na Prvom, a na Drugom programu je mesto rezervisano za manje atraktivne sportske sadržaje (plivanje, vaterpolo, rukomet itd.).

Prvi program emituje 99 odsto školskog programa, 58 odsto umetničkog programa (s tim što su sve domaće serije plasirane na Prvom programu), a Drugi program se karakteriše većim učešćem dokumentarnog programa - 58 odsto. Takođe, Prvi program je isključivo rezervisan za dečje emisije.

Ova naznačenja o programskoj diferencijaciji Prvog i Drugog televizijskog programa, u stvari, mogu da posluže kao osnova za razmatranje diferenciranja gledališta, koje se u znatno većoj meri i znatno redovnije okuplja oko Prvog programa. To je

sasvim razumljivo, jer se na ovom programu vrši difuzija sadržaja od najšireg interesovanja za gledaoce, uključujući informativne emisije, školski program, dečje emisije, domaće serije, atraktivnije filmove, zanimljive sportske prenose itd. Po svemu sudeći, Drugi program bi trebalo da zadovoljava potrebe i interesovanja specijalnih segmenata auditorija, ali mislimo da taj koncept nije u potpunosti i do kraja izveden.

U prikazu gledanosti televizijskog programa u petak, 4. januara i nedelju, 6. januara 1980. godine, prikazano je na koji se način vrši diferencijacija gledališta u odnosu na Prvi i Drugi televizijski program. Očigledno je da postoji izrazita težnja da se gledalište okuplja oko sadržaja sa širokim usmerenjem na zabavu i popularnu umetnost (film). Na primer, zabavna emisija *Mapet šou* emitovana u 18.45 časova zabeležila je gledanost od 57 odsto na Prvom programu, u odnosu na obrazovnu emisiju o Hvaru, koja je u isto vreme na Drugom programu zabeležila gledanost samo 6 odsto. Domaći šou *Šta bude, biće*, emitovan u 20.00 časova na Prvom programu, postigao je visoku gledanost od 70 odsto, u odnosu na emisije iz kulture *U krupnom planu* koja je u isto vreme postigla gledanost 4 odsto. Po svemu sudeći, programski sadržaji na Prvom programu su postigli znatno veću gledanost od sadržaja emitovanih na Drugom programu, sve do 22.40 časova, kada je film *Kota Zabriski* zabeležio znatno veću gledanost – 34 odsto u odnosu na sadržaj na Prvom programu.

Slična situacija je utvrđena i u nedelju, 6. januara 1980. godine, kada je emisija *Dozvolite da se obratimo*, u kojoj je emitovan film *Vuk sa Prokletija*, u prepodnevnom časovima postigla gledanost od 29 odsto na Drugom programu, što je znatno bolje od gledanosti svih drugih emisija na Prvom programu u isto vreme, ali je već u popodnevnom časovima film *Čudotvorni mač* na Prvom programu postigao 47 odsto gledanosti, emisija *Nedeljom popodne* 89 odsto, domaća humoristička serija *Vruć vetar* 90 odsto itd. Situacija se ponovo preokrenula u korist Drugog programa, kada je u 21.05 časova emitovan film *Abraham Linkoln*, koji je postigao gledanost od 43 odsto.

Kao što se vidi, gledaoci se sele sa programa na program, idući za svojim interesovanjima, koja su prilično jednosmerna. Naravno, ovaj problem iziskuje daleko šira razmatranja i napred iznete činjenice treba shvatiti samo kao povod za razmenu mišljenja.

Tabela 6. Gledanost Prvog i Drugog programa Televizije Beograd u petak, 4. januara 1980. Podaci Panela (u %)

Gleda- nost	TVB1	Vreme	TVB2	Gleda- nost
		17.15	TV hronika	7
16	TV dnevnik I - TVB	17.30	Mini koncert	6
16	Različak, dečja (TVNS)	17.45	Beogradska hronika	20
18	Reč mladih (TVSA)	18.15		
57	Mapet šou, zabavna	18.45	Hvar, obrazovna (TVZ)	6
64	Crtani film	19.15	Akcije: Svi na sneg (TVB)	-
81	TV dnevnik II (TVB)	19.30	TV dnevnik II (TVLJ)	1
70	Šta bude, biće, šou (TVLJ)	20.00	U krupnom planu, emis. iz kulture (TVB)	4
77	Koreni, serija (TVSA)	21.00	24 časa (TVB)	1
		21.15	Čovek i vreme (TVB)	1
		21.45	Muzička emisija (TVSA)	-
33	TV dnevnik III (TVB)	22.35		
14	Revolucija XX veka (TVB)	22.40	Kota Zabriski, film (TVB)	34
10	Sedam TV dana (TVB)	22.50		
		23.40		

Kada se razmatra društvena uloga televizije, veoma često pažnji istraživača izmiče činjenica da postoje brojni delovi populacije koji su, s obzirom na istorijske okolnosti, materijalne mogućnosti, obrazovni nivo i ostale relevantne socioprofesionalne i demografske karakteristike, kontraindicirani, bar prema pretpostavci za veće i uspešnije korišćenje televizije. Ovde možemo govoriti o najmlađim ili mladim kategorijama stanovništva, kao što su, na primer, učenici srednjih škola ili studenti, koji stanuju u domovima, mladići na odsluženju vojnog roka, jer oni mogu, uglavnom, da ostvare kontakt sa programom preko tzv. kolektivnog gledanja, koje je karakterisalo početnu fazu uvođenja televizije, ali sada već predstavlja anahrono gledalačko ponašanje. U napred opisanu kategoriju gledalaca svakako spada i deo aktivnog proizvodnog stanovništva, na primer, u građevinarstvu, koje

živi u radničkim naseljima, samačkim hotelima i često se seli sa gradilišta na gradilište.

Ipak, najveći deo demografske strukture, koji je defavorizovan za bolje korišćenje televizije, predstavlja poljoprivredno stanovništvo. Dosadašnja istraživanja su najčešće zaobilazila ovu strukturu ili su bila parcijalna. Osnovni istraživački zadatak bio bi da se definiše programski minimum (sadržinski, vremenski itd.) za postizanje višeg nivoa uključenja poljoprivrednika u primaran auditorij televizije. Pogrešno bi bilo baviti se isključivo specijalizovanim delovima programa namenjenim selu, već ukupnim dejstvom programa i ostvarivanjem društvenih zadataka i ciljeva prema agrarnom kompleksu polazeći od pojedinih programskih funkcija. Ovde treba pomenuti i veoma važno pitanje širenja broja pretplatnika televizije na selu i utvrditi koliko su realne pretpostavke o ekspanziji televizije u ovom pravcu za obezbeđivanje novih finansijskih resursa za programski i tehnički razvoj televizije.

Da bi se na odgovarajući način razmatrale društvene relacije između sela i televizije treba, u najmanju ruku, zasnovati jedan interdisciplinarni pristup koji će ugaone kamenove imati u sociologijama sela i televizije. Razvitak nepoljoprivrednih delatnosti doveo je do smanjivanja poljoprivrednog stanovništva, ali to nije isključivo značilo povećanje gradskog stanovništva. Mnogi zemljoradnici koji su se zaposlili u društvenom sektoru ostali su da žive na selu. Postoji veliki broj mešovitih domaćinstava u kojima neki članovi rade na zemlji, a drugi članovi su zaposleni u društvenom sektoru. Selo je postalo vrlo heterogena socijalno-ekonomska aglomeracija sa nizom društvenih i kulturnih problema. Na užoj teritoriji Srbije nepismen je svaki peti stanovnik, ali se može pretpostaviti da je u seoskim naseljima još veći broj nepismenih, nego što to iskazuje prosek za celo područje. Jasno je da televizija ima veliki značaj baš za ovu kategoriju stanovnika.

Konstantna tendencija integracije selo-grad naročito se manifestuje u izgradnji stambenih objekata i obezbeđenju dobara lične potrošnje. Neki autori govore o zaostajanju proširene reprodukcije što je posledica jasno izraženog trenda da se životni uslovi što pre poboljšaju, odnosno približe uslovima života u gradu. Na žalost, svi ovi naponi ostaju u sferi materijalnih dobara, čije je posjedovanje stvar prestiža, a manje u izmeni načina života. Urbanizacija sela ne znači najčešće i stvarnu humanizaciju uslova privređivanja i života. Kulturno življenje je vrlo skućeno i ograničeno ne toliko

skromnim materijalnim mogućnostima, već, najpre, tradicionalnim sistemom vrednosti.

Klasične kulturne institucije su suviše spore. Opada broj biblioteka u selima, amaterizam je, najbliže rečeno, zapostavljen, štampa do velikog broja seoskih naselja ne dopire pa, sasvim prirodno, raste uloga televizije. Evidentni problem nepismenosti i latentna zaostalost većeg broja žitelja sela u sudaru sa najmodernijim elektronskim medijem doživljava specifičnu minorizaciju. Postavlja se pitanje: da li se nepismenim može smatrati onaj čovek koji svakodnevno konzumira ogromnu količinu informacija o svim zbivanjima u zemlji i inostranstvu, koji putem televizije otkriva komplikovane tajne prirode i čoveka, koji može da uživa u vrhunskim umetničkim delima?

Jedno od osnovnih pitanja politike Televizije Beograd je programska diferencijacija Prvog i Drugog programa, odnosno njihovo komplementarno dejstvo u izvršavanju društvenih zadataka. U početnom periodu priprema za realizaciju Drugog televizijskog programa, teorijski su razrađivane osnove za njegovu fizionomiju i koncepciju koja je sigurno trebalo da se razlikuje od fizionomije Prvog programa. Drugi program se emituje već osam godina paralelno sa Prvim, s tim što se neprekidno čuju primedbe gledalaca da se ovi programi ne razlikuju međusobno dovoljno, odnosno da se često emisije preklapaju, mada su podjednako interesantne, što onemogućava gledaoce da pojedine sadržaje prate.

Našim ispitivanjima smo utvrdili da gledaoci smatraju da nije u potpunosti ostvarena programska diferencijacija između Prvog i Drugog programa i to: po rasporedu emisija, sadržaju, stilu televizijskog izražavanja i sl. Oko 50 odsto gledalaca programa Televizije Beograd smatraju da se Prvi i Drugi program dovoljno razlikuju, skoro 38 odsto gledalaca da se oni donekle razlikuju, ali nedovoljno, a oko 12 odsto gledalaca smatra da se ovi programi uopšte ne razlikuju.

Istraživanje tipologije gledalaca Prvog i Drugog televizijskog programa pokazuje da se polovina auditorija podjednako uključuje u Prvi i u Drugi program, da otprilike jedna trećina pretežno gleda samo Prvi program, a da se oko jedna petina gledalaca vezuje samo za Prvi program.

Već u prvom istraživanju očekivanja od Drugog programa Televizije Beograd, koje je obavljeno 1. 2. i 3. januara 1972. godine, odnosno tačno na početku emitovanja ovog programa, videli smo da gledaoci očekuju i to u znatnom procentu – 76

odsto, da Drugi program bude lakši i zabavniji od Prvog televizijskog programa. I niz kasnijih istraživanja je pokazao da auditorij očekuje da Drugi program vrši difuziju zabavnih, rekreativnih i, uopšte rečeno, lakših programskih sadržaja. Naravno, analiza sadržaja emitovanog programa pokazala je da Drugi program, sa svojom sadašnjom koncepcijom i programskom fizionomijom, ne ispunjava ovakva očekivanja gledališta. Možda se tu može i naći objašnjenje za znatno manju gledanost Drugog televizijskog programa u odnosu na Prvi.

Tabela 7. Gledanost Prvog i Drugog programa Televizije Beograd u nedelju, 6. januara 1980. Podaci Panela (u%)

Gleda- nost	TVB1	Vreme	TVB2	Gleda- nost
10	Brazda (TVNS)	9.00	Dozvolite da se obratimo (sa filmom Vuk sa Prokletija) (TVB)	29
11	Emisija za decu (TVNS)	9.30		
11	Vesti (TVZ)	9.50		
15	Igrajmo se, dečja em. (TVZ)	10.00		
19	Junačka kraljica, dečja emisija (TVZ)	11.00		
18	Narodna muzika	11.30		
27	Zelena panorama (TVSA)	12.00		
22	Gledaoci i TV (TVB)	13.30		
47	Čudotvorni mač, film za decu (TVB)	14.00		
89	Nedeljom po podne (TVB)	15.30		
		17.00	Košarka: Beko-Zvezda (TVB)	6
		18.30	Mali fudbal (TVZ)	7
81	Crtani film (TVB)	19.15		
85	TV dnevnik II (TVZ)	19.30	TV dnevnik II (TVSK)	3
90	Vruć vetar, serija (TVB)	20.00	Kraljevski konj (TVB)	2
		20.45	24 časa (TVB)	8
34	Velebit, dok.em. (TVB)	21.00		
		21.05	A.Linkoln, film (TVB)	43
23	TV dnevnik III (TVZ)	21.30		
13	Muzički album (TVZ)	21.50		
16	Sportski pregled (TVB)	22.05		

Veliki broj primedbi gledalaca odnosi se na preklapanje određenih programskih sadržaja na Prvom i Drugom programu. Ova tema zaslužiće svakako veoma ozbiljnu analizu i istraživanje svih relevantnih činilaca koji uslovljavaju strukturiranje programa na prvoj i drugoj mreži, odnosno istraživanje onog što se popularno naziva programskim shemama. U vezi sa tim, akcenat je na dve teme:

- a) u kojoj meri se poklapaju zanimljive emisije na oba programa i
- b) šta bi upravo značilo ravnopravno plasiranje određenih sadržaja u istom vremenskom intervalu na prvoj odnosno drugoj mreži.

Tabela 8. Gledanost kulturno-umetničkih serijskih emisija, april-maj 1978.
Podaci specijalizovanog istraživanja (u %)

	UKUPNO	Redo- vno	Pre- težno	Povre- meno	Ret- ko	Nika- da
Nedeljom po podne	100	44	40	12	4	-
Otpisani	100	66	25	6	1	2
Premijera: D. Tucović	100	46	22	13	7	12
Ja, Klaudije	100	25	25	29	8	13
Žena policajac	100	49	18	8	10	15
Usijane glave	100	27	21	27	6	19
Peščani sat	100	34	17	20	7	22
Repriza: D. Tucović	100	26	18	22	7	27
Hanterovo zlato	100	21	12	20	18	29
Poldark	100	25	13	18	8	36
Mapet-šou	100	14	14	24	12	38
Kraj sedmice	100	12	10	22	16	40
Dvogled	100	5	7	18	12	58
Najvažnija je ljubav	100	7	8	12	7	66
Šekspir	100	5	5	12	14	64

Kada se razmatra problem preklapanja, treba pomenuti da gledaoci izjavljaju u 30 odsto slučajeva da imaju velike teškoće oko izbora programa, jer se često poklapaju dobre emisije, oko 40 odsto gledalaca izjavljuje da ima osrednje teškoće, jer se dobre emisije samo povremeno poklapaju, a 30 odsto gledalaca kaže da nema teškoća u izboru programa, jer se retko poklapaju dobre emisije.

U svakom slučaju, potrebno je raspraviti na koji način treba da se diferenciraju sadržaji na Prvom i Drugom programu, da li oni treba da budu kompetitivni, odnosno konkurentni, ili alternativni, koji žanrovi treba paralelno da se daju ili, možda, u isto vreme treba prikazivati različite emisije istog žanra (npr. dva filma u isto vreme, s tim što je jedan komedija a drugi ratni) itd.

Tabela 9. Komparativni pregled gledanosti serijskih emisija, januar-februar 1979. Podaci specijalizovanog istraživanja (u %)

	UKUPNO	Redo- vno	Povre- meno	Ne
Osma ofanziva, nedelja, 20.00, TVB1	100	77	21	2
Čardak i na nebu i na zemlji, nedelja, 20.00, TVB1	100	75	20	5
Gorostas iz Jasne Poljane nedelja, 21.15, TVB2	100	46	30	24
Lutka, petak, 21.00, TVB1	100	46	26	28
Sudbina jedne žene, sreda, 20.00, TVB2	100	35	24	41
Noći i dani, petak, 21.00, TVB1	100	33	24	43
Dani Turbinovih, sreda, 20.00, TVB2	100	23	21	56

Činjenica je da se program televizije u velikoj meri razvijao i pod uticajem brojnih istraživačkih zahvata koji su verifikovali određene programske poteze, s jedne strane, ili, s druge strane, ispitivali moguće pravce istraživanja. Ipak, čini nam se da u ovom trenutku razvoja televizije ima potrebe za jednim širim teorijskim osmišljavanjem i metodološkim produbljavanjem prikupljenih empirijskih rezultata. Na osnovu obimne empirijske građe neophodno je obaviti niz generalizacija koje bi imale za cilj utvrđivanje tipologije i strukture programa televizije, kao i njegovih korisnika, što znači da je potrebno studirati ponašanje, ukuse, preferencije, potrebe, kulturne nivoe, slobodno vreme i sve one druge atribute koji određuju demografsko, psihološko, sociološko, ekonomsko i političko biće potencijalnih i stvarnih korisnika radio i TV programa.

Zalažući se za celovitiji istraživački angažman, smatramo da u okviru pojedinih istraživačkih centara i u saradnji svih ovih centara na jugoslovenskom nivou treba, na primer, utvrditi geografsku distribuciju korisnika televizije, strukturu stvarnih i potencijalnih korisnika TV programa (demografsku, društveno-političku, ekonomsku, kulturno-obrazovnu, nacionalnu, jezičku, itd.), kako se pojedine društvene kategorije ponašaju prema programima televizije (šta gledaju, na koji način, u koja vremena itd.), kakve su preferencije pojedinih društvenih kategorija prema programima televizije (programi, žanrovi, emisije), socijalni okviri TV komuniciranja (TV i slobodno vreme, TV u odnosu na druge vidove komuniciranja, TV i politički proces, TV i obrazovanje, TV i umetnost), psihološki okviri TV komuniciranja (formiranje stavova, ubeđivanje i formiranje mnjenja, vrednosni sistem, problemi efekata i promene ponašanja).

Tabela 10. Struktura gledalaca emisije "Nedeljom popodne".
Podaci specijalizovanog istraživanja (u %)

	UKUPNO	Redo- vno	Pre- težno	Povre- meno	Retko
Muški	100	42	39	14	5
Ženski	100	46	41	10	3
10 - 14	100	64	27	9	-
15 - 19	100	41	53	4	2
20 - 24	100	54	35	11	-
25 - 44	100	40	39	18	3
45 i više	100	41	39	13	7
Osnovna škola	100	46	39	10	5
KV i VKV	100	47	37	11	5
Srednja škola	100	48	38	14	-
Viša i visoka	100	7	70	23	-
Poljoprivrednici	100	32	29	29	10
Radnici	100	46	38	12	4
Službenici	100	21	55	24	-
Penzioneri	100	47	40	8	5
Domaćice	100	52	34	11	3
Učenici	100	46	45	5	4
Studenti	100	45	41	14	-

Naravno, podrazumeva se da kao ekvivalenat ovakvom istraživačkom projektu treba da stoji i istraživanje programa uz potpunu primenu instrumentarija analize sadržaja, kako bi se došlo do prave slike o fizionomiji i koncepciji pojedinih programa, žanrova i emisija.

Kao osnovni rezultat ovih napora trebalo bi da se dobije kompletna tipologija i struktura programa i njihovih korisnika.

Istraživanje gledanosti serije *Osmi ofanziva* pokazalo je veliku zainteresovanost gledališta za ovu tematiku. S obzirom da je ova serija bila zasnovana na literarnom delu Branka Ćopića, po svojoj temi i načinu obrade, glumačkoj interpretaciji i vremenu emitovanja, predstavljala je jedno od onih televizijskih ostvarenja od kojih se očekuje da zadovolje potrebe i interesovanja najšireg auditorija.

U našoj televizijskoj praksi domaće serije su se razvijale kao specifičan žanr čija se geneza karakteriše tematskom transformacijom sa počecima u humorističkoj tematici, pa do zahvatanja revolucionarnog sadržaja.

Čini nam se da upravo serije sa revolucionarnom tematikom, iako relativno novijeg datuma, upravo karakterišu savremeni televizijski trenutak. Ove serije se uslovno mogu podeliti u tri skupine:

- a) serije sa tematikom iz istorije radničkog pokreta,
- b) serije sa tematikom iz narodnooslobodilačke borbe i
- c) serije sa tematikom iz izgradnje samoupravnog socijalističkog društva. TV serije sa revolucionarnom tematikom, prema istraživanjima koja su obavljena u svim istraživačkim centrima naših televizijskih stanica, beleže veoma visoku gledanost, okupljajući i mlađe i starije gledaoce. Ove serije imaju izuzetno veliku ulogu u upoznavanju najmlađih sa tekovinama jugoslovenske revolucije i predstavljaju snažan činilac formiranja pogleda na svet naših najmlađih. S tim u vezi, postavlja se kao veoma važan zadatak da se ispita odnos TV serija prema revolucionarnoj tradiciji sa stanovišta verodostojnosti tumačenja i historiografskog tretmana autentičnih događaja i njihovog transponovanja u specifično umetničko delo, kao što je to televizijska serija, koja ima svoje imanentne umetničke zakonitosti i programske uslovljenosti. Na primer, veoma je važno utvrditi u kojoj meri gledaoci zahtevaju da TV serija bude autentični tumač istorijskih događaja, odnosno dokle je moguće tolerisati stvaralačku imaginaciju i umetnički doživljaj prošlosti.

Dalje, treba ispitati koliko utiče na umetnički kvalitet TV serija zahtev da budu akcione, zanimljive, dramski napete, odnosno tako podešene da u dužem vremenskom periodu zadrže pažnju gledalaca.

Ne manje važan zadatak je da se ispita mesto i uloga domaće TV serije sa tematikom iz revolucionarne prošlosti u komunikacionom prostoru domaćeg TV gledaoca koji je izložen i dejstvu mnogih stranih serija (vestern, kriminalne, ljubavne, istorijske itd.) i na koji način ove serije uspevaju da obezbede autohtone, društvene i moralne vrednosti. Sigurno je da domaće TV serije predstavljaju snažan činilac interiorizacije pravih kulturnih i moralnih vrednosti. Ove serije predstavljaju, takođe, snažan činilac integracije jugoslovenskog samoupravnog društva, jer omogućavaju da se narodi i narodnosti upoznaju sa pojedinim fazama i događajima iz revolucionarne prošlosti.

Televizijske serije, svakako, predstavljaju segment programa koji privlači najveću pažnju širokog auditorija. Međutim, kada se govori o gledanosti televizijskih serija, najpre treba razlikovati gledanost domaćih u odnosu na strane, s tim što podaci naših istraživanja pokazuju da su domaće serije znatno omiljenije.

Gledanost serije zavisi od njene tematske usmerenosti, ali je očigledno da humoristički sadržaji, tematika iz narodnooslobodilačkog rata i dramatizacije afirmisanih dela iz literarne baštine uslovljavaju najveće interesovanje gledališta.

Emisija *Nedeljom popodne* spada u najgledanije emisije emitovane na programu Televizije Beograd. Utvrđena je veoma visoka učestalost redovnog kontakta sa ovom emisijom, što je, na neki način, značilo izvesno otkriće i iznenađenje, jer se pretpostavljalo da nedelja po podne predstavlja prazan prostor za saopštavanje relevantnih programskih sadržaja. Nasuprot takvim pretpostavkama, nepobitno je utvrđeno da se ovo vreme može iskoristiti za podizanje visoke tenzije u gledalačkom ponašanju, dalje, da ovo vreme predstavlja pogodan poligon za okupljanje najrazličitijih struktura gledalaca. Karakteristično je da emisija privlači najveću pažnju mladih gledalaca, za razliku od pretpostavki da su stariji više zaokupljeni ovom emisijom. Gledaoci sa visokim i višim obrazovanjem pokazuju relativno malo interesovanja za emisiju *Nedeljom po podne*.

Do sličnih iznenađujućih rezultata došli smo i prilikom istraživanja gledanosti *Vikend-programa*, koji se emituje u kasne večernje sate, ali uprkos tome, okuplja veoma veliki broj gledalaca. Na osnovu istraživanja Dnevni barometar, procenjeno je da oko 300.000 gledalaca redovno prati ovu emisiju.

Tabela 11. Učestalost praćenja televizije učenika osnovnoškolskog uzrasta. Podaci specijalizovanog istraživanja (u %)

	UKUPNO	Redovno	Prete- žno	Povre- meno	Retko
I razred	100	35	29	26	10
II razred	100	50	24	21	5
III razred	100	64	25	8	3
IV razred	100	56	23	12	9
V razred	100	52	28	14	6
VI razred	100	56	24	18	2
VII razred	100	52	29	8	1
VIII razred	100	55	34	9	2
Odličan	100	60	28	10	2
Vrlo dobar	100	62	22	12	4
Dobar	100	50	29	17	4
Dovoljan	100	39	30	18	13
Radnik	100	58	25	12	5
Poljoprivrednik	100	33	27	30	10
Službenik	100	61	30	8	1
Muški	100	57	26	13	4
Ženski	100	51	28	16	5
U K U P N O :	100	54	27	15	4

U našem istraživanju odnosa dece prema televiziji, ispitivali smo uticaj pet varijabli na učestalost praćenja televizije i količinu dnevnog gledanja (posedovanje televizora, razred - uzrast, uspeh u školi, socijalno poreklo i pol). Skoro svakog dana televiziju gleda 81 odsto dece osnovnoškolskog uzrasta. Učenici prvog razreda gledaju skoro svakog dana televiziju u 64 odsto slučajeva, pa se broj dodira sa uzrastom povećava, tako da učenici osmog razreda skoro svakog dana gledaju televiziju u 88 odsto slučajeva. Bolji učenici češće gledaju od slabijih. Najčešće televiziju gledaju deca službenika - 91 odsto, pa deca radnika - 83 odsto i, najzad, deca poljoprivrednika - 60 odsto. Dečaci gledaju nešto češće nego devojčice.

Učenici osnovnoškolskog uzrasta prosečno provedu pred malim ekranom tri časa dnevno, s tim što najrevnosniji, u stvari svako treće dete, na televiziju utroše i preko četiri časa dnevno. Prvaci počinju gledanje televizije sa 1,5 čas dnevno, a osmaci pred malim ekranom provode 3,5 časa prosečno. Kao i kod

učestalosti kontakta sa programom, bolji učenici nešto duže gledaju televiziju, deca službenika duže od dece radnika i poljoprivrednika.

Istraživanje programske strukture i promena koje su uslovljene razvojem našeg društva, kao i istraživanje dinamičkih promena u auditoriju, pokazuje da još uvek postoje veliki prostori za programsko prestrukturiranje postojećih televizijskih programa, za njihovu dosledniju i uspešniju sadržinsku diferencijaciju, a naročito za obezbeđivanje kvalitativnih transformacija u svim delovima programa.

Empirijska građa o diferencijaciji auditorija i gledanosti određenih programskih žanrova i konkretnih emisija govori da, s jedne strane, još uvek postoje brojne kategorije stanovništva koje nisu dovoljno uključene u televizijsku komunikaciju, a s druge strane, da auditorij neravnomerno koristi sadržaje emitovane na Prvom i Drugom programu.

Čini nam se da još nisu u potpunosti iskorišćene mogućnosti za afirmaciju već postojećih programa i programskih sadržaja, kao i da razvoj auditorija nije dostigao onaj stepen kada je nužno ići na dalje fizičko proširivanje programa, već najpre treba razmotriti mogućnosti za prestrukturiranje postojećeg programa i, naročito, za obezbeđenje kvalitativnih prodora koji bi osvojili nove gledaoce.

LITERATURA:

1. Nevenka Perković, *RTV index*, Panel-istraživanje, januar 1980.
2. Miroslav Đorđević, *Preliminarni izveštaj o rezultatima istraživanja: šta očekujete od Drugog programa Televizije Beograd*, Odeljenje za studij programa RTB, januar 1972.
3. Prvoslav Plavšić, *Gledalište i drugi program*, „Rezultati istraživanja programa”, januar 1973.
4. Miroslav Đorđević, *Gledanost i ocene Prvog i Drugog TV programa u dopunskim pitanjima Dnevnog barometra*, „Rezultati istraživanja programa”, februar 1975.
5. Miroslav Đorđević i Slobodan Canić, *Gledaoci o „Osmoj ofanzivi” i drugim TV serijama*, „Rezultati istraživanja programa”, mart 1979.

6. Miroslav Đorđević, *Emisija „Nedeljom popodne” u komunikacionom prostoru TV gledalaca*, „Rezultati istraživanja programa”, decembar 1979.
7. Slobodan Canić, *Gledaoci o „Vikend-programu”*, „Rezultati istraživanja programa”, april 1979.
8. Miroslav Đorđević, *Učenici osnovnih škola i televizija*, „Rezultati istraživanja programa”, jun 1979.
9. Miroslav Đorđević, *Selo i televizija*, „Projekat istraživanja”, januar 1980.
10. Dnevni barometar, redovne sondaže Centra RTB za istraživanje programa i auditorijuma.
11. „Izveštaj o izvršenoj proizvodnji i emitovanom programu Televizije Beograd u periodu od 1.I do 31.XII 1979. godine”.

Prvoslav S. Plavšić,

Viši savetnik Centra za istraživanje programa
i auditorijuma RTV Beograd

TREĆA TELEVIZIJSKA MREŽA U SRBIJI

Svoju desetogodišnjicu u Srbiji (avgust, 1968) televizija je dočekala sa jednim, dvadesetogodišnjicu sa dva (alternativna) programa, ali je još pre toga označila pravce daljeg razvoja u kojima je najvažnija izgradnja treće mreže. „Televizijski sistem treba razvijati... na načelu programske usklađenosti i kompatibilnosti, što znači da svaki deo ima svoje određene funkcije i da svi zajedno daju celinu programskih funkcija... Televizijski sistem u Republici je jedinstven; ... njegovi sastavni delovi su televizijski podsistemi u regionima; u okviru regionalnih podsistema nalaze se lokalni televizijski studiji i dopisništva... Regionalni programi ne mogu da se podudaraju sa nacionalnim programom... U daljem razvoju televizijskog sistema prioritet imaju regionalni centri, odnosno programi, a u okviru njih primarne su njihove informativne funkcije...”¹

„Regionalni televizijski programi emitovaće se preko novog, Trećeg programa, odnosno treće mreže koju treba izgraditi. Ovaj program koji u perspektivi takođe treba da pokrije celo područje Republike biće fleksibilan: on je usmeren – *za regione* (u određenim vremenskim intervalima) i *zajednički za celu teritoriju* (podvukao P.S.P.) kada se emituju programi iz regiona ili pojedini specijalizovani programi. Po osnovnoj nameni Treći program je regionalan”.² „Budući Treći program (van vremena korišćenja za regionalne programe)” poseban je zadatak Televizije Beograd u daljem razvoju, pored onih koji su vezani za dva nacionalna programa.³

Kako će se na trećoj mreži u „udarno vreme” emitovati *regionalni programi* a pre i posle toga intervala *Treći program*,

¹ *Predlog koncepcije daljeg razvoja televizijskog sistema u SR Srbiji, van SAP, Skupština Socijalističke Republike Srbije – Komisija za pripremu predloga rešenja o regionalnim televizijskim centrima u SR Srbiji, van SAP, Beograd, mart 1979, str. 2-3.*

² Isto, str. 3.

³ To je jedno od retkih mesta u raznim programskim i materijalima o razvoju gde se sasvim određeno pominje Treći program kao sastavni deo tzv. Treće TV mreže. Vide-ti: Radio-televizija Beograd, *Informacija o načinu realizacije osnova daljeg razvoja televizijskog sistema u SR Srbiji, van SAP, Beograd, novembar 1979. godine, str. 3.*

bilo je neophodno posmatrati ih istovremeno ali i razgraničiti uslove, pretpostavke i ciljeve njihovog programiranja, pa su pripremljena i dva relativno nezavisna teksta, od kojih se prvi odnosi na regionalne, a drugi na novi, Treći program.

I. REGIONALNE RAZLIKE KAO ČINILAC U PROGRAMIRANJU REGIONALNE TELEVIZIJE

Moto ovog rada. – Regionalna televizija mora biti primerena potrebama i realnom stanju u regionu. Navešćemo niz podataka da bismo ukazali na uslove delovanja ovih programa, na nužnost izbegavanja pojednostavljivanja njihovih funkcija i podražavanja postojećih (nacionalnih) programa, bilo po sadržaju, bilo po modelu pristupa i socijalnom usmerenju. Zalažemo se ne za jedan nego za više pristupa u programiranju regionalne televizije, jer samo tako mogu se postići optimalni efekti i izbeći moguće disfunkcije. Globalne osnove, zadaci regionalnih programa, faze razvoja i prerastanja postojećih regionalnih hronika u regionalne programe na drugoj a kasnije na trećoj mreži, koncipiranje tri nivoa „pogona” (TV dopisništvo, lokalni TV studio i regionalni TV centar) i slično, predmet su drugih naših radova i saopštenja.⁴

Regionalni TV centri su samostalni. – Na ovom mestu potrebno je ponoviti sledeće: „Regionalni televizijski centri samostalni su u realizaciji svojih funkcija (samostalno kreiraju programe namenjene regionu), dok u realizaciji funkcija koje su od šireg značaja deluju kao deo jedinstvenog sistema, sarađuju i dogovaraju se sa drugim subjektima toga sistema... Programe koji se emituju na celoj teritoriji Republike stvaraće zajednički svi subjekti TV sistema – TV Beograd kao nosilac programa za celu teritoriju Republike i regionalni TV centri... Regionalni TV sistem omogućava protok informacija po horizontali, kao i vertikalni protok informacija sa nivoa nacionalne TV mreže na nivo regionalne TV mreže i obrnuto, od lokalnih TV studija i dopisništava ka regionalnoj i nacionalnoj TV mreži...”⁵

Nivo regionalne nehomogenosti. – Međuopštinske regionalne zajednice (MRZ) u SR Srbiji (van SAP) međusobno se veoma razlikuju po čitavom nizu obeležja od kojih ćemo promeniti samo neka. Ranija ispitivanja delovanja lokalnog radija i niz

⁴ Igor Leandrov, Radio-televizija Beograd, *Regionalna televizija*, februar 1980. godine.

⁵ Vidi: fusnota 1, str. 4, 5. i 12-13.

statističkih podataka pokazuju, osim toga, da su i sami regioni nehomogeni, odnosno da postoje znatne demografske, ekonomske, kulturalne i druge razlike unutar svake od ovih zajednica. Ovom prilikom, međutim, na njima se ne možemo zadržavati, ali ćemo upozoriti na neophodnost uzimanja u obzir svih specifičnosti prilikom koncipiranja budućih televizijskih programa iz regiona i za region.⁶ U kratkom pregledu koji ćemo dati, izuzećemo grad Beograd kao jednu od devet zajednica na užoj teritoriji Republike, jer on se ponajviše razlikuje u odnosu na sve ostale regione a zatim on će pre nego drugi doći do sopstvenog TV programa na novoj, trećoj mreži, koja uskoro (možda već u drugoj polovini ove godine) treba da otpočne sa radom.⁷

Regioni su različite veličine. – Regionalne zajednice, formirane 1975. godine, razlikuju se već i po veličini – tako je, npr. MRZ Kraljevo po površini duplo veća od Šumadije i Pomoravlja, odnosno od Podunavskog regiona, a više nego troduplo veća od područja Beograda. To se vidi iz podataka navedenih u tabeli 1 koja je pripremljena na osnovu publikacije Republičkog zavoda za statistiku SR Srbije.^{8a} Neki regioni čine čak desetinu ili približno toliko u ukupnoj površini SR Srbije (npr. Kraljevo 10,8%, Niš 8,7%, Zaječar 8,1%, Južnomoravski 7,1%, Titovo Užice 7,0% itd.). Većina regiona ima 10-15 opština, ali ima ih i manjih (Zaječar) i većih (Beograd), dok su razlike u broju naselja veoma izražene i kreću se u rasponu od 263 (Zaječar) pa čak do 692 (Južnomoravski), 760 (Niš) i 829 (Kraljevo) sa izuzetkom područja Beograda kao aglomeracije koju čini „svega” 160 naselja.

Da bi se bolje shvatilo područje delovanja regionalnih TV programa, možemo navesti podatak da je od 114 opština na

⁶ O problemu nehomogenosti regiona i njenom uticaju na programsku politiku videti u tekstovima Centra RTB za istraživanje – Prvoslav S. Plavšić, *Slušaoci i program lokalnog radija – Problemi iz rada lokalnih stanica i mogućnost njihovog istraživanja*, februar 1977. godine, posebno str. 24-25, a takođe Prvoslav S. Plavšić, *Stavovi slušalaca o programu pet lokalnih radio-stanica u regionu Kraljevo*, „Rezultati istraživanja programa”, broj 8, juni 1977. godine.

⁷ Opravdanost izuzimanja Beograda (i kao užeg i kao šireg područja) u ovakvim pregledima sasvim je očigledna i u više navrata potvrđivana i kroz radove Centra RTB za istraživanje, npr. Prvoslav S. Plavšić, *Beogradani i zajednički program radija – Uticaj migracionih obeležja stanovništva Beograda na odnos prema radiju*, „RTV-teorija i praksa”, Beograd, broj 16, 1979. godina, str. 177-196.

^{8a} Republički zavod za statistiku SR Srbije, *Međuopštinske regionalne zajednice u SR Srbiji 1978. godine*, Beograd, februar 1979, str. 13, 14, 44 i 121.

^b Procenjen broj stanovnika na dan, 30.VI 1977, sadrži tabela 3-5. u publikaciji Republičkog zavoda za statistiku SR Srbije, *Opštine u SR Srbiji 1978 – statistički podaci*, Beograd, april 1979. godine, str. 72-74. Prema proceni na ovom području sredinom 1977. godine bilo je 215.635 stanovnika više nego u popisu 1971. godine.

užoj teritoriji Republike, 48 ili 42% označeno kao nerazvijeno Zakonom o privredno nedovoljno razvijenim područjima na teritoriji SRS van socijalističkih autonomnih pokrajina („Sl. glasnik SRS”, br. 13/77) koji predviđa i određene vidove intervencije Republike u podsticanju razvoja opština. Među ovim opštinama nalazi se i jedna koja je centar međuopštinske regionalne zajednice (Leskovac).

Broj mesnih zajednica je manji od broja naseljenih mesta, ali i ovde su razlike očigledne, mada ne postoji tzv. upravni odnos između broja naselja i broja mesnih zajednica. Tako, npr. u regionu Titovo Užice ima samo 198 mesnih zajednica, u MRZ Zaječar 234, u Podunavskom regionu 252, ali zato ih u Južnomoravskom regionu ima 391, u MRZ Kraljevo 420, a u Nišu čak 649.

Mada se na prvi pogled nekome može učiniti da su ove razlike formalne prirode, svakome ko se bavi problemom informisanja i komuniciranja uopšte, biće odmah jasno da se one nužno odražavaju i na probleme rasprostiranja programa i „pokrivanja događaja” i potreba stanovništva i društveno-političkih zajednica. Istovremeno, to znači i neizbežnost posebnog usmeravanja razvoja tehničko-tehnološke osnove pripremanja i emitovanja programa što, opet, ima neposredne veze sa ekonomskim, pa i ostalim činionicima (organizacionim, kadrovskim i drugim). O programskim zadacima koji iz toga proističu tek treba raspravljati kao o najvažnijem delu izgradnje sistema regionalnih TV programa.

Broj i veličina domaćinstava. – Broj domaćinstava koji se može uzeti i u smislu potencijalnih TV pretplatnika, odnosno one ekonomske snage koja se najneposrednije odražava na proizvodnju i emitovanje programa, takođe je neujednačen i kreće se u rasponu od 79.950 (Titovo Užice), 97.276 (Zaječar) do 146.994 (Šumadija i Pomoravlje), 169.451 (Niš) i 184.205 (Kraljevo), sa izuzetkom Beograda, gde ima čak 401.443 domaćinstva. No, nije samo broj domaćinstava različit nego i mnoga njihova obeležja, od kojih ćemo samo kao primer uzeti broj članova. U nekim regionima ima dosta zaista velikih domaćinstava – npr. sa 6 članova (12,1% u Južnomoravskom, 11,1% u Podunavskom, 10,7% u regionu Titovog Užica), 7 članova (6,1% u Južnomoravskom, 5,6% u Podunavskom, 5,7% u regionu Titovog Užica) ili sa 8 i više od 8 članova (7,2% u Južnomoravskom, 5,3% u MRZ Kraljevo, 6,0% u MRZ Titovo Užice). Našuprot tome, u Beogradu gotovo petina domaćinstava su samačka, druga petina ima samo dva člana, a četvrtinu čine

tročlana domaćinstva. Potrebe i način korišćenja TV programa u različitim domaćinstvima svakako nisu isti.

Slaba rasprostranjenost TV pretplatnika. – Broj televizijskih pretplatnika nije još dovoljan (bez obzira što ovde navodimo stare podatke iz pomenute publikacije) i ni u jednom regionu, sem u Beogradu, ne prelazi sto hiljada, a u dva regiona (Titovo Užice i Južnomoravski) manji je od 40.000. Neujednačen je i nivo zahvata domaćinstava TV pretplatom, pa se u nekim regionima kao prioritetan zadatak javlja širenje broja pretplatnika. Na tzv. užoj teritoriji Republike manje od 60% domaćinstava plaća TV pretplatu, a u nekim regionima taj iznos je ispod 50% (Južnomoravski 35%, Kraljevo 49%, Podrinjsko-kolubarski 43%, Titovo Užice 41%). Izdvaja se, odnosno popravljajući ovaj prosek, jedino Beograd, gde gotovo 90% domaćinstava spada u TV pretplatnike. Broj pretplatnika na 100 stanovnika kreće se u pojedinim regionima u rasponu od 8 (Južnomoravski) i 10 (Titovo Užice) do 26 (Beograd) sa prosečnim iznosom od 16 na teritoriji Srbije van SAP. Ako su obim i učestalost kontakta sa televizijskim programom još uvek pod uticajem tzv. grupnih obeležja, onda ovim stanjem nikako ne možemo biti zadovoljni pred uvođenje regionalne televizije.

Broj stanovnika. – Stanovništvo – ili potencijalno gledalište – pojedinih regiona dvostruko je brojnije od stanovništva drugih regiona – npr. u MRZ Kraljevo je još 1971. godine bilo preko 700.000 stanovnika, ali je zato u Timočkom regionu bilo oko 350.000, a u regionu Titovog Užica oko 330.000 žitelja. Grad Beograd imao je onda oko 1,2 a danas već blizu 1,5 miliona stanovnika.

S obzirom na činjenicu da niz televizijskih programa (npr. Treći programi u Francuskoj i Italiji) posvećuju posebnu pažnju omladini i ženama, zadržaćemo se ukratko na strukturi stanovništva regiona prema polu i starosti (popis 1971. godine).

Mladi – petina stanovništva. – Ako u mlade, u ovom smislu, ubrajamo sve one koji imaju od 15 do 24 godine, videćemo da bezmalo jedna petina stanovništva (tačnije 18,2%) uže teritorije Republike spada u ovu kategoriju i da postoje određene razlike u njihovom broju po regionima. U većini regiona taj procenat kreće se između 18% i 19% a samo je u MRZ Zaječar (15,7%), Podunavskom regionu (17,6%) i Šumadiji i Pomoravlju (17,7%) nešto manji a u regionu Titovo Užice nešto veći (19,4%). Ovi podaci, međutim, nisu dovoljni da bi se zaključilo o mladima kojima se treba posebno obraćati u regionalnom TV programu, jer nisu svi mladi istog obrazovanja, interesovanja i delatnosti,

odnosno oni nisu homogena kategorija kojoj se može pristupiti pojednostavljenom a još manje tzv. politikom rezervata, posebno zabavno-muzičke i rekreativne prirode. Da bismo bili ozbiljnije shvaćeni, dodajmo, da u većini regiona (1977. godine) na hiljadu stanovnika nalazimo 50 i više lica koja traže zaposlenje a među njima su mnoga iz ove uzrastne grupe. Beograd i ovde prednjači, jer oko 16% svih lica u SR Srbiji koja traže zaposlenje je iz Beograda, ali i neki drugi regionu ne zaostaju mnogo u ovom smislu – MRZ Kraljevo 9,2%, Niš 8,8%, Šumadija i Pomoravlje 7,0% itd.⁹

Ženi – posebna pažnja. – Broj žena na teritoriji Srbije van pokrajina veći je od broja muškaraca a izražen u procentu iznosi 50,8%. Još je značajnija činjenica da ni u jednoj međuopštinskoj regionalnoj zajednici on ne pada ispod 50,3% a u nekim (npr. Podunavski region, Beograd) dostiže ili čak prelazi 51%. Sasvim je drugo pitanje kako će regionalni programi odgovoriti na interesovanja žena, s obzirom na raznovrsnost njihovih delatnosti, ličnih, porodičnih i društvenih obaveza. Neka ispitivanja ukazuju na to da je televizija u nešto većoj meri okrenuta aktivnom, muškom delu stanovništva, srednjih godina, nego ostalim gledaocima. Upravo regionalni programi trebalo bi sebi da postave i zadatak uspostavljanja nešto „pravednije” proporcije posebno usmerenog programa, s obzirom na izrazito nepovoljan društveni položaj žena u nizu lokaliteta. Kao ilustraciju ovom stavu navešćemo samo nekoliko podataka: među licima koja traže zaposlenje na Užoj teritoriji Republike više od 55% su žene (u Beogradu čak 65,3%); na ovom području aktivno stanovništvo čini 39,5% žena a 60,5% muškaraca, dok je u nekim regionima taj odnos još nepovoljniji;¹⁰ među radnicima 1977. godine manje od jedne trećine su žene – 32,5% na užoj teritoriji Republike, 37,6% u Beogradu, 31,1% u Južnomoravskom regionu, 30,1% u Podrinjsko-kolubarskom regionu, a između 26,2% i 29,6% u ostalim regionima.¹¹ Ovi podaci, međutim, ukazuju i na neke druge činjenice a ne samo na relativno nepovoljan položaj žene, ali o njima ovom prilikom ne može biti reči; prosečna starost stanovništva uže teritorije Srbije potvrđuje da žena u proseku imaju 34,1 a muškarci 32,5 godina i najzad, šta još reći ako je u vreme poslednjeg popisa stanovništva bilo čak 27,5% žena koje su nepismene, dok je procenat nepismenih

⁹ Vidi: fusnota 8b, tabela 4.4. Lica koja traže zaposlenje 1977, str. 92-94.

¹⁰ Isto, tabela 3.2. Aktivno stanovništvo po polu, str. 60 - 62.

¹¹ Vidi: fusnota 8a, tabela 4.2. Ukupan broj radnika 1977 – godišnji proseki, str. 49.

muškaraca iznosio 7,3%.¹² U nekim regionima i opštinama ove veličine još su nepovoljnije, pa ih regionalna televizija neće moći da zaobiđe.

Nizak obrazovni nivo. – Konstatacija o nepovoljnoj obrazovnoj strukturi stanovništva nije dovoljna jer i tu su neki regioni zaista u lošem položaju. Na užoj teritoriji Republike, prema rezultatima poslednjeg popisa, bilo je manje od sto hiljada ljudi sa fakultetom i visokom školom, što u odnosu na ukupno stanovništvo staro 10 i više godina čini svega 2,2%. Najveći broj visokoobrazovanih ljudi – gotovo 70.000, živi u Beogradu, što čini više od 6% njegovog stanovništva. Izuzev Niša (1,2%), Šumadije i Pomoravlja (1,1%) i Zaječara (1,0%) u svim ostalim regionima ljudi sa fakultetom čine manje od 1% stanovništva iznad 10 godina starosti. Ostali podaci o školskoj spremi stanovništva takođe potvrđuju neminovnost snažnog naglaska na obrazovnoj komponenti televizijskog programa uopšte a posebno regionalnih TV programa koji deluju na područjima gde su mnoge obrazovne institucije sasvim proređene, kao što ćemo kasnije videti.

U nekoliko regiona gotovo trećina stanovništva ili nešto više od toga je bez školske spreme – Južnomoravski (36,3%), Kraljevo (31,1%), Podrinjsko-kolubarski region (32,7%), Titovo Užice (32,8%), a više od 40% ima samo četiri razreda osnovne škole (u Zaječaru čak 52,7% a u Podunavskom regionu 50,3%). Regionalne razlike su primetne i kod ostalih stupnjeva obrazovanja čak i kada se izuzme Beograd čije stanovništvo ima mnogo bolju obrazovnu strukturu. Navešćemo još samo preseke za užu teritoriju Srbije – osnovnu školu ima 12,4% stanovnika, školu za KV i VKV radnike 7,9%, gimnaziju 2,1%, školu za srednji stručni kadar 5,0%, a višu školu 1,3% stanovništva u odnosu na ukupno stanovništvo staro 10 i više godina.¹³

U nekim regionima nema nijedne više škole (Podunavski region), a u drugima nema nijednog fakulteta (Južnomoravski region, Podunavski region, MRZ Titovo Užice), pre svega iz razloga što je 45% viših škola i 57% fakulteta locirano u Beogradu, što je razumljivo do izvesne mere a svakako značajno za koncipiranje TV programa, jer u regionima je manje

¹² Savezni zavod za statistiku, *Statistički kalendar Jugoslavije 1980*, Beograd, januar 1980, tabela – Prosečna starost stanovništva 1971, str. 41. i *Statistički kalendar Jugoslavije 1978*, Beograd, januar 1978, tabela – Nepismeno stanovništvo prema popisu 1971, str. 29 (kasnija izdanja ne sadrže pregled prema polu).

¹³ Vidi: fusnota 8a, tabela 3.8. Struktura stanovništva prema školskoj spremi, str. 43.

razvijena i mreža ostalih obrazovnih, predškolskih, kulturnih, socijalnih, zdravstvenih i drugih institucija.¹⁴

Različit broj aktivnog stanovništva. – Kod planiranja informativnih programa, od posebnog značaja su podaci o aktivnom stanovništvu i njegovoj raspodeli po delatnostima. Osim Beograda, koji ima gotovo 600.000 aktivnih stanovnika, ostali regioni imaju mnogo manje aktivnog stanovništva – od oko 163.000 (Titovo Užice) do oko 365.000 (Kraljevo), prema poslednjem popisu stanovništva. Svakako, broj radnika još je manji i, opet, ne računajući Beograd, retko prelazi nekoliko desetina hiljada po regionu. Učešće aktivnog stanovništva u ukupnom stanovništvu (1971. godine) varira od 45,8% u Beogradu, 46,8% u Južnomoravskom regionu, 49,9% u Kraljevu, pa do 62,7% u Zaječaru, ali su uzroci pojave ovakvih proporcija različiti u raznim regionima, jer je struktura stanovništva drugačija (npr. broj mladih koji se školuju u Beogradu).

Iznosi aktivnog poljoprivrednog stanovništva u ukupnom aktivnom stanovništvu veoma su visoki u svim regionima, osim u Beogradu, gde dostiže samo 16,3% a inače se kreće od 60,7% (Niš) do 69,5% (Zaječar), 71,1% (Podrinjsko-kolubarski region) i 74% (Podunavski region). Slaganje među regionima veliko je naročito s obzirom na odnos veličine aktivnog poljoprivrednog stanovništva prema broju radnika – izuzev Beograda, svuda uveliko preovlađuje poljoprivredno stanovništvo. Ako se još uzme u obzir i strateški značaj proizvodnje hrane u sadašnjim uslovima, onda je više nego očigledno da će regionalni programi morati da se primetno orijentišu u pravcu zadovoljavanja potreba ovog življa i ove delatnosti. Možemo slobodno reći da televizija do sada to nije činila u dovoljnoj meri.

Radnici u društvenom sektoru. – Podaci o tzv. strukturi radnika prema društvenom sektoru svojine po delatnostima (1977. godine) pokazuju takođe izvesne neujednačenosti po regionima čak i kada se izuzme Beograd u kome je najmanja proporcija radnika u privrednoj delatnosti (78%) a najveća u vanprivrednim delatnostima (22%). U ostalim međuopštinskim regionalnim zajednicama ovaj odnos kreće se od 87% prema 13% (Titovo Užice) do 81% prema 19% (Južnomoravski region). Razlike se zapažaju i kod ostalih delatnosti (industrija i rudarstvo; poljoprivreda i šumarstvo – gde su „najjači” Podunavski 4,8% i Podrinjsko-kolubarski region 4,4%, a „najslabiji” Niški 1,8%;

građevinarstvo itd.). Najviše radnika u individualnom sektoru svojine ima Južnomoravski (2,7%) i Podrinjsko-kolubarski region (1,7%) i Beograd (1,9%), dok je u ostalim regionima taj broj manji.

Učešće regiona u obeležjima SR Srbije. – Veliko, mada nejednako, zaostajanje svih regiona u odnosu na Beograd postaje veoma vidljivo kod analize učešća regiona u SR Srbiji (1977. godine), po nizu obeležja, od kojih smo neka već pominjali. Tako, na primer, Beograd u društvenom proizvodu SRS učestvuje gotovo sa 30% a ostali regioni od 3% do 7%; u društvenom proizvodu od industrije Beograd učestvuje sa 21,2% a ostali od 2,8% do 8,8%; u prometu trgovine na malo Beograd sa 26,1% a ostali u rasponu od 3,2% do 6,6%; u ukupnim izdacima društvenih i javnih službi, Beograd sa 46,4% a ostali od 2,1% do 5%; u broju lekara u SR Srbiji Beograd učestvuje sa 36,5% a ostali od 2,6% do 7,9% ili ukupno toliko koliko Beograd sam – 36,7%.

Ostale regionalne razlike u društvenom i ekonomskom razvoju. – Mada danas postoje i neki svežiji podaci, u razmatranju izvesnog broja varijabli koje potvrđuju postojanje regionalnih razlika u društvenom i ekonomskom razvoju, koristili smo se već navedenom publikacijom Republičkog zavoda za statistiku^{8a} kao najpotpunijom i za upoređivanje najpogodnijom zbirkom pregleda po regionima koja nam je bila dostupna u vreme početka rada na projektu. Izvršen je izbor dvadesetak tzv. *naturalnih veličina* ili njihovih odnosa i indikatora koji „omogućavaju uspešno upoređivanje svakog regiona sa ostalim, kao i sa širim društveno-političkim zajednicama”¹⁵ i to onih promenljivih koje su, po našem mišljenju, od značaja i za koncipiranje regionalnih TV programa, i kod kojih se lakše uočavaju regionalne razlike. U tabeli 2 dat je pregled ovih veličina, ali su izostavljeni proseci za SR Srbiju i za užu teritoriju Srbije a izdvojeni su podaci za grad Beograd koji, kao što smo već rekli, po svojim obeležjima veoma mnogo odudara od ostalih regionalnih zajednica.

Važno je napomenuti da na ovom mestu prikazujemo, pre svega, *grupna obeležja* po regionima za razliku od prethodnih poglavlja gde smo veću pažnju posvetili *individualnim obeležjima* stanovništva, koja u mnogome objašnjavaju odnos gledalaca prema televizijskom programu (npr. pol, uzrast, obrazovanje i sl.).

¹⁵ Vidi: fusnota 8a, Predgovor, str. 3.

Pretežnost poljoprivrednog stanovništva. – Bitan pokazatelj i ekonomskog i društvenog razvitka je odnos poljoprivrednog i nepoljoprivrednog stanovništva koji se ocenjuje kao prilično nepovoljan, ne samo na teritoriji o kojoj govorimo, nego u našoj zemlji uopšte, mada u SFRJ, prema poslednjem popisu, preovlađuje (53%) nepoljoprivredno nad poljoprivrednim (47%) aktivnim stanovništvom. U SR Srbiji taj se odnos već menja u korist poljoprivrednog stanovništva (54%) a to je karakteristično i za Srbiju van SAP (56%). Slika po regionima još je reljefnija u istom smislu, jer približno samo trećina aktivnog stanovništva spada u nepoljoprivredno. U tabeli 2 prvo se navodi poljoprivredno stanovništvo, koje obuhvata od 71% (Podrinjsko-kolubarski region) i 74% (Podunavski region) do „samo” 61% (Niški region i MRZ Šumadija i Pomoravlje). I ovde je jedini izuzetak Beograd gde sa 84% preovlađuje nepoljoprivredno stanovništvo. Već iz ovog razloga jasno je da regionalne hronike, odnosno programi, ne mogu imati isto usmerenje kao Beogradska hronika, odnosno beogradska televizija.

Nedovoljna industrijalizacija regiona. – Struktura aktivnog stanovništva po delatnostima pokazuje velike neujednačenosti među regionima i to, pre svega, kada se radi o odnosu industrije i rudarstva s jedne i poljoprivrede i šumarstva s druge strane. Zato se u tabeli i ne daju sve delatnosti. Razlike su znatne zbog nedovoljne industrijalizacije nekih regiona – tako npr. u Podunavskom regionu manje od 9% aktivnog stanovništva zaposleno je u industriji i rudarstvu, dok je taj iznos u MRZ Šumadija i Pomoravlje 18,2% a u Beogradu blizu 21%. Nasuprot tome, vidi se da u Šumadiji i Pomoravlju manje nego u drugim regionima ima stanovništva vezanog za poljoprivredu i šumarstvo.

Broj radnika na hiljadu stanovnika 1977. godine veoma je mali u Podunavskom i Južnomoravskom regionu (147 odnosno 148) pa ni u Šumadiji i Pomoravlju gde ih ima najviše (217) nije zadovoljavajući. Jedino u Beogradu on prelazi trećinu aktivnog stanovništva (385). Da bi se bolje shvatili ovi podaci treba navesti definiciju „radnika” u popisu stanovništva koja je relativno široka i podrazumeva „sva zaposlena lica koja imaju zasnovani radni odnos sa organizacijom udruženog rada, drugim organizacijama i zajednicama (uključiv i funkcionere) ili individualnim poslodavcem, bez obzira da li su radni odnos zasnovali na neodređeno ili određeno vreme i da li rade puno ili kraće od punog, nepuno ili skraćeno radno vreme”.¹⁶ Broj

radnika u industriji na hiljadu stanovnika 1977. godine, prirodno, bar je upola manji od ukupnog broja radnika i kreće se po regionima od 60 (Podunavski) do 107 (Šumadija i Pomoravlje) a u Beogradu je nešto manji – 98.

Narodni dohodak. – Pored ovih pokazatelja ekonomskog razvoja, pogledajmo i narodni dohodak čiji je obračun zasnovan na koncepciji materijalne proizvodnje i koji „predstavlja novostvorenu vrednost u toku godine” a prikazuje se po sektorima svojine i privrednim oblastima.¹⁷ Izraženo u milionima dinara, u 1977. godini, narodni dohodak se kretao od oko 8.000 (Južnomoravski region) do blizu 19.000 (Kraljevo) ali je zato u Beogradu više nego trostruko veći. U navedenoj publikaciji određeno je da „dohodak po glavi stanovnika predstavlja odnos ukupnog dohotka i broja stanovnika u datoj opštini, a koristi se kao jedan od osnovnih indikatora razvijenosti opštine”. Za istu godinu narodni dohodak po stanovniku imao je vrednost u rasponu od oko 16.000 dinara (Južnomoravski region) do približno 29.000 dinara (Šumadija i Pomoravlje) sa izuzetkom Beograda gde je bio oko 48.000 dinara.

Mada u svim regionima preovlađuje društveni sektor svojine u strukturi narodnog dohotka, ovaj odnos nije ujednačen i kreće se od 84% : 16% (Titovo Užice) pa do 62% : 38% (Podunavski region). Drugim rečima, sektor privatne svojine negde prelazi trećinu iznosa ukupnog narodnog dohotka 1977. godine, a njegov iznos je najmanji u Beogradu – svega 5%. Udeo industrije i poljoprivrede u narodnom dohotku najveći je ali opet su razlike po regionima veoma izražene. Kod industrije one su u rasponu od 23% (Podunavski) do 44% (MRZ Titovo Užice), a kod poljoprivrede od 14% (Titovo Užice) do 38% (Podunavski region). U Beogradu industrija učestvuje sa 27% a poljoprivreda svega sa 5% u narodnom dohotku.

Socijalistički sektor u poljoprivredi. – S obzirom na značaj poljoprivrede i vezanost najvećeg dela življa mnogih regiona za nju, zadržaćemo se još malo na ovoj problematici. Podaci pokazuju da socijalistički sektor poljoprivrede veoma nejednako učestvuje u ukupnoj poljoprivredi ako se kao merilo uzme poljoprivredna površina. Tako je 1977. godine u Šumadiji i Pomoravlju na ovaj sektor otpadalo svega 5,3% površina ali je zato u MRZ Kraljevo on pokrivao 19,4% a u Beogradu 19,7% površina. Još izrazitije razlike (od 3% do 27%) beležimo kod procenta kooperiranih površina biljne proizvodnje u ukupno zasejanim površinama individualnih proizvođača.

¹⁷ Isto, str. 393.

Izgrađeni stanovi i opremljenost. – Broj izgrađenih stanova pokazatelj je i ekonomskog razvoja, ali je svakako vezan i za životni standard. Na hiljadu stanovnika izgrađeno je, prema podacima 1977. godine, između 4,4 (Južnomoravski) i 7,4 (region Zaječar) što jeste razlika ali na „donjem delu lestvice gradnje”. Izuzetno je nepovoljno stanje s obzirom na opremljenost stanova instalacijama, jer ima regiona gde jedna petina (Južnomoravski 19,2%) ili više od četvrtine (Titovo Užice 25,6%) stanova nema nikakvih instalacija. Samo od oko 13% (Podunavski) do 22% (Zaječar) stanova u regionima uže teritorije Srbije ima vodovod – dakle, manje od jedne četvrtine i u regionu gde je situacija najbolja. Uostalom, i na teritoriji grada Beograda samo 63% stanova ima vodu, prema popisu stanova iz 1971. godine. Nije li jasno da se „akcioni potencijali” regionalne televizije moraju koristiti i u borbi za bolje uslove života ljudi u ovim našim regionima?

Više automobila nego telefona. – Rečit podatak o životnom standardu je broj putničkih automobila u individualnom vlasništvu na hiljadu stanovnika, mada je poznato da kod nas postoji izražen poremećaj u tzv. socijalnom i ekonomskom redosledu kod nabavke raznih stvari a kada su u pitanju „kola” onda je to više nego očigledno. To, drugim rečima, znači da je životni standard bar za nijansu slabiji po ostalim merilima nego kada se posmatra s obzirom na broj registrovanih motornih vozila. U Beogradu je 1977. godine na hiljadu stanovnika bilo 167 a u ostalim regionima samo od 40 (Južnomoravski) do 80 (Šumadija i Pomoravlje) putničkih automobila u privatnom vlasništvu. Naša zemlja je, na žalost, jedna od retkih zemalja u kojoj je broj automobila veći od broja telefona (što mora biti važan podatak i za programiranje sadržaja i tipa „povratnog kontakta” sa gledaocima). U užoj Srbiji 1977. godine bilo je 436.636 telefonskih priključaka a 508.541 registrovan putnički automobil. Čak i u Beogradu taj odnos nije povoljan, jer prema 249 hiljada telefona stoji 244 hiljade automobila. Dodajmo uzgred da je na teritoriji Srbije van pokrajina 1971. godine bilo gotovo 1,5 miliona domaćinstava a na području grada Beograda više od 400 hiljada. U nekim regionima, kao što je npr. Podunavski 1977. godine nije bilo ni deset hiljada telefonskih priključaka (na 120 hiljada domaćinstava).¹⁸

Prirodni priraštaj stanovništva. – Pomenimo još nekoliko podataka koje, kao raspone, nalazimo u tabeli 2. Među vitalnim koeficijentima posebno mesto ima prirodni priraštaj na hiljadu stanovnika koji je u nekim našim krajevima toliko mali da se

graniči sa pojavom koju nazivaju „bela smrt” ili „bela kuga” ako je još i mortalitet veći od nataliteta, kao u nekim opštinama na jugu Srbije. Osim u Zaječaru (1,3), u ostalim regionima prirodni priraštaj je nešto bolji (3,3 do 4,5) da bi samo u nekim MRZ dostigao više iznose (9,1 Kraljevo, 9,9 Južnomoravski region). Nepovoljnu sliku daje i podatak o prosečnom godišnjem priraštaju stanovnika na hiljadu stanovnika u periodu između dva popisa (1961-1971). On je bio najmanji u Nišu (2,3) a najveći u Kraljevu (6,7) ali je zato u Beogradu, koji je posebno privlačno imigraciono područje, iznosio u istom periodu čak 24,8. O tome smo detaljnije govorili u saopštenju „Migraciona obeležja stanovništva Beograda kao jedan od činilaca prihvatanja zajedničkog programa” na Savetovanju o zajedničkom programu radio-difuznih organizacija Srbije u Svetozarevu, 23. maja 1979. godine.⁷

Depopulacija stanovništva. – Opet sa uzdahom moramo dodati još jednu krupnu činjenicu – većina opština na jugu Srbije, pa i čitavi regioni, poznati su po stalnim migracijama stanovništva, ali i po onim dnevnim, nedeljnim i sezonskim. Broj stanovnika opada, smanjuje se prosečna veličina domaćinstva a taj proces usitnjavanja intenzivniji je nego u SR Srbiji kao celini.¹⁹ Depopulaciju stanovništva posebno smo proučavali u Južnomoravskom regionu koji je po tome inače poznat, ali u novije vreme na privredu regiona negativne posledice ostavlja naročito negativna selekcija jer se primećuje da migrira najvitalnija radna snaga. O strategijskom značaju nekih od ovih opština odnosno regiona ne treba ni govoriti.²⁰

Činjenice koje su poznate i u regionima. – Iako ovde ne vršimo nameran izbor nepovoljnih činjenica, nameću se podaci da u većini regiona na jednog lekara dolazi u proseku nekoliko stotina pa i preko hiljadu stanovnika (Južnomoravski); da je broj jaslica i predškolskih vaspitno-obrazovnih jedinica 1977/78. godine u pojedinim regionima iznosio svega 20 (Titovo Užice, Podrinjsko-kolubarski region) a u Beogradu je on gotovo 14 puta veći; da ni drugi podaci o standardu života, kulturi, obrazovanju, zdravlju, socijalnoj zaštiti, saobraćaju itd., nisu mnogo povoljniji.

¹⁹ Zavod za statistiku SR Srbije, *Prirodno kretanje stanovništva za Srbiju 1863-1954*, Beograd, 1957.

²⁰ Ove probleme u novije vreme obradio je Vitomir Marinković u separatima *Južnomoravska međuopštinska regionalna zajednica*, „Leskovački zbornik”, sveska XVIII, 1978. godine i *Tendencije rasta i osnovne demografske karakteristike Leskovca*, „Naše stvaranje”, broj 3-4, Leskovac, 1978.

Ostaje, međutim, uverenje da sve ovo mnogo bolje znaju i osećaju ljudi koji žive na ovim prostorima, ljudi koji će raditi na razvoju regionalnih programa, oni koji znaju da se moraju angažovati sva sredstva da se ovakvo stanje prevaziđe – a televizija je pozvana da se stavi u službu društvenog i ekonomskog razvoja svakog regiona na sasvim konkretn, specifičan i krajnje angažovan način.

Dalji rad na razvoju regionalnih programa. – Regionalne razlike na koje smo skrenuli pažnju, samo su jedan od činilaca u programiranju regionalne televizije. Opis ovog aspekta dat je među prvim da bi se odmah na početku ukazalo na *opasnot od uniformnosti* pojedinih delova TV sistema do koje može doći zbog izraženih potreba kompatibilnosti i sinhronizovanosti delovanja različitih programa na drugoj (za sada) ili na trećoj (u perspektivi) televizijskoj mreži. Ostaje, dalje, da se što pre razrade ostali programski aspekti regionalne televizije, odrede njene najbitnije programske funkcije i sadržinski opseg kojim će one biti pokrivena, da se u istom smislu naznače zadaci činilaca regionalne televizije (TV dopisništvo, lokalni TV studio, regionalni TV centar – koji se već nazivaju „pogonima” regionalne televizije), da se utvrdi najpogodniji tip programa izvan do sada poznatih sa potpunim obuhvatom svih funkcija (regionalna televizija ne može činiti sve), da se odrede modeli i tokovi „programskog sporazumevanja” unutar TV sistema koji će dobiti nove komplementarne segmente, i sl.

Već sada se postavljaju i veoma krupna pitanja šta će regionalna televizija značiti za celokupan televizijski program i kako sačiniti optimalnu celinu sa što manje interferirajućih elemenata. Iskustva u razvoju lokalnog radija kod nas mogu pomoći da se izbegnu neki nedostaci u formiranju jedinstvenog radio-difuznog sistema i postignu potpunije sadejstvo i saradnja, brže integrišu potencijali pojedinih delova sistema. S obzirom da se očekuje „zidanje zahteva” prema regionalnoj televiziji, posebno u nekim sredinama unutar regiona, neophodno je odmah razvijati i metode programiranja i merila prihvatanja zahteva. Primera radi, pominjemo da u ovom smislu uvek treba insistirati na dva aspekta ilustrovana sledećim pitanjima:

a) koliko i kako nečega ima na TV programu (npr. omladine, sela itd.) i

b) koliko TV programa ima u programima rada društveno-političkih, radnih i drugih organizacija i zajednica.

Do sada takva pitanja izuzetno su retko postavljena pa su se javljali i nezadovoljstvo i nesporazumi između televizije i nekih

delova sredine u kojoj i za koju ona deluje. Najzad, smatra se da na samom početku rada regionalne televizije treba negovati *visok kvalitet priloga* i otvarati mogućnosti *razvoja specifičnog TV stvaralaštva* koje ne sme biti privilegija jednog dela našeg TV sistema.

II. TREĆI PROGRAM ILI RAZVOJ FUNKCIJA NAŠE TELEVIZIJE

Budući da je ovo jedan od prvih tekstova o Trećem TV programu kao sastavnom delu tzv. treće televizijske mreže u Srbiji, nije mu cilj da pruži potpuniji pregled mogućih programskih i ostalih rešenja, nego pre svega da naznači puteve dolaženja do njih, programska usmerenja i načela programiranja, „trećeprogramski odnos” prema društvenim i ostalim pojavama. Dinamika popunjavanja treće TV mreže već je prihvaćena u najvažnijim crtama a u njoj istureno mesto imaju regionalni programi dok je uvođenje Trećeg programa mnogo neizvesnije. To se vidi već i po tome što se u programskim planovima RTB za 1980. godinu regionalni programi tačno određuju a Treći program još i ne pominje. Ponovićemo ono što je rečeno na početku ovog rada – treću TV mrežu ne treba brkati sa Trećim programom jer je prvi širi a drugi uži pojam ali za sada nisu usvojeni neki pogodniji nazivi odnosno ovde se kreće ranijom putanjom (Prvi, Drugi pa, dakle, i Treći program).

Oskudnost dosadašnjih određenja ovog programa primetna je već i na osnovu malobrojnih navoda publikacija u ovom za razliku od prethodnog poglavlja. U knjizi *Osnovi daljeg razvoja štampe, radija i televizije u SR Srbiji* za ovaj program jedino se kaže: „Treći program Televizije je nesumnjiva izvesnost. Njegovo uvođenje uslovljava rešenje osnovnih programskih i tehničkih problema dva postojeća programa. Pri kraju planskog razdoblja (misli se na period 1976-1980, *primedba P.S.P.*) formirati stručnu grupu koja bi pripremila uvođenje Trećeg programa”.²¹ Tako je već 1979. godine Centar RTB za istraživanje dobio odgovarajući zadatak „Osnovni koncept Trećeg programa TV” u okviru grupe projekata „Prethodne studije za planiranje srednjoročnog i dugoročnog razvoja programa RTB”²² a na osnovu konkursa u „Politici” od 12.

²¹ Republički sekretarijat za informacije, *Osnovi daljeg razvoja novinsko-izdavačke delatnosti, radija i televizije u SR Srbiji 1976-1980. godine, sa projekcijom do 1985. godine*, edicija „Teme dana”, Beograd, septembar 1976. godine, str. 207.

²² RTB – Radna zajednica istraživanje i razvoj, Centar RTB za istraživanje programa i auditorijuma, *Plan rada u 1979. godini*, str. 8.

februara 1979. godine postavljen je i glavni urednik Trećeg programa (u osnivanju). Intenzivnije je nastavljeno i izučavanje inostranih iskustava pa je o tome pripremljen i jedan pregled ali on u ovom trenutku ne može biti iscrpnije iskorišćen jer osnovne konture našeg Trećeg programa tek razmatramo.²³ Iz istih razloga ovom prilikom pominjaćemo i neka stvarno ili prividno protivrečna stanovišta i rešenja a sve u cilju postepenog približavanja stvarnom programskom prostoru TV3.

Moto ovog rada. – Treći televizijski program mora da označi razvoj funkcija naše televizije a ne njihovo multiplikovanje ili novu preraspodelu postojećih funkcija. U tom smislu upućujemo „pogled unapred” – Treći program treba da predviđa pravce daljeg razvoja televizije i da je snažnije vuče u tom pravcu, ali i „pogled unazad” – Treći program mora imati odraza i na tekuću programsku politiku ostalih TV programa reorganizujući do izvesne mere dosadašnje odnose Prvog i Drugog programa kao i predstojećih regionalnih programa.

Kulturni a ne informativni program. – Osnovno određenje Trećeg programa ne treba dati u ovom materijalu ali ga svakako treba naznačiti jer prethodni je posao da se jasnije sagledaju neke „nedostajuće funkcije” naše televizije a tek potom da se izdvoji ono što pripada Trećem programu. Tu se, kao što smo naveli, pretpostavlja uzajamna veza i uticaj svih programa ali se naglašava zadatak uspostavljanja „povratnih uticaja” Trećeg na ostale TV programe. Prvi i Drugi program, a takođe i budući regionalni programi, imaju izrazito razvijenu informativnu funkciju pa se u odnosu na njih Treći program mora javiti kao snažan kulturni program u najširem smislu te reči. Tu se smisao pojma informacije ne vezuje za informativni program nego postoje samo jedan aspekt uobličavanja odnosa prema sadržajima i stavovima koji su na programu. Njegova „kulturna misija”, s druge strane, ne iscrpljuje se sadržajima iz kulture pa nije čak ni prevashodno zavisna od njih. Ne treba ispustiti iz vida ni uža usmerenja unutar tako široko shvaćenog pojma kulture odnosno područja kao što su obrazovanje npr. i to naročito s obzirom na potrebu podsticanja razvoja demografske strukture i činjenicu postepenog porasta obrazovnog nivoa stanovništva i kulture življenja.

Treći program će u realizaciji svoje kulturne funkcije koristiti niz iskustava naše televizije bez obzira na oblast njihovog

²³ Centar RTB za istraživanje programa i auditorijuma, *Treći televizijski programi u Evropi – Iskustva televizija u Francuskoj i Italiji*, pripremila Mira Kun, edicija „RTV svet” (u štampi).

nastanka. Tako npr. kao primenljiva javljaju se iskustva *Beogradske hronike* mada je ona u osnovi informativni program. Njeno živo i neposredno izveštavanje, suprotstavljen odnos prema događajima, negovanje vraćanja na temu i praćenja razvoja zbivanja, realizacije stavova, uključivanje velikog broja učesnika van profesionalnog sastava redakcije i širina zahvata problema biće jedan od svežijih oslonaca u pripremi Trećeg programa ali u drugoj oblasti.

Komplementarnost ili kompetitivnost. – Mnoge „klasične” dileme koje su nastale na televiziji u vreme kada se pripremao i uvodio Drugi program, javljaju se i sada mada ni one ranije nisu do kraja razrešene u programskoj praksi. Uobičajeno je bilo da se programi posmatraju kao komplementarni no, gledaoci su često u prilici da to ne osete. Ovde, takođe, pominjemo komplementarnost izostavljajući da govorimo o alternativnosti jer će Prvi i Drugi program i dalje biti najšireg usmerenja u socijalnom i sadržinskom smislu i kao takvi mahom nezaobilazni. Treći program mogao bi imati u nekim segmentima kompetitivno obeležje u odnosu na ostale programe u smislu uspešne „borbe” za gledaoca načinom obrade problema. Dalje treba razmatrati kako izbeći da on ne bude ni usko specijalizovan niti tzv. ekskluzivan program.

Smatramo da je za sada najvažnije da ostavimo po strani ove deceniju stare i uvek ponovo razmatrane dileme i da potražimo nove koje više odgovaraju biti novog programa. Možda je ovom prilikom dovoljno reći da to treba da bude zaista dobar program koji neće jednostavno stajati naspram drugih nego će po nizu obeležja biti ispred njih otvarajući i njima nove prostore programskog delovanja, postavljajući pitanja na koja će ponekada moći da se odgovori tek u sklopu širih repertoarskih lepeza Prvog i Drugog programa. Tako bi on poprimio i obeležje *isturenog programa* kojim televizija opipava pojave i otkriva dileme, formuliše problem, naznačuje metod rešavanja.

Socijalno usmerenje. – Za razliku od Prvog i Drugog pa i budućih regionalnih programa, Treći program ne može biti prvenstveno okrenut tzv. središnjim, modalnim veličinama populacije i tzv. modalnim vrednosnim sistemima nego u većoj meri onima koje uslovno možemo nazvati ekstremnim, redim pa i marginalnim mada njihovo mesto u razvoju društva i kulture može biti izuzetno značajno. Ovaj program neće biti usmeren sloju koji se ponekad naziva „elitom” jer neće ni priznavati takvu kategoriju. On mora izbeći isključivo

oslanjanje na najobrazovanije slojeve stanovništva jer oni ne mogu činiti ni jedino ni dovoljno gledalište njegovo.

Ponuda i potražnja. – Često se govori da naša televizija još uvek više nudi auditoriju nego što on od nje traži. Treći program, nasuprot tome, treba da provocira i računa na ozbiljnije zahteve gledalaca u svakom pogledu i da spram njih određuje svoj uspeh.

Ugraditi načelo promena. – Dinamičan odnos prema novim saznanjima i odgovarajućim stavovima, projektovanje unutrašnjih činilaca razvoja programa i uključivanja spoljašnjih uticaja na promene programske politike, treba da bude u samoj žiži pažnje Trećeg programa. Zato o ovome govorimo već u pristupu izradi koncepcije programa, ocrtavanja njegovog sadržinskog i socijalnog usmerenja, skiciranju vremenske dinamike i elemenata sheme programa. Dosadašnja iskustva i kod nas i u svetu pokazuju da televizija nije dovoljno snažno ugradila razvojno načelo u tok svoje delatnosti pa se tokom godina na mnogim programima oseća izvesno sužavanje pa i osiromašenje uprkos „razvoju programa”.

Načelo anticipacije. – Ono proističe iz stava da televizija nikako ne sme samo da sledi događaje („tapka” za životom) nego mora da ih anticipira, otkriva pa u određenom smislu i izaziva (ali ne kao sila iznad društva nego kao dinamična snaga u njemu samom) a svakako, neprekidno ih izučava i razmatra nudeći neke modele objašnjenja i načela vrednovanja pojava, ideja, stavova i rešavanja problema. Stil rada na TV3 mora biti podređen i ovakvoj anticipatornoj funkciji televizije jer ona bez toga ne može da obezbedi čak ni pravovremenost a još manje da pomaže usmeravanju očekivanja ljudi od prirode i društva.

Izbegavanje definitivnosti. – Treći program neće negovati tzv. definitivni iskaz čak ni u oblastima gde se to od televizije očekuje (npr. u nauci). On neće dozvoliti da prevladaju već gotovi materijali, već formulisani odgovori, forme i sadržaji koji kao takvi pasivizuju gledaoca, nego tako pripremljeni prilozima koji mu daju dovoljno prostora za aktivniji odnos. Negovaće tzv. kulturu gledanja televizije, razmišljanja, razvoja interesovanja, istraživanja jer će, između ostalog, TV3 zajedno sa gledaocima tragati za odgovorom prikazujući najbrižljivije upravo sam metod istraživanja. Ovde se kao bitno javlja i prikazivanje motiva određene delatnosti a ne same aktivnosti i efekata neke radnje.

Granična područja. – Dva su aspekta usmerenja ovog programa i na tzv. granična područja. Jedno je šire i odnosi se na kulturu

uopšte i neka njena savremena određenja što bi značilo da se pored „dominantne kulture” mora naći mesta i za deo onoga što se naziva „kontrakulturom”. Treći program uvešće mnogo snažnije nego postojeći programi „granična područja” u većini programskih sadržaja a posebno u nauci koja je u velikoj meri određena i čiji razvoj umnogome zavisi od „otvorenih područja”, „radikalnih perspektiva” i sl. Primera ima u svim oblastima ali ovom autoru je najbliža psihologija pa zato pominje parapsihologiju sa prekognicijom, levitacijom, telepatijom i telekinezom, ekstrasenzornom percepcijom, interakcijom sa biljkama i sl. Eksperimenti u oblasti umetnosti takođe pokrivaju ovaj drugi aspekt uvođenja tzv. graničnih područja. Treba u najvećoj meri izbegavati pozitivizam i pragmatizam a uvoditi razmatranja iz oblasti filozofije i ideologije nauke. Dalje, TV3 mora znati da postoje i „alternativne informacije” i mora nastojati da uvodi nove forme ne samo objašnjavanja nego razumevanja pojava.

Treći i regionalni programi. – U vreme pretpostavljenog početka rada Trećeg programa biće postignut dovoljan nivo funkcionalnosti treće TV mreže koja se pre svega gradi za potrebe regionalnih programa a zatim za naš Treći program. To će značiti da će se na istoj mreži (recimo kanalu) emitovati u biti veoma različiti programi. Neophodno je zato predvideti zaista preciznu i pogodnu vremensku dinamiku jednokratne ili dvokratne smene ovih programa. Problem kompatibilnosti biće izražen pa su moguća različita rešenja od kojih jedno proističe iz višegodišnjih iskustava u emitovanju Drugog i Trećeg programa Radio-Beograda na srednjim talasima 298 m odnosno frekvenciji 1007 kHz (RB2 od 5.00 ili 7.00 do 20.00 a RB3 od 20.00 do 24.00 časa). To bi, dakle, značilo da po završetku regionalnih programa počne emitovanje Trećeg programa. Manje je realna mogućnost da se Treći program emituje i pre i posle regionalnih programa i zbog organizacionih i materijalnih razloga ali pre svega zbog programskih usmerenja, očekivanja i preraspodele potencijalnog gledališta.

Otvorena shema. – Treći program će negovati tzv. otvorenu shemu gde je program u velikoj meri diktiran ne redakcijskim planom nego razvojem događaja. Godišnji, mesečni i sedmični planovi dobiće novi smisao (opet kao analogija može da posluži *Beogradska hronika*), najave će biti ne jednoznačne nego utoliko bolje ukoliko se daju za uži vremenski raspon, za određeni dan. Gledalac mora znati da će na Trećem programu naći prikaz i komentar događaja od toga dana i to u širokom luku kulture, da će čuti stav i o onome što je tek počelo, što je

u toku. Pri tom, važniji je stil rada nego sadržaj koji je, uostalom, promenljiv ali to znači negovanje fleksibilne sheme koja ukida svoja ranija određenja, podložna prihvatanju nailazećeg toka zbivanja. Treći program će nastojati da obezbedi dnevnu komplementarnost sa ostalim televizijskim programima a ne samo globalnu i plansku kao što je bivalo u nekim dosadašnjim odnosima TV1 i TV2.

Vremenske odrednice. – Ovaj pojam nije najpogodniji da izrazi ono što želimo reći ali je najprimereniji televiziji kao „vremenski organizovanom” sredstvu opštenja. Više nego svi ostali programi, TV3 mora voditi računa o tome kada šta daje jer od toga u velikoj meri zavisi da li će prilog moći da „prođe” kao „trećeprogramska” roba ili ne. On mora materijal plasirati odmah, bez zadrške i čekanja, pre nego što se o svemu zauzme „jasan stav” (on inače isključuje aktuelnu politiku u užem smislu). Treći program smatra televiziju činiocem uobličavanja a ne samo sredstvom prenošenja stavova.

Kontinuiran program. – Nasuprot praksi nezavisnog pripremanja velikog broja emisija (godišnje oko deset hiljada emisija na TV1 i TV2) i „koincidentnog izgleda” dnevnog programa, Treći program će biti kontinuiran program poput onih koji su poslednjih godina razvijeni na radiju ili po izvesnom ugledu na novije žive TV blokove (npr. *Nedeljno popodne*). Njegov je zadatak da oslobađa gledaoca a ne da ga priključuje uz mali ekran, da razvija selektivnost i da ne okupira njegovu pažnju do te mere da za ostalo (knjigu, film, razgovore...) ne ostane vremena. To će postići podstičući ga i na te ostale humane aktivnosti, omogućujući mu da se u praćenje programa uključi kada hoće i da ga napusti kada god zaželi ne čekajući „kraj emisije” i odjavu. Način odvijanja kontinuiranog programa, međutim, ne sme da stvara napetost da će se nešto propustiti (uostalom i u životu se više mora propustiti nego doživeti).

Izgradnja etike i estetike televizije. – Služeći se pre svega istinom, izbegavajući suvišne montaže, specijalne izbore sekvenci, odlaganje emitovanja i sl., Treći program će nastojati da što više razbije nametljivu televizijsku pojavu stvaranja iluzija umesto snažnog prikaza realnosti. To, međutim, podrazumeva razbijanje tzv. realizma slike i razlikovanje istine od privida koji stalno vreba na televiziji, podrazumeva ubrzavanje izgradnje distantnog odnosa prema toj vrsti rasporeda kadrova i slika. Televizija mora više nego do sada da razvija i neguje svoj *ego*, kritičku misao o sebi, mora otvoriti nove mogućnosti da i sama postane predmet analize ne samo u društvu nego veoma mnogo i unutar sopstvenog programa.

Ostalo ali važno. – a) Treći program je jedini program koji će se već na samom početku naći u situaciji da oseti izvesnost satelitske difuzije TV programa na celoj teritoriji Jugoslavije i delovima susednih zemalja što će morati da poveća njegovu aktuelnu i konkurentnu sposobnost u svakom vremenskom preseku, da uslovi istovremeno i brtuku obradu konkretnog i stalni domašaj opšteg i univerzalnog;

b) Treći program neće sadržati uobičajene „zabavne” priloge ali će nastojati da svi prilozu budu zanimljivi;

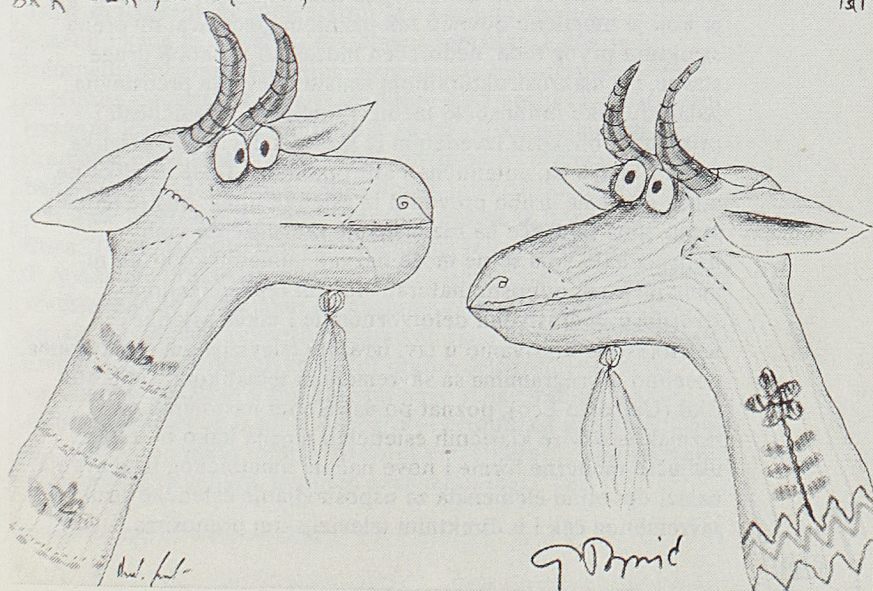
c) Treći program neće širiti samo krug saradnika nego i urednika ali (gosta) urednika celodnevnog programa a ne samo pojedine rubrike;

d) brže će u program uključivati nove tehnološke mogućnosti moderne televizije (od kojih je teletext samo jedna);

e) niz već formulisanih predloga za „emisije” ili priloge za Treći program ne navodimo u ovom materijalu jer bismo time donekle prejudicirali ishod konceptualne faze, ali napominjemo da takvi predlozi pokazuju da se u pripremi TV programa mogu istovremeno koristiti dva puta, dva poznata metoda – dedukcije i indukcije. Zalažemo se da i sada i po rođenju, Treći program neguje oba.

PRČKO VELIKI, S. I. M. (3 komada)

PM

Miroslava Otašević

TELEVIZIJSKI JEZIK I IGRANI PROGRAMI

Lingvisti-strukturalisti i antropolozi kulture razvili su u nama osjetljivost prema strukturama i postavkama iz oblasti klasičnog jezika. Ideja o tome da mediji, po svojoj prevashodnoj suštini, predstavljaju komunikacione lance jedva da je ispitana. Zašto? Prema čuvenoj makluanskoj tezi, radi se o našoj ustaljenoj navici da analiziramo sadržaj. Analiza sadržaja (ili poruke) neminovno, međutim, podrazumeva analizu narativnog jezika, dakle jezika drugog medija. Ljudskom je poimanju, tako, prihvatljivija uloga medija – posrednika čiji se neposredni zadatak sastoji u *prenošenju*, a ne u *kreiranju* poruke zakonomernošću autentičnog jezika.

Televizijska semiologija mnogo duguje „jurišima lake konjice” kako je Džems Džojs (James Joyce) nazvao bombardovanje TV impulsima. Ta forma bitno dokida smisao, budući određena situacijom, u kojoj gledalac postaje ekran, jedan neprestano nastajući obris stvari. Semiologija televizijske kamere rukopis je koji je moguće dovršiti tek pažnjom gledalaca, otvorena struktura prvog reda, nedorečen mozaičan posao. S druge strane, i u makrostrukturalnom smislu televizija predstavlja jedan duboko intimistički medij. Principom mozaičnosti i principom bliskosti izvedenim iz jezika, televizijska estetika postaje smisljena, autentična i antropološka. Ta se estetika ne može i ne sme grubo prevoditi iz estetike filma; ona je jedna i svoja. Ona podstiče na razmišljanje o drugačijoj vrsti transpozicije koja se ne može nazvati „umetničkom” ali ni mehaničkom, odnosno naturalističkom reprodukcijom stvarnosti. Jedinstvenu delotvornost te i takve estetike najefikasnije otkrivamo u tzv. igranim televizijskim strukturama, posebno u programima sa savremenom tematikom. Umberto Eko (Umberto Eco), poznat po uspešnom nastojanju da razmakne okvire klasičnih estetičkih teorija kako bi u njih uključio moderne forme i nove načine umetničkog izražavanja, nalazi dovoljno elemenata za uspostavljanje estetičke strukture savremenog čak i u direktnim televizijskim prenosima.

(Razmeštaj kamera, neposredan izbor detalja, direktna montaža kadrova koje nude tri ili četiri kamere, kompozicija celine, komentar itd.) U direktnom televizijskom snimanju Eko otkriva i izvestan umetnički stav, izvesnu estetičku potencijalnost, povezane sa mogućnošću da izoluju iskustvo na način koji najviše zadovoljava. Za reditelja direktnog prenosa Eko kaže da mora u izvesnom smislu da izmisli događaj u istom trenutku u kome se on stvarno dešava, pa tako njegov stvaralački stav ima nesumnjivo novi kvalitet koji se može definisati kao najosobenija kongenijalnost s događajima, kao oblik hipersenzibiliteta, intuitivnosti, što mu dozvoljava da „raste zajedno sa događajem, da se *događa* sa događajem, da trenutno zna da individualizuje događaj koji se jednom zbio i da ga osvetli pre nego što prođe”.¹ *Suočavanje* sa životom jeste suština nove estetike izvedene iz autentičnog televizijskog jezika, pri čemu cilj približavanja toj stvarnosti nije puka namera da se objektivni svet verno mehanički oponaša već da se preko čulne sličnosti sa stvarnošću zahvati njena suština. Kao ilustracija, vrlo su indikativne uloge medija u Čileu za vreme vlade Narodnog fronta. Ono što je „medijski” učinjeno pred izbore u jesen 1973 (kada se broj glasova za Narodni front popeo na 43%) teško bi se moglo nazvati pukom informacijskom sadržinom – to je upravo bio napor da se događaj „individualizuje i osvetli pre nego što prođe”.

Neposrednost koja se u televizijskim programima postiže kroz nekoliko slojeva: jezički, estetički, individualni, temeljni je uslov za uspešnu dokumentarnu kao i igranu strukturu, posebno kada je u pitanju savremena tematika. I dok je u informativno-dokumentarnim programima neposrednost sve ozbiljnije integrisana, igrane strukture još tragaju za sopstvenim izrazom. Zapažen rezultat postiže se tzv. dokumentarnim dramama i serijama čiji je put rekonstruisanja realnog puta bekstva od evidentne laži. Morfologija televizijske umetničke laži jeste morfologija artifičijelnosti preuzete iz pozorišta i filma. To se naročito očituje na temama iz savremenog života. Televizija je praktično suočena s problemom prirode sopstvenog medija koja se otima ideji *da postane umetnost* u klasičnom smislu tog pojma. Televizijska dramaturgija bliža je razućenosti života, nego zatvorenoj strukturi drame. Istovremeno, ta je razućenost snažnija u dokumentu nego u nadgradnji. Dakle, unutar sopstvenog medija televizija je prinudena da „umetničim” sadržajima oponaša informativno-dokumentarne; da se primakne stvarnosti bez velikih, unapred smišljenih ideja, bez

¹ Umberto Eko, *Otvorena struktura*.

konstrukcije i Umetnosti. Medijska otvorenost zahteva opipljivu i prepoznatljivu stvarnost što u igranim programima podrazumeva izuzetnu pedantnost egzekucije i veliko bogatstvo detalja gde ne sme biti ispuštena doslovna nijedna jedina sitnica. Najuspešnije drame i serije deluju, stoga, kao intimni isecci iz života. One nisu koncipirane prema zakonomernostima narativnih, dramskih medija, već su pisane jezikom preslikanog spoljnog sveta koji je, istovremeno, unutarnji svet gledalaca. No, one su ipak svojevrsan, ma i uspešan hibrid. Da bi se postigla autentičnost televizijskog umetničkog kazivanja mora se učiniti još napor više: mora se doseći puna medijska neponovljivost. U ovom kontekstu uputno je setiti se reči Džina Jangblada: „Ako televizija zaista treba da bude posrednik za slike stvarnosti, onda se ceo aparat u potpunosti mora smatrati *umetničkim materijalom*; jedino ako imanentnost medija ostane sačuvana, publika će moći pozitivno da saučestvuje u njegovoj sadržini; umetnost bi se s pravom opet mogla nazvati komunikativnom ako se više ne bi shvatala kao konkretan simbol više stvarnosti, već kao suština novog elektronskog medija”.²

Deficitarnost u igranim programima sa savremenom tematikom posledica je dobrim delom već sagledanih promašaja artificalnih televizijskih ostvarenja u kojima su korišćeni principi jezika, estetike i individualiziranja strani novom mediju. No, priznati poraz znači već mnogo! Kreativni pristup televiziji osvaja se korak po korak. Tome doprinose i nova istraživanja video-umetnika koja potvrđuju da „mozaik makluanskih aforizama” nameće i istraživanja estetskih potencijala, a rezultira pojavom autentične video-umetnosti koja bez televizije ne postoji. Videoteke Geri Šuma u Nemačkoj, Vilabi Šara u SAD i Đakarija u Italiji ozbiljni su svedoci da se neposredna stvarnost može prevesti u značenjsku neobičnost.

Poduhvatanjem stvarnosti da bismo je rasklopili a potom ponovo sklopili realizuje se jedan prostor – između – koji postaje medijska smislenost proizišla iz jezika. I zato razgraničavanje narativnog ili literarnog od audiovizuelnog jezika zahteva stalno insistiranje. Neopterećenost literarnim konvencijama izvanredan je preduslov za puno poimanje jezika masovnih medija. Jer, projiciranje sadržine u jedan autentično shvaćen jezički sistem postaje, tako, jednostavniji problem. Nijedna umetnost ne trpi prevođenje u drugi medij. Isidora Dankan je imala običaj da kaže: „Kada bih zaista mogla da

¹ Džin Jangblad, *Televizija kao kreativni medij*.

objasnim šta *to* znači, ne bi imalo nikakvog smisla da *to* igram"; Tomas Džeferson – „... za nastavak ne mogu da upotrebim reči, one ne kazuju dovoljno". Zajedno sa Artoom možemo biti sigurni da svaka slika, ma kako bila svakodnevna i obična, stiže na ekran preobražena jezikom medija; da najbeznačajniji detalji, predmeti ili oblici dosežu svoj pojedinačni život i značenje i to iznad vrednosti i značenja misli simbola. To prikazivanje stvarnosti „koja prevazilazi život" samo je bitan preduslov za ono što se naziva kreativnim poslom. No, kreativnost se time ne iscrpljuje. Svet medija pomaže da se kreira svojim jedinstvenim sistemom označavanja koji nudi domet i dubinu ljudskom izrazu i ostvarenju. Da televizija može da izražava a ne samo da saopštava čini se već nepobitnom istinom. Baš zato, neophodno je uvek i iznova insistirati na njenoj posebnosti. Baš zato izgleda najuputnije vratiti se rečima oca „razumevanja medija" Maršala Makluana: „Televizija zahteva sudelovanje i angažovanost do dna čitavog bića. Ona neće da dejstvuje kao pozadina. Ona nas uvlači u igru ... Ona je uzdigla našu opštu svest o obliku i značenju života do nivoa istinski krajnje osetljivosti."³

³ Maršal Makluan, *Razumevanje medija*.

Milutin Milenković,

Glavni i odgovorni urednik Prvog programa
Radio-Beograda

NOVINARI IZMEĐU XVI SKUPŠTINE SN I PLENUMA CK SKJ

U radnim telima Predsedništva CK SKJ, kao i u organima republičkih i pokrajinskih političkih rukovodstava, pripremaju se analize i ocene o ostvarivanju uloge javnih glasila, o funkcionisanju celokupnog sistema informisanja i o daljem razvoju tog bitnog sastojka naše društveno-političke izgradnje. Predviđa se da će to doći na dnevni red plenuma CK SKJ u jesenjem periodu ove godine.

Ne bi se, međutim, moglo reći da je i u osnovnim organizacijama SK naših redakcija, u kolegijalnim uredničkim sastavima, u životu novinarskih redakcijskih kolektiva, aktiva ili Udruženja novinara, poklonjena odgovarajuća pažnja ovim pripremama i našim obavezama u tom sklopu. Razumljivo je što su nas drugi zadaci od istorijskog značaja, u vezi sa bolešću i smrću predsednika Tita, a zatim i na planu stabilizacije, toliko zaokupili da nismo imali ni snage, ni vremena, ni osećanja akutne potrebe da se bavimo smirenijim i dugoročnijim sumiranjem svojih razvojnih stupnjeva i sagledavanjem svih perspektiva javnog informisanja u samoupravnom i delegatskom sistemu. Sada, ipak, to neminovno dolazi u prvi, ili bar jedan od prvih planova naših obaveza.

Nema nikakvih alarmantnih, čak ni tekućih eksczesnih povoda ili razloga za stavljanje ove problematike na dnevni red CK SKJ. Naprotiv, polazne ocene koje su već našle mesta u dokumentima Komisije za propagandu i informativnu delatnost Predsedništva CK SKJ uočavaju da naša javna glasila sve uspešnije ostvaruju svoju odgovornu i složenu društvenu ulogu, da se ulažu stalni naponi za stručno i idejno-političko osposobljavanje armije od oko 10.000 profesionalnih novinara koji danas deluju u našim veoma raznovrsnim, bogato

diferenciranim vidovima masovnog komuniciranja i da je materijalni razvoj ove delatnosti tekao – i teče – zaista impresivnim tempom. Tako danas imamo petnaest puta više radio-stanica nego 1947, a emisiona snaga svih radio-predajnika porasla je preko devedeset puta. O ekspanziji i dostignutoj snazi, uticaju i programskom izobilju televizije u Jugoslaviji – podaci su još povoljniji, kao što i svi žanrovi štampane masovne komunikacije na jezicima svih naših naroda i narodnosti stavljaju Jugoslaviju u red relativno najopremljenijih zemalja sveta.

Centralni komitet, dakle, nema, a verujemo da neće ni imati, razloga da društveno-političke probleme u javnom informisanju ili neka materijalno-razvojna zaostajanja te delatnosti stavi pod lupu svoje pažnje. U prvi plan razmatranja ovog foruma dolazi unapređenje onih zadataka i pravaca razvoja celokupnog sistema javnog komuniciranja, kao bitnog sastojka i pretpostavke našeg društveno-političkog uređenja, koje je XI Kongres usvojio na osnovu studije druga Kardelja, referata i završne reči druga Tita i drugih, na tome zasnovanih orijentacionih akata SKJ, SSRNJ, Sindikata Jugoslavije, SSOJ i drugih društveno-političkih činilaca zemlje.

Nedavno održana XVI redovna Skupština Saveza novinara Jugoslavije, aprila ove godine u Prištini, dala je dovoljno procena, predloga i zaključaka koji se – ako ih pretopimo u praktične oblike akcije novinarskih društava i udruženja – srećno uklapaju u ovaj zajednički napor SKJ i njegovog CK.

Bez pretenzije da individualnim prilogom formulišemo bitna poglavlja ili stavove koje samo zajednički naponi mogu da pripreme za tu značajnu sednicu, iznećemo kao prilog diskusiji jedno od mogućnih grupisanja pojedinih vidova problematike javnog informisanja danas i ovde. Sistematizovanje te obimne i veoma složene građe, njena funkcionalno-praktična, ali i teoretska logična struktura, imaju, uvereni smo, veliki značaj i za ishod ovog napora. Isto tako, već su se nagomilali primeri koji ukazuju da i nekim široko upotrebljavanim terminima ne pridajemo uvek jasna i dovoljno precizna značenja, pa se i u određivanju sadržine tih veoma relevantnih pojmova („angažovano novinarstvo”, „objektivna i celovita informacija”, „podruštvljavanje javnog informisanja i glasila” itd.) osećaju praznine koje ponekad kumuju i zabunama, pa i efektima suprotnim onim koje želimo. Nekoliko misli i o nekim od tih pojmova mogu, verujemo, takođe da podstaknu njihovo bolje, celishodnije sagledavanje i definisanje, pa i efikasniju praksu.

1. *Osnovni subjekti.* Ako iz celokupnog sistema informisanja u društvu izdvojimo sferu javnog informisanja, susrećemo se sa statusnim i funkcionalnim problemima sledećih osnovnih subjekata:

- *radne organizacije* čija je osnovna delatnost u jednom od vidova javnog komuniciranja;
- društveni faktori, radni kolektivi i pojedinci kao *izvori informacija*;
- *osnivači* javnih glasila;
- zakonski institucionalizovani oblici društvenog usmeravanja javnog informisanja (*izdavački i programski saveti*);
- organizovane subjektivne snage socijalističkog samoupravnog društva i političkog sistema kao *činioči podruštvljavanja* celokupne delatnosti javnog informisanja;
- delegatske skupštine i druge *ustanove „vlasti“* čije odluke tangiraju ekonomske ili druge uslove delovanja javnih glasila;
- *poslovna udruženja i zajednice* radnih organizacija informativne delatnosti (JRT, Udruženje novinskih izdavača i sl.);
- *profesionalne organizacije i udruženja* čije članstvo i programi delatnosti obuhvataju radnike i probleme javnog informisanja (udruženja i društva novinara, SNJ, Sindikat radnika grafičke, izdavačke i novinske delatnosti i slično).

2. *Mesto i uloga svakog od ovih subjekata u sistemu* javnog informisanja zahtevaju pažljivo analitičko preispitivanje na temelju dokumenata XI Kongresa (završna poglavlja studije druga Kardelja, referat druga Tita i četvrta glava Rezolucije Kongresa, gde se govori o samoupravnom preobražaju obrazovanja, nauke, kulture i informisanja). Elementi tog preispitivanja već su dati na republičkim i pokrajinskim partijskim rukovodstvima, kao i na Saveznoj konferenciji SSRNJ. Potrebna je sada objedinjujuća, sažeta, akciono usmerena (više operativna, nego načelna) sinteza tih procena i zaključaka, sa elementima instrukcije i obaveze za komuniste koji deluju u toj oblasti.

3. Još je složeniji *kompleks međusobnih odnosa*, uzajamne upućenosti, demokratskog sadejstva bez hijerarhičnosti i nametanja stavova između *svih ovih subjekata u sferi javnog informisanja*.

Pripreme za donošenje saveznog zakona o osnovama sistema javnog informisanja u SFRJ odgovaraju samo delimično na ova pitanja. Ako prilike i stavovi nisu sazreli za kompletno zakonsko sagledavanje tih kompleksa, možda je moguće u SKJ *dati smišljene podsticaje na dalja neophodna normativna traganja* za rešenjima mnogih detaljnih, a ne sporednih dilema, bilo da se rešenja traže na zakonskom tlu, bilo na planu društvenih dogovora i samoupravnih sporazuma.

4. *Posebni tematski krugovi* za rasprave u osnovnim organizacijama SK naših novinskih i RTV kuća mogli bi i ovako da se ocrtaju:

- samoupravna organizovanost i nivo razvijenosti samoupravnih odnosa u tim OUR i RO. Šta pokazuje više ili manje dosledna *primena ZUR u redakcijskom životu*? Kako se interna organizovanost redakcija (rubrike, kolegiji, plenumi redakcije itd.) uklapa u samoupravnu strukturu OUR i radne organizacije? Koliki je prostor za stimulativno nagrađivanje, negovanje i obrazovanje angažovanog novinarstva? Idejno-političko jedinstvo redakcija;

- *kolektivi javnog informisanja kao delovi jedinstvenog fronta organizovanih subjektivnih snaga* društva. Glasila kao samostalni i odgovorni subjekti. Prava i obaveze, uloga i odgovornost osnivača ne samo za sadržajno-informativnu, već i za kadrovsku i materijalnu poziciju glasila. Izdavački i programski saveti i predlog za osnivanje novih komisija za zaštitu prava i odgovornosti javnog informisanja pri SSRNJ. Uloga SSRNJ prema glasilima, kako se ostvaruje i kako treba da evoluira? SIZ-ovi, „lokalna” i „fabrička” štampa. Način prevencije i lečenje eksczesnih pojava. Regrutovanje, pripremanje, stimulisanje i permanentno obrazovanje angažovanog novinarskog kadra. Kadrovske strujanje između redakcija i organa društveno-političkih organizacija (gotovo isključivo jednosmernog toka);

- *kolektivi javnog informisanja u međusobnim odnosima*. Politika i tržište kao konstitutivni elementi tih odnosa. Htenja i stvarnost međusobne saradnje. Udeo pluralizma samoupravnih interesa u tržišnoj i drugoj konkurenciji pojedinih glasila. Primeri i iskustva teških i još nedovoljno uspešnih dogovaranja o prodajnim mrežama štampe, o dopisničkim mrežama i punktovima u zemlji i inostranstvu itd.;

- naša glasila u međunarodnom zračenju i ozračivanju (*mi svetu i svet nama* – predmet posebne analize).

Često upotrebljavani *termini čija sadržina traži dalje preciziranje i operacionalizaciju*:

1) *angažovano novinarstvo* = kritičnost plus celishodnost. Pretpostavke: individualno znanje, lično htenje i društveno stanje. Usmerenost i oblik kritike u prizmi željenih i mogućnih efekata. Aktivistička identifikacija redakcije sa društvom, novinara sa svojom redakcijom, uvažavanje kolektivne klasne savesti i svesti bez pretenzije da joj se nadredi sopstvena, individualna ocena sa dejstvom presude.

2) *angažovano glasilo*: kritički stvaralački izdavački koncept i odgovarajuća uređivačka politika; znalački tretman aktuelnosti i vizije budućnosti; istinoljubivost uključena u artikulisanje javnog mnjenja; otvorenost prema svakom stavu, iskazu, zahtevu i podatku koji doprinosi prevladavanju prepreka na putu SKJ; pokretačka, privlačna, uverljiva javna tribina na kursu Ustava i Programa SKJ.

3) *savremeno glasilo* – u idejno-političkom smislu oslobođeno prevaziđenih koncepcija buržoaske ili birokratsko-centralističke doktrine o „nezavisnom listu” ili vernopodaničkoj transmisiji svemogućeg monopolističkog centra; osposobljeno za samostalna, ali ne autarhična socio-politička i socio-psihološka merenja, istraživanja i inicijative; popunjeno autorskim snagama opšteg redaktorskog, ali i usko specijalizovanog visoko stručnog komentatorskog profila i oslonjeno na mnogo širi krug povremenih saradnika takvog kvaliteta; zanatski i tehnički sposobno za brzu, autentičnu, sažetu, jasnu, argumentovanu i zato uverljivu javnu poruku o bitnim društvenim događajima i problemima.

4) *podruštljavanje javnog informisanja*. Često se i u tekućem raspravljanju, i u političkim dokumentima trajnije vrednosti upotrebljava i opisna formula za podruštljavanje koja glasi „uticaj radnih ljudi i građana na sredstva javnog informisanja”.

Ova verzija krije i mogućnost zadržavanja podvojenosti između kolektiva javnog informisanja i celine organizovanih društvenih snaga. Ona kao da implicira postojanje dva partnera, čak dve obale, od kojih je jedna uvek ugrožena raznim infekcijama, a druga je uvek lekovita. Praksa i njene analize pokazuju, međutim, da i u udruženom radu, pa i u njegovim motivacijama za konkretno uticanje na javnost, ima i grupno-svojinskih, tehnokratskih, regionalno parcijalizovanih, pa i nacionalističkih i birokratskih tendencija i pokušaja pritiska putem javnosti, a u

pravcu koji nije sasvim, ili nije uopšte, saglasan sa demokratski usvojenim smerovima razvoja. Zato izgleda mnogo celishodnije da se izbegava uprošćeno objašnjavanje podruštvljavanja kao uticaja društva, ili radnih ljudi i građana, na javna glasila. Prikladnije je osvetljavati podruštvljavanje javnog informisanja pre svega kao nastojanje za što punijom identifikacijom i akcionim objedinjavanjem javnih glasila sa celokupnim frontom organizovanih svesnih socijalističkih snaga društva. Javna glasila i kolektivi (svakako bolje nego „sredstva”) profesionalnih radnika u oblasti javnog informisanja mogu da se razvijaju i ispunjavaju svoju funkciju samo kao nerazdvojni, značajni, borbeni i idejno-politički stabilni deo tog zajedničkog fronta, u kome ne mogu da budu ni transmisija, ni zasebna sila, već samostalni i odgovorni nosilac mnogih akcija.

Javno informisanje nije samo aktivnost kolektiva novinske i RTV delatnosti, naravno, već obuhvata u istom intenzitetu i delovanje izvora informacija, njihovu otvorenost, pa i celinu unutrašnjih i međunarodnih političkih i materijalnih uslova za tu delatnost na datom stupnju istorijskog razvoja. I sa te tačke gledišta, potreba i obaveza na sve potpunije podruštvljavanje javnog informisanja nije jednosmerni zahtev za kontrolu nad kolektivima javnog informisanja, već prirodan izraz položaja i uloge te delatnosti, svih njenih subjekata, u društvenom sistemu produkcionih odnosa i upravljanja zajedničkim poslovima.

5) *Vidovi dosadašnjeg i daljeg podruštvljavanja* delatnosti javnog informisanja su mnogobrojni, kao i njihovi neposredni nosioci. Tu nesumnjivo spadaju:

a) unapređenje samoupravnih odnosa u radnim organizacijama i OUR javnog informisanja;

b) sve doslednija primena metoda kolektivnog rada i odgovornosti u delovanju naših redakcija i njihovoj uređivačkoj politici;

c) stalno potvrđivanje i jačanje idejno-političkog jedinstva redakcija na programskim ciljevima i akcijama SKJ i SSRNJ, a za novinare pojedinih glasila i na specifičnoj platformi koju precizira osnivač;

d) usavršavanje, konkretizacija i delegatska kompetentnost u radu izdavačkih i programskih saveta, SIZ za informisanje, društvenih saveta i odgovarajućih tela društveno-političkih organizacija koja se bave analizom stanja i razvojnim problemima svih subjekata u javnom informisanju;

e) zakonska dogradnja jedinstvenih osnova sistema javnog informisanja u SFRJ, sa ciljem zaokruženog definisanja osnovnih odnosa i obaveza u masovnom komuniciranju kakvo odgovara istorijskim interesima i neposrednim potrebama radničke klase i svih radnih ljudi zemlje;

f) pojačana i konkretizovana borba za lik novinara kao profesionalnog javnog radnika u oblasti od posebnog društvenog značaja;

g) podsticanje argumentovane javne kritike svih prodora nacionalizma, dogmatizma, unitarizma, tehnobirokratizma, liberalizma i drugih devijacija u naša glasila;

h) sve veće otvaranje naših stubaca i emisija za neposrednu reč, zahteve i primere iz udruženog rada, delegatskih struktura i društveno-političkog rada;

i) kadrovsko strujanje između redakcija i drugih delova organizovanog fronta svesnih snaga našeg društvenog sistema, udruženog rada drugih delatnosti i, posebno, briga za podmlađivanje redakcija kadrom odgovarajućih kvaliteta;

j) tešnja i konkretnija, praktičnija saradnja između redakcija i ustanova u kojima se pripremaju kadrovi za novinarstvo (škole, fakulteti, instituti, kursevi, seminari itd.);

k) reorganizacija redakcijskih rubrika i drugih timova u skladu sa razvojem društveno-ekonomskih odnosa i političkog sistema.

6. *Svestrano i objektivno informisanje.* Ta takođe često upotrebljavana formulacija, sadrži veliki broj načelnih i praktičnih dilema u uređivačkoj praksi. Tehnološka i demokratska „eksplozija informacija” znači još naglašeniju neminovnost selekcije, sažimanja, združivanja i druge obrade podataka. Kojim merilima? To je najbitnija tema za sve karike u lancu masovnih komunikacijskih tokova. Paralelno jača i rizik padanja u poluistine, čak u kontraporuke, nekad i bez svesne namere. Kao bitno pitanje na koje se moraju istraživati mnogo kompletniji odgovori nego što ih najčešće nudimo, javlja se i odnos između kriterija istinitosti i kriterija celishodnosti informacije. Uređivačka politika u suočavanju sa neprijatnim istinama, koje se trajno, a nekad ni trenutno, ne mogu skrivati, iako se na tome, ne retko ipak insistira. Osetljivost ličnosti, foruma ili rukovodećih ekipa na javnu kritiku i pokušaji manipulisanja kriterijem celishodnosti informacije. Elementi opravdane tajnosti podataka i pokušaji zloupotrebe te kvalifikacije. Faktor međunarodne otvorenosti našeg komunikacijskog prostora i dejstvo te činjenice u

ovakvim dilemama. Koliko stalno vodimo računa o očuvanju i pojačanju poverenja domaće i strane javnosti prema našim glasilima i da li uvek imamo u vidu da javno glasilo koje izgubi kredibilnost, gubi i razlog postojanja i postaje rasipnik društvenih sredstava bez odgovarajućeg efekta, jer onaj kome se ne veruje ne može da utiče na bilo čiju svest, ma koliko se u njega ulagalo sa gledišta tehničkog nivoa?

7. Gde su i da li se dovoljno brižno otklanjaju *trajna objektivna i subjektivna ishodišta povremenih pojava senzacionalizma i privatizacije* naših stubaca i emisija? Kako izoštravati i stimulisati stalnu svesnu i znalačku borbu protiv stihije tržišta informacija, ali i bez njegovog negiranja i ignorisanja? Kako još efikasnije suzbijati nezdrave lične ambicije i privatne manipulacije, koje nas još ponekad prisiljavaju da se bavimo sobom, umesto zajedničkim zadacima?

8. Posebna je, po složenosti, značaju i aktuelnosti, i tema: *spremnost, opremljenost i osposobljenost* društva uopšte i javnih glasila posebno za *borbu protiv psihološkog rata na našem tlu*.

Ako svemu dodamo i razradu načela kolektivnog rada i odgovornosti u svakom glasilu, redakciji, rubrici ili programu – biće još očiglednija širina terena koji u pripremama za sednicu CK SKJ očekuje da i mi aktivnije stupimo na njega.

U prošlom broju časopis je objavio integralni tekst dokumentarne radio-drame Mislio sam da se ruše brda, čiji su autori Zvonimir Kostić i Nada Bjelogrić. Ova dokumentarna radio-drama je na međunarodnom festivalu „Prix Italia”, 1979. godine osvojila prvu nagradu.

Počev od ovog broja časopis će u tri nastavka objaviti dnevničko-esejističku prozu Zvonimira Kostića pod naslovom Dnevnik o zemljotresu – tekst koji na zanimljiv i originalan način nastoji da metodom „red po red” obelodani proces nastanka ove radio-drame.

Zvonimir Kostić

DNEVNIK O ZEMLJOTRESU

U V O D

Prihvatajući, ne bez izvesnog kolebanja, ljubazni poziv Miroljuba Jevtovića, urednika časopisa „RTV-teorija i praksa”, da u obliku dužeg teksta dnevničke i esejističke prirode, rekonstruišemo proces nastanka dokumentarne radio-drame *Mislio sam da se ruše brda*, istaći ćemo odmah na početku koji nas razlozi u tome rukovode.

Postoji, naime, uverenje da u takvom poslu nema ničega autorskog. Vi ste se samo našli tamo gde se nešto dešavalo, i to što se dešavalo preneli auditoriju. Ne razlikujući tako participativnu dokumentarnu dramu od obične reportaže, ni zanatsko od kreativno-umetničkog, glas koji nam to kaže

očigledno u pitanjima umetnosti ne uspeva da razluči neke bitne stvari.

Dnevničko rekonstruisanje nastanka jednog umetničkog dela pruža uvid u *modus operandi* autora, ali istovremeno predstavlja prilog poetici određenog žanra. Odgovor na pitanje kako je nastala jedna dokumentarna radio-drama predstavlja, makar najmanjim obimom, i deo odgovora kako uopšte nastaju dokumentarne drame, koje su kohezivne, unutrašnje zakonitosti takvih drama, kako su one, uopšte, kao umetnost moguće i, konačno, koji su dometi i odjeci sa kojima mogu da računaju. Nije, dakle, nagrada dodeljena delu o kojem govorimo povod nastanka ovog teksta. U nas, i ne samo u nas, sve je češći običaj da umetničko delo koje je nagrađeno bilo kakvom nagradom, privlači više pažnje od drugih, srodnih ostvarenja, čiji autori nisu imali tu sreću (ili nesreću – zavisno od ugla gledanja). Shvatajući tako polje kulture i umetnosti kao svojevrsno borilište, u kojem se antički agonalni duh ispoljava jedino kroz gladijatorsko nadmetanje o čijem ishodu odlučuje Palac sumnjive merkantilističke estetike, nestrpljiva arena hoće sve učesnike da razdeli na klasu pobeđenih i klasu *vincetori*. Koje li zablude! Uništavajući sve one nijanse koje su prava hrana duha, svodeći sve učesnike u toj borbi (nema razloga da ne zadržimo taj izraz – jer kultura između ostalog to i jeste) na puke takmičare – institucija nagrada je tako preuzela funkcije cenzora koji, tiho i nenametljivo, određuje šta je šta. Taj cenzor stavlja svoje *da* u svoje *ne* kao pečat na kulturne proizvode pred povodljivom gomilom „potrošača” koji onda kupuju knjigu ili kartu za filmsku predstavu, birajući po kriterijumu: „Ovaj vinjak ima četiri zvezdice, a ovaj nema nijednu. Kupiću prvi jer je bolji”.

No, ovo pitanje nije ono koje bi sada valjalo razmatrati. Ono zahteva iscrpnu analizu u jednoj posebnoj prilici. Drugo nam se nešto čini zanimljivijim. Nastanak jedne dokumentarne radio-drame čini nam se veoma pogodnim prostorom za ispitivanje funkcije umetnosti, i njene usmerenosti, pitanje njenih pravih moći i njene „upotrebne vrednosti”.

Mi smo želeli da stvorimo dokumentarnu dramu o zemljotresu na Crnogorskom primorju; u korenu te želje, između svega ostalog, bila je i potreba da se napaćenim ljudima pomogne. Naša pomoć, međutim, mogla je da bude uistinu prava samo ukoliko napravimo uistinu umetnički vredno svedočanstvo o događajima za vreme i neposredno posle zemljotresa. Da bismo to postigli morali smo zadržati – i paradoks i jeste u tome – u normalnim i „neumetničkim” okolnostima neuobičajenu

neutralnost. Morali smo – i to nam je odmah bilo jasno – slikati stvari onakve kakve jesu, bez onog tako vidljivog napora (što se moglo uočiti u televizijskim i radio-informativnim emisijama i izveštajima iz tih dana, kao i u štampi), da se događaji predstave manje dramatičnim. Događaji jesu bili dramatični, ljudi su preživeli teške trenutke, razaranja su bila velika. Trebalo je hladno i neutralno beležiti šta se dešava, a onda, na temeljima materijala zabeleženih na magnetofonskoj traci, svemu tome dati oblik, sadržinu i poruku. Informativni izveštaji omeđeni su dnevnim imperativima; umetnička istina traži u onome što je dnevno i potrošno, patetično rečeno – večno i večno aktuelno.

Ali kakva je to tačno oblast: dokumentarnost?

Videli smo jednom, davno, na televiziji intervju sa Žan Lik Godarom (Jean-Luc Godard), korifejom novog talasa francuskog filma. Odgovarao je na pitanja novinara, naizgled nezainteresovano, uposlen, škiljeći jednim okom kroz objektiv kamere, tražeći najbolji ugao za ono što je navodno, u tom trenutku snimao. Godar je tom prilikom objašnjavao kako mu je neophodno, da bi snimio dobar dokumentarni film o ratu, da nađe u Vijetnamu leš neke lepe devojkice, i da je snimi, nagu, na zemlji. Taj mu je kadar bio neophodan kako bi iskazao svu tragiku i užas rata; drugi je razlog bio estetičke prirode: postojao je u toj zamišljenoj slici kontrast: svetlo (koža) i tamno (zemlja), kontrast koji je kao i te kako filmičan i „zgodan” valjalo upotrebiti. Ne znamo da li dobro interpretiramo njegovo izlaganje, ali ono što sasvim pouzdano stoji u našem sećanju je ta nezainteresovanost, to odgovaranje preko volje, i ta potreba da se dođe do kadra sa nagim lešom. Potreba koja ne vidi apsurdnost i nehumanost cele situacije.

Godinama kasnije to nam je služilo kao dokaz o čudovišnoj nezainteresovanosti umetnosti za ono što je u životu sveto. Režiser je, bez trunke sentimentalnog, polemičkog ili filozofskog komentara, pričao o neophodnosti tog kadra kao o svom *radnom* problemu. Sećajući se kasnije tog intervjua isticali smo uvek hladnu, okrutnu nezainteresovanost kao neljudsku i obespokojavajuću. Priznajemo – od tog trenutka nismo tako rado gledali Godarove filmove kao ranije.

Jesmo li bili u pravu? Posle našeg iskustva sa zemljotresom sve više sumnjamo u to. Umetnost kao da se hrani krvlju i blatom da bi bila valjano sredstvo humanosti. Ona kao da nezainteresovano prolazi pored ljudske patnje upravo da bi bila valjano i efikasno sredstvo *protiv* ljudske patnje. Godarova „nezainteresovanost” – ma kako je definisali (kao, recimo, stvar

trenutne poze zvezde iz sveta filma), u stvari ima dublju logiku. A ta logika nije u raskoraku sa etikom kako na prvi pogled izgleda. Godar je govorio o potrebi vizuelnog utiska „lepog leša“, bića besmisleno i bezrazložno otrgnutog od života. Još Aristotel u *Ars poetica* govori o estetskom utisku naslikanog leša, za razliku od utiska koji imamo kad vidimo pravog mrtvacu, što stvara osećanje odvratnosti i gađenja. Milioni gledalaca videli bi u kadru kakav je Godar želeo da snimi samo ono što bi i trebalo da vide: protest, antiratnu poruku, ljudski krik protiv besmislenog ubijanja, a njegova antimilitaristička poruka ne bi, sasvim sigurno, daleko otišla.

Doduše – kada već ovako razmišljamo – moramo se podsetiti onog, ne tako davnog primera jednog italijanskog dokumentariste. Taj Italijan je u ratu Nigerije sa secesionističkom Bijafrom, da bi došao do snimljenih leševa, jednostavno zamolio vojnike jedne strane da postreljaju – valjda za neku novčanu naknadu – uhvaćene zarobljenike iz protivničkog tabora. Da bi se došlo do ekskluzivnih, dokumentarnih snimaka, primenjena je nacistička logika: ljudski životi su vredeli samo da posluže kao ilustracija „odmazde“ i strahotne nehumanosti rata.

Dokumentaristi je, kasnije, suđeno kao podstrekaču i saučesniku u ubistvu. On je to *de facto* i bio.

Zbog čega sve ovo iznosimo? Zbog toga što su nam pitanja o etičnosti samog našeg rada na ovom poslu često padala na um. Doživeli smo, prilikom snimanja drame u Crnoj Gori, da više puta prekinemo čoveka koji na ruševinama svoje kuće govori kako je cela njegova porodica izginula. To i nije toliko neobično. To je bio deo našeg posla. Ali neobično je to što smo ga prekidali rečima: „Sjajno!“ i „Odlično!“. Na sav naš užas, te naše reči smo kasnije našli na traci, dok smo je preslušavali u studiju.

Čovek je pričao o svojoj tragediji, a naše oduševljenje odnosilo se na činjenicu da je priča veoma dobra, u duhu onoga što nam je bilo neophodno za dramu. Priča je imala izvanredne detalje. Prekidajući oduševljenim rečima ovu priču, kao da smo zaboravljali pred kakvom patnjom stojimo i kakav je ljudski bol u tom čoveku.

Doduše, da bismo bili pravedni prema sebi kažimo i to da je traka malo kasnije zabeležila i naše suze. Ali stoji činjenica da smo u jednom trenutku zaboravili ovog čoveka, slušajući njegovu priču samo kao deo jedne umetničke celine. No, već pripovedamo o događajima preko puta.

Krenimo redom.

IZMEĐU 15. i 24. APRILA

U našem dnevniku, dani između 15. i 24. aprila protiču uglavnom u znaku zemljotresa i praćenja vesti o njemu. Sam taj dan, prespavavši zloslutno i avetinjsko zveckanje lustera, kako se nesreća oglasila u našem stanu – proveli smo na izletu, van grada.

Prvi nas je o zemljotresu obavestio taksista koji nas je vozio na autobusku stanicu.

Lep dan danas – kaže. Ali eto, ne mogu dva dobra zajedno... Jeste li čuli? Ima i mrtvih.

– Gde, pitamo.

– Bar, Ulcinj, Budva. Celo Južno primorje.

Kasnije, u autobusu, slušamo dramatične vesti programa 202.

„...Ponavljamo apel stanovništvu. Roditelji čija su deca na letovanju na Crnogorskom primorju ne treba da kreću kolima u tom pravcu. Putevi su oštećeni, a sada još i zakrčeni. Upozoravamo stanovništvo da nema razloga za uzbuđenje...”

„...Veze još nisu uspostavljene...Najteže su stradali Ulcinj, Bar, Kotor... Barska luka je u plamenu... Uhvaćen je apel predsednika barske opštine da se upute vatrogasna kola...”

„...Ne možemo uspostaviti vezu...Upućene su bolničke ekipe iz Kosova i Titograda, ekipe za identifikaciju poginulih, za transfuziju...”

Odmah nam u svesti iskrsava slika zakrčenih puteva, viđena u ratnim filmovima. Kakvim li se sve lukavstvima služe roditelji da bi, uprkos patrolama i zabrani, stigli do svoje dece na Južnom primorju?

Na tom izletu zemljotres u početku i ne pominjemo. Sedimo na livadi, na Trešnji. S vremena na vreme odlazimo do susedovog tranzistora.

S nama je i prijatelj koji je godinama radio u inostranstvu.

Lima je, kaže, bila u svom veku bar deset puta savnjivana sa zemljom. Poslednji, najstrašniji zemljotres u Peruu, desio se za njihovog boravka tamo. Bili su sto kilometara odatle, pa nisu ni osetili. A nas je u Beogradu, danas, baš dobro prodrimalo.

Pominjemo zemljotres u Skoplju. Ovaj današnji – sudeći bar po prvim vestima – kao da nije bio toliko razoran.

Naš prijatelj nastavlja. Latinoamerikanci imaju dva izraza za zemljotres. *Trembloto*, za lako podrhtavanje, kad zemlja drhti kao mlada posle venčanja, u prvi sumrak... I *terramoto*, kad se zemlja survava, ginu ljudi i stoka, i propada imovina ljudska.

Smejemo se prvom poređenju. Preko drugog već prelazimo ćutke.

Dan protiče u prijatnim, kratkim šetnjama.

Popodne, s tranzistora slušamo prve izveštaje o broju poginulih. U Ulcinju – 23, u Baru – 24, u Kotoru – 3...

Uveče, na televiziji, gledamo i prve snimke. Sve je porušeno mnogo više nego što to kazuje brojka od stotinu mrtvih. Spratovi hotela, naslagani jedni na druge, i pali u gomilu cigala... Vidimo kako je more piranskim zubima pojelo delove obale. Zatim – lučke mašine pale u vodu... U Baru, obaveštava nas spikerski glas, tog popodneva je izgorelo skladište pamuka. Svuda su porušeni „stari gradovi”, a novogradnja se održala... U jednom trenutku, vidimo staru Crnogorku koja plače. Ona kaže kako je to teška nesreća za sve koji su izgubili svoje kuće, kako će se oni i njeni snaći, ali kako je drugima teško...

Gledamo snimke napravljene iz helikoptera. Kao da je sve porušeno, sve je ubogo i jadno. Vide se goveda kako lutaju šikarom, ljudi bespomoćno gledaju gore, ka letećoj spravi koja treba da im pruži pomoć. Sećamo se naših letovanja u Ulcinju. Peska. Velike ulcinjske plaže. Sećamo se s ljubavlju i nostalgijom tih lepih gradova koji su sada teško oštećeni.

Za tren, ispred jedne porušene javne zgrade, kamera hvata naoružanog stražara, vojnika sa šlemom.

Ima, pretpostavlja se, oko 150 mrtvih. A biće ih i više kada se otkopaju sve ruševine.

MASLINE

Na prvim snimcima s Južnog primorja kamere su vrlo kratko snimile i maslinjake. 16. aprila napravili smo zapis o tome u dnevniku. Prenosimo ga ovom prilikom u celini.

„Sve je na ovim snimcima promenjeno i drugačije od onog što smo mi upamtili, i gradovi i ljudi. Jedino masline, za tren u kadru, deluju dostojanstveno, stabilno i čvrsto, kao da nisu ni primetile poslednje događaje.

Saopšteno je kako starog Ulcinja više nema.

Smrt dragih gradova nalikuje na smrt dragog poznanika. No ko od nas očekuje da može umreti kamen zgrade, tvrđava, crkva i džamija, visokim zidom oivičena dvorišta? Kao i sve ono što smo zatekli dolazeći na svet, mi očekujemo da su te stare građevine iskusnije od nas i nepodložne starenju i iskušenjima prolaznosti. Verujemo da ćemo ih zateći uvek tamo gde smo ih ostavili, i gde stoje čvrsto, u topografiji našeg sećanja. Očekujemo da su večne. Tako uvek njihov nestanak doživljujemo kao smišljenu izdaju – smišljenu da bismo mi imali gubitak. Mi tu izdaju doživljujemo, kao deca, s gorčinom i tugom. Stari Ulcinj je bio mnogo pre nas, mi smo se odjednom našli u njemu, kao lenji turisti koji su i sami iznenađeni na Južnom primorju našli čudnovatu smešu Istoka i Zapada. Toliko puta smo letovali u njemu. Lutali smo između starih, zbabosanih zgrada, u istočnjačkoj vrevi pijace, glasnog nudišnja i nesigurne kupovine. Hodali smo kroz taj čudni konglomerat crnogorske, albanske, muslimanske, afričke, gusarske, mletačke, katoličke i koje sve ne kulture. Hodali smo bivšim ulcinjskim trgom gde su prodavani robovi. Čudili se ulcinjskim crncima, dovedenim ko zna kada, ovde, iz srca Afrike.

Zemljotres je uništio mnogo kuća, mnogo crkava i istorijski značajnih građevina. Kamera pokazuje pustoš i razaranje: smrt ovog starog grada.

Gledamo izveštaje do kasno u noć.

Porušene zgrade. Čuje se povremeno u kadru zapevanje crnogorskih tužbalica. Gledamo naherene kranove barske luke kao neke ogromne krabe, nepokretne, zapanjene; kao one fantastične, dugonoge mašine iz *Rata svetova*. Naherene kuće, iz helikoptera, čemerne i tužne. Kuće utonule u more. Pokidane pruge sa šinama što su šiknule uvis. Izvrnuti vagoni kao lešine bivola, posle nekog nerazumnog i sveuništavajućeg lova... Zgrade hotela, sa spratovima koji su se skljkali jedan na drugi, kao rdavo nadevene torte, zgnječene težinom vlastite rdave arhitektonike; višespratnice zasele i u malter sopstvenog razlivenog fila...

More je na pojedinim mestima uzmućeno gromadama stena i oburvane zemlje; vide se kuće potonule u vodu, borovi koji izviruju iz nje; automobili na koje je napadao malter, betonski blokovi, gromade zidova...

Jedan jedini element, međutim, u svemu ovome kao da ne daje utisak pometnje, očaja i straha. Ljudi su unezvereni, potišteni ili uzbuđeni. Zgrade, slično ljudima, liče na teške ranjenike koji

skamenjeni, u čudu, isčekuju još jedino smrt pod udarcima buldožera i pijuka. Ili, možda, novog potresa. More, uzmućeno i crveno od oburvane zemlje, daje utisak straha i ljutine, istovremeno.

No, izvan sveg tog sveta pometnje, zacrne se, kratko, masline i maslinjaci. Vidimo ih u onim scenama kada, u selima, ljudi traže zaklon u maslinjacima, dalje od nevernih kuća koje mogu da se sruše. Masline pružaju izgled dostojanstvene mirnoće i skoro zaštitničkog spokojstva nad svim ovim jadom zveri i zgrada, ljudi i mora. One ne haju za kuknjavu i za pometnju čiji su svedoci.

Skamenjena stabla maslina su odgovor koji nam najviše imponuje u ovoj nesreći. U srcu pometnje – mir i spokojstvo, u srcu užasa – dostojanstvo i stabilnost. Čega? Života? Čoveka? One su odgovor iskustva životu koji je izleteo *out of joint*. One su odgovor duge i iskusne starosti: da sve što dolazi, sunce i vetar, kiša i nesreća svake vrste, dolazi da iskuša život. A da život iz te borbe izlazi ojačan, snažniji za još jedno gorko iskušenje.

Ima u maslinama čudan spoj monaške skromnosti i raskošnog obilja i bogatstva. Ovo prvo kao da oličava sam izgled stabla suočenog vazda s neprijateljskim stenjem i posnom, suvom zemljom iz koje mora da pije minerale i vlagu. Ovo drugo oličeno je u plodu, masnom i hranljivom preko mere očekivanja za suvo i štedro stablo. Oldos Haksli, u jednom od svojih najlepših eseja, kaže kako maslina znači „mir svojim lišćem i radost svojim zlatastim uljem”. Nama je draže simboličko suprotstavljanje bogatstva i siromaštva. No, ma kako nam izgledala tajna ove drevne biljke, nismo mogli da se otmemo utisku o njenom dostojanstvenom otporu silama razaranja. U jednoj ovakvoj nesreći – čiji nam izveštaji stižu s ekrana – nepouzdanim su se pokazali i more (a ono je oduvek bilo prevarno) i stene, zemlja (što su oduvek značile sigurnost i moćnu nepokretnost). Masline su se, međutim, pokazale kao pravi pobednici stihije i kao pravi *ljudski* odgovor na nju. One i jesu u svom pravom biću dvojne kao i čovek, kao i život. Sačinjene iz korena, što je večito u tami, i sam deo tamnih sila, one svojim kvrgavim, hrapavim stablima, u koje kao da je urezana sama patnja života, streme večito plavom mediteranskom nebu.

Maslinjaci. Večni maslinjaci oko Ulcinja... hrapave kore, vešćijih oblika, nepomični, skamenjeni, ostareli.

Starog Ulcinja više nema. Kada ponovo budem tamo otišao zateći ću nove zgrade, more i – maslinjake...”

DO POLASKA

U našim beleškama iz dnevnika ideja o dokumentarnoj drami pojavljuje se 17. aprila.

„*Terramoto* i dalje. Još jedan danas u 6.40. Jačina 6,5 stepeni Rihterove skale. (Onaj najrazorniji iznosio je 7,2 Rihterove ili 9 stepeni Merkalijeve skale.) Unesrećeni ljudi vapiju za ćebadima i šatorima. Počele kiše. Nesreća, teška, veća no što se očekivalo.

Gojko predložio da radimo dramu. Treba otići sa snimateljem, snimiti materijale, a zatim ih izmontirati u studiju. Trebalo bi otići što pre.

Problem materijala rešen tako što će nam reporteri ustupiti svoje kada se vrate. Poslat telegram Radetu Brankovu. Sumnja: poetika reportaže, blic-intervjua, sa zamarajućim, svuda prisutnim optimizmom, i teška, kabasta, masivna drama sa temom ,ogoljavanja‘ ljudi. Reporter registruje nesreću, i upućuje na pomoć, solidarnost, na smireni rad. Drama traži suze, užasnutost ljudi koji vide da su goli kao crvi, u sartrovskom smislu. Ali ljudi koji se prkosno ne daju, zato što čovek ne sme da se preda. To su dve potpuno različite stvari.

Trebalo bi hitno otići tamo i snimiti spasavanje preživelih. Vadenje iz ruševina. Prve reakcije pošto izadu iz betonskih sarkofaga. Biti u tom trenutku tamo, s mikrofonom u ruci i nagrom na leđima. Otići u zatvor – snimiti pohapšene pljačkaše, ako ih ima. Snimiti otkopavanje leševa, plač porodica, sahranu poginulih. Običi bolnice. Ispovesti.

Dalji razvoj situacije: švajcarska ekipa sa psima koja je trebalo da pronađe preživele – odustala od traganja u hotelu ,Agava‘. Tamo je još juče neko stalno vikao. Kako li je tom čoveku, zatranom, i ostavljenom da umre?

Razrušena zgrada Zavoda za psihijatriju. Razbežalo se četiri stotine pacijenata. Šta je sa zatvorenicima u ka-pe domovima? Jesu li pobjegli? Kako su se poneli u tim trenucima?

Apel sa televizije. Upozoravaju se građani da daju priloge samo na određeni žiro-račun. Već su primećena neovlašćena lica koja na svoju ruku primaju pomoć. Ispitati celu stvar. Pronaći aktere cele priče: žrtve i varalice.

Vesti iz novina:

„Iz kotorske bolnice jutros je stigao apel za hitnu pomoć bebama kojima su potrebne pelene i mleko, jer je većina majki, verovatno zbog velikog straha, ostala bez mleka...“

„Pošto su u zemljotresu veoma teško oštećene PTT veze, moli se stanovništvo da što manje telefonira u ugrožena područja, jer se time uveliko ometa rad nadležnih službi pomoći. Samo u toku jučerašnjeg dana iz Beograda je upućeno više od 150.000 telefonskih poziva za Crnu Goru, što je u potpunosti blokiralo rad pojedinih pošta...“

A onda neverovatna vest: da su sve još upotrebljive kafane na tom području radile punim kapacitetima celu noć. Zbog tradicionalne epske potrebe da se prepriča naširoko celi događaj? Da svoju samoću u ovom izvanrednom času čovek udruži sa prijateljom, poznanikom, rođakom? Zato što se iz porušenih kuća negde morala skloniti glava? *No comment.*

Avioni i helikopteri donose robu. „Bijelo dugme“ odriče se prihoda sa dva koncerta u korist postradalih. U Beogradu sakupljeno 1.640 boca krvi.

„Na pitanje da li ima dosta Crnogoraca u klubu koji je već prvog dana juče prikupio stotine maraka dobrovoljnih priloga, odgovoreno je da među članovima nema Crnogoraca, ali da je klub Jugoslovena i da svi pružaju pomoć, jer je nesreća zadesila jedan deo domovine...“

„Velika šteta u Dubrovniku...Žrtava nije bilo, ali je dvadesetak povređenih u Konavlima... U staro jezgro Dubrovnika zabranjen je i onemogućen prilaz svim ulicama koje vode od Straduna do Ulice od puča...“

Izlazim napolje. Kiša. Neprijatno. Kako li je tek tamo, na Južnom primorju? Ljudi su bez zaštite, goli pod nebom.

TV Dnevnik. Do sada na tom području preko 350 zemljotresa. Jutros – novi. 101 žrtva, 1.000 povređenih. Stambeni fond u 10 opština potpuno uništen.

Nema šatora. Nema šatora. Ogorčen čovek koji ima deset članova porodice kaže: već tri noći spavam na kiši, a pomoć ne stiže. Odrasli ljudi pred kamerama – plaču. Ništa ne može da bude efikasnije od ovog otvorenog poziva za pomoć. *Great television influence.*

Bojana menja korito. Pravi ostrva. Brda se ruše. Menja se topografska karta kraja. Niko ne sme da uđe u napukle hotele. Opasnost od epidemija.

Jedan od dijaloga iz *Dnevnika*:

REPORTER: Ima li nade da pod ruševinama 'Agave' nadete preživjele?

RUKOVODILAC EKIPE: Više, na žalost, nema. Sada se čuje samo kapanje vode i drhtanje zidova...Mislim da živih više nema.

REPORTER: Hoćete li obustaviti traganje?

RUKOVODILAC EKIPE: Ne, nećemo. Ali, na žalost, više nema živih.

REPORTER: Odakle ste vi?

RUKOVODILAC EKIPE: Ja sam iz Skoplja.

REPORTER: Preživeli ste, dakle, zemljotres u Skoplju. Kako vam ovo izgleda?

RUKOVODILAC EKIPE: Strašno...Nemam reči.

Najviše pominjana reč u emisiji je: šator. *Kingdom for a horse. Kindom for a camp.*

Iz Velike Plane dolazi konvoj od 20 kamiona ćebadi i šatora. Konvoj dovodi lično sekretar SK ove opštine.

Jedan od učesnika drame na Crnogorskom primorju kaže: do sela na visoravni Krivošije nije se još uvek ni stiglo. Tamo živi oko 1.000 ljudi. Strahuje se da su u selima razaranja još veća. Ne znamo šta je sa tim ljudima.

Upozorenje s ekrana: neke strane radio-stanice donose dezinformacije da Kotoru tek predstoji pravi zemljotres. Navodno, Kotor će potonuti u more, a ostali gradovi biće potpuno razoreni...

Koliko ova nesreća ima dimenzija? Ratu za elementarno preživljavanje sada se pridružuje i psihološka borba. Pravi propagandni rat. Zatim, jedno naročito polje folklorne fantastike: glasine u vezi s ovom nesrećom. Od religijskih do *science-fiction*, tehnoloških kombinacija. Od drevnih čudovišta koja su se podigla sa morskog dna da lupaju repinom po bezbožnom svetu koji valja kazniti do H-bombe koja je greškom eksplodirala, u moru. Nigde, do u ovakvim situacijama čovek nije toliko ogoljen. Čovek koji je primio četrdeset izbeglica u svoj dvosobni stan. I drugi, njegov sused, koji je zaključao svoju vilu, i pobeo. Obojica žive u istom gradu. Primeri plemenitosti, bezdušnosti, egoizma, hrabrosti. Veličina i beda čoveka.

Skupljati skaske folklorne fantastike koja će sigurno procvetati. Biblijski prizori. Podsećanje Zemlje da je nastala iz Haosa. Marduk i Tijamat.

„Na tom prostoru (od Savine do Kamenara – petnaestak kilometara) more kao da se otvorilo. Uz tutanj i desetinama metara visoke gejzere, koji su šiknuli iz dubine, u more su tonule obale, putevi, na desetine građevina... Iznad useka na kolovoz Jadranske magistrale u Kamenarima sila stihije iz morskih dubina izbacila je stotine tona najčistijeg peska i šljunka...”

„Zadesio sam se u selu Kamenu u trenutku najvećeg udara juče izjutra” – kaže jedan od aktera ove drame. – „Kao da se zemlja prolomila. Uz strahovit tutanj sa orjenskih visova počele su da se odvajaju čitave kamene gromade... Za nekoliko sekundi planina je izmenila svoj lik. Kada je tutanj utihnuo i prašina se slegla, nije bilo traga od seoskih kuća zidanih od kamena...”

Kada razmišljamo o prethodna dva pasusa, onda možemo zapaziti ne samo sada, već i često u takvim situacijama, čudno, katarktično dejstvo koje kao da ostavljaju prizori uništenja i razaranja. Slično pripremanom završnom efektu antičkih drama, ovi prizori umeju da izazovu snažne emocije: ovi prizori su po pravilu u stanju da privuku našu pažnju i drže je prikovanom za ono što se događa. Ako nas mnogobrojne fiktivne smrti na pozorišnoj sceni ili filmskom platnu, koje svakodnevno posmatramo, oslobađaju, i vrše pročišćavanje „takvih afekata”, kako bi kazao Aristotel, da li nas prizori razaranja na isti način oslobađaju naše vlastite želje za destrukcijom? Da li se katarktično dejstvo proširuje i na prizore koji su u dubljem smislu dramski (kao što je oburavanje planine) a u kojem ne učestvuju ljudi? Nejasno osećamo ovu vezu iako nismo u stanju da je bliže objasnimo. U svakom slučaju, možda nas pomenuti prizori toliko uzbuđuju i zbog toga što nas podsećaju na vlastitu infantilnu želju za stvaranjem ili razaranjem sveta, koliko i na sukob između vlastitih sila Erosa i Tanatosa.

Skupiti sve čudne fizičke pojave u vezi sa zemljotresom.

Upoređivao ove opise sa čuvenim psalmom 114. „More vide i pobježe; Jordan se obrati natrag. Gore skakaše kao ovnovi, brdašca kao jaganjci. Šta ti bi, more, te pobježe i tebi, Jordane, te se obrati natrag? Gore što skaćete kao ovnovi i brdašca kao jaganjci!”

Jedna zanimljiva provera: da li će bilo ko od ljudi koji su doživeli zemljotres, upotrebiti opise slične starom jevrejskom pesniku, koji govori o tome istom? Pogledati spise Lisabonskog zemljotresa. Naći stručne knjige na tu temu..."

Puno beležaka od 17. aprila i brdo informacija koje su stizale govore ne toliko o našoj svesnoj zaokupljenosti ovim događajima koliko, nazovimo to tako, o nehotičnoj. Zemljotres i vesti o njemu bile su glavna tema razgovora u kancelarijama i na ulicama. Bilo je poznanika čija su deca letovala na Crnogorskom primorju, bilo je poznanika koji su odmah seli u kola i pohitali ka tim krajevima da vide šta je sa njihovim roditeljima i rođacima. U svakom slučaju, kada se ove beleške čitaju posle svega, nestaje one prvobitne napetosti: mi znamo ishod. Ekipa koja je otkopavala preživele u ruševinama „Agave” nije tamo pronašla nikog; vest o glasovima iz ruševina bila je dezinformacija. Šatori su brzo stigli. Ali svakodnevna dramatika događaja, grčevita borba sa kišom, podizanje šatora i distribucija hrane, nisu nam bili dostupni. Ili tačnije: jesu, ali u formi krajnje nepodesnoj za bilo kakve umetničke svrhe.

U beleškama od 18. aprila piše:

„Zemljotres i dalje. Stanje se postepeno smiruje. Kiša. Bare. Šatori. Blato. Dižu se iz blata drvene barake. Ljudi prokisli rade pod kapuljačama. Kao franjevci.

Zelenika. Evo, kaže meštanin pokazujući kuću dopola u moru. Tu je potonula kuća i pala prva žrtva. Leš je još tu, mi ne možemo da ga izvadimo, iako je familija ozlojeđena i pogođena zbog toga. Eto, vidite, on je dva-tri metra pod morem, ali u ruševinama. Mi ne možemo da ga izvadimo. Jedino bi mogli gnjurci, specijalnim alatom. Vidite ovaj čempres – pokazuje na vrh jednog stabla koje viri iz vode. Vidite koliko je tlo potonulo.

Pukotine u asfaltu. Krajnje teška situacija u selima. Apel za spasavanje spomenika, muzeja, crkava; apel da se spreči dalje propadanje ovih spomenika.

Aerodrom u Titogradu zakrčen. Avioni doleću iz celog sveta, zatrpavajući skladišta robom koju donose. Aerodromski traktori prenose robu u skladišta, kao mravi. Hoće li put do ugroženih biti isto tako brz i kratak?

Vratio se Rade Brankov. Nije primio nijedan telegram. Dao nam materijale snimljene na uheru. Neupotrebljivi. Ima jedno jedino zanimljivo mesto: razgovor s nekim čudakom koji je ko zna odakle došao tamo, da prodaje - frule.

Na zemljotresu će od reditelja raditi Nada Bjelogrić. Prvi razgovori: potraga za ličnostima koje su na terenu, a koje bi nam mogle poslati snimljene trake. Pokušavamo da napravimo tipologiju situacija i aktera koje bi valjalo snimiti. Nada insistira na ideji novog života koji se posle šoka zemljotresa nastavlja tamo gde je zaustavljen: škole, porodilišta, matičar koji sklapa prvi brak posle 15. aprila, itd.

U kancelariji čuo zanimljivu priču iz novina: osam lopova iz P., selo u kombi i krenulo na Južno primorje, sa svim potrebnim, naravno – obijačkim, alatom. Zaustavljeni u Titogradu i pritvoreni. Ka moru se valjaju stotine kamiona sa natpisima „Bratska pomoć – narodu Crne Gore“, ali, eto, i ovakvi kamioneti...”

Beleške od 19. i 20. su još kraće:

„Zemljotres i dalje. Tlo se umiruje. Kiša. Još uvek nedostaju šatori. Opet mali potres danas, 4 Rihterove, tj. 5 Merkalijeve. Radovi na popravci pruge Beograd-Bar. Doleteo prvi američki *herkules*. Četrnaest tona lekova, aparata, pomoći...”

„...Čovek koji je izgubio tri sina, ženu i majku. Savremeni Jov. Poludeo. Seljaci kažu da je odbegao u šumu...”

Što smo više pratili događaje sve je više postajalo neophodno da se ode na lice mesta i snimi sve tamo. Pri tom smo znali da svaki novi dan smanjuje mogućnost da ono što snimimo bude autentično i u duhu dokumentarnog otkrića. Znali smo da ćemo, budemo li krenuli prekasno, naići na sve same dobro uvežbane i već mnogo puta ponavljane priče, sa cezurama na tačno određenim mestima, i oveštanim retorskim obrtima i slikama. Trebalo je otići što pre.

PRIPREME I ODLAZAK

Samo zahvaljujući odlučnosti i podršci Gojka Miletića dobili smo mogućnost da odemo na teren i tamo na licu mesta snimimo materijale. Navodna ušteda u novcu i prihvatanje materijala koji su sa drugom namerom i u drugu svrhu snimili naši reporteri, ne bi nas dovelo apsolutno ni do čega. U Crnu Goru smo krenuli 25. popodne, prošavši prethodno sav purgatorijum administrativnih zavrzlama, uzimanja karata, vakcinisanja.

Ovo poslednje se pokazalo kao potpuno izlišno. Čuli smo, naime, da je na ugroženom području zabranjeno kretanje svima koji nisu vakcinisani protiv tifusa i tetanusa, pa da ne bismo

upali u glupu situaciju da nam zalupe vrata pred nosom – i da nas jednostavno, na izlasku iz Dubrovnika, spreče da obidemo to područje, odlazimo sa regrutskom tremom, pred vrata Zavoda.

U Epidemiološku službu Zavoda za zdravstvenu zaštitu SR Srbije stižemo, naravno, pošto je radno vreme već isteklo. Zatičemo na vratima sobe 47, u koju nas upućuju, ono otužno birokratsko „Vraćam se odmah”. Pošto se, međutim, vlasnik te parole ne pridržava njenog teksta, sami pokušavamo da se nekako snademo. Stvar stiže i do upravnika, ali se sve razrešava brzo kada objasnimo ko smo i kuda idemo.

Sekretarica nam važno kaže: Mi smo, znate, dve ekipe tamo poslali. A zatim dodaje u šali: naš drug upravnik je odatle. Krv nije voda.

Njen pretpostavljeni negoduje: nije to trebalo da kažete. Nije uopšte važno da li sam ja odatle. Sada smo svi mi odatle. Svako je dužan da pomogne.

Slažemo se s ovim čovekom. Osećamo u ovim rečima i izvesnu notu neke skoro ratničke patetike. Tako sada osećamo svi.

Prvomajski praznici samo što nisu započeli. Snimatelj, naš potonji drug i sjajni saradnik, dodeljen nam je tek pošto su svi oni koje smo tražili uz odgovarajuće opravdanje izbegli mogućnost da praznike provedu u porušenom Primorju.

Krećemo. Samo nas je dvojica, snimatelj, Aleksandar Vitorović i ja.

Na aerodromu, prijavljujući se za let, srećemo našeg druga, pesnika Duška Novakovića, koji tu radi. Pričamo viceve na temu zemljotresa: interesujemo se za ono što smo nazvali folklornom fantastikom.

„Ko kaže da neće biti turizma ove godine?” – počinje prvi vic. – „Čitava je Crna Gora sada jedan veliki kamp”.

„Menjam trosobni u epicentru – za jednosoban na periferiji” – glasi drugi.

Smejemo se. Smeh – lepa čovekova odbrana od nevolje i zla svake vrste.

Duško nam skreće pažnju na jedan naslov u „Večernjim novostima”. Tekst o lažnim prorocima koji su, skačući kao jarci, s ruševine na ruševinu, pred ubogim i neukim ljudima, predskazivali smak sveta. Saznajemo da ima i jedna važna okolnost u vezi s tim: zemljotres je pao na katolički Uskrs.

Njihove prognoze odnose se na druge verske praznike. To farsa sa lažnim prorocima neočekivano daje politički smisao. Uzimamo te „Novosti“. „Jehovini svedoci“ su pohapšeni, juče, u Herceg-Novom. Možda bismo mogli da ih obidemo u zatvoru i dobijemo od njih izjavu.

Dok posmatramo neverovatan prizor – a ti su prizori uvek neverovatni – noćnog Beograda podeljenog žutom svetlosnom zmijom auto-puta, iz isto tako neverovatne mašine kao što je DC-9, ni ponos zbog jedne lepe i plemenite stvari na kojoj radimo, ni strah od mogućih opasnosti kojih će po svoj prilici biti na terenu, već samo neprijatno osećanje da ima premalo vremena – svega četiri dana. Moramo ta četiri kosmonautska dana organizovati po principu: nijedan izgubljeni sekund. Tišti nas odgovornost: hoćemo li uopšte išta snimiti?

U avionu ustanovljujemo: i snimatelju i meni ovo je prvi radni zadatak ove vrste. I prva dokumentarna radio-drama.

Potpuno u duhu celog poduhvata vodim dnevnik. Snimatelj se čudi – u avionu ispisujem stranice i stranice. Kasnije, krijimo ratni plan – šta činiti u toku naredna četiri dana.

Slećemo po kiši. Metalni pterodaktil se trese. Kiša, kao po urezanim žlebovima, curi preko okna. Gledamo u crveno, upaljeno oko na kraju krila. Polifemsko oko koje žmirka u kišnoj noći.

Na aerodromu Čilipi čeka nas čovek iz „Autotechne“ i njihov šofer. Naš svemoćni organizator, Aleksej Rikovski, telefonski je sve sredio iz Beograda: sada imamo mogućnost da za četiri dana mnogo toga obidemo iznajmljenim kolima.

Predstavnik „Autotechne“, vidimo, razočaran je što nismo „od televizije“ nego samo „od radija“.

Naš vozač, s kojim se upoznajemo na aerodromu, i koji će sve vreme ove avanture biti s nama, zove se Tomo. Simpatičan momak. Pravi dubrovački „galeb“. Ovo mu je, inače, honorarni posao, pa je i njemu stalo da se pokaže u najboljem svetlu – da bi ga primili u stalni radni odnos.

Kola su dobra, crveni Sitroen GS. Kao da idemo na reli, a ne u obilazak ugroženih krajeva.

Tomo hoće da smesti nagru u prtljažnik. Zaprepašćuje se kada čuje koliko košta. Aca je, inače, i pored toga što je teška, ne skida s ramena.

Pošto smo se smestili u hotelu, odlazimo na večeru, u „Seljačku kuću“. Lokal je u nacionalnom stilu, sa konobarima

u narodnoj nošnji, i elementima jednog rustikalnog, zauvek prošlog sveta: drvene, seljačke sprave, klipovi kukuruza, kolski točkovi i lonci.

Preko puta nas pije neka filmska ekipa, koja uskoro kolektivno upada u kantautorski trans.

Tomo nam priča o sebi. Bio je pomorac nekoliko godina i rešio je da od toga digne ruke. Najlepše su, kaže, lučke žene u Latinskoj Americi.

A mi smo čuli – kažemo – da su zgodnije u Južnoj Africi.

Ne, uzvikuje Tomo. Rio, Rio je najbolji grad na svetu.

Pijemo crno vino i slušamo ga sa zadovoljstvom, mada ponekad mora da više, jer filmadžije pevaju neverovatno glasno.

Tomo priča. Jesu najlepše u Riju, ali su pakleno ljubomorne. Ne daj bože da izađeš s jednom, pa onda u nekom baru odlučiš da je promeniš. U stanju su zato da potegnu nož.

Eh, pomorski život, uzdiše naš vozač.

Samo nevolja je, kaže, što sve to brzo dojadi. Ma koliko bio dobar po prirodi, i sa drugim ljudima, na brodu se brzo posvadiš. Uvek si sa istim ljudima, iz dana u dan, iz nedelje u nedelju, i varnica brzo sevine.

A desi li se da tako neko džangrizav ispadne, slučajno, negde nasred okeana, pitamo.

Desi se, kaže on.

Aca vrti glavom. Ne bih ja to nikad želeo da budem.

A čim brod dođe u luku, nastavlja Tomo, svako ode na svoju stranu, u barove, u lučke jazbine. I posle toga, kad se svi vrate na brod – nekoliko dana vlada mir. A onda sve počne ponovo. Jovo nanovo.

Pijemo i pričamo.

Odlazimo na spavanje kasno u noć, iako sutra treba da krenemo rano iza jutra.

DAN PRVI: 26. APRIL 1979.

Naš operativni plan predviđao je da za četiri dana obidemo što je moguće više gradova i sela i skupimo što više materijala. Predvideli smo da se spustimo magistralom od Dubrovnika do

Ulcinja, a da odvojimo i nekoliko sati za Titograd i Crmnicu u zaleđu. U prvom gradu bismo pokušali da stupimo u kontakt sa pohapšenima zbog pljačke; druga opština je bila zanimljiva zbog toga što je preživela najveća razaranja i imala procentualno najveći broj žrtava (preko trideset na tri hiljade stanovnika).

Odlazak u zaleđe ostavili smo kao rezervnu mogućnost, jer smo znali da su putevi još uvek mestimično zatrpani kamenjem, i da je dolazak u pojedina mesta pod znakom pitanja. Takođe, sve vreme smo imali u vidu da ono što budemo snimili mora biti radiofonski zanimljivo. Dakle – morali smo da dođemo do različitih zvučnih miljea u kojima bi se pojavljivale ispovesti ili monolozi učesnika. Morali smo gledati da budu zastupljene najraznovrsnije strukture stanovništva: od dece do staraca, od ribara do intelektualaca, od vojnika do specijalnih ekipa za restauraciju. Istovremeno, pošto se zemlja i dalje tresla, priželjkovali smo da snimimo neki od novih potresa: bilo bi najidealnije naći se u nekom dramatičnom trenutku, za vreme potresa, na ulici, ili u sredini punoj ljudi. Želeli smo na svaki način da dođemo do najekskluzivnijih materijala, jer smo znali da veliki broj reportera i izveštača radi na tom istom poslu, a da sama emisija ne može računati ni na kakav uspeh ako ostane na nivou konvencionalnih i poznatih konotacija. Podsetnik, koji smo sastavili pred polazak na teren, obuhvata sledeće zvučne miljee i učesnike ove ljudske drame:

- 1) izjava radnika koji radi na popravci puta, zvuk mašina, automobili koji prolaze pored njega;
- 2) igra dece i izjava dece o zemljotresu;
- 3) izjave svedoka o samom događaju i o pogibiji rođaka i drugih, posebno dece;
 - „biblijska” (fizičke pojave – stubovi mora, pucanje zemlje, potonuće tla, itd.);
 - folklorna (dijalekatski, metaforičan, živopisan govor);
 - statističko-izveštajska;
 - zvanična – štabovi civilne zaštite;
- 4) zatvor u Titogradu: pljačkaši;
- 5) Jehovini svedoci: Herceg-Novi;
- 6) folklorna tužbalica nad mrtvim, ili narodna pesma već ispevana na temu zemljotresa;
- 7) Bar – luka, kranovi, buka dizalica, podizanje palih kranova;

– život u šatorima: kiša;

8) Bojana koja je promenila tok, izjava pored reke;

9) more koje huči i govor pored mora;

10) glasine – da je poginulo deset hiljada ljudi, da će tog i tog dana potonuti Dubrovnik u more, što mnoge stanovnike u tačno određeno vreme isteruje na obronke okolnih brda, da odozgo posmatraju smrt svog grada:

– čovek koji je čuo glasine,

– onaj koji ih tendenciozno širi,

– građanin koji to osuđuje;

11) deoba hrane na kazanu: šale, svađe, trpeljivo podnošenje novonastale situacije;

12) optimističke, inadžijske šale na račun svega: pregrmeće se i ovo, kao i sve nesreće do sada;

13) iskopavanje žrtava, odlazak na groblje – pravoslavni običaj da se dođe prve subote posle sahrane: snimiti tužbalice na groblju;

14) komentar da su procentualno u nesreći najviše stradala deca zato što su u to vreme spavala;

15) prvo venčanje posle zemljotresa, glasovi beba, ispovest porodilje;

16) miniranje zgrada određenih za rušenje, miniranje stena obrušenih na putevima;

17) čovek koji je izgubio celu svoju porodicu (pet članova);

18) vojnici, starešine;

19) ambijent pijace i duhoviti komentari o događaju: ljudi i žene iz naroda;

20) razgovor s povređenima u bolnici;

21) ambijent škole pod šatorom;

22) ambijent kafane.

Znali smo, naravno, da ne možemo doći do zanimljivih materijala u svakoj od ovih tačaka. Ali smo, takođe, znali da bi samo dve ili tri izuzetno zanimljive dramaturške celine bile pouzdana garancija za dobru emisiju i opravdanje za naš trud.

Već ono što smo snimili prvog dana nagoveštavalo je pozitivan ishod celog našeg poduhvata.

„...Polazimo na put. Odmah iza Dubrovnika počinju šatori. Neprijatna, diluvijalna kiša.

Zelenika. Obala potonula u more. Veliki magacin na obali, razrušen, razglobljenih i ispucalih zidova, do pola u moru.

Stariji čovek (Drago Čabrilo) koji je s prozora svoje male, prizemne kuće posmatrao obalu.

Odlična priča. Svi doleću na mikrofoni, kao deca. Posle pitaju: a gde je kamera?

Čabrilo je u trenutku zemljotresa poleteo na prozor i posmatrao more. Počelo je da se trese, da grmi, da huči i da tutnji. Pravo ispred njega – kuća mu je na nekoliko metara od mora – pojavio se ogroman klobuk vode, muljevit, širok oko pedeset metara, a visok sedam-osam. Kako se naglo pojavio, tako je potonuo.

More je prekrilo obalu skoro za metar; kuće su počele da igraju. Čitav minut je grmelo i tutnjilo. More se vratilo i kao usisivač pokupilo obalsku nečistoću. Igrala je zemlja. Pukotine su nicala na sve strane.

Čabrilo nas vodi do obale i pokazuje nam mesto gde je bio drugi magacin. On je sada na dnu mora. U njemu je, kaže, bilo sedamdeset tona cementa.

Vodimo s njim razgovor. Pažnju nam privlači jedna njegova rečenica koja može da bude lajtmotiv drame. On kaže da je njegova kuća mala i čvrsta i da na njoj nema ni pukotine. To je bila carinarnica za vreme Austrije. Sve okolne kuće su popucale, jedino njegovoj nije skoro ništa. Tri puta ponavljamo snimanje tog dela priče. Kada smo mu rekli šta želimo njegova je priča potpuno izgubila spontanost.

Moja je kuća mala i čvrsta, kaže. Preživeće ona i sto zemljotresa.

Mala i čvrsta kuća kao simbol te čemerne, mukotrpne borbe s prirodom, s ovim kamenjarom. Čitava je Crna Gora mala i čvrsta kuća.

Čabrilo kazuje i jedan izuzetno dramatičan događaj. Ispred magacina – on je to gledao s prozora – iznenada se pojavio mališan koji stanuje u susednoj kući, na samoj rivi. Dete je za dlaku izmaklo ispred zida koji se pored njega srušio. Međutim, čim se našlo na rivi, ispod njega je počeo da se grči i uvija asfalt. Tu se pojavila pukotina duboka nekoliko metara. Mališan je ostao da visi na ivici te pukotine. I u tom trenutku

viknuo je: „Mama, mama, kuda da bežim?”

Čabrilo nam sve to priča upravo na mestu događaja. Uto dolaze susedi koje pominje. Među njima i majka o čijem je detetu govorio i koja priču dovršava. Ona je bila sasvim blizu sina. Posmatrala je kako pored njega pada zid i kako se otvara zemlja.

U Zeleniki, inače, ima poginulih. I dosta povređenih.

Dete je, začudo, ostalo bez ogrebotine. Poslala ga je rođacima, daleko od Zelenike.

Na putu za Herceg-Novi preslušavamo deo trake. Napravili smo odlične snimke. Već imamo tri različita fona, tri zvučne kulise: govor pored mora (jedan je mikrofona bio postavljen pred govornika, drugi pred more, kao njegovog nemuštog sabesednika), zatim snimci kraj puta, koji su uhvatili automobile i vrevu ljudi. Treća zvučna kulisa: govor ispod kišobrana, na rivi, dok pada jaka kiša. Dobija se utisak kao da je snimljeno ispod šatora.

Herceg-Novi. Stižemo pred zgradu opštine oko deset. Imamo sreće. U dvanaest je izricanje presude „Jehovinim svedocima”. Zapravo samo jednom od njih. Njegovo je ime Vladimir Vujić.

Objašnjavamo drugovima kojim smo poslom tu i šta želimo.

Stalo nam je do toga da snimimo tok samog suđenja, završnu reč odbrane i izricanje presude.

Upućuju me sudiji. Zove se Andrija Saulačić. Nepoverenje. Može se snimiti samo njegova, sudijina, završna izjava za štampu, posle izricanja presude. Ništa drugo.

To nam ne odgovara, kažemo. Mi pravimo dokumentarnu dramu. Bilo bi najbolje kada bismo snimili i samo suđenje i završnu reč sudije.

Odgovor je: ne može. Nikako. I, uostalom, predstavite se. Ko ste vi?

Pokazujemo dokumenta.

Govorimo o umetničkom aspektu cele stvari. Priča o lažnom proroku, čije trabunjanje dovodi do pometnje među ljudima, veoma je bitna za ono što radimo. Bez tog glasa ne bismo imali jednog od učesnika ove drame. Vujić je jedan od njenih aktera kao i oni vojnici koji su desetine ljudi, živih, spasli iz ruševina. Čitava ova nesreća je dala divne primere ljudske plemenitosti, ali i neke potpuno suprotne. Uostalom, i neprijateljskog

ponašanja kao što je i ovo koje nastojimo da registrujemo. Da li, dakle, možemo da uđemo i snimimo suđenje?

Sudija popušta. Pošto je situacija takva da su na snazi zakoni ratnog stanja, odluku o ovome može doneti jedino predsednik opštine. Ili on ili načelnik štaba civilne zaštite.

Trčimo do telefona. Pokušavamo da dobijemo vezu. Ne ide.

Vraćamo se sudiji.

Odgovor je ovog puta decidirano negativan. Objašnjenje je pravničko.

Govorim da nema razloga ni za kakav strah; nećemo niti možemo bilo kakvom montažom dovesti bilo koga u situaciju koja ne odgovara realnom poretku stvari. Ali glas tog čoveka nam je neophodan.

Vidimo da ništa ne pomaže.

U dvanaest možemo da se pojavimo i snimimo izjavu za štampu. Ako hoćemo. A ne moramo.

Izlazimo nezadovoljni. Tešimo se: bolje išta nego ništa. Tomo predlaže da uđemo u sudnicu, prošvercujemo nagru i tajno snimimo suđenje. Ne вреди. Tek bi tada izbila gužva.

Aca i Tomo odlaze kolima da kupe nešto za jelo.

U međuvremenu, u hodniku, pred sudnicom srećemo devojkę koja čeka ishod cele stvari. Neko od službenika koji nam pomaže da se snademo, kaže: to je Vujićeva devojkę. I ona je „Jehovin svedok”.

Devojkę je zgodna, visoka, crnokosa. Ima, međutim, neprijatno hladan, odsutan pogled, i vrlo svetle oči. U trenu se sećam na koji me takav pogled podseća: to je praznina očiju s Modiljanijevih portreta.

Predstavljam se.

Ona počinje bez uvoda. To je veliki nesporazum, kaže. Mi smo došli kod jedne naše kolegice koja se zanima Biblijom. I o tome smo pričali... A Biblija je krasna knjiga, puna lijepih savjeta, koji mogu svakom čoveku da pomognu...

Slažem se potpuno. Da li bi, međutim, pristala da kaže nešto o celoj ovoj stvari, sa suđenjem, za nas, za radio?

A ne, kaže ona. Boji se da govori u mikrofón. Uostalom, ma šta ona rekla, štampa će to krivo preneti, pa će sve opet ispasti protiv nje.

Uveravam je da neće.

Kad bi još i kazala nešto – hoće li to ispasti lepo rečeno? Ona bi rado govorila, ali se ne ume lijepo izražavati. Boji se.

Nema razloga, kažem. Uostalom, sada ćemo doći s nagrom, pa ćemo već nešto zajednički sastaviti.

Odlazim brzo hodnicima, pred zgradu, da nađem snimatelja. Ispred zgrade, međutim, nema naših kola.

Vraćam se nazad. Sada nema ni devojkje.

Uskoro se pojavljuju Tomo i Aca. U hodnicima opštine ne uspevamo da nađemo lepu službenicu Jehove.

Slušamo završnu reč sudije i izricanje presude. Svi stojimo. Čitava je stvar kristalno jasna. Vujić se već nekoliko sati posle zemljotresa iz Dubrovnika našao u Herceg-Novom. Pričao je o kraju sveta. O tome da će čitava Boka potonuti u more. Da je to božja kazna. Ljude je zahvatila panika.

Osuđen je na dve godine zatvora. Presuda nije pravosnažna. Postoji mogućnost žalbe.

Suđenje je završeno, kaže Saulačić. Vi ste do pravosnažnosti presude slobodni.

Vujić – nervozan, mršav, mlađi čovek, kovrdžave kose, zahvaljuje se. Bukvalno kaže: „Hvala”. Potom izlazi. Čudna reakcija. Kao da se nije desilo ništa. Kao da nije reč o njemu.

Dok se priprema tekst izjave za štampu razgovaramo sa sudijom o svim ovim događajima.

Pričamo o Jehovinom svedoku. Zaprepašćeni smo njegovim ponašanjem. Kao da se sve ovo uopšte nije ticalo njega. Šta to treba da znači? Mučeništvo za veru? Ali koju veru? Jehova je bog starih Jevreja. I današnjih. Kakve veze ima starojevrejski surovi bog Starog Zaveta sa Vujićem?

Ističemo kako je to, u stvari, stara teorija. Milenarizam. Kraj sveta istovremeno s krajem veka. Ne može se preživeti 2000. godina. Psihoza slična onoj pred nastupanje 1000. godine u Evropi.

Sudija se slaže. To su, kaže, još moji stari govorili. Tobože: ne može se preživeti *mille apre mille*.

Pokazuje nam brošure ove sekte. Potpuni haos, zbrka ideja iz različitih religija. Jahve stoji pored Jehove. Bog je bračnim drugovima uzdanica. Smešni crteži bračnobožje idile.

Koga te gluposti još zanimaju? Treba biti zbilja hendikepiran u životu pa poverovati u bilo šta od ovoga, i u ovome tražiti utehu i oslonac.

Za razliku od prvog utiska, sudija Saulačić se pokazuje kao izuzetno prijatan i zanimljiv sagovornik. U jednom trenutku zaplače. Posle nesreće javili su se prijatelji, sa kojima se njegov otac poslednji put video još 1939. godine. Ti su ljudi odmah ponudili svoju uštedevinu, svoje kuće. Važno je, kaže sudija, samo ostati živ. A lako je ponovo steći. Svi ćemo mi sve ono što smo imali povratiti vrlo brzo. Samo da bude zdravlja.

Ogroman broj ljudi ostao je bez kuća i stanova.

U jednom trenutku kažemo, dosta neoprezno, kako nam se učinilo da je izrečena kazna previsoka. Mi, doduše, ne znamo zakone i sa pravom nemamo nikakve veze.

Sudija donosi Krivični zakonik i pokazuje stav koji se odnosi na prekršaje ove vrste. Predviđene su kazne od jedne do pet godina.

Snimamo sudijinu izjavu. Jedan mikrofoni postavljamo pored daktilografkinje, jedan na sudijin sto. Istovremeno sa čitanjem njegove izjave čuje se kucanje mašine.

Sudija govori izvrsno. Veoma precizno, informativno.

Slušamo snimak u kolima, na putu za Risan. Osećamo veliko olakšanje. Stvari su krenule sasvim dobrim smerom.

Kasniji događaji i razgovori dali su potpuno za pravo ovoj rigoroznoj meri. Desetine običnih ljudi sa kojima smo razgovarali na ugroženom području, radnika, ribara, žena, isticali su kako je ta kazna preblaga. Dejstvo tih glasina bilo je, ili je moglo da bude, veliko, tako da su one morale da se suzbijaju na ovakav način. Dešavalo se da su se ljudi, obično starije žene i starci, jednostavno zaključavali u kuće i čekali „sudnji čas“, prekidajući sve normalne životne aktivnosti. S druge strane, ostalo je nejasno koliko su ljudi koji su takve glasine pronosili, kao „Jehovin svedok“, sami došli na ideju da to čine, a koliko je to bilo usmereno iz nekih drugih, u svakom smislu neprijateljskih izvora.

Prolazimo pored šatora u polju. Oni su potpuno u vodi i očigledno napušteni. Strašno je biti bez skloništa na ovoj kiši. Koliko je hiljada ljudi sada pod šatorima?

Risan. Stajemo na benzinskoj pumpi da uzmemo gorivo. Okolo nas pustoš porušenih i napuštenih kuća starije gradnje. Pored

pumpe – mali šator. Tu živi radnik koji toči benzin, sa ženom. Njegova je kuća ona od prekoputa, srušena.

Risan, kaže, dosta je porušen ali niko nije nastradao. Poginulo je samo četvoro putnika u jednim kolima iz susednog sela. Na kola u vožnji oburvala se stena.

Čovek govori teatralnim glasom. Osećamo u toj njegovoj priči napor da sve predstavi mnogo težim nego što jeste. To se, kaže, strašne katastrofe dešavaju u zemljinoj utrobi. Svi potoci okolo grada danima imaju boju kafe.

Dolazimo pred obližnju nedovršenu, novu dvospratnicu. U nju se uselilo nekoliko porodica iz susednih, srušenih kuća. Niko ne zna ko je vlasnik te zgrade, ali pretpostavljaju da se neće ljutiti. Ne mogu, valjda, da ostanu na ovoj kiši bez krova nad glavom?

Okolo nas se najednom okuplja nekoliko žena i puno dece. Svi pričaju u glas. Moramo stalno da ih prekidamo i molimo da pričaju redom. Lepa, ponosna, opora priča starice Milice Ristaljić. Ona se sedam puta, posle ovog rata, kućila i raskućavala. A u toku rata – četiri godine nije videla krov nad glavom.

Veoma imponuje čvrstina s kojom ova žena govori. Ona se često smeje. Sve je izgubila, kaže, ali je srećna što joj niko nije poginuo.

I kao da kaže: čovek je uvek na nuli i s tim se mora pomiriti. Čovekovo je da gradi, a to što gradi može u svakom trenutku da bude razgrađeno. Ali, on ne sme da se predaje, već mora da krene ponovo. Ponovo i ponovo.

Sve ove žene, sva ova deca spavaju obučeni. Za svaki slučaj.

Nezadovoljstvo podelom pomoći. Svi misle da su oštećeni. Priča se da ima ljudi i porodica koje su u mogućnosti da prime mnogo ljudi iz porušenih kuća, a nikog ne primaju. Kuće su im čitave, ništa nije srušeno, ali oni tvrde da jeste. I spavaju u šatorima, u dvorištu, da svi vide.

Ima i vlasnika vikendica koji se nisu javili na pozive štabova civilne zaštite.

Dok ih snimamo, imamo neodoljiv utisak vitalnosti i prekaljenosti u ovim ljudima. Beležimo i prve šale. Moj sin – priča jedna od ovih žena – prvo o čemu se raspitivao, posle zemljotresa, bilo je: je li je srušena škola. Ali ona je, na sreću ostala nedirnut.

Kad se sve rušilo, što je morala baš ona da ostane? Sve je porušeno, a ona ostala. Nema pravde na ovom svetu.

Svi se smejemo. Prizor je kao iz italijanskih neorealističkih filmova: buljuk žena i dece koji temperamentno govore. Snimamo u samom ulazu u kuću, postavivši mikrofone tako da prvi prati govornika, a drugi kišurinu i mlazove vode koja curi, odozgo, sa balkona.

Pijemo kafu koja nam je brzo izneta. Teško nam je da se odbranimo od divnog gostoljublja ovih žena koje nas pozivaju na ručak.

Odlazimo.

Kotor. Prolazimo kroz novoizgrađeni deo grada. Nema se utisak velikih oštećenja. Tu i tamo neka pukotina koja vijuga, kao crna zmijurda, po zidovima.

Obreli smo se prvo pored jednog velikog šatora iz kojeg se čuje vrlo glasna bit-muzika. Štab omladinske organizacije. Ulazimo unutra. Predstavljamo se. Mladići i devojke govore. Vrlo slabo. Rečnik prve strane novina, rečnik TV dnevnika, konferencijski, potpuno neupotrebljiv. Ovi ne govore o tome šta se s njima dešavalo i kako su to doživeli, već stereotipnim figurama dnevnih izveštaja. „Velika katastrofa“, „hitna mobilizacija“, „na svim nivoima“, „odmah odazvali“, i tako dalje. Prekidamo. Dajemo objašnjenje. Krećemo ponovo.

U jednom trenutku ulazi kurir iz štaba civilne zaštite i traži hitno određen broj omladinaca za raskrčavanje nekog objekta. Vidimo kako organizacija sjajno funkcioniše. Napolju grupa već polazi. Molimo kurira i predsednika SSO da scenu ponove da bismo snimili. Ponavljaju. Ovogaputa sve deluje glupo, udrujeno i teatralno. Trebalo ih je snimiti bez njihovog znanja, prvi put. Mikrofon inhibira.

Nastavljamo dalje razgovor s momcima i devojka. Jedna devojčica ima zanimljivu priču. Najednom, mladić u lepoj stranoj vindjakni, kaže da je pomorac, prekida nas, bez povoda, i traži legitimacije. Izvinjava se, to su mu rekli u štabu. Iznervirani, prekidamo snimanje.

Pokazujemo dokumenta.

Mladić se ponovo izvinjava.

Kontakt je narušen. Naši sagovornici zaziru od nas kao od nekih špijuna. Osećamo se neprijatno. Odlazimo s tim momkom u štab.

Da smo odmah tamo došli uštedeli bismo sebi ovu neprijatnost. Ljuti smo na njega, a nemamo, u stvari, za to mnogo osnova.

U štabu saopštavamo šta želimo da snimimo: rušenje zgrada, šatore, bolnicu, logor, stari grad.

Zgrade se za sada ne ruše. Verovatno će se pokušati da se sve restaurira ukoliko bude moguće. Ruše se samo dimnjaci fabrika, ali to je već učinjeno. Jedan je baš juče miniran. Ako odete u logor, na gradskom stadionu, nećete dobiti pravu sliku o celoj stvari. Što se starog grada tiče on je zatvoren, niko ne može unutra. Odozgo, s oštećenih zgrada, na ulicu stalno padaju cigle, kamenje, građevinski materijal. U starom gradu je, inače, samo jedna jedina porodica. To je otac narodnog heroja koji ne želi da izađe odatle. A što se bolnice tiče – svi povređeni su već evakuisani za Titograd.

Ne znamo gde bismo. Već je kasno popodne.

Odlučujemo se za logor. Vidimo da im se naš izbor najmanje dopao. To je upravo razlog da idemo tamo.

Krivudajući ulicama, između raspuklih zidova, *Sitroen* nas dovodi do stadiona „Bokelja”. Veliki, ušoreni, vojnički šatori. Blato. I blatnjava trava.

Kada kažemo ko smo, u centralnom šatoru najednom se okuplja puno ljudi i žena. Prava eksplozija nezadovoljstva.

Svi grde, galame, krajnje su ozlojeđeni. Molimo ih da govore jedan po jedan.

Tri dana i tri noći bili su ovde, na stadionu, pod vedrim nebom. Šatori su stigli tek trećeg dana.

Centralni štab za Crnu Goru zaboravio je Kotor, a Kotorski štab zaboravio je Stari Kotor. Od šezdeset kamp-prikolica koje su pristigle u grad, samo dve su došle u logor.

Jedan čovek viče: Ja sam fizički radnik. Celog dana sam na poslu. Uveče dođem, a o meni i mojima niko ne brine.

Pokazuju nam konzerve sa datumom proizvodnje iz 1961, 1962.

Niko do sada nije došao da ih poseti.

Svake noći oluja oduva poneki šator. Na svaku glavu u logoru dolazi po više od deset čebadi, a opet sve to probije voda. Šatori prokišnjavaju.

U celoj ovoj vrevi jedan čovek se groteskno s vremena na vreme nadnosi nad nas, i poverljivim nam glasom saopštava ime jedne, nekad veoma poznate ličnosti sa beogradske televizije. Ja sam njegov rođak, kaže nam, poverljivo namigujući.

Hteli su da ih sa stadiona presele u atomsko sklonište, udaljeno nekoliko kilometara oдавде. Odbili su. U neki hotel. Odbili su.

Velika većina ljudi u logoru je bolesna. Oko 80% (od tri stotine koliko ih ima) prehladeno je. Svim hroničnim bolesnicima bolesti su se vratile u još jačoj meri.

Oni govore žustro i besno. Sve se dešava u rembrantovskoj polutami, za jednim stolom na kojem se okreću trake nagre. Slaba sijalica osvetljava ovo kazivanje puno nezadovoljstva i jeda. Osećamo, međutim, da razlozi koji se iznose često nisu ubedljivi.

Ne znamo šta bismo odgovorili. Obećavamo pomoć i podršku: sve ćemo preneti štabu. Šta je sada najneophodnije?

Čujemo sa više strana: kamp-kućice. Drvo, letve, alat. Stari Kotor im je tu, pred nosom. Hoće da naprave barake, ovde, na stadionu, do definitivnih rešenja.

Obilazimo šatore. U svakom spava po dve ili više porodica. Kaljavo. Mokro.

Cela situacija nas uzbuđuje. Osećamo da je tu, više od svih drugih nepravdi i pogrešaka u podeli pomoći, kriva – kiša. Stvar bi bila potpuno drugačija da nije nje.

Odlazimo u štab i iznosimo odlučno celu stvar. Tim ljudima se neizostavno mora pomoći. Oni moraju da se negde smeste. Njima se mora izaći u susret.

U štabu, međutim, saznajemo pravu istinu. Svi ti ljudi su iz Starog Kotora, koji će se, možda, rušiti, a možda neće. Dok ne bude doneta konačna odluka, oni ne žele da odu sa stadiona iz prostog ljudskog straha, da im, u slučaju rušenja, ne budu dodeljene gore lokacije. To je psihološki problem. Niko neće iz centra na periferiju. I niko neće iz starog grada ako je u njemu živeo decenijama, čitav dotadašnji život. Hotel koji im je ponuđen potpuno je bezbedan – tamo ne prokišnjava kao na stadionu, ali oni su odbili. Nekoliko puta je već pokušavano preseljenje i nije uspevalo.

Počeće da nam umiru deca, kaže predsednik štaba. Moraćemo prisilno da ih iseljavamo.

Nemojte, kažem. Dajte im to što traže.

Ne mogu ostati na stadionu, negoduje naš sagovornik.

Ćutke se slažemo s njim.

Sve ćemo učiniti da ih privolimo da pređu u bezbednija staništa. Znamo da im nije lako da odu odatle. Ali, zar treba da čekamo tifus?

Odlazeći iz Kotora, s mučnim utiskom da toliki ljudi ostaju u šatorima koji prokišnjavaju, u neizvesnosti šta će biti sa njihovim gradom i njihovim kućama, nismo mogli a da ne damo za pravo predsedniku štaba. Mada su, u stvari, i jedni i drugi u pravu. Svaki na svoj način.

Idemo za Tivat.

I dalje strašna kiša. Nabujale reke. Jedna kuća opkoljena vodom, u dolini.

U Lepetanima nam se GS kvari. Prokvašena razvodna kapa. Guramo kola do auto-električara. Saznajemo: on je istovremeno i predsednik mesnog štaba civilne zaštite. Zove se Rudolf Vučinić. Deluje veoma prijatno. Vidimo da uživa veliko poštovanje meštana koji se brzo okupljaju.

U garaži, za vreme popravke kola, snimamo nekoliko lepih, smirenih monologa o nesreći i svemu što je učinjeno posle nje.

Vučinići su primili porodicu čija je kuća srušena. Govori i Rudolfov osmogodišnji sin.

Bili smo uzbuđeni, kaže naš domaćin, kada su počeli pored naše kuće da tutnje kamioni s natpisima o pomoći. Na jednom je pisalo „Bratski Konjic – bratskom Tivtu”. Kad sam to video, meni su suze krenule na oči. Videli smo da nismo sami. Da će nam svi pomoći. Snimamo njegov govor. Kada dolazi do tog mesta – on ponovo zaplače.

Lepo se osećamo među ovim ljudima. Pleni nas njihova pribranost i stabilnost s kojom su sve ove događaje dočekali. I sa kojima će sigurno vrlo brzo izaći na kraj.

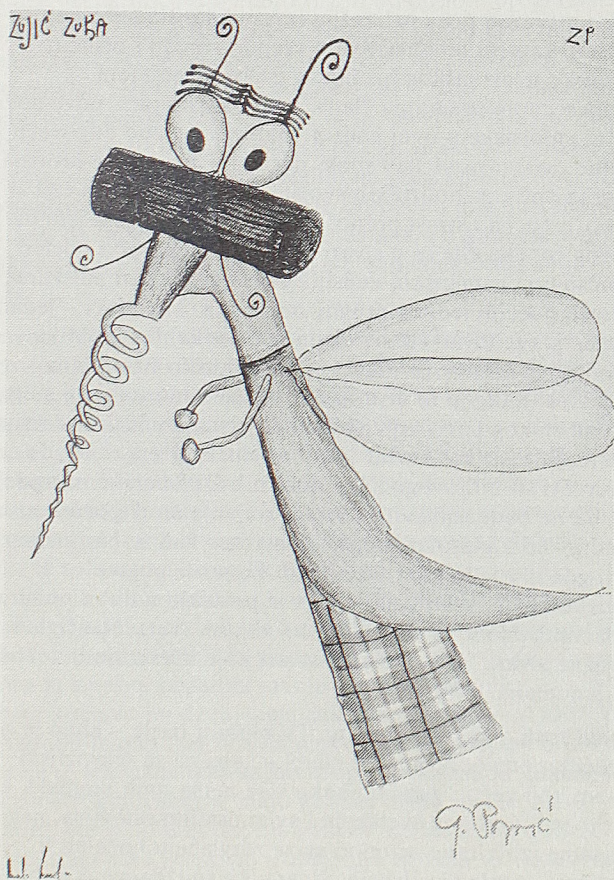
Pokušavamo da platimo domaćinu popravku kola, ali on odlučno odbija.

Domaćin nas časti lozovačom. Kiša napolju još uvek pada.

Opet će sve biti kao pre, opet će ljudi dolaziti na naše more, da ih ljudski dočekamo i ugostimo kako smo navikli. Sve će se brzo srediti i popraviti.

Stižemo u Tivat u gluvo doba noći.

(nastaviće se)

Zorica Jevremović

SPOTOVI NOSTALGIJE (VIII)

MUŠKARCI DOLAZE? *Moć govora*, 15. decembar '79
Emisija polučasovna, projekt u okviru serije, predmet rasprave „kako prikazati poeziju”, režija izvrsna, tonski snimatelj savršen, kamera odlična. Sve u svemu, mnogo i ništa, u dnevniku televizijskog hroničara prema proteklom višemesečnom programu. Sada, kada krajem juna nove godine sređujem opaske o ovoj emisiji, razlozi za njeno dugovečno, vitalno dejstvovanje kao spota nostalgije najviše se pronalaze i tvore iz opisa psihofizičkih svojstava jednog čoveka čija su misao, emocija i strast prenošeni posredstvom čula jednog drugog čoveka. Šta se u stvari zbilo u ovoj na prvi pogled uobičajenoj, namenskoj emisiji? Naprosto: jedan muškarac je govorio poeziju jednog drugog muškarca. Tako reći – jedan glumac je recitovao stihove jednog pesnika. Rečju, Miki Manojlović darivao je muški poeziju mušku Branislava Petrovića. Kako je to uistinu bilo znaju samo oni koji su tog decembarskog večerja izabrali da gledaju emisiju iz serije „Pesničke vedrine” makar i radi novinske preporuke „da će interpretator biti ovogodišnji dobitnik Oktobarske nagrade”. No, da ne bude zabune: za vreme trajanja *Moći govora* nisu se rapidno širila glasovna oduševljenja kao kad se bira najlepši evro-gol, niti je nekom zastao dah ko posle objave najuzbudljivije vesti godine. Sve je proteklo u duhu pomirenja sa samim sobom – i televizijskom slikom sveta. Naočigled nevažne stvari. Kao sve bitne stvari koje učestvuju u doživljaju TV fenomena.

O muškosti, i kako je steći na TV ekranu (ređe – kako je se ne odreći!), ponajbolje govore starci u sobama za televizijski prijem koji večno gundaju kako više nema onih momaka koji su ratovali u prvom svetskom i svim ostalim ratovima, nego da sve same izfrizirane mamine maze razglabaju hoćemo li preživeti i posle devalvacije dinara, ko su izdajice u Kabulu, koga sve naftaši ucenjuju i kako teroristi misle i osećaju. Naravno, starci su po ko zna koji put u pravu. Muškarci su

retka pojava ne samo na našim televizijskim ekranima. Sasvim retka. Tu i tamo po koji sportski novinar, i sportisti u nadmetanju, razume se. A ono muških persona koje se sa manje ili više staža vrzmaju po studijima i eksterijerima naše lepe domovine u svojstvu voditelja, komentatora i reportera s nešto ili ponešto šarma, s malo ili nimalo lepote u stasu, glasu i ponašanju – više deluju kao jurišni odredi „redakcije TV najavljiivačice” no kao muška elita vredna pažnje. Ili, kako tu pojavu prokomentariša jedan od urednika TV Beograd, Vasilije Popović: „Televizija je kao izmišljena za žene, a njom zasad upravljaju, velikom zabunom, muškarci. Osim nekoliko muških odeljaka, svi ostali pripadaju ženama, njihovim nedaćama i zadovoljstvima. Tek kada televizija dođe sasvim u ruke žena prestaće večna priča o njenoj krizi, o dosadnom programu, skupim emisijama, a festivali će konačno dobiti svoj puni smisao. To je skoro budućnost televizije, ne znam da li primećujete?” („Ilustrovana politika”, br. 1108). O tome kakve bi nam onda emisije bile i kakva bi to televizija bila, po onome kako danas stvari stoje, nema razloga za veliki optimizam. Jednostavno: odviše se telo svodilo na puki omotač isporučioća informacije (koji poseduje frizuru, određenu dikciju i smisao za bon-ton) da bi televizija – ukoliko ostane u ovom ustrojenju – mogla dati bilo šta više do čulno ispražnjenog hoda slike i zvuka.

Naravno, iznimke postoje da bi potvrdile pravilo: gostovanje Petrovića, odnosno Manojlovića, u tipičnoj ovovremenskoj emisiji, s poezijom na usnama, silovito je ukinulo smisaone veze s tehnologijom putem koje se habitus pesnika Petrovića združio s čulima glumca Manojlovića. A to združivanje je bilo tako smerno a elementarno da su naši gledaoci naviknuti na zubati televizijski smešak i fol-sažetu informaciju zanemeli pod dejstvom čiste i opore muškosti. Bio je to prepad na naše majke iz solitera s Novog Beograda, na decu iz najbolje opremljenih vrtića opštine „Stari Grad”, na mlade aktiviste pri mesnim zajednicama. Ali, ne i za rokere i njihovu generaciju koja ide u halu „Pink” da gleda košarku „uživo”. Za sve one kojima je smešna napadna savršenost TV poslenika, za sve one momke koji svojim devojkama rukama raščešljavaju kose kad se vrate od frizera „jer liče na najavljiivačice”, za sve one koji slute da je televizija ipak nešto drugo do mozaični paket-aranžman „malo sporta, malo kulture, malo nauke, malo estrade”, bio je to događaj od izvanredne važnosti. Čula se poezija stamena i jasna, po ishodištu, i nameni. O ljubavi se „informisalo” tako da osim poziva na sopstvenu ljubavnu igru nikome ništa bitnije nije moglo pasti na um. Sve same neke

prave reči za obične stvari, i pri tom važne ko odgovor na pitanje: „Da li to ipak muškarci kucaju na televizijska vrata?” A ono „kako je” poetsko dopiralo preko šake, kose, pogleda, daha na usnama Manojlovića i rečite pauze između dva takoreći „priprosta” Petrovićeva stiha („ženo moja/oh/ženo moja...”), bilo je tako „sirovo” i bez okolišenja uslikano i izmontirano da nije nikakvo čudo što je ova epizoda iz serije „Pesničke vedrine” prošla tako nezapaženo u tekućoj TV kritici.

Oni koji su slušali Branu Petrovića „uživo” u „Kolarcu” (i ostalim mestima za piće i razonodu) kako preko čaše zorno s zuba otkida stihove ko da ih iz same utrobe čupa – prekidajući razgovore za susednim stolovima – *Moć govora* je bila deo priče o neutaživoj čežnji za dodirom rad sklada dva tela za kafanskim stolom ili na bilo kom mestu na svetu gde je muško muško a žensko žensko, i gde se na problemu feminizma radi bez teorije, u čistoj praksi. A dobitnik Oktobarske nagrade M. Manojlović za svoj pozorišni rad u protekloj 1979. godini, iskazao je sve prednosti dičnog i zdravog momka koji ne samo da ume da izgovara tuđe stihove ljubavne kao svoje, već da ih govori ukorenjujući svaki damar između stihova u samo dno sopstvenog stomaka, srca i glave. Nema sumnje, sve je to delovalo isuviše životno, nepatvoreno i blisko prirodi. Ipak, možda muškarci dolaze.

LIČNO ISKUSTVO: Tirke je dobio nagradu. Na kraju krajeva.

Nagrada ko nagrada, rekao bi Tirke, on koji se toliko puta s razlogom podsmevao potrebi naših kulturnih i javnih radnika da iza skromne radne biografije načičkaju što više priznanja i nagrada za životno delo i ostala svoja (ne)dela. Njegov svima poznati cinizam (od koga kulturološka mafija ove čaršije povremeno ulazi u „šiz”) verovatno će ovu opasku prokomentarisati „sa strane”, no Tirke ne bi bio ono što jeste kad ne bi o ličnom iskustvu nagrađenog progovorio bar indirektno, naravno u paradoksu. Tako u „TV reviji” br. 674, nepunih mesec dana od uručene mu nagrade „Duda Timotijević”, u rubrici „Ekran na nišanu” piše – „Književnik Žarko Komanin i dalje niže uspehe: i prošle godine nije dobio nijednu nagradu!”

O važnosti ličnog iskustva, Bogdan Tirnanić je pisao:

„Ovi redovi, čija je ambicija da konstatuju „regulacionu” ulogu televizije u savremenom političkom svetu, bili su već završeni kada je njihov potpisnik doživeo jedno lično iskustvo

koje je, budući u neposrednoj vezi sa temom, na najbolji način potvrdilo pretpostavke od kojih smo pošli u istraživanju. Šta sve to znači, i naročito, zašto je za pomenuto iskustvo značajno to da je bilo lično iskustvo?

Događaj o kome je reč veoma je poznat čitaocu: tridesetog oktobra 1972. godine grupa palestinskih komandosa otela je avion tipa „Boing 727” nemačke vazduhoplovne kompanije „Lufthanza” i, sletevši dva puta sa njim na zagrebački aerodrom, iznudila oslobađanje trojice preživelih učesnika septembarskog olimpijskog masakra. Lično iskustvo autora ovog teksta u vezi s tim dramatičnim događajem proizilazi iz toga što mu je odlično poznat zagrebački aerodrom Pleso i što je prvi put jedna takva drama, kakvih je sve više u savremenom svetu, odigrana u prostoru sa kojim on „korespondira”. Smatram tu koincidenciju dragocenom: jer, svi dosadašnji slučajevi na kojima se zasnivalo ovo istraživanje nisu, s jedne strane, imali nikakvih neposrednih veza sa ovim geografskim dužinama i širinama (pa, analogno tome, *ni uticaja na život tu naseljenih ljudi – podvukla Z.J.*) a, s druge strane, takođe nam se po prvi put pružila prilika da pretpostavke o ulozi medija u ovakvim slučajevima proverimo na novinama, radiju i televiziji čije su nam prakse dobro poznate. Jednostavnije rečeno: događaji na zagrebačkom aerodromu od tridesetog oktobra 1972. godine bili su *iskušenje koje prvi put lično preživljavamo i u kome se ovdašnji mediji informacija ne pojavljuju isključivo kao „transformatori” (podvukla Z.J.)*. Kako su, da pođemo od toga, oni „obradili” zbivanja oko otetog aviona? Novine su događaju posvetile u proseku po dve stranice, što je gotovo maksimalan prostor za izdanja od ponedeljka, koja su opterećena sportskim rezultatima i, takođe, za trenutak intenzivne diplomatske (očekivanje potpisivanja sporazuma o primirju u Vijetnamu) i političke (akcije posle Pisma) aktivnosti. Radio se najbolje snašao: urednik emisije *Vreme sporta i razonode* bio je u stalnoj telefonskoj vezi sa aerodromom i dopisnikom „Politike” iz Bona. Oni koji su, najzad, očekivali da će se televizija direktno uključiti u dramatična zbivanja proveli su, međutim, nedeljno popodne gledajući *Gradić Pejton* da bi tek u *Dnevniku* videli mini-storiju o zbivanjima dana koja je bila kako se to učtivo kaže, ispod svake kritike: iz nekoliko snimaka moglo se samo saznati da je najvažniji trenutak drame onaj kada su trojica zatvorenika prešla u oteći avion, odigran kada je već pao mrak (mrak je, naime, bila jedina stvar koja se mogla „prepoznati”), a novinar-komentator je očito bio manje obavešten od onih gledalaca

koji su tog popodneva na fudbalske utakmice poneli tranzistorske radio-prijemnike i čuli o čemu se radi..."

Ovo je početak eseja *Tragična poruka o jednostavnom* („Književna reč“, 1972) iz vremena kada je ovaj zlatopisnik još uvek praksom potvrđivao kako je i o novim medijima dopustivo pisati literarno što znači starinski-dugačko-pa-natenane („ponjava” sistem), iznoseći profesorski pedantno svaku iole senzitivno prerađenu opasku o datoj stvari, uz dosoljavanje tako zamišljene porcije lucidnog audiovizuelnog opažanja (u stilu „sve za medij – medij je fenomen”) s mislima tekućih poznatih i priznatih teoretičara *mass media*. Ipak, ovaj tekst (s blistavim podnaslovom – „ili: televizija u svetu nenajavljenih atentata, neočekivanih nereda, sasvim iznenađujućih okupacija i olimpijskog jedinstva”) predstavlja još uvek u nas neprevaziđeno štivo o ulozi televizije u svetskoj revoluciji ličnih iskustava. Treba samo provrteti štampu i časopise s početka sedamdesetih godina pa se uveriti koliko je svetlosnih godina delilo ovdašnje presne strukturaliste, mlade semiološke fantaste i smrtno uozbiljene suzanzontagovce od načina Tirnanićeve interpretacije sveta, i ovog veka. U vreme kada je napisan, tekst je predstavljao mali bedeker za one koji su se tek televizijski opismenjivali, ali i priručnik kako baratati novim medijima koji su se tek ustoličavali među našim znanim feljtonistima i književnim kritičarima kao Meka u kojoj će naći leba i pedigree, „biti u toku stvari”. Danas, i posle izlaska nekoliko zanimljivih knjiga posvećenih istraživanju *mass media* na našem tlu (Vince, Mandić, Vlajčić) samo ovaj Tirnanićev tekst može da parira i „pojede” polovinu jedne takve knjige. Ko ne veruje, neka ode u biblioteku i među ukoričenim brojevima „Književne reči” za 1972. godinu potraži Tirnanićevu poslanicu o jednostavnom. Ne zato što je Tirketovom ličnom iskustvu mesto na prašnjavim policama već upravo stoga što samo lična iskustva ostaju u fondu izabranih.

VEROVALI ILI NE: Voditelj – „Da li sam ja uopšte potreban u ovoj emisiji?”

Gost – „Pokušajte da budete-”

(*To sam ja*, 10. april '80. Produkcija JRT.)

KA SRCU: *U znaku nauke*, 26. maj, 20.00, Drugi program. Kad se pri kraju ove mozaične, ni po čemu atraktivne emisije pojavio urednik Raša Popov, niko verovatno nije pretpostavljao

da će prisustvovati diskretnoj transmisiji spoznajne u emotivnu činjenicu, procesu na kojem bi svaka emisija posvećena nauci morala da zasniva svoju ideativnu strukturu.

Raša Popov je govorio o Draganu Jevtiću, nedavno preminulom uredniku Naučnog programa. Biranim rečima, onako kako to Popov ume, gledaoci su se upoznawali sa životom i radom ovog omiljenog čoveka i velikog radnika. Ipak, kako se *in memoriam* privodio kraju, oni koji poznaju visprenost ovog pisca imali su razloga da zaključe „kako je to Raša mogao i bolje”.

Pretpostavka je bila u radu: svi smo se od reda prevarili. U času kada je nabranje o sadrugovim uspesima počivalo na suvim činjenicama, pri pominjanju jednog naslova emisije – *Timus* – Raša je refleksivno pokrenuo ruku i dodirnuo mesto ispod koga leži njegova srčana žlezda. Ovaj trenutak je trajao koliko dodir drage osobe, ni predugo ni prekratko, onoliko dugo da se oseti put ka srcu. Dodirujući sopstvenu srčanu žlezdu od koje, kako čusmo, zavisi imunološki status organizma, Popov kao da je za tren vaskrsnuo strast kojom je Jevtić radio svoj *Timus* pokrenuvši tako sve one teško naučno izmerljive, tanane veze o razlozima puta jednog srca ka drugom. Nije trebalo biti odveć hrabar pa razumeti, i osetiti, da je i Dragan Jevtić utihn timer negde rad tog puta.

Vukašin Mićunović, književnik

TIHO ODMJERAVANJE

Da *Kritična točka* TV Zagreb – emisija od nedjelje 25. maja 1980. godine – nije bila posvećena XV Jugoslovenskom televizijskom festivalu ostali bismo sa utiskom da široj javnosti nije omogućen potpuniji uvid u tok i ishod tog inače tradicionalnog odmjeravanja snaga televizijskih stvaralaca. Televizija se, ipak, potrudila da svoje gledaoce obavijesti o odlukama četiri žirija i mišljenjima ocjenjivača o ovogodišnjem izboru televizijske drame, o zabavno-muzičkim, obrazovnim, informativno-političkim i emisijama za djecu. Doduše nije se upuštala u opisivanje načina izbora emisija prikazanih u Portorožu. Niti se bavila upoređivanjem ocjena žirija sa sudovima tekuće televizijske kritike i podacima o gledanosti tih emisija, iako te podatke sređuju službe specijalizovane za ispitivanje raspoloženja gledalaca TV programa.

Organizatori JRT '80 se nijesu postarali da članovima žirija omogućе uvid u mišljenja kritičara, iako su skoro sve emisije, izuzev dnevnika, bile prikazane i prije Festivala. Možda su tako postupili posluživši se iskustvima priređivača sličnih smotri u Jugoslaviji koji takođe neće da opterećuju ocjenjivače mišljenjima stručne kritike i publike? Ili su htjeli da se ne izlože prigovoru da su na bilo koji način htjeli da utiču na odluke o nagradama? Istini za ljubav treba reći da Poslovnik o radu žirija donose bez sudjelovanja članova. A tim aktom je određen i broj i vrsta nagrada pa čak i to da članu žirija nije dozvoljeno uzdržati se od glasanja. Istina, na nekim drugim festivalima – na primjer Okrugli sto kritike na Sterijinom pozorju – rasprave o pokazanom su sastavni dio priredbe. Na njima je značajan i udio publike. Na ovom televizijskom, malobrojnu publiku su sačinjavali gledaoci obavezani da to budu, time što su ih televizije delegirale kao svoje predstavnike u žiri ili redakcije poslale da prate smotru. Iako se u 4. članu Poslovnika kaže: „Rad žirija je dostupan javnosti” članovi žirija su obavili svoj posao neometani čak ni od pripadnika

profesije kojoj je ljubopitljivost osnovno svojstvo. Vrednovanje je obavljeno u tišini pa je i njegov ishod tiho prošao.

Ko pode od onoga da je značenje događaja srazmjerno njegovom publicitetu mogao bi doći do zaključka da se u Portorožu ni ovog maja, što se televizije tiče, nešto važno nije ni dogodilo! Naknadni osvrti štampe na JRT '80 više će doprinijeti obnavljanju dilema o ulozi televizije – inače starih koliko i sam medij na čiji se sadržaj osvrću – nego što će ublažiti spomenuti zaključak. Upravo ta nastojanja da televizija posreduje sadržaje i domete kulturnih i umjetničkih institucija koje je zatekla, da prenosi događaje, da bude sredstvo komuniciranja a ne da i sama stvara spada u razloge razmatranja smisla i svrhe održavanja Jugoslovenskog televizijskog festivala.

Specifičnost televizije i stvaranja za nju, njen udio ne samo u sistemu javnog informisanja nego i u razvijanju ukusa i smisla za lijepo i umjetničko kod svojih sve mnogobrojnijih gledalaca, zahtijeva široku i kvalifikovanu raspravu o tome koliko televizijski festival treba da se razlikuje od godišnjih smotri koje se održavaju u Jugoslaviji. Ako želi da bude specifičan koliko i medij čije domete prikazuje, da posluži odmjeravanju snaga ne samo stvaralaca nego i TV studija, i prilika kritičkog osvrta ljudi izvan televizije na izbor iz jednogodišnje televizijske produkcije – onda valja vidjeti koliko je tokom petnaest godina uspijevaao da postane činiocem konstituisanja i funkcionisanja sistema vrednovanja televizijske produkcije. Sagledati kako na njemu izvršeno prosuđivanje o vrijednostima emisija utiče ne samo na način njihovog odabiranja za smotru nego i na programiranje barem onog dijela programa koji realizuje televizija sama. Provjeriti osnovanost mišljenja da na njemu izraženi sudovi više djeluju kao priznanja nagrađenim stvaraocima nego što utiču na programsku orijentaciju televizijskih studija. I to više kao priznanje za uloženi rad nego kao podsticaj ili preporuka za nova dostignuća. Ako je tačno da na njemu nagrađene emisije time ne stiču pravo da konkurišu na sličnim međunarodnim priredbama, da dobitnik nagrade time ne stiče ni preporuku za novi angažman – onda se postavlja pitanje njegovog stvarnog udjela u izgrađivanju vrednosnog sistema primjerenog osobenostima televizije i njenog djelovanja na svijest i ukus svog milionskog gledališta.

Drugi član Pravilnika Televizijskog festivala „JRT '80” glasi: „Cilj festivala je da stimuliše stvaralaštvo i društveno angažovanje televizije, unapređuje sadržaj, formu, stil i vrste televizijskih emisija, da omogući razmenu mišljenja i iskustava

TV programa i da podstiče jugoslovensku i međunarodnu razmenu TV programa". Za ostvarivanje tog cilja osam TV studija bili su obavezani istim Pravilnikom da, kao predujam, uplate 2,500.000 novih dinara (TV Beograd, Zagreb, Ljubljana i Novi Sad po 350.000, TV Sarajevo i Skoplje po 300.000, TV Titograd i Priština po 250.000 novih dinara). Ne raspoložemo podacima o obimu jugoslovenske i međunarodne razmjene TV programa ugovorene na Festivalu te se i ne upuštamo u procjenu da li su njeni efekti srazmjerni sredstvima ulozenim u priredbu kojom se ta razmjena željela podstaći. Što se razmjene mišljenja i iskustva tiče, rasprava organizovanih u tu svrhu – nije ni bilo. Članovi žirija nijesu bili u prilici da bilo šta promijene ni u nazivu ni u broju nagrada određenih spomenutim Pravilnikom iako je pregledani program podsticao na izvjesne korekcije.

Ove godine je jedan osmočlani žiri ocjenjivao osam zabavno-muzičkih emisija i toliko TV drama. Taj ne baš najsrećniji spoj izvršen je – rekli su organizatori – zbog stabilizacije radi koje su svih šesnaest emisija (zabavne su trajale 6 sati i 49 minuta, a drame 11 sati i 39 minuta) morale biti pregledane u dva dana.

Ostavljajući organizatorima ocjenu valjanosti takvog načina ostvarivanja programa stabilizacije treba reći da je izbor zabavno-muzičkih emisija i TV drama bio pravi povod o ozbiljnom razgovoru ne samo o tome čime televizija zabavlja svoje gledaoce i kakve drame snima nego i o njenoj programskoj orijentaciji. Od osam prikazanih drama četiri su adaptacije književnih djela, dvije su biografski zapisi a dvije se bave savremenijim temama. Stvaraoci su se oslonili na ostvarenje renomiranih pisaca i zbivanja iz prošlog i prve polovine ovog vijeka. Da li je to okretanje televizije provjerenim književnim vrijednostima i minulim vremenima plod smišljene programske orijentacije ili dug televizije prema kulturnom nasljeđu? Ili se adaptacijama pribjegava u nedostatku tekstova posebno pisanih za televiziju? Ili su se pri izboru programa za JRT '80 povelili iskustvima Sterijinog pozorja? Na to i slična pitanja priredba u Portorožu nije dala odgovor te je i time ostala kao dobar povod ozbiljnom razgovoru da li je televizijska drama krenula putem afirmacije tog vida stvaralaštva.

Iako su glumačka ostvarenja bolji dio prikazanih drama gledalac ipak zapazi da se veći dio glumaca dosta često pojavljuje na malom ekranu. Možda je to i posljedica predusretljivosti ljudi sa televizije te angažuju scenske

umjetnike koje publika voli? Ili je broj glumaca nedovoljan da zadovolji narasle potrebe i pozorišta i filma i estrade i brojnih televizijskih emisija? Pa ipak vrijeme je upitati se vodi li ko računa o tome da učestano pojavljivanje može da dovede do zasićenosti gledaoca čak i glumcem sa raskošnim darom!

Pogotovo što iz redova scenskih umjetnika dopiru prigovori o njihovom neravnomjernom angažovanju. Zli jezici govore da je to posljedica privatizacije i već oformljenih grupa i sprega ne toliko po umjetničkim koliko po nekim drugim afinitetima. Biće da se te pojave mogu objasniti i uvidom priređivača televizijskih emisija u glumački potencijal pa i njihovom sklonošću da ne snose rizik. Radije se oslanjaju na uvedene vrijednosti nego što se usuđuju da angažuju manje afirmisane i nepoznatije umjetnike.

Oslanjanje na rado gledane glumce i slušane pjevače zapaženo je i u zabavno-muzičkim emisijama. Ako se tome doda da su te emisije karakterističnije po oponašanju razvijenijih televizija nego po težnji za autentičnijim izrazom – onda nije čudo što je tokom Festivala preovladavalo pitanje kud je to krenula zabava kojom televizija ulazi u naše domove. Problem zabavljanja putem televizije ne ublažava se osavremenjivanjem aranžmana pjesama nastalih tokom revolucije. Jer on je u tome što je gledaocu sve teže da odgonetne ko se to zabavlja – urednici, režiseri, majstori svijetla ili izvođači!

Budući nijesam imao prilike da sa organizatorima Festivala provjerim utiske stečene u radu žirija za dramu i zabavno-muzičke emisije to, iznoseći neke od njih, predlažem Uredništvu časopisa „RTV-teorija i praksa“ da *povodom minulog Festivala organizuje raspravu*. Ako bih sebi dopustio i slobodu da sugeriram i smjerove rasprave onda bih predložio da se *razmotri uloga Festivala u konstituisanju i funkcionisanju sistema vrednovanja televizije*. Pri tome ne mislim na preispitivanje prakse ocjenjivanja televizije već konstituisane kao institucije – i to veoma uticajne – koliko načina vrednovanja onoga što nudi svom gledalištu. Vrednovanju udjela i doprinosa tog medija tokovima procesa preobražavanja društvenih odnosa a time i kulturnog emancipovanja radničke klase i čitavog društva. Da se porazgovara o tome *koliko su dosad održani festivali bili podsticajni stvaralaštvu za televiziju i njeno društveno angažovanje*. I o tome *ko sve da sudjeluje u procjenjivanju dometa tog medija* – da li kritičari televizijskih programa čije prikaze emisija čitamo u dnevnim listovima i nedjeljnicima, ljudi sa televizije i drugi kulturni i javni radnici angažovani u savjetima i žirijima te kakav da bude udio gledalaca u tome.

Kao član žirija bio sam u prilici da prosuđujem o već izabranim emisijama. Pri tome sam se trudio da potisnem glas gledaoca u sebi koji mi je govorio da je vidio emisije dopadljivije od tih izabranih za Festival. Ne mogavši da provjerim način odabiranja i poštujući mjerila redakcija i njihovih stručnih i savjetodavnih organa izabrane emisije sam prihvatio kao najveći domet odabran za odmjernije na godišnjoj smotri dostignuća. Odluke o nagradama bi, samim tim, trebalo da budu shvaćene kao izdvajanje najboljeg što su naše televizije prikazale tokom godine. Do koje je mjere to zaista tako – nijesam siguran pošto sam, kao i ostali članovi žirija, birao od već probranog.

Slično je i sa utiscima o programskoj orijentaciji, angažovanju glumaca i izvođača, dostignućima televizije u građenju vlastitog izraza, podsticanju pisaca da pišu prvenstveno za televiziju, nastojanjima da se i dramom i zabavom bude i angažovanije i aktuelnije, da u režiji i glumi bude više televizijskog a manje pozorišnog. Utiscima sabranim posmatranjem odabranih emisija i koji su, ne tako rijetko, nametali pitanje kakva li je cjelokupna produkcija kad su joj uzorci kakvi jesu! Ako je, na primjer, cjelokupna produkcija drame za televiziju pribjegla prilagođavanju starijih tekstova i pri tom zanemarila dramatičnost življenja onda bi bio vrijedan napor ustanoviti zbog čega. Slično se možemo upitati zbog čega se zabavno-muzički program kloni da kod gledalaca podstiče smijeh i podsmijeh ali ne na račun emisija koliko vlastitih navika koje se i te kako ispoljavaju u odnosima među ljudima, prema svojini, radu živom i minulom, prošlosti i budućnosti, naciji. Možda bi razgovori za koje se zalažem omogućili više saznanja o tome da li se programeri povode za tekućom književnom produkcijom koja, uzgred rečeno, ne obiluje knjigama o savremenim temama satiričnim i humorističkim djelima? Ili su urednici impresionirani osjetljivošću onog dijela gledalaca koji su skloni da svaku emisiju, pa i takozvani igrani program, procjenjuju sa stanovišta slikanja stvarnosti?

Možda televizija nije u mogućnosti da bira naročito od onih pisaca kojima je rad za televiziju uzgredan posao kojim istina, uvećavaju prihode i popularnost ali umjetnička afirmacija se ipak stiće knjigom?

O tim spomenutim i drugim pitanjima valjalo bi razgovarati upravo povodom godišnje smotre televizijske produkcije.

Ana Šomlo

TV KAO FRIZ ZA DUBOKO ZAMRZAVANJE

Portorož 1980.

Moć televizije, njena impresivnost i jedinstvenost nije sadržana u vrednosti TV ekrana. njegovoj kreativnoj i estetskoj mogućnosti, mada ih podrazumeva. Suština televizije je istovremena dostižnost slike i zvuka, premostivost geografska i socijalna, prostranstvo kojim pulsira. Sama pomisao da sliku iz vaše sobe primaju kao svetionici udaljenih krajeva ljudi koje znate i oni koje nikada nećete upoznati čini vas članom jednog moćnog auditorija koji istovremeno doživljava ono u čemu i sami učestvujete.

Poznavanje medija moglo je samo da provocira Pedija Čajevskog da u svom scenariju za film *TV mreža* u jednom dramatičnom trenutku pozove sve gledaoce jedne emisije uživo da pogase svetla i besno kriknu sa svojih balkona. Sidni Lamet je uzbudljivo režirao tu masovnu scenu, podređujući film televizijskim prohtevima ili, kako bi to J.A. Bogomolov definisao – „događaj sada više nije stvarno zbivanje, nego je to njegova projekcija na ekranu televizora, koja objedinjuje milione gledalaca.”

Ukoliko je prostornost veća, utoliko je impresivnost televizije snažnija. Svakako da pravi televizijski doživljaj ne može da bude bez povoda, zato je efemernost češće prisutna na ekranu jer su joj kriteriji mnogoljudski, pa i gledanost mora da bude obrazložena, ukoliko nije čista dokolica. Međutim, u trenucima kada je prava, kada je samo televizija i ne može biti ništa drugo, ni teatar, ni film i nije literatura, onda je jedinstvo njenog auditorija očigledno, ne predviđajući intelektualne distinkcije.

Da li je iko mogao da bude ravnodušan 9. juna 1980, prateći prvi prenos Mondovizije, program *Slika sveta?* Prenos uživo, Centar Pompidu u Parizu, tačno vreme i najava Naučnog programa Televizije Beograd. Uključuje se Petar Živadinović, u rever mu je umesto cveta zadenut globus, saznanje da nas

gleda svet, da su naši problemi i njihovi, da smo istovremeno na meridijanima Brazila i Senegala, da zemunska naučna otkrića služe Italiji, Francuskoj i Belgiji, da se spuštamo sa vodećim svetskim naučnicima Barberijem i Tazijefom u kratere sicilijanskih vulkana – čini nas akterima planetarne kulture – kako bi to Edgar Moren rekao. Televizija prestaje da bude lokalna, geografski i vremenski ograničena, to više nije ni teleteka, ni agencijska TV informacija – mi smo građani sveta i dok saznajemo da je u Itaipu upravo 15.30, dok je nad Beogradom već uveliko pala noć, čini se da volšebno ulazimo u pravu vremensku TV avanturu.

ZATVORENI TV KRUG

Tek u tako stvorenoj medijskoj atmosferi sadržaj TV programa podnosi događaj koji prevazilazi sadržaj emisije i daje mu pravi okvir u punom značenju.

Čitalac bi sada mogao da se upita: kakve sve to ima veze sa Petnaestim festivalom jugoslovenske radio-televizije, održanim u drugoj polovini maja 1980. godine u Portorožu?

Odgovor bi glasio: nikakve. Ili – televizijski festival pravi je antipod mondovizijskog prenosa, jer prenosa iz Portoroža nije bilo, ni u fragmentima. Da ne postoji neko svetsko ili jugoslovensko televizijsko iskustvo, da se ova manifestacija ne odvija po petnaesti put, moglo bi se pretpostaviti da je reč o zabludi, eksperimentalnom promašaju neobaveštenih. Jer i teorijski mora biti jasno da je nemoguće očekivati efekat zatvorenog televizijskog kruga portoroškog Avditorija na spoljni svet. Zašto bi bilo kog jugoslovenskog gledaoca TV programa uzbuđivao program njegove televizije ako mu nije dostupan?

Isticano je to nakon prethodnih festivala u Portorožu u kritici, štampi, na televiziji, među njenim stvaraocima. Pa ipak, uprkos svemu, festivalski odbor, sastavljen od predstavnika svih TV centara, pozivajući goste na ovogodišnju smotru pretenciozno nagoveštava da ne želi da se poredi sa bilo kojim festivalom u svetu, u nameri da i nadalje ostane jedinstven. Malo je informacija o sličnim manifestacijama u svetu. Ukoliko su internacionalnog tipa, mogle bi eventualno da se emituju uskom profesionalnom, kritičkom i trgovačkom krugu, međutim kada je to nacionalna projekcija, ne treba da ostane bez nacije. No, neke se stvari kod nas u kulturi zbivaju spontano, kao da je reč o poljskom cveću, a ne o manifestaciji

koja bi sobom trebalo da nosi suštinske političke, umetničke i društvene vrednosti.

Ako bi neko, pak, upitao – čemu pisati o nečem besmislenom, moglo bi se odmah zaključiti da je ovo uvod u nešto novo, a ne zaključak o nečem završenom. Jer, u suprotnom, idućeg maja u Portorožu bi ponovo procvetale ruže i sve bi se zbililo kao što se i inače svakog proleća tamo događa. Naime, kada je jedan mehanizam zardao treba ga zameniti ili baciti, ukoliko je definitivno neupotrebljiv. Zaparloženost u kulturi, posebno kada kao u ovom značajnom mediju i njegovoj reprezentativnoj manifestaciji postaje hronična, ne treba da bude prećutana.

TV DOGAĐAJ BEZ DOGAĐAJA

Izuzimajući medijski pristup televizije kao zatvorenog kruga, koji bi mogao da bude posmatran kao moderno sredstvo edukacije gde interna televizija pokazuje svoje mogućnosti, ili u nekoj moćnoj instituciji, gde se sve prati i rešava kompjuterima, a registruje na monitorima, kao u nekoj naučnoj fantastici, Portorož bi se mogao posmatrati i iz aspekta svog primarnog događaja, kulturne priredbe, gde je, istini za volju, mada njen sadržaj, televizija samo sekundarna činjenica. Zna se šta se podrazumeva pod festivalom. Kao što svaka kulturna manifestacija mora da bude sročena po izvesnim gramatičkim pravilima, svojstvenim logici događaja, tako bi i jedan televizijski festival pretpostavljao određeni ritam zbivanja sa nepredvidljivim impulsima iznenađenja. Da li je to karnevalska atmosfera sa starletama iz novih TV serija koje bi se toples pojavljivale, privlačeći više pažnju od onih što gutaju vatru naočigled svih? Nešto slično videli smo u reportaži Nebojše Đukelića o poslednjem Kanu. Na junski sajam knjiga ove godine u Čikagu izdavači su doveli živog tigra, demantujući valjda starog Brema nekom novom publikacijom o životinjskom carstvu. Propagatori kulture trude se, dakle, da smisle novi spektakl, ili obnove stari. Da li je televizija mudrija i bezazlenija od starijih sredstava mass media pa je u Portorožu atraktivnost podredila čistoj profesionalnosti, debati o programu, novim nagoveštajima televizije, organizovanim ili spontanim duelima sa kritikom?

Ni spektakla, ni teorije o modernoj komunikaciji, niti časkanja za okruglim stolom. Televizijska apatija suvereno je vladala Festivalom. Iznenađenja nije bilo, čak ni takvih da u jednom žanru žiri nije baš ničim nagradio neki TV centar.

Mada impresivan stočlani muški hor iz Trsta kojim je Festival otvoren i obilje priznanja i čestitki kojima je Festival zatvoren, ovaj kulturni događaj nije nikoga impresionirao, pa ni samog sebe. Televizija ga nije pratila ni u Dnevniciima koji su se takmičili kao kategorija, a štampa ga je gotovo ignorisala. Neobično, mada je to i u prošlogodišnjoj hronici ovog časopisa zabeleženo, da Televizija Beograd tokom Festa svako večer emituje u posebnom terminu emisiju posvećenu prikazanim filmovima, da se identično pristupa i Bitefu, da novosadska televizija pomno prati Sterijino pozorje, TV Zagreb Festival animacije, da se ne nabrajaju slične hronike iz drugih studija, a da Portorož apsolutno nema svoj televizijski eho. Reklo bi se da je to sopstveni demant Jugoslovenske radio-televizije.

OSETLJIVI TV EKRAN

Ako se, dakle, koncentričnim krugovima, od Festivala u spoljnom svetu, gde ga nije bilo, ka nepostojećoj festivalskoj atmosferi, približimo jezgru – TV programu koji se tako reći danonoćno odvijao u hladnom i mračnom auditoriju, mogli bismo da izuzmemo čega sve nije bilo i ko sve nije i zašto mogao da prati odabrane emisije, da pretpostavimo da je bilo i suprotno od onoga kako jeste, pa opet da konstatujemo da je taj program bio prosečan, nezanimljiv, pa nije ni šteta što je ostao u svom zatvorenom krugu. Da apsurd bude veći gosti su veoma malo gledali program, jer su to bile već prikazane emisije, najčešće, a njihov kvalitet nije bio osnovni razlog zbog kojeg su se tamo našle. No, verovatno da se sve to i ne događa tako slučajno, spontano, već da su to stvari koje jedna drugu uslovljavaju, pa je normalno da su neke posledice (slab odбір) imale i svoje uzroke, te se sve to odvija u nekom lančanom sistemu koji zasigurno nije vrednosni.

Mada u osnovi pogrešno skiciran, Festival je ipak uspevao da markira suštinu žanrova i da skrene pažnju na neke bitne elemente televizijske zakonitosti, posebno onda kada nisu poštovane.

Sve emisije ocenjivali su članovi tri žirija. Zabavno-muzičke emisije i TV drame pratio je jedan žiri, drugi je ocenjivao Dnevnikе i unutrašnjopolitičke emisije, dok je emisije za decu i opšteobrazovni program pratio žiri „C”.

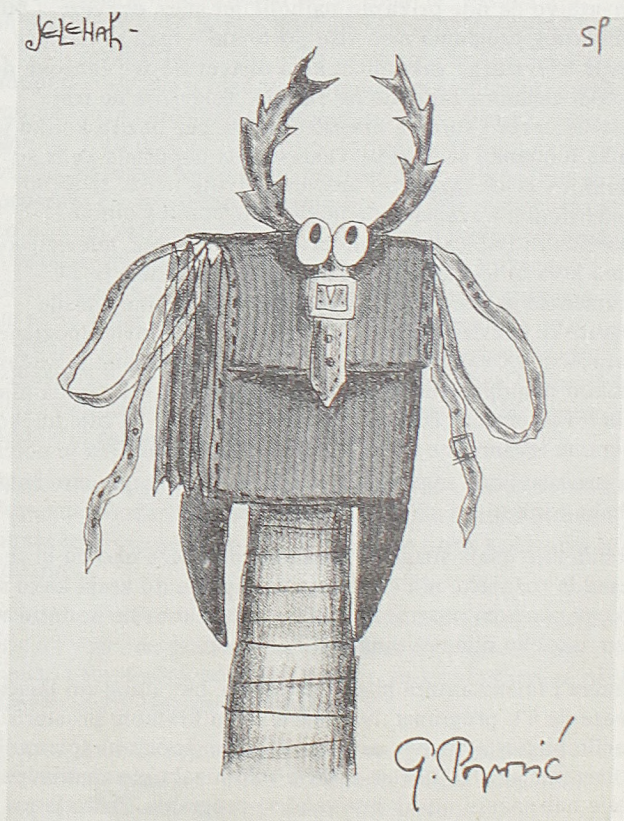
Pažljivom oku nije promaklo da je u kategoriji političko-informativnih emisija bilo unutrašnjopolitičkih tema, a da spoljnopolitičkih nije bilo u konkurenciji. Ne zato što ih zaista

nije bilo, već što je Programski odbor iz neobjašnjivih razloga doneo takvu odluku. Svi oni što pamte prošlogodišnju emisiju u ovom žanru *Alijeva revolucija* slovenačkog autora Uroša Lipuščeka, o događajima u Iranu, ili emisiju TV Beograd iz 1978. *Kokošje perje leti* Bore Mirkovića, o Kini, neće shvatiti ovakav gest. Pogotovo kada se zna da je isti autor iz Ljubljane, Lipušček, realizovao nedavno još jednu emisiju na istom području i sa, pominju oni koji su imali prilike da je vide, još autentičnijom atmosferom. Ovakva portoroška politika preneti je i na područje kulture, jer izuzetne emisije Bora Draškovića o kineskoj kulturi, takođe, nisu dobile vizu za Festival. Neverovatno je, nepojamno, da je majskih dana, kada je Jugoslavija dobila tako snažan odjek na svim svetskim ekranima, svoj zatvorila za festivalsku projekciju. Kada se televizijski program gleda po deset časova dnevno, pa ma to i ne bile reprezentativne emisije, ni u pozitivnom ni u negativnom smislu, naime viđen je i slabiji TV program, ali je neshvatljivo da nije prikazan najbolji, jer stare obaveze – 50% premijernog programa nisu više postojale – ipak se nameće izvesna televizijska zakonitost koja obavezuje sve žanrove da bi se oči gledaoca zadržale na ekranu. Televizija ne trpi izveštačenu reč i surovu, drastičnu sliku, bez obzira koliko je poruka humana i sadržajna. Tako se sala napuštala kada su vođeni intervjui, razgovori kakvih u životu nema. sročених bombastičnim frazama. Nijedna ličnost poput Čolnika, Silobrčića ili Babića nije nam priuštila pravu reč, televizijsku intimu koja bi mogla da zrači i kada bi se prenela iz TV dokumentacije. Zašto su zaboravljene izvanredne emisije beogradske televizije u kojima nas Laza Trifunović upoznaje sa umetnošću XX veka? Čini se da se *Karavan* Milana Kovačevića, jedna od najpopularnijih televizijskih emisija, još nikada nije našla u Portorožu? Tokom godine gledali smo na zajedničkom programu izvanredne emisije Branka Lentića kojima je obično bila predstavljena zagrebačka televizija. Izgleda da je ovog puta trebalo konkurisati slabijim kvalitetom.

Publika nije imala snage da gleda kako se reže oko da bi se presadila rožnjača, niti strpljenja da sagleda do kraja kako se u dokumentarnom programu glumi istina. Ekran ne podnosi ni farsu, ukoliko nije režirana.

Primeri i imena autora bilo je dovoljno, pa i onog što obećava osveženje TV programa. No, sažeti sve u kratkom prostoru značilo bi izostaviti više od toga. Nijedan spontani aplauz, prolamanje smeha, nije se zaorilo salom, tako da apatija ipak ostaje najsnažniji utisak festivalskog programa. Zašto je to

tako moglo se znati i pre no što se u Portorož krenulo, jer svako ko poznaje prednosti TV medija znaće i jednu veliku, nepremostivu manu televizije – ona pati od klaustrofobije, ne trpi zatvoren prostor. I, setimo se mudrih reči Ejzenštajnovih: – „Filmo-mag televizije, brz kao blesak oka, ili misaona iskra, sposoban da direktno i jednostavno pošalje milionima gledalaca svoju umetničku interpretaciju događaja u neponovljivom trenutku njegovog zbivanja, u trenutku prvog i beskrajno uzbudljivog susreta sa njim...” Pokušaj da se ove reči demantuju već godinama ne uspeva. Zato bi, možda trebalo da se svi televizijski centri dogovore da u toku nedelje maja 1981. prikazuju jedinstven televizijski program – portorošku selekciju (a što da ne?) koju bi svi gledaoci u Jugoslaviji mogli da prate. Bio bi to i pravi žiri koji nije vičan voajerstvu u traganju da sagleda šta se krije s one strane ključaonice i nađe kalauz koji sva vrata otvara i sve ključeve zamenjuje.

SCENSKA KULTURA I KAKO JE PREDAVATI

U izdanju „Stručne knjige”, Beograd, objavljen je udžbenik *Scenska kultura*, namenjen učenicima trećeg razreda usmerenog obrazovanja. Autor ove knjige mr Vladimir Jevtović, napisao je sem uvodnog dela, u kojem polazi od pojma scenske kulture, sedam poglavlja koja treba da obuču buduće spikere i voditelje osnovama ovog poziva.

U metodskoj jedinici, gde govori o svojstvima koja treba da poseduje profesionalni spiker, Jevtović poklanja posebnu pažnju govornoj tehnici. Iz ostalog sadržaja može se zaključiti da pisac, sem šireg obrazovanja koje je stekao na Filozofskom fakultetu, gde je diplomirao i magistrirao, kao i na Akademiji za pozorište, film i televiziju, gde se nalazi u svojstvu asistenta na katedri za glumu, poseduje i praktično programsko iskustvo. On je, naime, voditelj pojedinih programskih blokova na radiju, trenutno uređuje omladinski kontakt-program *Ozon*.

U tematskoj jedinici „Govorna radnja” govori se, između ostalog, o raznim oblicima nastupa voditelja – najavi, razgovoru sa jednim ili više saradnika, razgovoru-duelu itd.

Učenicima je, takođe, na pristupačan i sažet način objašnjeno šta je to radio i kako je nastao, kratak istorijat televizije, kao i sredstva kojima se služi – magnetofon, gramofon, telefonska mikseta, pa čak i uloga disk-džokeja i sve ono što se podrazumeva pod njegovom angažovanošću.

Jedno poglavlje posvećeno je i publici – usmerenosti programa prema pojedinim kategorijama gledalaca i slušalaca, zavisno od teme i termina emitovanja. Autor je imao u vidu i usmerenost savremenog radio i televizijskog programa ka što češćoj dvostrukoj komunikaciji u kojoj je značajan doprinos i učestvovanje auditorija u stvaranju emisija.

Poslednje, osmo poglavlje posvećeno je etici spikera i voditelja, što ukazuje na sveobuhvatan pristup V. Jevtovića materiji na čijoj obradi nije imao uzora u nas.

Mr Vladimir Jevtović

INDIVIDUALNOST SPIKERA I VODITELJA

Navešćemo nekoliko primera voditelja koji se odlikuju izrazito individualnim delovanjem na publiku:

1. Prvi od „individualista” pojavljuje se pred nama gledajući nas vragolasto, kao da nas „začikuje”. Ne izgleda neozbiljno, naprotiv, upravo nas iznenađuje kontrast između ozbiljnog, čak strogog lica koje bi mogao da nosi „namćor” iza šaltera koji nas stalno grdi, i – njegove dečачke potrebe da se poigra, da izazove na verbalni dvoboj bilo koga i da izađe kao pobednik. On nas podseća na one vragolane iz „naših krajeva” koji u svakoj situaciji duhovitošću uspevaju da steknu naklonost. Koliko god je elegantno, „svetski” odeven, jasno je da je to „naš čovek” koji je uspeo u svetu, jer je on „prijatelj zvezda”, on lično poznaje mnoge zvezde filma i muzike, direktno priča sa njima iako ne zna strane jezike, u časkanju sa gostima sasvim je blizu granice da ih uvredi, ali šalu na svoj račun teško podnosi, periodično je u žiži javnosti zbog nekog „skandala” mada izgleda da on ne nastoji da ih izbegne. On je pre svega duhovit i svet ume da vidi sa „vickaste” strane. Ali, on je profesionalni humorista koji ume studiozno i vrlo pedantno svoje asocijacije da beleži, sređuje na karticama, on je pronašao tip ličnosti koji će naša publika prihvatiti. To nije on lično. To on *radi* da zabavi i razonodi publiku. To odelo je njegov kostim. U svakom slučaju vrlo je prihvaćen od auditorija, jer deluje „netašno” do drskosti, jer je tip našeg junaka („glavni koji ume sa svakim”) koji nam je poznat, blizak, iz familije, iz kraja.

2. Drugi ne izgleda atraktivno a kad se na radiju prvi put čuje njegov napukli glas, svadalački ton, nema se prijatan utisak zbog samog glasa i načina govora. Međutim, ubrzo vas on pridobija onim što radi: poziva telefonom „faktore” u gradu, rukovodioce gradskih službi, direktore, odgovorne ljude, do kojih običan građanin nikad ne bi mogao da dođe, i pita ih za učinjene propuste, nepravilnosti u radu, braneći sve vreme „malog čoveka”, obične građane. Kao Robin Hud koji ne uzima od bogatih da bi dao siromašnima, već kao junoša koji

se „nikoga ne boji”, on štiti interese građana koji su oštećeni u svojim pravima ili potrebama zbog toga što „neko ne radi svoj posao kako treba.” Bez sumnje junak „na strani pravde”, „borac za istinu”, voditelj – istinskim emotivnim angažovanjem, upornošću, preduzumljivošću koja je ponekad agresivna, zadobija poverenje publike koja svakodnevno navija za njega – čak i kad nije lični interes u pitanju.

Opet je temeljna priprema od izuzetnog značaja: voditelj zna skoro sve o pitanjima koja postavlja sagovorniku. On katkad bolje zna gde se u tom trenutku nalaze službenici neke gradske službe nego direktor te službe, zna kako se do svake ličnosti bez obzira na funkciju, kad-tad može doći i sa njom razgovarati. On ulazi, kako se to kaže, na vrata na koja drugi kucaju bezuspešno. Sasvim određena individualnost, ovaj voditelj bi teško bio prihvaćen u zabavnom programu, čiji cilj treba da bude relaksacija u slobodnom vremenu. To je primer kako voditelj sa izrazitom individualnošću može da se nađe na svom mestu.

3. Treći voditelj je besprekorno elegantno odeven, ljubazan i pre svega uslužan. Prijatna boja glasa, izvanredna dikcija, vitak stas i, sa druge strane, namera da učini sve što se od njega traži, da bude ljubazan i na usluzi prema gostu, prema devojčici ili njenom deki u publici u studiju. Bez obzira da li vodi kviz, neku muzičku zabavnu emisiju, festival zabavne muzike, ili veliku estradnu priredbu, on je profesionalac koji, bez svog stava ili zalaganja deluje šarmom. On je samo saobraćajac koji odlično obavlja svoj posao, jer se „saobraćaj odvija bez zastoja”, koji želi da se dopadne. Njegov glas i njegov izgled su od prevashodne važnosti. Značenje onog što izgovara je manje važno – publika će to primiti kao prijatnost, bez ikakvih iznenađenja.

4. Četvrti voditelj je prvo bio prihvaćen kao pojava: dubok, prijatan glas, visok, dikcija izvanredna, reklo bi se: markantan, naročito kad stoji, specifičan hod koji pomalo podseća na junake iz kaubojskih filmova. (Usput: za naš auditorij je skoro predrasuda da voditelj treba da bude visok, pa je pre nekoliko godina kada je i kod nas emitovana serija američkog voditelja Dika Kaveta nastao skoro šok zbog njegovog malog rasta – primer da visina nije bitna.) Očigledno delujući prirodnim šarmom, kojeg je očigledno svestan do narcisoidnosti, on je sve vreme toliko nonšalantan prema sadržaju emisije da – smeta manjini u publici. Jer većina mu prašta očigledne greške u postavljanju pitanja, u oslovljavaju gostiju, u najavi pevača. Ali, način na koji se on izvinjava zbog greške – publici je

važniji od same greške, pogotovu što se ne radi o ozbiljnim emisijama u kojima bi takve greške u tekstu bile neumesne, već o zabavnom programu. Nonšalancija i šarm su osnovno sredstvo individualnog delovanja ovog voditelja. Na osnovu anketa u štampi može se zaključiti da publika negoduje kad ga ne vidi duže na ekranu.

Ova četiri primera nisu za ugledanje ili imitiranje. Oni samo pokazuju kako publika prihvata samo one voditelje koji otkrivajući svoju individualnost, odgovaraju njihovim potrebama, njihovoj zainteresovanosti za određenu vrstu kontakta. Slušaoci i gledaoci biraju svoje društvo – voditelji su stalni „poznanci” koji im dolaze u kuću.

Budući spikeri i voditelji treba da traže „svoj put” jer pred njima nema spremnih, utabanih staza. Oni treba da postanu svesni kako ih neko doživljava u prvom susretu, posle izvesnog vremena i kako deluju na druge. Međutim, oni treba što pre da se na školskoj priredbi koju vode, uvere kako publika reaguje na njihovo delovanje.

(Odlomak iz udžbenika
Scenska kultura)

„PRZEKAZY I OPINIE”

(*Prikazi i mišljenja*), april-juni 1979, br. 2

Poljski časopis „Przekazy i opinie” koji se bavi pitanjima radija i televizije u ovom broju, u odeljku „Članci i rasprave”, donosi četiri priloga:

Kazimjeż Kšištofek (Kazimierz Krzysztofek), saradnik Instituta za proučavanje savremenih problema kapitalizma, piše članak pod naslovom *Međunarodna televizija i problemi zaštite i identiteta nacionalnih kultura*, u kojem nastoji da pokaže ulogu televizije u savremenoj međunarodnoj komunikaciji. On smatra da od svih sredstava komunikacije televizija danas igra najznačajniju ulogu i razmatra njen značaj sa aspekta nekoliko faktora.

Snaga dejstvovanja televizije pomoću satelitskog sistema, po mišljenju mnogih, prevazilazi mogućnosti svih ostalih sredstava komunikacije zajedno.

Sociolozi smatraju televiziju osnovnim sredstvom koje utiče na psihi i mišljenje ljudi, što se najbolje može videti u zaostalim zemljama. Ona stvara kvalitativno novu civilizaciju. Jer, pismena ili usmena reč ne mogu uvek da izraze pojmove koji odgovaraju kategorijama mišljenja stanovnika nerazvijenih zemalja.

Ističe se progresivni karakter veze koja postoji između tradicije i savremenosti. Bez obzira na konfliktni karakter ove veze, smatra se korisnom u nekim uslovima, naročito kad ne postoji spoljašnja informativno-kulturna dominacija. Ove zemlje upoznaju vrednost obe krajnosti: kako naglo širenje stranih vrednosti, koje „razrivaju” njihove sopstvene, tako i kulturno-civilizacijsku izolaciju koja vodi ka učmalosti i zatvaranju u krug tradicionalnih vrednosti.

Kulturna tradicija, naročito kod starih naroda, javlja se kao odbrambeni mehanizam prema stranoj, masovnoj kulturi sumnjive vrednosti. U tom slučaju postoji ne samo konkurencija između sopstvenih i stranih sredstava informisanja, već i strani, kako kvantitativni, tako i

kvalitativni monopol. Ti su monopoli stranih ideologija i stranih vrednosti, stranih interesa. U ovoj oblasti monopol drže razvijene kapitalističke zemlje koje kontrolišu mrežu distribucije informativno-kulturnih saopštenja i koriste zakone tržišta po principu ponuda-potražnja-dobit. Ta komercijalizacija protoka informacija i masovne kulture, iz razvijenih zemalja u zemlje „trećeg sveta” odnosi se, pre svega, na televizijski materijal.

Nemački autor Diter Prokop (Dieter Prokop) u članku pod naslovom *Masovna kultura i spontanost* bavi se pitanjima vezanim za provođenje slobodnog vremena kao i za kontakt sa sredstvima masovne komunikacije.

U savremenim visokorazvijenim zemljama potrebe njihovih članova se zadovoljavaju pomoću tržišta. Monopolisano masovno tržište kulturnih proizvoda standardizuje potrebe potrošača. Uniformisana kulturna ponuda je usmerena protiv prirodnih potreba čoveka i zato koči prirodnu spontanost umetnika i konzumenta. Tržište formira ličnost koja nije sposobna da samostalno spoznaje i interpretira stvarnost.

Koristeći elemente teorije Talkota Parsonsa (Talccot Pearsons), koji tvrdi da je „osnova svakog društvenog rada ekonomsko-politička-socijalna tržišna razmena”, Prokop analizira mehanizam robne razmene u oblasti kulturnih vrednosti. On tvrdi da funkciji novca u ekonomici odgovara u oblasti slobodnog vremena zabava, koja tek od 1930. godine postaje „institucionalizovani medij koji vlada kako producentima, tako i konzumentima” (D.Prokop).

Svoje teze autor ilustruje i objašnjava na primeru filma. Analizirajući raniji period američkog filma, a zatim neke umetničke i ideološke principe Sergeja Ejzenštajna (Sergej Eisenstein), kao i teoretske interpretacije estetske prirode filma Andre Bazena (André Bazin) i Zigfrida Krakauera (Siegfried Kracauer), on pokazuje kakve su mogućnosti filma kao sredstva uticaja na svest konzumenta i na njegov odnos prema stvarnosti.

Treći članak u ovom odeljku je prevod referata Stjuarta Hola (Stuart Hall) pod naslovom *Televizijska serija ili ukroćavanje sveta* (nekoliko uvodnih kritičkih napomena), koji je autor pročitao na seminaru održanom u Veneciji 1977. godine. Ovi seminari se održavaju svake godine i prate međunarodni konkurs radio i televizijskih programa „Prix Italia”.

Estetički problemi televizijske muzike naslov je članka Eve Kofin (Ewa Kofin) sa Univerziteta u Vroclavu. Ona najpre

precizira terminologiju u ovoj oblasti: „pod ,televizijskom muzikom‘ podrazumevam svaku muziku emitovanu na televiziji, čak fragmentarno”. Njena polazna teza je, da se muzika za televizijske gledaoce pojavljuje kao element audiovizuelnog kominikea, što istovremeno ističe njenu autonomiju. Dalje, autorka razmatra dejstvo faktora koji utiču na muziku i dolazi do zaključka da hijerarhija značaja funkcije muzike zavisi od heteronomnog ili autonomnog prilaženja, od obrazaca ponašanja koji su prihvaćeni u raznim situacijama, kao i od učešća ličnosti u formiranju tih obrazaca.

Zatim sledi analiza funkcije televizijske muzike. Autorka razlikuje i opisuje akustični, emotivni i semantički uticaj televizijske muzike, zadržavajući se posebno na pitanju njenog estetskog dejstva. Ona pokazuje da televizijska muzika ne funkcioniše kao „samostalni estetski komunique” jer pažnja gledalaca nije usmerena samo na zvuk već i na sliku. Zato se pita da li u tom slučaju uopšte postoji estetski uticaj muzike? Da li televizija uopšte može da stvori takve uslove u kojima bi muzika mogla da ima estetski efekat? Kofinova na kraju predlaže da se na ekranu, uz emitovanje muzike, pokazuju elementi koji su u vezi sa njom kako bi usmeravali pažnju gledalaca (notni zapisi, dirigent dok diriguje, ljudi koji pažljivo slušaju muziku). Analizira i najpopularniji način teletranslacije simfonijskog koncerta i ukazuje na niz nedostataka koje televizija ne može da izbegne, jer je nepogodna za popularisanje muzičke umetnosti zbog svoje specifičnosti kao sredstvo komunikacije.

Na kraju, Eva Kofin ukazuje na primere deformisanja muzike televizijom kao pojava štetnih za ovu umetnost. Iz ovoga se može zaključiti da televizijska muzika odgovara duhu savremene epohe, ali da u izvesnom smislu predstavlja njenu devalvaciju.

U drugom odeljku časopisa „Materijali ispitivanja” pažnju zaslužuje svakako *Savremeni realizam u poljskoj televiziji* Marijana Gzesjkovjaka (Marian Grześkowiak) koji je želeo da pokaže – oslanjajući se na anketu koju je sproveo Centar za proučavanje javnog mnjenja i radio-televizijskih programa poljskog radija i televizije – različite reakcije televizijskih gledalaca na izabranu emisiju, na osnovu čega se mogu izvesti zaključci o razlikama televizijskog auditorija u Poljskoj.

Za ispitivanje je bila izabrana realistička drama savremenog sovjetskog pisca Valentina Azernikova *Trećeg izlaska nema* koju je 7. marta 1977. emitovala Poljska Televizija. Sledećeg

dana prikupljene su putem ankete ocene i mišljenja gledalaca o ovoj emisiji. Rezultati ankete su omogućili da se napravi analiza pomoću koje se mogla objasniti i interpretirati reakcija anketiranih gledalaca. Rekonstrukcija i objašnjenje tih reakcija su pomogli da se vidi sa kog su stanovišta i pomoću kojih kriterija gledaoci interpretirali i ocenjivali dramu. Ispitivanja su, takođe, poslužila za formulisanje nekih opštih hipoteza o tome šta gledaoci očekuju od televizije.

Autor ovoga članka zaključuje, da se kod ispitivanih gledalaca retko javlja želja i retko postoji sposobnost i veština da posredstvom prikazivanog dela razmišljaju o svojoj sudbini i o stvarnosti koja ih okružuje, čak i kada je ta stvarnost predstavljena realistički, kao što je slučaj sa prikazanom dramom sovjetskog autora, i ne zahteva visoko književno-estetičko obrazovanje. Za likvidaciju ovakvog načina primanja televizijskog umetničkog dela Gžesjkovjak preporučuje „maksimalizaciju umetničkih vrednosti i minimalizaciju dela koja se ,gledaju lako“, dakle, razne vrste formi i načina predstavljanja, raznovrsnost tema. Realizacija ovakvog postulata daje priliku, da definicija ,televizijska komunikacija‘ dobije, osim tehničkog i sociološkog, takođe i praktično-kulturni smisao”...

U trećem odeljku časopisa – „Razmena iskustava“ objavljen je članak Vande Monastirske (Wanda Monastyrskaja) *Adaptacija bajke u televizijskom programu za decu*. Na početku Monastirska kaže: „Televizija zauzima sve više mesta u životu deteta. Po mišljenju sociologa, ona ne samo da pruža zabavu, već i uči i vaspitava. Stiče takođe sve veći uticaj na kontakt sa književnošću, kako dece, tako i odraslih“. Dela prikazana na televiziji često podstiču na čitanje. Televizija predstavlja deci bajke u znatno atraktivnijoj formi nego što je pričanje ili čitanje odraslih.

Svakako književno delo prikazano na ekranu mora da bude adaptirano, prilagođeno televizijskom programu, pa zato menja svoju strukturu i formu. Pri realizaciji programa za decu javlja se još i potreba za prilagođavanjem sadržine zahtevima savremene pedagogike.

Bajke, basne, lutkarske predstave imaju veliki auditorij među najmlađim gledaocima, pa zato ne treba odustajati od njihovog prikazivanja na ekranu, čak i ako moraju da budu adaptirani, smatra Monastirska. Ona takođe veruje da je bolje adaptirati narodne bajke, savremeno prilagođene deci, nego preradivati remek-dela stare književnosti jer su ona teža za realizaciju, a

dosta gube i od svoje vrednosti. Pri adaptaciji književnih dela treba se, što je moguće više, držati originala.

U Poljskoj televizija kod dece ima veću popularnost nego knjige. Zato je njena uloga u procesu vaspitavanja sve veća, jer kod dece formira stvaralačku aktivnost i sposobnost za prijem i praćenje programa.

Adaptacija književnih dela za potrebe televizije ima svoje pristalice i svoje protivnike. Stalno se vode diskusije na temu stvaralačke slobode adaptatora. Problem ostaje i dalje nerešen.

Ljubica Rosić

SVRATA MODARKA (Z. KOTARAC)

SP

qBovic

h. l. 24-

Mira Kun

LOKALNE RADIO-STANICE U EVROPI

Nacionalni audiovizuelni Institut u Parizu (Institut National de l'Audiovisuel - I.N.A.) osnovan posle reorganizacije francuske televizije, 1. januara 1975. godine, izdao je 1978. godine studiju o lokalnim radio-stanicama u Evropi (*Les radios locales en Europe*), rad tri istraživača: Režin Šaniak (Regine Chaniac), Patrik Fliši (Patrick Flichy) i Monik Sovaž (Monique Sauvage).¹

Lokalne radio-stanice pojavile su se u Evropi neposredno posle prvog svetskog rata, ali su vrlo brzo ustupile mesto nacionalnim radio-stanicama. Pedeset godina kasnije, u svim zemljama gde su na snazi veliki nacionalni sistemi - naročito u Velikoj Britaniji, Francuskoj, Italiji - niču lokalne radio-stanice: one se javljaju nezavisno u isto vreme skoro u svim sredinama bilo da je reč o britanskim lokalnim radio-stanicama koje žele da se malo odvoje od nacionalnog, strogog sistema radio-programa, bilo da je reč o italijanskim komercijalnim ili političkim radio-stanicama.

Autori nastoje da odgovore na pitanje: šta su „lokalne” radio-stanice? Da li je reč o novom mediju, u smislu lokalne komunikacije, ili sredstvu koje pomaže ili osvežava već ustaljene sisteme nacionalne radio-difuzije?

Analizirajući razvojne tendencije lokalnog radija u Evropi autori su izdvojili radio-sisteme tri evropske zemlje, svaki karakterističan zbog specifičnosti sredina u kojima je nastao i društvenog uticaja koji sobom nosi. Engleska, Italija i Jugoslavija su zemlje čiji su sistemi lokalne radio-difuzije detaljno izloženi.

U Velikoj Britaniji - prva lokalna radio-stanica počela je sa radom u Lesteru (Leicester) 1967. godine. Avgusta 1970. godine već funkcioniše 20 lokalnih radio-stanica BBC. One pokrivaju vrlo različita prostranstva: neke stanice dopiru do 500.000 stanovnika a druge do više od osam miliona (London).

¹ Chaniac Regine, Flichy Patrick, Sauvage Monique, *Les radios Locales en Europe*, I.N.A., Institut National de l'Audiovisuel, La Documentation Française, Paris 1978, str. 125.

Rukovodioci i osoblje lokalnih radio-stanica stekli su dopunsko stručno obrazovanje u okviru specijalnih kurseva BBC, a što se novinara tiče oni najčešće u lokalni radio dolaze iz štampe.

Osim BBC i I.B.A. (Independant Broadcasting Authority) takođe je organizovao komercijalne lokalne radio-stanice I.L.R. (Independent Local Radio).

Lokalni radio-programi u Velikoj Britaniji emituju svakodnevno nekoliko puta informacije sa vestima iz sveta, zemlje i regiona, meteorološke biltenne, informacije o stanju na putevima, sportu, cenama. Nekoliko puta u toku sedmice slušaoci lokalnih radio-programa mogu da prate emisije oglasa (isključivo lokalnog karaktera: razmene, prodaje, kupovine). Emisije za posebne grupe slušalaca, emisije za decu, obrazovne programe, emisije za etničke manjine na programu su bar jedanput nedeljno.

Prema istraživanjima obavljenim aprila-maja 1967. godine na uzorku od 12.000 stanovnika starijih od 15 godina u Velikoj Britaniji slušanost sedam radio-stanica je sledeća:

Radio-stanica	Broj slušalaca (milioni-sedmično)
Independant Local Radio	13,6
BBC ² Radio 1	13,5
BBC Radio 2	11,5
BBC Radio 4	8,2
BBC Lokalni radio	5,3
BBC Radio 3	2,7
Radio-Luksemburg	2,0

Svaki peti odrasli Britanac sluša lokalnu radio-stanicu BBC u nekom momentu tokom sedmice. Prosečna nedeljna slušanost I.L.R. je 12 sati i petnaest minuta, a lokalnih stanica BBC sedam časova i pet minuta. Žene češće slušaju radio od muškaraca.

Tokom 1978. godine vlada u Velikoj Britaniji objavila je Belu knjigu o radio-televiziji u kojoj su, data ovlašćenja za razvoj lokalnih programa koji se i dalje nalaze u okviru BBC i I.B.A.

RAI (Italija) početkom sedamdesetih godina doživljava tešku krizu. Privatne grupacije, sindikalne organizacije i organizacije levele želele su da se oglase. Radničke organizacije od 1972-1973. godine interesuju se za nove audiovizuelne sisteme koji

²Tokom 1967. godine BBC je reorganizovao svoje radio-programe želeći da izade u susret zahtevima publike: „Radio 1” emituje pop muziku, „Radio 2” laku muziku, „Radio 3” je program klasične muzike i „kulturnih emisija”, „Radio 4” emituje informacije i zabavne programe.

su se pojavili na tržištu – posebno za video. Ovi uređaji pogodovali su želji i potrebi za demokratizacijom informacije.

Prve slobodne radio-stanice pojavile su se 1975. godine: Radio-Parma, Radio-Emanuel od Ankône i Radio-internacional. Slobodne radio-stanice u Italiji potiču iz tri kruga:

- 1) trgovci i zanatlije su želeli da stvore komercijalne radio-stanice – emitujući uglavnom muziku;
- 2) radio-amateri razvili su na stotine ili hiljade malih radio-stanica koje su, počev od 1975. godine, prešle na viši nivo: lokalni radio;
- 3) razne političke grupacije želele su svoju radio-stanicu: njihove stanice su u periodu 1976. i kasnije bile najbrojnije.

Od marta do oktobra 1976. godine RAI je izgubio 3.200.000 slušalaca. Tokom 1977. godine prosečno dnevno slušanje radio-stanica bilo je sledeće:

RAI	17.803.000 slušalaca
Slobodne radio-stanice	7.615.000
Radio-stanice na periferiji zemlje (Monte Karlo, Kopar)	2.438.000
Ukupno:	27.856.000 slušalaca

Analizu programa, slušanosti, organizacije, kadrova i finansija ovako razuđene mreže slobodnih radio-stanica teško je sačiniti.

Po oceni autora radio-stanice u Jugoslaviji interesantne su zbog svoje suprotnosti radio-stanicama u svim drugim zemljama.

„Ona (Jugoslavija) primer je najdužeg iskustva u pogledu lokalnog radija; zbog toga smo smatrali da Jugoslaviji treba dati posebno mesto što omogućava upotpunjavanje 'tipologije' lokalnih radio stanica u Evropi.”

Četvrti odeljak studije (str. 71-90) pod naslovom *Jugoslavija, lokalne radio-stanice i samoupravljanje* (Yougoslavie, radios locales et autogestion) opisuje globalni sistem sredstava masovnih komunikacija u Jugoslaviji: organizaciju, zakonska rešenja, finansije, snagu odašiljaca, broj stanice, frekvencije, vreme i trajanje emitovanja programa, kao i internu organizaciju i povezanost među stanicama.³

Kada se autori upuste u detaljniju analizu programa koje emituju lokalne radio-stanice zadržavaju se uglavnom na programima lokalnih radio-stanica u SR Srbiji i SR Sloveniji (najverovatnije zbog nedostatka odgovarajućih podataka).

Detaljno proučivši ove tri studije ne možemo da ne uočimo da je dokumentarna analiza o sistemu radio-difuzije – posebno o lokalnom radiju u Jugoslaviji data potpuno i celovito (u odnosu na analize Velike Britanije i Italije). Posmatrano sa naše, jugoslovenske društvene i stručne tačke gledišta, studija ima izvesne propuste koji delimično potiču iz nepotpune dokumentacije ali isto tako i iz nedovoljnog poznavanja i neshvatanja socijalističke samoupravne prakse naše sredine.

Osim detaljnih dokumentarnih studija o lokalnim radio-stanicama u Velikoj Britaniji, Italiji i Jugoslaviji čitalac će dobiti najsazetije informacije i o lokalnim radio-stanicama Savezne Republike Nemačke, Belgije, Danske, Španije, Holandije i Švedske, kao i bogatu bibliografiju od preko pedeset knjiga, studija, izveštaja, istraživanja, saopštenja, godišnjaka RTV stanica koje proučavaju ovu problematiku.

³ Autori navode sledeću bibliografiju za Jugoslaviju:

Zdravko Lekovic et Mihailo Bjelica (Institut Yougoslave de journalisme), *Les politiques de la communication en Yougoslavie*, Unesco, Paris, 1977.

Lado Pohar, *Conference annuelle du G.E.A.R.*, Berne, mai 1977. Local Broadcasting research in Yougoslavia (à partir d'études réalisées au centre de recherche de Radio TV Ljubljana).

Prvoslav Plavsic, *Function of the local radio as observed by listeners*. Rapporteur pour le colloque de l'UER „The radio of eighties” Belgrade, nov. 74 de la commission sur la recherche yougoslave en matière de programmation et d'audience radio-télévision (à partir de recherches effectuées au centre de recherches TV Beograd).

Un aperçu sur l'histoire de la radiodiffusion en Yougoslavie, JRT Belgrade, 1976.

Yearbook 1973, JRT: Dr Spasic, Institut Yougoslave du journalisme.

STATUT JRT

Na osnovu člana 106 Ustava SFRJ i člana 14. tačka 9. Samoupravnog sporazuma o udruživanju radio-difuznih organizacija udruženog rada u Poslovnu zajednicu Jugoslovenska radio-televizija, Skupština Jugoslovenske radio-televizije, na sednici održanoj 9. jula 1979. godine u Herceg-Novom, donela je

STATUT

POSLOVNE ZAJEDNICE RADIO-DIFUZNIH ORGANIZACIJA UDRUŽENOG RADA „JUGOSLOVENSKA RADIO-TELEVIZIJA”

I

OPŠTE ODREDBE

Član 1.

Jugoslovenska radio-televizija (u daljem tekstu: JRT) je Poslovna zajednica radio-difuznih organizacija udruženog rada, osnovana Samoupravnim sporazumom zaključenim 27. februara 1979. godine.

U JRT su udružene: Radio-televizija Beograd, Radio-Jugoslavija, Radio-televizija Ljubljana, Radio-televizija Novi Sad, Radio-televizija Priština, Radio-televizija Sarajevo, Radio-televizija Skopje, Radio-televizija Titograd i Radio-televizija Zagreb.

JRT ima Radnu zajednicu za obavljanje poslova od zajedničkog interesa za udružene organizacije.

Član 2.

Ovim Statutom bliže se uređuju: ostvarivanje zajedničkih ciljeva, organi i tela, koordinacija rada, opštenarodna odbrana i društvena samozaštita, informisanje o radu, donošenje samoupravnih opštih akata i arbitražni postupak u JRT.

Firma i sedište

Član 3.

Firma JRT je:

- na srpskohrvatskom: POSLOVNA ZAJEDNICA RADIO-DIFUZIONI ORGANIZACIJA UDRUŽENOG RADA - JUGOSLOVENSKA RADIO-TELEVIZIJA, sa odgovornošću udruženih organizacija za čiji su račun obaveze preuzete;

- na hrvatskosrpskom: POSLOVNA ZAJEDNICA RADIO-DIFUZIONI ORGANIZACIJA UDRUŽENOG RADA - JUGOSLAVENSKA RADIO-TELEVIZIJA, sa odgovornošću udruženih organizacija za čiji su račun obaveze preuzete;

- na slovenačkom: POSLOVNA SKUPNOST RADIO-DIFUZIONI ORGANIZACIJ ZDRUŽENEGA DELA - JUGOSLOVANSKA RADIO-TELEVIZIJA, z odgovornostje združenih organizacij za katere so prevzete obveznosti;

- na makedonskom: DELOVNA ZAJEDNICA NA RADIO-DIFUZIONI ORGANIZACII NA ZDRUŽENIOT TRUD - JUGOSLOVENSKA RADIO-TELEVIZIJA, so odgovornost na združenite organizaciji za čija smetka se prezemeni obvrskite;

- na albanskom: BASHKESIA AFARISTE E RADITELEVISIONIT JUGOSLLAV, me pergjegjesine e pjese-maresve te marrevshjes per llogarine e te cileve jane marre obligimet;

- na madjarskom: A JUGOSZLÁV RADIÓ ES TELEVIZIÓ MŰSORSZOKÓ TÁRSULTMUNKA-SZERVEZETE-INEK ÜGYLETI KÖZÖSSÉGE, Azoknak a társult szervezetteknek a felelőségével, amelyekért kötelezettséget vállal.

Skraćena firma je: JRT Beograd.

Sedište JRT je u Beogradu, Ulica Borisa Kidriča 70.

Pravni status

Član 4.

JRT je društveno pravno lice.

JRT je registrovana Rešenjem Okružnog privrednog suda u Beogradu br. Fi. 1685/79 i upisana u Registar istog Suda pod br. 1-2582-00 od 1.XI 1979. godine.

P e č a t

Član 5.

JRT ima pečat.

Broj pečata, oblik, način upotrebe i čuvanja, ovlašćena lica za rukovanje, zamenu i uništenje, utvrđuje Skupština JRT posebnom odlukom.

Nastupanje u pravnom prometu

Član 6.

JRT nastupa u pravnom prometu sa trećim licima u svoje ime a za račun udruženih organizacija:

- kad obavlja poslove od zajedničkog interesa za sve udružene organizacije u okviru tekućih planova poslovanja,
- kad obavlja poslove na zahtev svih udruženih organizacija,
- kad obavlja poslove za račun pojedinih a uz saglasnost ostalih udruženih organizacija.

Za obaveze JRT odgovaraju udružene organizacije za čiji su račun obaveze preuzete; za obaveze preuzete za račun svih udruženih organizacija odgovaraju organizacije srazmerno vrednosti svog učešća u preuzetom poslu.

Predstavljnje i zastupanje

Član 7.

JRT predstavlja Predsednik Skupštine JRT, u programskim i društveno-političkim pitanjima u odnosima sa organima društveno-političkih zajednica, društveno-političkih organizacija i radio-difuznih i drugih organizacija u zemlji i inostranstvu.

Predsednik Skupštine JRT može preneti svoja ovlašćenja iz prethodnog stava ovog člana na predsedavajućeg i pojedine članove Izvršnog odbora Skupštine JRT, bez prava da ih prenose na druga lica.

Član 8.

JRT zastupa u pravnom prometu Izvršni sekretar JRT, u granicama upisanih poslova i na račun udruženih sredstava, do vrednosti svakog pravnog posla od din. 1,000.000.- a preko tog iznosa uz prethodnu saglasnost Skupštine JRT.

U pravnim poslovima koje preuzima na zahtev svih ili pojedinih udruženih organizacija uz saglasnost ostalih organizacija, Izvršni sekretar JRT zastupa JRT do iznosa na koji ga ovlaste sve organizacije odnosno organizacija za čiji je račun obaveza preuzeta.

Član 9.

Izvršni sekretar JRT zastupa JRT u spoljnotrgovinskom prometu sa ovlašćenjima iz odredbe prethodnog člana Statuta.

Član 10.

Izvršni sekretar JRT može putem generalnog i specijalnog punomoćja svoja ovlašćenja za zastupanje JRT u pravnom prometu u zemlji i inostranstvu preneti na druge radnike Radne zajednice JRT.

Članstvo u međunarodnim organizacijama

Član 11.

JRT ostvaruje zajedničko članstvo svih članica u međunarodnim radio-difuznim organizacijama i jedinstveno ih predstavlja i zastupa u njima.

II

OSTVARIVANJE CILJEVA UDRUŽIVANJA I POSLOVI OD ZAJEDNIČKOG INTERESA

Član 12.

Udružene organizacije ostvaruju zajedničke ciljeve:

1. dogovornim utvrđivanjem zajedničke programske politike i međusobne programske saradnje i usklađivanjem planova proizvodnje i emitovanja programa;
2. razvijanjem svih oblika međusobnog informisanja i programskog dogovaranja;
3. utvrđivanjem zajedničkih smernica razvoja programa i tehničkih kapaciteta, donošenjem zajedničkih planova razvoja sistema veza i predajnika i utvrđivanjem zajedničkih tehničkih standarda;
4. usklađivanjem priprema radio-difuzije za rad u vanrednim uslovima, uslovima neposredne ratne opasnosti i u ratu;
5. utvrđivanjem zajedničke politike međunarodne saradnje i poslovanja sa inostranstvom;
6. utvrđivanjem zajedničke politike jedinstvenog predstavljanja i zastupanja JRT u međunarodnim radio-difuznim i drugim organizacijama;
7. zajedničkim nastupanjem na međunarodnim i domaćim festivalima i drugim priredbama značajnim za programsku saradnju;
8. donošenjem programa JRT u pogledu razvoja poslova od zajedničkog interesa;
9. međusobnim razmenjivanjem iskustava u radu i poslovanju u razvoju samoupravljanja;
10. udruživanjem sredstava za poslove JRT;
11. obavljanjem i drugih poslova za koje se samoupravnim sporazumom ili drugim opštim aktom utvrdi da su od zajedničkog interesa.

Poslovi od zajedničkog interesa

Član 13.

Poslovi JRT od zajedničkog interesa za udružene organizacije su:

- 1) organizovanje programske, tehničke, stručne i druge poslovne saradnje između udruženih organizacija i njihove saradnje sa drugim organizacijama u zemlji.
- 2) razmena radio i televizijskih programa sa radio-difuznim i drugim organizacijama u zemlji,

3) organizovanje proizvodnje i koprodukcije radio i televizijskih programa, uz saglasnost udruženih organizacija, i pružanje proizvodno-tehničkih usluga u zemlji,

4) izrada stručnih elaborata iz oblasti radio-difuzije, razvojna istraživanja i izrada razvojnih programa i planova,

5) organizovanje stručnih skupova, festivala, takmičenja i drugih zajedničkih manifestacija u vezi sa delatnošću radio-difuzije,

6) izdavanje knjiga, časopisa i drugih publikacija iz oblasti radio-difuzije i u vezi sa radom JRT,

7) prikupljanje i plasman poruka ekonomske propagande u zemlji, na zahtev udruženih organizacija.

Poslovi JRT od zajedničkog interesa za udružene organizacije u oblasti spoljnotrgovinskog prometa su:

1) razmena radio i televizijskih programa sa radio-difuznim i drugim organizacijama u inostranstvu,

2) uvoz i izvoz programa za emitovanje na radiju i televiziji,

3) uvoz opreme, rezervnih delova i reproduktionog materijala za potrebe udruženih organizacija,

4) organizovanje koprodukcije radio i televizijskih programa i pružanje proizvodno-tehničkih usluga u inostranstvu,

5) prikupljanje i plasman poruka ekonomske propagande u inostranstvu na zahtev udruženih organizacija.

III

ORGANI I TELA JRT

Skupština JRT

Član 14.

Skupština JRT je zajednički organ upravljanja radom i poslovanjem i oblik najšireg samoupravnog i društvenog dogovaranja u JRT.

Član 15.

Skupštinu JRT sačinjavaju delegati svih udruženih organizacija. Svaka organizacija bira po pet delegata koji čine njenu delegaciju.

U delegaciji se obezbeđuje zastupljenost i delegata programskog saveta ili njemu odgovarajućeg organa udružene organizacije.

Zastupljenost ostalih radio-difuznih organizacija udruženog rada odnosno njihovih zajednica u delegaciji obezbeđuje se na način koji udružena organizacija sa njima samoupravno dogovori u socijalističkoj republici odnosno socijalističkoj autonomnoj pokrajini.

Radna zajednica JRT bira tri delegata u Skupštinu JRT.

Član 16.

Udružene organizacije biraju svoje delegate u Skupštinu JRT najkasnije mesec dana pre isteka mandata prethodnog saziva Skupštine.

Odluku o raspisivanju izbora za delegate donosi Skupština JRT.

Izbor i opoziv delegata u Skupštini JRT vrši se na način utvrđen samoupravnim opštim aktom udružene organizacije.

Mandat delegata u Skupštini JRT traje dve godine: niko ne može biti biran više od dva puta uzastopno za delegata u Skupštini JRT.

Član 17.

Skupština JRT:

1) utvrđuje osnove zajedničke programske politike, smernice međusobne programske saradnje i politiku programske saradnje sa inostranstvom;

2) utvrđuje poslovnu politiku i usvaja tekuće planove rada i poslovanja JRT;

3) utvrđuje smernice za usklađivanje programa razvoja udruženih organizacija, osnove plana i programa razvoja JRT i mere za njihovo ostvarivanje;

4) odlučuje o pristupanju JRT međunarodnim radio-difuznim i drugim organizacijama i utvrđuje politiku jedinstvenog predstavljanja i zastupanja JRT u međunarodnim organizacijama;

5) utvrđuje politiku jedinstvenog zastupanja JRT u svim pitanjima poslovne i druge saradnje za koja su udružene organizacije ovlastile JRT da ih zastupa;

6) usklađuje planove tehničkog razvoja udruženih organizacija i planove izgradnje jedinstvenog tehničkog sistema;

7) utvrđuje predloge samoupravnih sporazuma koje međusobno zaključuju udružene organizacije i proglašava njihovo donošenje;

8) utvrđuje predloge samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora koje JRT, na osnovu ovlašćenja udruženih organizacija, zaključuje sa drugim zajednicama odnosno organizacijama;

9) donosi Statut JRT i samoupravne opšte akte JRT;

10) donosi finansijski plan i završni račun JRT i utvrđuje naknade koje udružene organizacije plaćaju za poslovanje JRT;

11) donosi odluke o korišćenju sredstava udruženih u JRT u skladu sa namenom koja je utvrđena posebnim sporazumom ili ugovorom o udruživanju sredstava;

12) donosi odluke o pitanjima od zajedničkog interesa za udružene organizacije u oblasti opštenarodne odbrane i društvene samozaštite;

13) donosi odluke o koordinaciji rada organa i tela JRT i određuje mere i nosioce za njihovo sprovođenje;

14) imenuje i razrešava od dužnosti izvršnog sekretara JRT;

15) imenuje i razrešava stalne predstavnike JRT u skupštinama i izvršnim telima organizacija u zemlji i inostranstvu, imenuje delegacije JRT na međunarodnim konferencijama; usvaja sporazume o saradnji sa radio-difuznim i drugim organizacijama u inostranstvu;

16) usvaja godišnji plan rada i izveštaj o radu Radne zajednice JRT i odlučuje o njenom razvoju;

17) utvrđuje osnovne organizacije i daje saglasnost na sistematizaciju poslova i radnih zadataka u Radnoj zajednici JRT;

18) donosi poslovnik o svom radu;

19) odlučuje i o drugim pitanjima utvrđenim ovim Statutom ili drugim samoupravnim opštim aktima JRT.

Član 18.

Radom Skupštine JRT rukovodi predsednik Skupštine, a u njegovom odsustvu zamenik predsednika.

Predsednika i njegovog zamenika, na predlog delegacija udruženih organizacija, bira Skupština JRT na svom prvom zasedanju iz sastava delegata dveju udruženih organizacija.

Za predsednika Skupštine JRT bira se delegat društvene zajednice u delegaciji udružene organizacije, koji svojim poznavanjem informativne delatnosti i društveno-političkim ugledom može doprineti uspešnom ostvarivanju ciljeva udruživanja u JRT.

Mandat predsednika Skupštine JRT i njegovog zamenika traje dve godine; za svaki mandatni period za predsednika i njegovog zamenika biraju se delegati druge udružene organizacije prema redu koji utvrde udružene organizacije.

Predsednik Skupštine JRT zakazuje i predsedava sednicama, potpisuje akta Skupštine i stara se o provođenju njenih odluka.

Predsednik Skupštine JRT može na sopstvenu inicijativu, na predlog jedne udružene organizacije ili pojedinih organa i tela JRT, zakazati konsultativne sastanke predstavnika udruženih organizacija ili organa i tela JRT radi usklađivanja stavova o pojedinim značajnim pitanjima iz nadležnosti Skupštine, o čemu obaveštava Skupštinu JRT na prvoj narednoj sednici.

Član 19.

Skupština JRT radi u sednicama koje se zakazuju po potrebi, a najmanje dva puta godišnje.

Predsednik može pozvati na sednicu lica čije učešće može doprineti radu Skupštine, o čemu obaveštava Skupštinu na početku sednice. Poziv za sednicu Skupštine upućuje se i članovima Izvršnog odbora Skupštine JRT i predsedavajućim odbora JRT.

Sednice Skupštine JRT zakazuje predsednik po svojoj inicijativi odnosno dužnosti, na zahtev jedne delegacije, Odbora samoupravne radničke kontrole JRT, Izvršnog odbora Skupštine JRT i Izvršnog sekretara JRT.

Ukoliko predsednik ne sazove sednicu Skupštine JRT u roku od 30 dana od dana prijema zahteva, podnosilac zahteva saziva sednicu i predlaže dnevni red.

Član 20.

Skupština JRT donosi odluke ako su prisutne sve delegacije udruženih organizacija.

Smatra se da je delegacija prisutna ako je prisutan jedan delegat.

Skupština JRT izuzetno može da donosi odluke i u odsustvu jedne delegacije ako je ona sprečena da prisustvuje sednici.

Odsutna delegacija može u roku od 15 dana od prijema odluke Skupštine JRT zatražiti ponovno razmatranje odluke, ako se sa njom ne slaže; posle ovog roka odluka obavezuje delegaciju odnosno udruženu organizaciju.

Član 21.

Skupština JRT odlučuje na osnovu pisanih i obrazloženih predloga koji se blagovremeno dostavljaju, osim u hitnim slučajevima; hitnost slučaja ocenjuje Skupština JRT.

Svaka delegacija odnosno delegat može u toku sednice davati predloge odluka u vezi sa razmatranim pitanjem i obrazlagati ih.

Član 22.

Odluka Skupštine JRT doneta je ako je prihvate sve delegacije.

Svaka delegacija ima jedan glas.

Smatra se da delegacija ima ovlašćenja za stav koji zastupa prilikom odlučivanja.

Član 23.

Kada se u odlučivanju ne postigne saglasnost svih delegacija, predsednik Skupštine JRT može, ocenjujući složenost i hitnost pitanja, odlučiti da se rasprava nastavi i ponovo glasa o istom pitanju ili da se obrazuje paritetna komisija za usklađivanje stavova koja podnosi svoj predlog na istoj ili prvoj narednoj sednici Skupštine.

Član 24.

Svaki delegat odnosno delegacija ima pravo da predloži pretresanje bilo kog pitanja iz nadležnosti Skupštine, da postavlja pitanja i traži objašnjenja o poslovanju Zajednice; nadležni organi dužni su da odgovore na pitanje i daju objašnjenje odmah ili na narednoj sednici.

Delegacija odnosno delegati su dužni da uredno dolaze na sednicu i aktivno učestvuju u radu Skupštine; pitanje urednosti dolaska mogu postaviti druge delegacije.

Član 25.

Delegat u Skupštini JRT učestvuje u odlučivanju u skladu sa stavovima i smernicama koje su utvrdili radnici odnosno organi upravljanja udruženih organizacija.

Delegat u Skupštini JRT za svoj rad odgovara radnicima koji su ga delegirali i dužan je da svoju delegatsku funkciju ostvaruje u skladu sa samoupravnim opštim aktima udružene organizacije.

Delegat je dužan da o radu Skupštine JRT i o svom radu redovno obaveštava radnike i organe upravljanja udružene organizacije.

Član 26.

Za razmatranje pojedinih pitanja od značaja za rad i odnose u JRT Skupština JRT može obrazovati svoje komisije ili druga radna tela i odrediti im zadatke i rokove za njihovo izvršenje.

Način rada Skupštine JRT i njenih tela bliže se uređuje Poslovníkom.

Odbor samoupravne radničke kontrole

Član 27.

Odbor samoupravne radničke kontrole JRT sačinjavaju po jedan delegat svake udružene organizacije i jedan delegat Radne zajednice JRT.

Izbor delegata u Odbor samoupravne radničke kontrole vrši se istovremeno kada i izbor delegata za Skupštinu po postupku utvrđenom opštim aktom udružene organizacije.

Mandat delegata u Odboru samoupravne radničke kontrole traje dve godine; niko ne može biti biran u Odbor samoupravne radničke kontrole JRT više od dva puta uzastopno.

Član 28.

Odbor samoupravne radničke kontrole JRT obavlja kontrolu u pogledu:

- provođenja Samoupravnog sporazuma o udruživanju radio-difuznih organizacija udruženog rada u Poslovnu zajednicu - Jugoslovenska radio-televizija, Statuta JRT i drugih samoupravnih opštih akata i društvenih dogovora,

- provođenja odluka Skupštine JRT, Izvršnog odbora Skupštine i drugih tela JRT i saglasnosti ovih akata sa zajedničkim opštim aktima i pravima, odgovornostima i interesima udruženih organizacija,

- odgovornog i društveno i ekonomski celishodnog korišćenja udruženih sredstava i raspolaganja njima,

- obaveštavanja organa i radnika udruženih organizacija o pitanjima od interesa za odlučivanje i kontrolu u pogledu rada organa i tela JRT.

Član 29.

Odbor samoupravne radničke kontrole JRT dužan je da o uočenim nepravilnostima i drugim nepovoljnim pojavama u radu i poslovanju organa i službi JRT i o svom mišljenju o njima obavesti radnike, organe i službe kod kojih je uočio nepravilnosti i organe i tela JRT koji imaju dužnost da ih otklone, kao i da po potrebi sarađuje sa organima društvenog nadzora i kontrole, uz prethodno obaveštavanje nadležnih organa JRT.

Organi, tela i službe JRT dužni su da Odboru samoupravne radničke kontrole pruže svaku pomoć u dobijanju informacija i podataka o svom radu.

U vršenju svojih zadatka članovi Odbora samoupravne radničke kontrole dužni su da istupaju sa proverenim činjenicama.

Član 30.

Odbor između svojih članova bira predsedavajućeg Odbora za mandatni period od godinu dana.

Predsedavajući Odbora rukovodi sastancima Odbora, potpisuje akta Odbora i stara se o njihovom sprovođenju.

Član 31.

Odbor obavlja svoje poslove na sednicama.

Članovi Odbora, uključujući i predsedavajućeg, mogu pojedine poslove za potrebe Odbora preuzimati i van sednica, ali samo po prethodnoj odluci Odbora.

Odbor odlučuje kada su sednici prisutne najmanje 2/3 članova; odsutni članovi se izjašnjavaju najkasnije 15 dana po dobijanju odluke.

Odluka Odbora je doneta kada je prihvati najmanje 2/3 ukupnog broja članova Odbora.

Član 32.

Član Odbora za svoj rad odgovara radnicima koji su ga delegirali i dužan je da o svom radu obaveštava radnike i organe upravljanja i samoupravne radničke kontrole udruženih organizacija.

Član Odbora može dati ostavku ako oceni da ne može uspešno obavljati svoje dužnosti u Odboru; ostavku je dužan obrazložiti.

Način rada Odbora samoupravne radničke kontrole bliže se uređuje Poslovníkom.

Izvršni odbor Skupštine JRT

Član 33.

Izvršni odbor Skupštine JRT je izvršni organ Skupštine JRT.

Izvršni odbor broji 9 članova. U Izvršnom odboru zastupljene su sve udružene organizacije.

Članove Izvršnog odbora bira Skupština JRT na predlog udruženih organizacija.

Izvršni odbor bira predsjedavajućeg iz reda svojih članova. Mandat predsjedavajućeg traje godinu dana.

U odsustvu predsjedavajućeg, sednicu Izvršnog odbora vodi član koga Odbor odredi.

Za svaki mandatni period bira se predsjedavajući Izvršnog odbora iz druge udružene organizacije, s tim što predsjedavajući ne može biti iz udružene organizacije iz čije je delegacije izabran predsjednik Skupštine JRT.

Član 34.

Izvršni odbor Skupštine JRT:

1) izvršava odluke Skupštine JRT, ako njihovo izvršenje ne spada u prava i dužnosti Izvršnog sekretara JRT;

2) predlaže Skupštini osnove zajedničke programske politike, smernice međusobne programske saradnje i politiku programske saradnje sa radio-difuznim organizacijama u inostranstvu;

3) predlaže Skupštini zajedničku poslovnu politiku i mere za njeno sprovođenje;

4) podnosi Skupštini predlog osnova plana rada i programa razvoja JRT i mere za njihovo ostvarivanje;

5) predlaže Skupštini smernice za usklađivanje programa razvoja udruženih organizacija;

6) priprema i predlaže plan rada odnosno sednica Skupštine JRT;

7) usklađuje planove rada odbora Skupštine JRT i komisija JRT;

8) predlaže Skupštini JRT odluku o davanju prethodne saglasnosti na godišnji plan rada i finansijski plan Radne zajednice JRT;

9) predlaže finansijski plan i završni račun JRT;

10) podnosi Skupštini nacрте samoupravnih sporazuma i nacрт Statuta JRT;

11) predlaže donošenje i utvrđivanje nacрта samoupravnih opštih akata koje donosi Skupština JRT;

12) daje smernice Izvršnom sekretaru JRT za izvršavanje odluka Skupštine JRT i kontroliše izvršavanje tih odluka;

13) ostvaruje koordinaciju rada organa i tela JRT u skladu sa odlukama Skupštine;

14) razmatra pitanja koja zahtevaju hitno rešavanje, a odnose se na nesmetano jedinstveno funkcionisanje radio-difuznog sistema u zemlji, donosi odluke o tome i obaveštava Skupštinu o preduzetim merama;

15) predlaže Skupštini pristupanje JRT međunarodnim radio-difuznim i drugim organizacijama i predlaže politiku jedinstvenog predstavljanja i zastupanja u njima;

16) utvrđuje sastav i ovlašćenja delegacije JRT za zaključivanje sporazuma i protokola o saradnji sa radio-difuznim i drugim organizacijama u inostranstvu i delegacija na međunarodnim kongresima i sličnim skupovima i usvaja njihove izveštaje;

17) određuje predstavnike JRT na stručnim skupovima i manifestacijama u inostranstvu, daje im smernice za rad i razmatra njihove izveštaje;

18) usaglašava planove putovanja u inostranstvo u ime i za račun JRT i odobrava putovanja koja nisu bila predviđena planom;

19) izvršava odluke Skupštine JRT koje su od interesa za narodnu odbranu i društvenu samozaštitu i odgovara za njihovo sprovođenje;

20) razmatra i ocenjuje tromesečne izveštaje o radu i poslovanju JRT i Radne zajednice JRT;

21) određuje zamenika Izvršnom sekretaru JRT za vreme njegove odsutnosti duže od 7 dana;

22) izveštava Skupštinu JRT o svom radu između sednica Skupštine;

23) obavlja i druge poslove utvrđene Samoupravnim sporazumom o udruživanju u JRT, ovim Statutom i odlukama Skupštine JRT.

Član 35.

Predsedavajući Izvršnog odbora Skupštine JRT:

1) organizuje rad Izvršnog odbora;

2) stara se o sprovođenju odluka Izvršnog odbora i Skupštine JRT;

3) predstavlja JRT po ovlašćenju predsednika skupštine JRT;

4) obaveštava organe udruženih organizacija o radu Izvršnog odbora.

Član 36.

Član Izvršnog odbora Skupštine JRT obavezan je da redovno izveštava organe upravljanja svoje organizacije udruženog rada o radu Izvršnog odbora Skupštine i o svom radu.

Član 37.

Izvršni odbor Skupštine JRT radi i odlučuje na sednicama koje saziva predsedavajući Izvršnog odbora.

Predsedavajući Izvršnog odbora dužan je da sazove sednicu i na zahtev predsednika Skupštine JRT, svakog člana Izvršnog odbora i pojedinih odbora JRT.

Izvršni odbor donosi odluke ako sednici prisustvuje najmanje 2/3 članova.

Odluke Izvršnog odbora donose se jednoglasno.

Odsutni članovi Izvršnog odbora izjašnjavaju se o odluci tri dana po prijemu odluke, neizjašnjavanje o odluci znači njeno prihvatanje.

Bliže odredbe o načinu rada Izvršnog odbora utvrđuju se Poslovníkom Izvršnog odbora.

Odbori Skupštine JRT

Član 38.

U cilju ostvarivanja saradnje i rešavanja pitanja od zajedničkog interesa za udružene organizacije obrazuju se sledeći odbori Skupštine JRT:

- Programski odbor JRT za radio;
- Programski odbor JRT za televiziju;
- Odbor za međunarodnu saradnju JRT;
- Tehnički odbor JRT;
- Odbor za narodnu odbranu i društvenu samozaštitu JRT.

Član 39.

Odbori Skupštine JRT su izvršno-koordinaciona tela za pojedine oblasti saradnje udruženih organizacija.

Odbori Skupštine JRT su sastavljeni od po jednog predstavnika udruženih organizacija; članove Odbora imenuje Skupština JRT na predlog udruženih organizacija.

Način rada Odbora Skupštine JRT

Član 40.

Odbori JRT se u svom radu pridržavaju odluka Skupštine JRT i Izvršnog odbora Skupštine JRT.

Član 41.

Odbori Skupštine JRT mogu osnivati svoje posebne i zajedničke komisije i radne grupe za pojedina pitanja iz svoje nadležnosti, odrediti im zadatke, prava i odgovornosti i način rada. Na osnivanje stalnih komisija Odbora daje saglasnost Skupština JRT.

Član 42.

Odbori JRT između svojih članova biraju predsjedavajućeg Odbora čija je dužnost da saziva sednice Odbora, rukovodi sednicama i stara se o sprovođenju odluka Odbora.

Predsedavajući Odbora bira se na vreme od godinu dana; za svaki mandatni period za predsedavajućeg Odbora bira se kandidat druge udružene organizacije.

Odsutnog predsedavajućeg Odbora zamenjuje član koga odredi Odbor.

Član 43.

Odbori rade u sednicama.

Odbor može raditi kada je prisutno najmanje 2/3 članova; članove mogu zamenjivati zamenici koje ovlaste udružene organizacije.

Odluke Odbora donose se saglasnošću svih organizacija, osim kada su u pitanju predlozi, mišljenja i drugo, koji se donose većinom glasova ukupnog broja članova.

Kada Odbori odlučuju o akcijama, skupovima i priredbama pod firmom JRT, dužni su da zatraže saglasnost Izvršnog odbora Skupštine JRT.

Član 44.

Odbori Skupštine JRT sačinjavaju godišnje planove rada i upućuju ih na razmatranje Izvršnom odboru i na usvajanje Skupštini JRT.

Odbori sačinjavaju godišnje izveštaje o svom radu, odnosno izveštaje o izvršenju planova rada i podnose ih Skupštini JRT.

Bliže odredbe o zadacima i načinu rada Odbora određuju se Poslovnikom.

Programski odbor JRT za radio

Član 45.

Programski odbor JRT za radio:

- utvrđuje predloge osnova zajedničke programske politike, smernice međusobne programske saradnje radija i politike programske saradnje radija sa inostranstvom;
- utvrđuje predloge zajedničkih smernica razvoja programa radija;
- usklađuje tekuće planove proizvodnje i emitovanja programa;
- predlaže zajedničke predstavnike radija u programskim telima međunarodnih radio-difuznih organizacija;
- odlučuje o zajedničkom nastupanju na međunarodnim i domaćim festivalima i priredbama i skupovima značajnim za programsku saradnju i razvoj programa radija;
- odlučuje o organizaciji međusobnog informisanja i dogovaranja o programu;
- utvrđuje potrebe tehničke saradnje i razvoja u skladu sa zahtevima programa radija;
- izvršava i druge odluke Skupštine JRT i Izvršnog odbora Skupštine JRT koje se odnose na programsku saradnju.

Programski odbor JRT za televiziju

Član 46.

Programski odbor JRT za televiziju:

- utvrđuje predloge osnova zajedničke programske politike, smernica međusobne programske saradnje televizije i politike programske saradnje televizije sa inostranstvom;
- utvrđuje predloge zajedničkih smernica razvoja programa televizije;
- usklađuje tekuće i dugoročne planove proizvodnje i emitovanja programa televizije;
- predlaže zajedničke predstavnike televizije u programskim telima međunarodnih radio-difuznih organizacija;
- odlučuje o zajedničkom nastupanju na međunarodnim i domaćim festivalima, priredbama i skupovima značajnim za programsku saradnju i razvoj programa televizije;
- odlučuje o organizaciji međusobnog informisanja i dogovaranja o programskoj saradnji;
- utvrđuje potrebe tehničke saradnje i razvoja u skladu sa zahtevima programa televizije;
- izvršava i druge odluke Skupštine JRT i Izvršnog odbora Skupštine JRT koje se odnose na programsku saradnju.

Tehnički odbor JRT

Član 47.

Tehnički odbor JRT:

- utvrđuje predloge zajedničkih smernica razvoja tehničkih kapaciteta u smislu jedinstva tehničkog sistema radio-difuzije;
- usklađuje predloge planova razvoja sistema veza i predajnika;
- daje predloge o primeni tehničkih inovacija korisnih za realizaciju radio- i televizijskih programa;
- predlaže zajedničke tehničke standarde;
- učestvuje u izradi tehničkog dela zajedničkih planova priprema radio-difuzije u ratnim i vanrednim uslovima;
- razmatra i rešava tekuća pitanja funkcionisanja veza i međusobnog korišćenja tehničkih kapaciteta;
- usklađuje predloge planova frekvencija;
- vrši pripreme za međunarodne skupove o tehničkim pitanjima razvoja radio-difuzije i predlaže delegate JRT na tim skupovima;
- predlaže predstavnike JRT u telima za tehnička pitanja međunarodnih organizacija;
- predlaže plan razvoja zajedničkih tehničkih kapaciteta;
- koordinira planove za uvoz opreme i reproduktivnog materijala za potrebe udruženih organizacija;
- izvršava odluke Skupštine JRT i Izvršnog odbora Skupštine JRT.

Odbor za međunarodnu saradnju JRT

Član 48.

Odbor za međunarodnu saradnju:

- utvrđuje predloge zajedničke politike međunarodne saradnje i poslovanja sa inostranstvom;
- utvrđuje predlog zajedničke politike jedinstvenog predstavljanja i zastupanja JRT u međunarodnim radio-difuznim i drugim organizacijama;
- informiše se o programskoj saradnji udruženih organizacija sa inostranim organizacijama;
- predlaže godišnje i višegodišnje planove međunarodnih veza JRT;

- predlaže sastav delegacija koje predstavljaju JRT u pitanjima međunarodne saradnje;
- razmatra pitanja zajedničkih programa namenjenih našim radnicima na privremenom radu u inostranstvu, svoje zaključke i predloge saopštava programskim odborima JRT i obaveštava se o programima udruženih organizacija namenjenim našim radnicima na privremenom radu u inostranstvu;
- razmatra pitanja informativnog delovanja inostranih radio-difuznih organizacija prema Jugoslaviji;
- izvršava odluke Skupštine JRT i Izvršnog odbora Skupštine.

Odbor JRT za narodnu odbranu i društvenu samozaštitu

Član 49.

Odbor JRT za narodnu odbranu i društvenu samozaštitu:

- koordinira aktivnosti na zajedničkim pripremama za opštenarodnu odbranu i za usvajanje zajedničkih rešenja;
- daje predloge za utvrđivanje usklađenog koncepta razvoja i organizacije tehničkog sistema za ostvarivanje jedinstvene uloge radija i televizije u slučaju neposredne ratne opasnosti i rata;
- predlaže plan standardizacije opreme i rezervnog materijala namenjenih za potrebe narodne odbrane;
- koordinira aktivnost na području društvene samozaštite i obezbeđuje razmenu iskustava u unapređenju i razvoju ove aktivnosti;
- predlaže ujednačavanje načelnih stavova kod preduzimanja organizacionih, tehničkih, normativnih i drugih mera društvene samozaštite, a posebno u pogledu utvrđivanja kriterija za zaštitu tajni;
- predlaže predstavnike JRT u odgovarajuća tela Federacije;
- izvršava odluke Skupštine JRT i Izvršnog odbora Skupštine JRT.

Komisije JRT

Član 50.

Komisije JRT su stalna stručna tela za proučavanje i razmatranje pojedinih oblasti saradnje, rada i poslovanja udruženih organizacija.

Komisije JRT su sastavljene od predstavnika svih udruženih organizacija, broj stalnih predstavnika određuje udružena organizacija, ali prilikom zaključivanja svaka udružena organizacija ima jedan glas.

Član 51.

JRT ima sledeće stalne komisije:

1. Komisija JRT za ekonomska pitanja;
2. Komisija JRT za pravna pitanja;
3. Komisija JRT za pitanja lokalne radio-difuzije;
4. Komisija JRT za muzičku proizvodnju.

Odluku o obrazovanju novih ili ukidanju postojećih komisija JRT donosi Skupština JRT na predlog Izvršnog odbora Skupštine JRT.

Član 52.

Zadaci komisija su da svaka u domenu svog rada, po svojoj inicijativi, na zahtev Skupštine JRT, Izvršnog odbora Skupštine i odbora JRT proučava, razmatra i daje predloge za unapređivanje međusobne saradnje udruženih organizacija, da stručno procenjuje značajnije akte i poslovna i druga pitanja, da analizira i procenjuje iskustva i daje predloge za unapređivanje rada i poslovanja i usklađivanje radnih i poslovnih poduhvata za koje su udružene organizacije zainteresovane.

Komisije sačinjavaju svoje godišnje planove rada u skladu sa planovima JRT, odlukama Skupštine JRT, Izvršnog odbora Skupštine, odbora JRT kao i zahtevima udruženih organizacija.

Komisije izvršavaju i druge zadatke koje im odredi Skupština JRT, Izvršni odbor Skupštine ili odbori JRT.

Član 53.

Radom komisija rukovodi predsedavajući koga bira Komisija između svojih članova; mandat predsedavajućeg traje godinu dana a novi predsedavajući bira se od predstavnika druge udružene organizacije, redosledom koji obezbeđuje ravnopravnu zastupljenost udruženih organizacija na ovoj dužnosti.

Član 54.

Komisije JRT obavljaju svoje zadatke na sednicama ili savetovanjima koje saziva Komisija.

Komisije, po pravilu, rade na osnovu unapred pripremljenih dokumenata i članovi su dužni da pripremljeni dolaze na sastanke Komisije.

Zaključke, predloge, mišljenja i preporuke Komisija donosi većinom glasova ili navođenjem stavova koji su izneti, ali tako da se vidi opredeljenje udružene organizacije o pojedinom pitanju.

Svoje zaključke, predloge, mišljenja i preporuke Komisija upućuje nadležnom organu koji je dužan da o tome zauzme stav u primernom roku.

Komisije sačinjavaju godišnji izveštaj o svome radu i podnose ga Skupštini JRT na usvajanje.

Izvršni sekretar JRT

Član 55

Inokosni poslovodni organ JRT je Izvršni sekretar JRT.

Član 56.

Izvršni sekretar JRT obavlja sledeće poslove:

- 1) vodi i odgovara za poslovanje JRT; organizuje i usklađuje proces rada u JRT;
- 2) izvršava odluke Skupštine, Izvršnog odbora Skupštine JRT i Odbora samoupravne radničke kontrole JRT;
- 3) organizuje i odgovara za blagovremenu i stručnu pripremu i donošenje samoupravnih opštih akata JRT, planova, stručnih elaborata i drugih akata JRT;
- 4) koordinira aktivnost poslovodnih organa udruženih organizacija u vezi sa sprovođenjem odluka Skupštine i Izvršnog odbora Skupštine JRT;
- 5) odgovara za zakonitost rada JRT i za ispunjavanje njenih zakonom propisanih obaveza;
- 6) stara se o primeni samoupravnih sporazuma i drugih samoupravnih opštih akata i o tome izveštava Skupštinu i Izvršni odbor Skupštine JRT;
- 7) stara se o blagovremenom i potpunom informisanju udruženih organizacija i Skupštine JRT o radu i poslovanju JRT;
- 8) određuje lice koje ga zamenjuje u slučaju odsutnosti do sedam dana i utvrđuje mu ovlašćenje;
- 9) obavlja i druge poslove u skladu sa odredbama Samoupravnog sporazuma o udruživanju, Statuta i drugih opštih akata, i odlukama Skupštine i Izvršnog odbora Skupštine JRT.

Član 57.

Izvršni sekretar JRT ima pravo i dužnost da u skladu sa zakonom obustavi od izvršenja akta Skupštine, Izvršnog odbora i odbora Skupštine JRT, ako smatra da su u suprotnosti sa zakonom i da o tome obavesti nadležni organ društveno-političke zajednice.

Član 58.

Izvršnog sekretara imenuje i razrešava dužnosti Skupština JRT.

Izvršni sekretar imenuje se na osnovu javnog konkursa, na predlog konkursne komisije.

Prethodne konsultacije o kandidovanju i izboru kandidata za Izvršnog sekretara JRT vrše ovlašćeni organi udruženih organizacija.

Konkursna komisija sastoji se od po jednog predstavnika udruženih organizacija koje imenuje Skupština JRT i odgovarajućeg broja predstavnika društvene zajednice.

Izvršni sekretar imenuje se na period od 4 godine; isto lice može biti ponovo imenovano za Izvršnog sekretara.

Član 59.

Za izvršnog sekretara može biti imenovano lice koje, pored opštih zakonskih uslova, ima visoku školsku spremu i moralno-političke kvalitete, poznaje informativnu i radio-difuznu delatnost i zna najmanje jedan svetski jezik koji spada u službene jezike međunarodnih organizacija sa kojima sarađuje JRT.

Član 60.

Odluku o raspisivanju konkursa za imenovanje Izvršnog sekretara raspisuje Skupština JRT najdocnije 3 meseca pre isteka mandata na koji je Izvršni sekretar imenovan.

Konkurs iz prethodnog stava traje mesec dana.

Po završenom konkursu, Konkursna komisija utvrđuje predlog za imenovanje Izvršnog sekretara 2/3 većinom glasova ukupnog broja članova.

Član 61.

Ako Izvršni sekretar nije blagovremeno imenovan, Skupština JRT imenuje bez konkursa vršioca dužnosti Izvršnog sekretara.

Vršilac dužnosti može se imenovati za period od najduže šest meseci.

Član 62.

Skupština JRT posebnom odlukom određuje poslove iz delokruga rada Izvršnog sekretara JRT koje mogu obavljati pomoćnici Izvršnog sekretara i utvrđuje vreme na koje se imenuju.

Pomoćnike Izvršnog sekretara imenuje Skupština JRT na osnovu javnog konkursa.

Pomoćnici Izvršnog sekretara za svoj rad odgovaraju Izvršnom sekretaru i Skupštini JRT.

IV

KOORDINACIJA RADA U JRT

Član 63.

Koordinacija rada u JRT ima za cilj da, polazeći od Samoupravnog sporazuma o udruživanju u JRT, ovog Statuta i drugih samoupravnih opštih akata obezbedi organizovano, sistematsko i celovito ostvarivanje ciljeva udruživanja i poslova od zajedničkog interesa i blagovremeno i dosledno sprovođenje odluka Skupštine JRT, i njenih organa.

Član 64.

Koordinacija rada ostvaruje se kontinuirano, unutar organa i tela JRT i sa organima i telima udruženih organizacija.

Koordinacija rada ostvaruje se dogovaranjem, usaglašavanjem stavova i predloga i donošenjem odluka.

Član 65.

Nosioci koordinacije su Skupština, Izvršni odbor Skupštine JRT, odbori i Izvršni sekretar, u okviru svojih ovlašćenja utvrđenih Samoupravnim sporazumom i ovim Statutom.

Nosioci koordinacije dužni su da se uzajamno blagovremeno i potpuno obaveštavaju o toku poslova u čijoj realizaciji zajednički učestvuju.

V OPŠTENARODNA ODBRANA I DRUŠTVENA SAMOZAŠTITA

Opštenarodna odbrana

Član 66.

U cilju ostvarivanja jedinstvene uloge radija i televizije u uslovima neposredne ratne opasnosti i ratu, a polazeći od dataka udruženih organizacija koji su im u ovom pogledu određeni u republikama i pokrajinama, organizacije odnosno organi JRT:

- utvrđuju uslove za usmeravanje programa i ostvarivanje programske saradnje;
- utvrđuju usklađen koncept razvoja i organizacije tehničkog sistema prema potrebama opštenarodne odbrane;
- koordiniraju aktivnosti na pripremama za opštenarodnu odbranu razmenom iskustava i usvajanjem zajedničkih rešenja;
- osiguravaju standardizaciju opreme i rezervnog materijala za potrebe opštenarodne odbrane;
- sačinjavaju plan odbrane JRT koji sadrži zadatke i organizaciju rada organa i službi JRT u slučaju neposredne ratne opasnosti i rata;
- obezbeđuju zaštitu podataka od interesa za narodnu odbranu;
- izvršavaju i druge zadatke od interesa za narodnu odbranu u skladu sa zakonom, planovima i odlukama nadležnih organa.

Član 67.

JRT nastavlja rad i u uslovima neposredne ratne opasnosti i u ratu prema planu odbrane.

Član 68.

Odluke o saradnji udruženih organizacija i o poslovima od zajedničkog interesa u pitanjima opštenarodne odbrane donosi Skupština JRT na predlog Izvršnog odbora Skupštine JRT i Odbora JRT za narodnu odbranu i društvenu samozaštitu.

Član 69.

U smislu obaveze udruženih organizacija da koordiniraju mere i aktivnosti na području društvene samozaštite, organi JRT dužni su da obezbede naročito:

- razmenjivanje iskustava u sprovođenju i daljem unapređivanju i razvoju sistema društvene samozaštite;
- ujednačavanje načelnih stavova kod preduzimanja organizacionih, normativnih i drugih mera društvene samozaštite, a posebno u pogledu utvrđivanja kriterija za zaštitu tajni;
- koordiniranje akcija na preduzimanju tehničkih mera samozaštite;
- razmenjivanje iskustava u radu samoupravne radničke kontrole;
- zaštitu ljudi, imovine i podataka, donošenjem odgovarajućih pravilnika, planova i drugih akata o bezbednosti, službenoj i poslovnoj tajni, opštenju sa strancima i slično.

Član 70.

Članovi organa i stručnih tela JRT i radnici Radne zajednice JRT dužni su da čuvaju državnu, službenu i poslovnu tajnu.

Državnu, službenu i poslovnu tajnu dužna su da čuvaju i lica koja u JRT obavljaju poslove i zadatke a nisu članovi organa i tela JRT i radnici Radne zajednice JRT, kao i lica koja su u drugom službenom i poslovnom odnosu sa JRT.

Član 71.

Državnom, službenom i poslovnom tajnom naročito se smatraju:

- podaci koje predstavnička tela društveno-političkih zajednica i njihovi izvršni organi, tela društveno-političkih organizacija ili organi uprave proglase državnom ili službenom tajnom, kao i podaci koji se za ova tela i organe pripremaju a proglase se državnom ili službenom tajnom;
- informacije za program i programi pod embargom;
- podaci narodne odbrane, bezbednosti i zaštite koji predstavljaju državnu ili službenu tajnu u okviru rada i poslovanja JRT;
- planovi obezbeđenja objekata i imovine JRT;
- određeni poslovi iz oblasti međunarodne saradnje JRT;
- određeni podaci iz planova razvoja i investicija.

Član 72.

Odluku o proglašenju određenih podataka službenom i poslovnom tajnom donosi Izvršni odbor Skupštine JRT i odbori JRT na sednici.

Do sednice privremenu odluku može doneti predsjedavajući.

Član 73.

Podaci i dokumenta označeni kao državna, službena i poslovna tajna, izuzev određenih podataka o narodnoj odbrani, dostupni su članovima organa i tela JRT i radnicima Radne zajednice u svrhu korišćenja u radu i upravljanju.

Ukoliko ovlašćeno lice iznosi podatke koji su državna, službena ili poslovna tajna, dužno je da upozori prisutne na obaveznu čuvanja tajne.

Članovi organa i tela JRT i radnici Radne zajednice JRT dužni su da sprečavaju da podaci proglašeni tajnom dođu u ruke neovlašćenih lica.

Pravilnikom se bliže utvrđuje šta se smatra državnom, službenom i poslovnom tajnom, odlučivanje o tome, način obeležavanja dokumenata poverljive prirode kao i mere i postupci za zaštitu tajni.

VI INFORMISANJE O RADU JRT

Član 74.

Rad JRT je javan.

Organi i tela JRT dužni su da učine javnim sve poslove i podatke od interesa za radne ljude udruženih organizacija i građane kao i druge organizacije i širu društvenu zajednicu.

Član 75.

Obaveštavanje javnosti o radu JRT ostvaruje se:

- objavljivanjem godišnjeg izveštaja o radu JRT;
- obaveštavanjem javnosti o radu organa i tela JRT;
- davanjem informacija o radu JRT od strane ovlašćenih lica.

Član 76.

Rad organa i tela JRT je javan i otvoren za predstavnike javnog informisanja, osim ako se raspravlja o pitanjima koja sadrže podatke i dokumenta koja su državna, službena i poslovna tajna JRT ili udružene organizacije.

Član 77.

Udružene organizacije redovno se obaveštavaju o tekućem radu i poslovanju JRT, udružene organizacije posebno se obaveštavaju svaka tri meseca, a o godišnjem radu i poslovanju na kraju poslovne godine.

Udružene organizacije posebno se obaveštavaju o planu rada Skupštine, Izvršnog odbora Skupštine JRT, odbora i komisija JRT.

Blagovremenim slanjem materijala (predloga, odluka, zapisnika i dr.) obezbeđuje im se mogućnost za aktivno učešće u njihovoj realizaciji.

Najznačajnija normativna akta, odluke i drugi dokumenti Skupštine i njenih organa objavljuju se u glasilu JRT.

Član 78.

Obaveštenja o radu organa i tela JRT i radu i poslovanju JRT daju se u vidu pisanih dokumenata ili usmeno na konferenciji za štampu od lica ovlašćenih opštim aktom ili posebnom odlukom.

Obaveštavanje ne može biti u suprotnosti sa interesima opštenarodne odbrane i bezbednosti zemlje i drugim društvenim interesima utvrđenim zakonom, kao i interesima čuvanja tajne JRT i udruženih organizacija.

Član 79.

Ovlašćenje za obaveštavanje javnosti o radu i poslovanju JRT imaju:

- Predsednik Skupštine JRT o svim pitanjima rada i poslovanja JRT;
- Predsedavajući Izvršnog odbora o svim pitanjima iz delokruga svog rada i delokruga rada Izvršnog odbora JRT;
- Predsedavajući odbora i komisija o svim pitanjima kojima se pojedinačno odbori odnosno komisije bave.
- Izvršni sekretar JRT o pitanjima tekućeg poslovanja JRT i o radu Radne zajednice JRT.

Bliže odredbe o obavezi informisanja javnosti i načinu ostvarivanja javnosti rada i informisanju radnih ljudi udruženih organizacija o radu i poslovanju JRT uređuju se opštim aktom JRT.

VII DONOŠENJE SAMOUPRAVNIH OPŠTIH AKATA

Samoupravni sporazumi i društveni dogovori

Član 80.

Predloge samoupravnih sporazuma između svih udruženih organizacija kao i samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora između JRT i drugih organizacija i organa utvrđuje Skupština JRT.

Predloge sporazuma i društvenih dogovora priprema zajednička komisija sastavljena od jednakog broja delegata svih udruženih organizacija, ili drugo telo sastavljeno na paritetnom principu koje odredi Skupština JRT.

Član 81.

Nacrt samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora razmatraju radnici udruženih organizacija, kada su u pitanju neotuđiva prava radnika, ili ovlašćeni organi udruženih organizacija.

Primerbe i predloge radnika odnosno ovlašćenih organa na nacrtu sporazuma i dogovora usaglašava zajednička komisija, i upućuje Skupštini JRT na utvrđivanje predloga Samoupravnog sporazuma odnosno Društvenog dogovora.

Član 82.

Samoupravne sporazume i društvene dogovore usvajaju radnici ili ovlašćeni organi udruženih organizacija na način utvrđen Statutom ili drugim opštim aktom udružene organizacije.

Samoupravni sporazum ili Društveni dogovor koji je na propisan način usvojen od strane udružene organizacije, zaključuju ovlašćeni predstavnici organizacija svojim potpisom, odnosno ovlašćeni predstavnici JRT i drugih organizacija i organa i proglašavaju njegovo donošenje i stupanje na snagu.

Važenje, način izmena i dopuna Samoupravnog sporazuma odnosno Društvenog dogovora utvrđuje se ovim aktima.

Donošenje Statuta JRT

Član 83.

Postupak za donošenje Statuta JRT pokreće Skupština JRT svojom odlukom.

Predlog za donošenje odnosno izmene i dopune Statuta JRT može podneti jedna udružena organizacija odnosno bilo koji organ JRT, odluku o predlogu donosi Skupština JRT.

Skupština može odlučiti da izradu Statuta JRT obavi zajednička komisija sastavljena od jednakog broja predstavnika udruženih organizacija.

Nacrt Statuta obavezno se dostavlja udruženim organizacijama na razmatranje.

Drugi samoupravni opšti akti JRT

Član 84.

Postupak za donošenje samoupravnog opšteg akta JRT pokreće Skupština JRT svojom odlukom.

Inicijativu za donošenje samoupravnog opšteg akta može pokrenuti Skupština JRT, udružene organizacije odnosno njihove delegacije u Skupštini JRT, Izvršni odbor Skupštine JRT, odbori i komisije JRT.

Izrada Nacrta samoupravnog opšteg akta poverava se odgovarajućoj stručnoj službi JRT, udruženoj organizaciji ili stručnim licima.

Predlog samoupravnog opšteg akta mora se uputiti, nakon utvrđivanja na Izvršnom odboru Skupštini JRT, i udruženim organizacijama, odborima odnosno delegacijama udruženih organizacija najmanje 15 dana pre njegovog usvajanja, sem u hitnim slučajevima koje ocenjuje Skupština JRT.

O načinu razmatranja primljenog predloga Samoupravnog opšteg akta odlučuje udružena organizacija.

Član 85.

Donoseći samoupravni opšti akt, Skupština JRT je dužna da razmotri sve predloge i primedbe udruženih organizacija date u toku razmatranja predloga, da o tome sasluša mišljenje Izvršnog odbora Skupštine JRT i da zauzme stav o svakom predlogu i primedbi pojedinačno.

Član 86.

Samoupravni opšti akt stupa na snagu osmog dana po njegovom objavljivanju u Informativnom glasilu JRT.

U kraćem roku Samoupravni opšti akt može stupiti na snagu samo iz naročito opravdanih razloga, koje utvrđuje Skupština JRT.

Samoupravni opšti akt se primenjuje od dana njegovog stupanja na snagu; ako se Samoupravni opšti akt u celini ili pojedini njegovi delovi primenjuju kasnije od dana njegovog stupanja na snagu, onda se to unosi u Samoupravni opšti akt.

Povratno dejstvo Samoupravnog opšteg akta dozvoljeno je samo ako je to određeno zakonom.

Član 87.

Tumačenje Samoupravnog opšteg akta daje Skupština JRT.

Skupština JRT može ovlastiti Izvršni odbor da donese obavezno uputstvo za sprovođenje Samoupravnog opšteg akta.

Postupak koji važi za donošenje Samoupravnog opšteg akta primenjuje se kod njegove izmene i dopune; prečišćen tekst utvrđuje Izvršni odbor JRT.

Samoupravne opšte akte potpisuje predsednik Skupštine JRT a obavezno uputstvo predsedavajući Izvršnog odbora Skupštine JRT.

VIII

ARBITRAŽNI POSTUPAK

Član 88.

Arbitražu JRT obrazuju udružene organizacije, i Radna zajednica JRT ako je u sporu.

Svaka strana u sporu imenuje po tri predstavnika u Arbitražu JRT.

Skupština JRT imenuje predsednika Arbitraže iz reda neutralnih arbitara koji nisu predstavnici stranaka u sporu.

Listu od po dva neutralna arbitra svake udružene organizacije i Radne zajednice JRT utvrđuje Skupština JRT svojom odlukom.

Član 89.

Izvršni sekretar JRT prima zahteve za pokretanje arbitražnog postupka i određuje sekretara Arbitraže iz reda radnika Radne zajednice.

Sekretar Arbitraže može biti samo diplomirani pravnik.

Član 90.

Arbitražni postupak pokreće se pisanim zahtevom stranke koji se podnosi Izvršnom sekretaru.

U ime stranke zahtev podnosi njen inokosni poslovodni organ, odnosno predsednik poslovodnog kolegijalnog organa, odnosno rukovodilac Radne zajednice JRT.

Član 91.

Arbitraža JRT odlučuje o zahtevima stranaka po pravilu na osnovu usmenog, neposrednog i javnog raspravljanja.

Na arbitražni postupak shodno se primenjuju propisi o parničnom postupku.

Arbitražni postupak je javan sem kada se u postupku iznose podaci koji su državna, službena ili poslovna tajna.

Arbitražni postupak je hitan; Arbitraža JRT se imenuje u roku od 14 dana od dana prijema zahteva.

Član 92.

Arbitraža JRT rešava spor odlukom.

Odluka Arbitraže JRT ima snagu izvršnog naslova.

Arbitraža donosi odluku većinom glasova ukupnog broja članova; odluka se donosi bez prisustva javnosti.

Odlukom Arbitraže zahtev stranaka može biti usvojen u celosti, ili delimično, ili odbijen.

Odlukom se određuje rok u kome su stranke dužne da postupe po odluci Arbitraže.

Odluku Arbitraže stranke objavljuju u glasilima svojih kolektiva.

Član 93.

Odluka Arbitraže izvršava se merama preduzetim od stranke kojoj je odlukom nešto naloženo.

O izvršenju odluke Arbitraže JRT stara se Izvršni odbor Skupštine JRT.

Član 94.

Bliže odredbe o arbitražnim sporovima i arbitražnom postupku utvrđuju se Pravilnikom o arbitraži JRT.

IX

PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Član 95.

Ovaj Statut donosi Skupština JRT.

Izmene i dopune Statuta vrše se istim postupkom kojim je i donet.

Član 96.

Tumačenje Statuta JRT daje Skupština JRT.

Osnov za tumačenje Statuta JRT je Samoupravni sporazum o udruživanju radio-difuznih organizacija udruženog rada u Poslovnu zajednicu – Jugoslovenska radio-televizija, zaključen 27. februara 1979. godine u Skoplju.

Član 97.

Statut JRT stupa na snagu osmog dana po objavljivanju.

Član 98.

Normativni akti predviđeni ovim Statutom donose se u roku od 6 meseci po donošenju Statuta.

Član 99.

Po jedan primerak Statuta JRT na jezicima na kojima je ispisana firma JRT čuva se u arhivi JRT.

PREDSEDNIK SKUPŠTINE JRT

RTV-TEORIJA I PRAKSA izlazi 4 puta godišnje. Cena primerka 20,00 din. Godišnja pretplata 70,00 din. uplaćuje se na ŽIRO RAČUN 60806-603-8745 - Radna zajednica Zajednički poslovi RTB - za časopis RTV - TEORIJA I PRAKSA.

Časopis prodaju: NIP „MLADOST” Beograd, M.Tita 2, Preduzeće za rasturanje štampe, Izdavačko preduzeće „NOLIT”, i POVERENICI ČASOPISA u pojedinim radnim organizacijama i odgovarajućim ustanovama.

Adresa Redakcije:

Ul.kneza Višeslava 88.

Telefoni: 556-197 i 550-284.

ŠTAMPANO

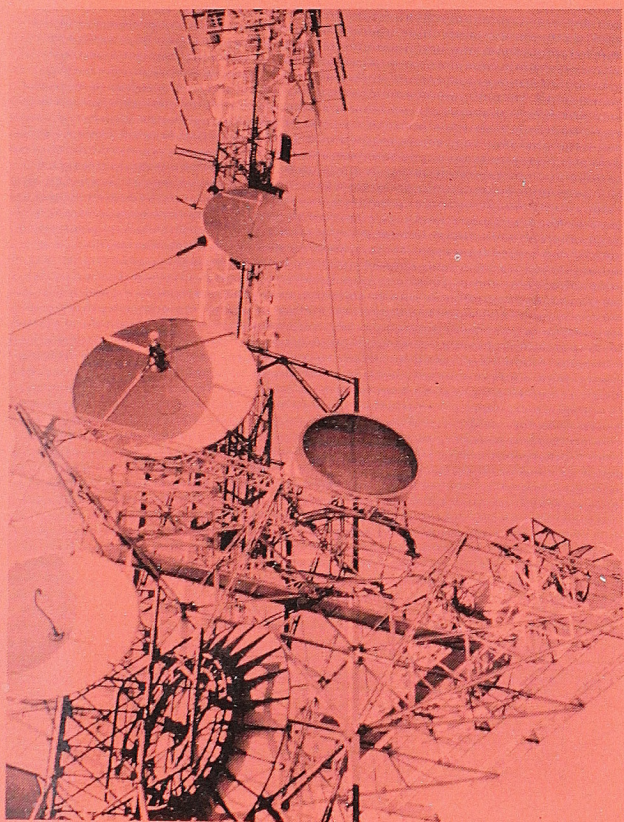
- SVETLOST I FILMSKA TRAKA, Stevan Landup
- ANTOLOGIJA TV DRAME, TV Beograd
- SLOBODA INFORMACIJA U SAMOUPRAVLJANJU, dr Zdravko Leković
- VESELO VEČE - TRIDESET GODINA, izbor tekstova
- O KULTURI GOVORA, Đorđe Kostić
- IZBOR RADIO-DRAMA, iz programa Radio-Beograda
- SAVREMENE KOMEDIJE, izbor iz programa Radio-Beograda
- NASILJE U TV PROGRAMU, Mr. Nevenka Perković

U PRIPREMI:

- DVADESET GODINA TV DRAME, anotacije iz programa TV Beograd
- ZBORNIK RADOVA O JEZIKU U RTB
- RADIO-BEOGRAD ZA DECU tokom pedeset godina
- VOKALNA LIČNOST RADIJA, Mr. Aleksandar Dragojlović
- I druga dela o radiju i televiziji

SPECIJALNA IZDANJA:

- OVDE RADIO-BEOGRAD, zbornik povodom 50.godišnjice
- JEZIK I INFORMACIJA, studija P.Plavšić-S.Vasić-D.Krstić
- ČASOPIS „RTV-TEORIJA I PRAKSA” na engleskom jeziku

TV Predajnik Tupižnica

Izdaje
Radio-televizija
Beograd
Takovska 10